

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES DE L'ANTIGUITAT
I DE L'EDAT MITJANA

Tesi Doctoral

**EL SIGNIFICAT HISTÒRIC
DE LA TRADICIÓ TEXTUAL
DEL *LLIBRE DELS FETS***

(1343-1557)

LUCIANO JOSÉ VIANNA

Directors

Prof. Dr. Alexander Martin Fidora Riera

Prof. Dr. José Enrique Ruiz-Domènec

**BELLATERRA
2014**

EL SIGNIFICAT HISTÒRIC DE LA TRADICIÓ TEXTUAL DEL *LLIBRE DELS FETS* (1343-1557)

Tesi Doctoral presentada
al Programa de Doctorat Cultures en Contacte a la Mediterrània
del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
de la Universitat Autònoma de Barcelona

Doctorand

Luciano José Vianna

Directors

Prof. Dr. Alexander Martin Fidora Riera

Professor d'Investigació de la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Medievals

Prof. Dr. José Enrique Ruiz-Domènec

Catedràtic d'Història Medieval
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Medievals

(imatge de la coberta: detall del ms. 246 de la Biblioteca de Catalunya, fol. 35v)
<http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritBC/id/9908/show/9891/rec/1012>

BELLATERRA
2014

LUCIANO JOSÉ VIANNA

**EL SIGNIFICAT HISTÒRIC
DE LA TRADICIÓ TEXTUAL
DEL *LLIBRE DELS FETS*
(1343-1557)**

Als meus pares, Manoel i Maria, i a les meves germanes, Silvana i Luciene

A la meva tieta Zélia (*in memoriam* – 18/09/2008)

“L’incompréhension du présent naît fatalement de l’ignorance du passé. Mais il n’est peut-être pas moins vain de s’épuiser à comprendre le passé, si l’on ne sait rien du présent.”

BLOCH, Marc.

Apologie pour l’histoire ou métier d’historien. Paris: Armand Colin, 1949, p. 13.

“Il y a eu certainement perception, impalpable et informulée, de ma part, de ce qui tourmentait alors l’organisme social, et réfraction de ce tourment sur l’organisation, sur l’orientation de mon labeur. Tel est bien le rapport de l’historien au discours qu’il tient sur le passé. Ce discours s’écrit dans le présent. Sur lui retentissent les tumultes du monde dans lequel vit l’historien, dont il ne peut se retrancher, quoi qu’il fasse, et dont les contradictions inévitablement le tiraillent.”

DUBY, Georges i LARDREAU, Guy.

Dialogues. Paris: Flammarion, 1980, p. 49.

“Car je suis persuadé que l’historien gagne à ne pas rester cloître. Il doit bourlinguer à travers le monde actuel, parmi la diversité des manières de vivre et de penser.”

DUBY, Georges.

L’histoire continue. Paris: Éditions Odile Jacob, 1991, p. 164.

“There is no way to determine *a priori* the social function of a text or its locus with respect to its cultural ambience. Only a minute examination of the form and content of a given work can determine its situation with respect to broader patterns of culture at any given time.”

SPIEGEL, Gabrielle M.

History, Historicism and the Social Logic of the Text.

Speculum 65/1 (1990), p. 77.

“What is essential is thus to understand how the same text can be differently apprehended, manipulated, and comprehended.”

CHARTIER, Roger.

The Order of Books. Stanford: Stanford University Press, 1994, p. 8.

“Si hemos perdido la efigie y la representación material del gigantesco cuerpo del Conquistador, afortunadamente podemos acercarnos a su alma, a sus pasiones, a su valentía y a sus debilidades gracias a este maravilloso *Libre dels feyts*, que es un monumento edificado por el propio monarca, que hubiera podido acabarlo con el verso horaciano: *Exegi monumentum aere perennius*.”

RIQUER, Martí de.

Libre dels feyts del rey en Jacme. Edición facsímil del manuscrito de Poblet, 1343, conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972, p. 5.

“El *Libre dels feyts* o Crònica del rei Jaume I el Conqueridor és un dels textos catalans antics que més atenció ha suscitat en el decurs de la història de les lletres catalanes, ja des de la seva redacció inicial. L’interès de la cort reial catalana per aquest text venerable, que corroboren diversos documents cancellerescos, es reflecteix també en la tradició manuscrita (...)”

BRUGUERA, Jordi.

Libre dels fets del rei En Jaume.

Vol. I: Estudi filològic i lingüístic i vocabulari integral. Barcelona: Editorial Barcino, 1991, p. 9.

(imatge: detall del ms. 69 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, fol. 62r)

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/91316141878597832532279/ima0131.htm>

Índex

Agraïments.....	9
Resum.....	13
Abstract.....	15
Sigles.....	17

Introducció..... 19

1. La pràctica historiogràfica a la Corona d'Aragó (ss. XII-XIII).....	19
2. La circulació del <i>LdF</i>	25
3. Els principals estudis sobre el rei En Jaume I i el <i>LdF</i>	37
4. La tradició textual del <i>LdF</i> i les noves perspectives historiogràfiques.....	40
4.1. Els moments de la vida dels textos.....	41
4.2. Els conceptes d' <i>auctor</i> i d' <i>actor</i>	42
4.3. La memòria social i la memòria cultural.....	45
4.4. La composició d'un text. La proposta de Hayden White.....	47
4.5. La importància del context. La perspectiva de Gabrielle M. Spiegel..	49
4.6. Més enllà dels aspectes textuais. Els estudis de Roger Chartier.....	51
4.7. El significat històric.....	55

Capítol I

L'eliminació militar i textual de la Corona de Mallorca (1343)..... 59

I.1. Pere el Cerimoniós, els començaments del seu regnat i la seva <i>Crònica</i>	65
I.2. Els preparatius jurídics de la confiscació de la Corona de Mallorca.....	68
I.3. Pere el Cerimoniós i Jaume III: fellonia, judici i confiscació de la Corona de Mallorca.....	75
I.4. El significat històric del ms. 1 de la BUB.....	82
I.4.1. La frevolesa del temps contemporani transportada al temps passat: el pròleg del ms. 1 de la BUB.....	85
I.4.1.1. El judici de Don Pero Ahones.....	92
I.4.1.2. L'auxili a Aurembiaux d'Urgell.....	97
I.4.1.3. El motiu de la confiscació del Regne de València.....	98
I.4.1.4. El trencament dels pactes per part de l'alcaid de Xàtiva.....	105
I.4.1.5. La traïció d'al-Azrac.....	108
I.4.2. El testament del rei En Jaume I i el testament del ms. 1 de la BUB.....	113

Capítol II

Ometre una guerra i recordar la conquesta de Múrcia (1380)..... 122

II.1. El context de producció (1380).....	126
II.2. La Guerra dels dos Peres: el context de referència.....	128
II.3. Tractats i conquestes del passat.....	136
II.4. La continuació de la Guerra dels dos Peres i el seu probable motiu.....	141
II.5. L'anul·lació del passat: el <i>TAç</i> (1375).....	146
II.6. El significat històric del ms. 1734 de la BC.....	152

Capítol III

Un recordatori valencià als nobles catalans (c. 1458-1461)..... 160

III.1. Moments finals del regnat d'Alfons el Magnànim (c. 1454-1458).....	163
III.1.1. El problema amb els remences.....	164
III.1.2. La Busca i la Biga.....	166
III.2. El prelude del regnat de Joan II d'Aragó (c. 1458-1462).....	169
III.2.1. Els problemes amb Carles de Navarra, Príncep de Viana.....	170
III.2.2. Un esdeveniment anunciat: la Guerra Civil Catalana (1462-1472).....	175
III.3. El ms. Y-III-5 de la RBMSLE i les seves parts.....	177
III.3.1. La <i>HE</i> (primera part).....	178
III.3.1.1. Els problemes amb els remences.....	183
III.3.1.2. Els “homes de paratge” i la impossibilitat de la pèrdua de la ciutat de Barcelona.....	185
III.3.1.3. L'origen de la guerra contra els genovesos.....	187
III.3.1.4. La referència al regnat d'Alfons el Magnànim.....	188
III.3.1.5. L'exemple del rei En Jaume I.....	189
III.3.2. Folis en blanc... històries per a escriure? (segona part).....	190
III.3.3. La cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó (tercera part).....	192
III.3.4. El compendi de la <i>CV</i> : afegits i omissions (quarta part).....	200
III.4. El significat històric del ms. Y-III-5 de la RBMSLE.....	208

Capítol IV

El “gloriós rey”, el “gloriós màrtir” i “sent Alexandre bisbe”: un rei, un sant i un papa presents en un manuscrit (c. 1492-1503)..... 212

IV.1. Sant Jordi: història, llegenda i mite.....	223
IV.2. L'homònim del papa Alexander VI: l'indicador (con)textual de la composició del ms. II-475 de la BPRM.....	228
IV.3. El rei En Jaume I: un <i>rei sant</i> entre els cronistes valencians (c. 1325-1547).....	235
IV.4. El significat històric del ms. II-475 de la BPRM	241

Capítol V

L'Imperi com a *forma* i els fets del passat com a *contingut* (c. 1516-1543)..... 244

V.1. La situació de la història al segle XVI.....	251
V.2. El prelude de l'Imperi de Carles l'Emperador i el seu govern al Principat de Catalunya.....	255
V.3. El significat històric del ms. 10121 de la BNE.....	258

Capítol VI

Historiar el passat de la Corona d'Aragó (c. 1535-1553/1554)..... 262

VI.1. Primers passos per historiar el passat.....	272
VI.2. La campanya de Tunis del 1535 i la lectura del passat.....	279
VI.3. Zurita i el ms. 9-4769 de la BRAHM.....	287
VI.4. Els significats històrics del ms. 9-4769 de la BRAHM.....	291

Capítol VII

L'edició com a remembrança i l'emissió com a mirall de prínceps (1557)..... 294

VII.1. Una referència a l'Antiguitat: el caire humanístic de l'edició i de l'emissió.....	311
VII.2. La ciutat de València en el regnat de Felip II i la inspecció fiscal.....	315

VII.3. El Regne de València a l'època de Carles l'Emperador i el procés de castellanització de Felip II.....	320
VII.4. El significat històric de l'edició i de l'emissió del <i>LdF</i> de 1557.....	323
Conclusions.....	326
Conclusions.....	338
Bibliografia.....	350
Manuscrits.....	350
Edicions.....	351
Estudis.....	359
Índex d'esquemes.....	381
Índex de gràfics.....	382
Índex d'imatges.....	383
Índex de taules.....	385

Agraïments

Agraeixo als meus directors, el Prof. Dr. Alexander Martin Fidora Riera (UAB-ICREA-IEM) i el Prof. Dr. José Enrique Ruiz-Domènec (UAB-IEM), l'ajut, l'incentiu, la dedicació, els consells, les correccions, la confiança i els ànims que m'han donat en la direcció d'aquesta tesi doctoral. Agraeixo també al Prof. Dr. Charles Burnett i al *Warburg Institute–University of London–School of Advanced Study* l'amable acolliment i l'oportunitat que em donà de preparar part d'aquesta tesi de doctorat en aquesta institució.

Agraeixo a l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) la beca destinada a estudiants de casals catalans arreu del món (BCC IUE/4020/2007 DOGC núm. 5051 de 18.1.2008), la qual vaig gaudir entre els mesos d'octubre del 2008 i setembre del 2010 per mitjà de l'*Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio* (IBFCRL) –del qual sóc membre–, presidit pel Sr. Esteve Jaulent, al qual agraeixo tota la confiança i l'oportunitat de traduir al portuguès importants obres de la literatura catalana, com ara el *Llibre dels Fets*, les *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó*, el *Llibre del rei En Pere* i el *Llibre de Santa Maria* de Ramon Llull.

Agraeixo a la *Universitat Autònoma de Barcelona* (UAB) l'oportunitat de gaudir d'una *Beca de Suport a la Recerca* (BSR) amb la qual vaig fer part del projecte de recerca *Latin Philosophy into Hebrew* finançat pel *European Research Council* (ERC Starting Grant, Grant Agreement FP7/2007-2013-200403) entre els mesos d'octubre del 2010 i febrer del 2011.

Novament agraeixo a l'AGAUR la concessió d'una beca FI-DGR (*Formació de Personal–Direcció General de Recerca* IUE/2644/2010) per a la contractació de personal investigador novell, gràcies a la qual vaig participar en el projecte de recerca *Latin Philosophy into Hebrew* entre els mesos de maig del 2011 i gener del 2014, i també la concessió d'una beca BE-DGR (*Beques per a estada de recerca a l'estranger–Direcció General de Recerca*), amb la qual he pogut desenvolupar el projecte *Methodological Approaches to Cultural History: Studies and Applications. The Book as an Object of the Political Cultural Behaviour*. Programme of Grants for Research Stays Abroad of AGAUR (BE-DGR 2011 ECO/1689/2011 DOGC núm. 5918 de 12.7.2011), dut a terme al *Warburg Institute–University of London–School of Advanced Study* entre els mesos de juliol i octubre del 2012, sota la direcció del Prof. Dr. Charles Burnett.

Agraeixo als professors que componen aquest tribunal, Prof. Dr. Alejandro Coroleu Lletget, Prof. Dr. Martí Aurell i Cardona i Prof. Dr. Jaume Aurell i Cardona, als suplents, Prof. Dr. Roger Friedlein i Prof. Dr. Josep Pujol, i també a les avaluadores externes, Profa. Dra. Barbara Schlieben i Profa. Dra. Helena Buffery.

Agraeixo a l'*Institut d'Estudis Catalans* i a la *Societat Catalana d'Estudis Històrics* l'atorgament del *Premi Sant Jordi 2011* al meu treball *La utilització del passat en el present: el Cerimoniós i el manuscrit de Poblet* presentat al *Màster en Ciències de l'Antiquitat i de l'Edat Mitjana* el 14 de juliol de 2009. Aquest premi representà un gran incentiu per a continuar la preparació d'aquesta tesi doctoral, que és una prolongació del treball guardonat.

També estic agraït als instituts als quals m'he afiliat, com ara l'*Institut d'Estudis Catalans* (IEC), la *Societat Catalana d'Estudis Històrics* (SCEH), la *Anglo-Catalan Society* (ACS), la *Associação Brasileira de Estudos Medievais* (ABREM), la *Sociedade Brasileira de Teoria e História da Historiografia* (SBTHH) i sobretot l'*Institut d'Estudis Medievais* (IEM), institut en què participo en el projecte de recerca *Marsilio de Padua en la Península Ibérica: de la polèmica a la política imperial*—Ministerio de Economía y Competitividad (MINECO FFI2011-23545).

Sobretot agraeixo als meus pares, Manoel i Maria, i a les meves germanes, Luciene i Silvana, que hagin afavorit la meva estada a Catalunya i donat suport en totes les meves decisions. Agraeixo també a Thais Franco Barbosa Conceição l'ajut en la tramitació burocràtica de documents a Rio de Janeiro.

Igualment estic agraït als companys de la *Revista Roda da Fortuna*, Guilherme Queiroz de Souza i Alberto Reche Ontillera.

Agraeixo a tots els professors del *Departament de Ciències de l'Antiquitat i de l'Edat Mitjana*, l'ensenyament que m'han donat, principalment als qui m'instruïren amb llurs classes: Josep Maria Escolà i Tuset, Joan Gómez Pallarès, Antoni Udina Abelló, Ramon Martí, Fèlix Retamero, Miquel Barceló (†), Jordi Cors Meya, Jordi Cortadella Morral, Sebastià Giralt, Josep Antoni Iglesias-Fonseca (gràcies per l'ajut i pels diversos consells sempre respectuosos!), Óscar de la Cruz Palma (gràcies!), Agustí Alemany, Jesús Alturo Perucho, Miquel Torras (gràcies per l'ajut!), Jordi Pàmias, Cándida Ferrero i José Martínez Gázquez (a aquests dos últims tant la meva família com jo mateix els agraïm que per Nadal i Sant Esteve m'invitessin a casa seva, perquè sabien que no és gens fàcil passar les festes nadalenes sol i lluny de casa!).

Agraeixo als professors Regina Bitte, Cléber Carminatti, Leonor Araújo, Simone Martins, Juliana Magalhães, Edmar Checon de Freitas, Bruno Álvaro, Josemar Machado de Oliveira, Carlile Lanzieri Júnior, Nayhara Sepulcri i Aline Dias da Silveira els ajuts personals i els consells professionals. Agraeixo especialment al professor Ricardo da Costa que m'hagi introduït en el món històric català.

Agraeixo l'ajut que, d'una manera o d'una altra, he rebut de tots els professors que he tingut l'honor de conèixer: Stefano Maria Cingolani, Almudena Blasco Vallès, Lluís Cifuentes, José Higuera, Vicent Olmos, Antoni Biosca i Bas, Daniel Genís i Mas,

Rossend Arquès, Stefano Rapisarda, Pere Villalba i Varneda, Celia López Alcalde, Joan Curbet, Robert D. Hughes, Daniel Rico, Josep Pujol, Harvey (Chaim) Hames, Borja Antela, Núria Gómez Llauger, Toni Naco, Josep Cervelló, José Meirinhos, Júlia Butiñyà i Jiménez, Jaume Mensa, Lola Badia, Anna Alberni, Joan Santanach, Víctor Pallejà, Rafael Narbona Vizcaíno, Janina Ramirez, Florence Estelle, Blair Sullivan, Matthias Tischler, Lluís Cabré, Antonio Contreras, Antoni Rossell, Anna Vives Riera, Sergi Mainer i Sergio Castillo Espinosa.

Igualment agraeixo l'amistat dels companys dels mòduls del Màster en *Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana* (2008-2009) i posteriorment del Doctorat en *Cultures en Contacte a la Mediterrània*, i també als amics que he conegut als cursos d'estiu, seminaris, congressos i altres activitats universitàries en diverses ciutats, com ara Balaguer (*Por política, terror social* [2010]), Simat de Valldigna (*Noblezza, caballería y hombres de armas en la sociedad medieval—siglos XII-XV* [2011]; *Saberes, prácticas y experiencias. Cultura y cotidianidad en la sociedad medieval* [2012]), Pécs (*VItth International Congress. The Medieval Chronicle* [2011], quan fou despertat definitivament el meu interès per les cròniques medievals), Sheffield (*LVIII Anglo-Catalan Conference* [2012]), Madri (col·loqui *El autor y su manuscrito en la Edad Media. La Península Ibérica respecto a Occidente* [2012]), Oxford (*The Birth and Flowering of Christian Art* [2012]) i Càceres (*I i II Congreso de Jóvenes Medievalistas Ciudad de Cáceres* [2012 i 2013]), en especial a Vicent Royo Pérez, Robert Cuellas Campodarbe, Kim Bergqvist (gràcies!), Diana Pelaz Flores, David Porrinas (mai oblidaré les nostres conversacions!), Marta Álvarez Carballo, Sandra Cáceres, Noelia Rangel López, Noemi Álvarez da Silva, Margarita Vázquez Corbal, Virginia Labrador Martín, Maria Renée, Antonio Zaldivar, André Bertolli, Carlos J. Rodríguez Casillas (gràcies, amic!), Jessica Carmona Gutiérrez (gràcies per l'ajut amb el Windows 8!) i Marine Perales.

Estic agraït a totes les persones que he conegut i amb les quals he pogut compartir aquesta experiència, en especial a Charlene Dalbosco, Daniel Perotoni Felippetti, Rafael Carneiro, Mónica Flores Fernández, Carlota Alcázar, Anna Méndez Navarro, Alexandra Prunean, Roberta Bogoni, Milena Viceconte, Maria Coloma Mairata, Alex Arino, Eduardo Vega, Josué Villa Prieto, Maisie Scott Davies, Caroline Uribe García, Rachael Forster, Maressa Moura, Tatjana Prozumente, Manoreh Setta Soeyono, Bryan Dunne, Michele Salerno, Priscilla Dawson, Marta Pereira Castanheira, Bruna Gonçalves Coutinho, Daniel Passos, Brenda Batista, Ketullen Frulani Gomes, Clàudia Kirchner, Rhoden Melo, Géraldine Schleich, Sandra Bernabeu, Cristina Santos, David Waiman, Nathaniel Andrews i Marc Argemí.

Agraeixo molt als meus professors de català, Montserrat Nayhac Mascuñana, Marc Lluç Arenas, Carme Solà i Anna Serra i Rodríguez, que m'hagin encoratjat a aprendre aquest idioma. També agraeixo als serveis editorials *Bona Lletra* de l'Obrador Edendum, i al seu director Josep Batalla, el seu ajut en la correcció lingüística d'aquesta tesi doctoral.

Agraeixo a la *Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (RABLB) la concessió de l'espai que ha fet possible la presentació d'aquesta tesi doctoral. Agraeixo també a tots els funcionaris de les institucions en les quals he fet les meves recerques –la *Biblioteca del Palacio Real de Madrid*, la *Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid*, la *Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial*, la *Biblioteca Nacional de España*, la *Biblioteca de Catalunya* i la *Biblioteca de la Universitat de Barcelona*– que m'hagin ajudat a trobar les referències necessàries a aquesta investigació.

I, per acabar, vull agrair a tots els qui, d'una manera o d'una altra, m'heu ajudat a gaudir de l'experiència de preparar aquesta tesi doctoral a la ciutat comtal.

Moltes gràcies!

Resum

El *Llibre dels Fets* és un document que conté una selecció dels fets de la vida del rei En Jaume I, el Conqueridor. Aquest rei, un dels reis més estudiats de la Corona d'Aragó, regnà més de seixanta anys (1214-1276), un dels regnats més llargs de tota la Península Ibèrica. Durant aquests anys, el rei, completament immers en la Reconquesta, conquerí diversos territoris. Aquestes conquestes afavoriren l'expansió territorial de la Corona d'Aragó cap al sud i també cap al Mediterrani. Durant el seu regnat, tingueren lloc altres fets, com ara els seus matrimonis amb Elionor de Castella i després amb Violant d'Aragó, la guerra pel comtat d'Urgell, les revoltes sarraïnes, el tractat de Corbeil, l'intent de croada a l'Ultramar, la seva participació al Concili de Lió i altres episodis narrats en el *Llibre dels Fets*.

Compost al final del regnat del rei En Jaume I, el *Llibre dels Fets* ens ha arribat en diferents còpies que constitueixen la seva tradició textual. En aquesta tesi doctoral ens proposem d'analitzar els objectes de la tradició textual del *Llibre dels Fets* del rei En Jaume I, compostos entre els anys 1343 i 1557, amb l'objectiu de trobar el significat històric d'aquests textos, és a dir, el motiu pel qual foren compostos. Els objectes analitzats són els següents: ms. 1 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona; ms. 1734 de la Biblioteca de Catalunya; ms. Y-III-5 de la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial; ms. II-475 de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid; ms. 10121 de la Biblioteca Nacional de España; ms. 9-4769 de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid i l'edició R-15398 de la Biblioteca Nacional de España.

Hem utilitzat com a referents teòrics els estudis de Hayden White, Gabrielle M. Spiegel i Roger Chartier, els quals hem fet servir per a teoritzar la composició dels textos i comprendre'ls com a fenòmens històrics singulars compostos en un temps determinat. Cadascun d'aquests autors ha tingut la seva importància en la construcció d'una referència teòrica i la seva posterior aplicació en aquest estudi. Dels estudis de White hem pres la idea central de la formació del text, el que ell anomena text historiogràfic; dels estudis de Spiegel hem utilitzat la referència al context històric en què aquest text neix i que influeix en la seva composició; i dels estudis de Chartier hem considerat la representació que aquest objecte final conté, subratllant les diverses formes per les quals s'accedeix al significat d'aquesta representació.

La utilització d'un aparat metodològic interdisciplinari ha facilitat la singularització dels objectes de la tradició textual del *Llibre dels Fets*, no solament a partir del context en què foren compostos, sinó també en comparació entre si. En individualitzar-los a partir de les seves dades, els objectes de la tradició textual del *Llibre dels Fets* són considerats elements únics que formaven part d'un moment concret de la història de la Corona d'Aragó, sempre fent referència a la

vida del rei En Jaume I i sempre representant una interpretació de la seva *auctoritas*. Així doncs, en la utilització d'aquest aparat metodològic hem fet servir les perspectives de la crítica textual, de la paleografia, de la codicologia, de la filologia, de la diacronia, dels estudis genealògics, de l'epigrafia i de la història de l'art.

En aquest treball cerquem el que anomenem el significat històric de la tradició textual del *Llibre dels Fets*, és a dir, el motiu pel qual aquests textos foren compostos en diferents contextos i condicions de la història de la Corona d'Aragó. Per tant, utilitzem les referències teòriques esmentades a dalt i ens servim d'un aparat metodològic interdisciplinari amb l'objectiu de singularitzar cada objecte de la tradició textual del *Llibre dels Fets* i trobar el seu significat històric. Un cop individualitzat, singularitzat i comprés dins del context de composició, l'objecte presenta característiques particulars que ens indiquen el motiu pel qual fou compost.

El resultat d'aquest estudi ha estat la caracterització de cadascun dels textos. Aquesta caracterització ens ha ajudat a apropar-nos als seus probables motius de composició i així al seu significat històric. Aquesta anàlisi detallada ens ha ajudat a veure aquests objectes com a personatges actius i passius en els contextos en què foren compostos, és a dir, que tenien una presència en els contextos en què foren compostos i que foren formulats dins d'aquests contextos. A més, l'anàlisi de les seves característiques de composició ha estat crucial per a determinar el context de composició i també el seu significat històric. Formulats en contextos posteriors a la mort del principal personatge de la narració, els textos de la tradició textual del *Llibre dels Fets* representen instants de tornada al passat en què els seus patrocinadors i *actores* rescataven la memòria d'un dels reis més importants de la nissaga dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó amb la intenció d'utilitzar-la en el context en què es trobaven.

Abstract

The *Book of Deeds* is a document that contains a selection of the deeds of the life of King James I, the Conqueror. This king, who is among the most studied ones of the Crown of Aragon, ruled for more than sixty years (1214-1276) which is one of the longest reigns of the Iberian Peninsula. During these years, the king, who participated in the Reconquest, conquered several territories. These conquests favoured the territorial expansion of the Crown of Aragon towards the south and the Mediterranean Sea. During this reign, other events took place, such as the marriage with Eleanor of Castile, and afterwards with Violant of Aragon, the war in the county of Urgell, the Saracen's revolts, the Treaty of Corbeil, the attempt of the Crusade of Ultramar, the Council of Lyons, and other episodes gathered in the *Book of Deeds*.

Composed at the end of King James I's reign, the *Book of Deeds* has come down to us in different copies, which form its textual tradition. In this doctoral thesis, we analyse the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* between 1343 and 1557, in order to discover the historical meaning of these texts, that is, the motives of their composition. These objects are: ms. 1 of the Biblioteca de la Universitat de Barcelona; ms. 1734 of the Biblioteca de Catalunya; ms. Y-III-5 of the Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial; ms. II-475 of the Biblioteca del Palacio Real de Madrid; ms. 10121 of the Biblioteca Nacional de España; ms. 9-4769 of the Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid, and the edition R-15398 of the Biblioteca Nacional de España.

As theoretical references, we use the studies by Hayden White, Gabrielle M. Spiegel, and Roger Chartier, in order to reflect on the composition of the texts and to understand them as singular historical phenomena composed at a specific moment of time. Each of these authors had their importance during the formulation of our theoretical framework and its application in this study. From White's studies we take the central idea of the formation of the text, what he calls the historiographical text; from Spiegel's studies we use the idea of a historical context in which the text appears and which shapes its composition; and from Chartier's studies we use the idea of the representation which this final object realizes, emphasizing the several ways in which we can understand the meaning of this representation.

The use of an interdisciplinary methodological apparatus allows us to distinguish each object of the textual tradition of the *Book of Deeds*, not only with regard to the context in which it was composed, but also with a view to the other objects of the tradition. Describing each of these objects by means of its particular characteristics, we can consider them unique objects that made part of a specific context of the history of the Crown of Aragon which refers to the life of King James I and which represents an interpretation of his *auctoritas*. Thus, in our

methodological apparatus we use textual criticism, paleography, codicology, philology, the diachronic method, genealogical studies, epigraphy and history of art.

In this study, we seek the historical meaning of the textual tradition of the *Book of Deeds*, that is, the motives why these texts were composed at different moments in time and under different conditions throughout the history of the Crown of Aragon. Therefore, we use the theoretical references mentioned before along with an interdisciplinary methodological approach, which shall allow us to single out each and every object of the textual tradition of the *Book of Deeds* and discover its historical meaning. Once the objects are singled out and understood in their peculiar context of composition, they reveal particular characteristics that account for the motives of their composition.

The result of this process is the specific characterization of each of the texts. This helps us to approach the probable reasons concerning their composition and thus their historical meaning. A detailed analysis allows us to see these objects as both active and passive characters in the context in which they were composed, that is, they had an active presence in the contexts in which they were the objects of composition. Thus, the analysis of the characteristics of composition is important in order to establish the context of the texts' composition and their historical meaning. Copied and written down after the death of the protagonist of the narrative, the texts of the textual tradition of the *Book of Deeds* represent moments of return to the past, when their sponsors and *actores* wished to recover the memory of one of the most important kings of the lineage of the counts of Barcelona and kings of Aragon with the intention to use it in their historical context.

Sigles

Fonts i bibliografia

<i>AnCAr</i>	<i>Anales de la Corona de Aragón</i>
<i>CC</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>
<i>CE</i>	<i>Cròniques d'Espanya</i>
<i>CGE</i>	<i>Los cinco libros primeros de la Crónica General de España</i>
<i>CICT</i>	<i>Els col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa</i>
<i>CPC</i>	<i>Crònica de Pere el Cerimoniós</i>
<i>CPCCS</i>	<i>Chronica de la prouincia de Cathelunya en la Citerior Spanya</i>
<i>CRM</i>	<i>Crònica de Ramon Muntaner</i>
<i>CSJP</i>	<i>Crónica de San Juan de la Peña</i>
<i>CSRCFICA</i>	<i>Crónica de los Señores Reyes Católicos Don Fernando y Doña Isabel de Castilla y de Aragón</i>
<i>CU</i>	<i>Crónica Universal</i>
<i>CV</i>	<i>Conquista de Valencia o comentarios del Rey Don Jaime el Conquistador sobre la misma conquista</i>
<i>DC</i>	<i>De Catalonia</i>
<i>DCVB</i>	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
<i>DGA</i>	<i>Descripción General de África</i>
<i>DGC</i>	<i>Dietari de la Generalitat de Catalunya</i>
<i>DP</i>	<i>De pacificatione</i>
<i>DRH</i>	<i>De Rebus Hispaniae</i>
<i>EQMVCT</i>	<i>Esset quam misera vita christianorum sub Turca</i>
<i>GCB</i>	<i>Gesta comitum Barcinonensium</i>
<i>GCE</i>	<i>Gran Crònica d'Espanya</i>
<i>GRE</i>	<i>Genealogía de los Reyes de España</i>
<i>HCRACB</i>	<i>Històries e conquestes dels reyes d'Aragó e comtes de Barcelona</i>
<i>HE</i>	<i>Historia de España y particularmente de la Corona de Aragón hasta el Rey Don Alonso el quinto sin nombre de auctor en lengua lemosina</i>
<i>HGC</i>	<i>Història General de Catalunya</i>
<i>HICSCHC</i>	<i>Historia de la insigne ciudad de Segovia y compendio de las historias de Castilla</i>
<i>HVACB</i>	<i>Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona</i>
<i>LA</i>	<i>Llegenda Àuria</i>
<i>LdF</i>	<i>Llibre dels Fets</i>
<i>LG</i>	<i>Liber Gestorum</i>
<i>LGCME</i>	<i>Libro de las grandezas y cosas memorables de España</i>
<i>LM</i>	<i>Libre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la dita ciutat e Regne de Valencia</i>

LRP.....	<i>Llibre del Rei En Pere</i>
OCC.....	<i>Ordinacions de la Casa i Cort</i>
PHRA.....	<i>Progresos de la Historia en el reyno de Aragón</i>
PPCGE.....	<i>Primera parte de la Coronica General de toda España</i>
QGC.....	<i>Quatre Grans Cròniques</i>
SE.....	<i>Sumari d'Espanya</i>
SVI.....	<i>Summa de Varones Ilustres</i>
TAg.....	<i>Tractat d'Agnani</i>
TAr.....	<i>Tractat d'Almisrà</i>
TAç.....	<i>Tractat d'Almazà</i>
TCav.....	<i>Tractat de Cavalleria</i>
TCaz.....	<i>Tractat de Caçoria</i>
TIP.....	<i>Tractat d'Infendació de Perpinyà</i>
TT.....	<i>Tractat de Tudilén</i>
VSJ.....	<i>La vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi</i>

Referències arxivístiques

ACA.....	<i>Arxiu de la Corona d'Aragó</i>
BC.....	<i>Biblioteca de Catalunya</i>
BNE.....	<i>Biblioteca Nacional de España</i>
BPRM.....	<i>Biblioteca del Palacio Real de Madrid</i>
BRAHM.....	<i>Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid</i>
BUB.....	<i>Biblioteca de la Universitat de Barcelona</i>
RBMSLE.....	<i>Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial</i>

Introducció

1. La pràctica historiogràfica a la Corona d'Aragó (ss. XII-XIII)

En l'escriptura de la història, per diverses vegades el present i el passat feren part del mateix moment i foren materialitzats en un objecte. En aquest procés de construcció del passat, diverses perspectives influïren aquest acte de composició, de forma que els indicis del moment de la producció poden ser trobats en aquest objecte. Així doncs, estudiar el procés historiogràfic és una forma d'apropar-se a les intencions i als motius de les composicions de les obres que han arribat a nosaltres.

Pel que fa a aquest tema, Peter Linehan ha analitzat el desenvolupament de la historiografia a la Península Ibèrica entre el final del segle XII i el final del segle XIII i ha estudiat el fenomen historiogràfic de l'època.¹ Pel que fa al territori de la Corona d'Aragó, diversos autors argumenten que quelcom hi ocorregué que afavorí l'aparició d'obres com les *QGC*,² un fet que estaria relacionat, entre altres qüestions, amb el canvi polític que tingué lloc entre els segles XII i XIV i amb l'establiment del poder de la dinastia dels comtes de Barcelona com a reis d'Aragó.³ En aquest context, les cròniques foren cada vegada més utilitzades com a vehicle de propaganda,⁴ procés que donà origen a la composició de les *QGC*.

---

¹ LINEHAN, Peter. *History and Historians of Medieval Spain*. Oxford: Clarendon Press, 1993.

² SOLER LLOPART, Albert. *Literatura catalana medieval. Un recorregut multimèdia pels grans autors i els seus textos*. Barcelona: Àgora Biblioteca Oberta, 2003, p. 19.

³ AURELL, Jaume. From Genealogies to Chronicles: the Power of the Form in Medieval Catalan Historiography. *Viator* 36 (2005), pp. 235-264 (pp. 236-237).

⁴ CAWSEY, Suzanne F. *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon, c. 1200-1450*. Oxford: Clarendon Press/New York: Oxford University Press, 2002.

Com afirmà Ferran Soldevila, aquest “altre món” aparegué lentament, entre mitjan del segle XII i el regnat de Pere el Cerimoniós,⁵ moment en què es manifestà de manera estable.⁶ Aquest procés començà quan els territoris del Principat de Catalunya i del Regne d'Aragó s'unificaren i els seus governants buscaren formes d'expressar-se segons el seu nou *status* polític per tal de poder consolidar-se en el poder.⁷

En aquest sentit, el regnat d'Alfons el Cast representa un moment de gran importància historiogràfica, ja que fou llavors quan es redactà la versió primitiva de les *GCB*. Compostes aproximadament entre els anys de 1180 i 1184, les *GCB* és una narració breu sobre el desenvolupament polític dels comtats catalans fins a l'època del comte Ramon Berenguer IV. El seu contingut fa referència a la dinastia dels comtes de Barcelona i a altres nissagues, és a dir, els comtes de Besalú, Cerdanya i Urgell. Al cap d'uns anys, entre el 1184 i el 1270, s'hi afegiren les narracions dels regnats d'Alfons el Cast, Pere el Catòlic i Jaume el Conqueridor. Al cap i a la fi, la funció històrica d'aquesta obra era establir i fixar la possessió de l'*honor* dels comtes de Barcelona en el moment de la seva expansió territorial.⁸

A la fi del segle XIII fou compost un text que representà un canvi considerable en la historiografia catalana: el *LdF*. El *LdF* conté els fets de la vida del rei En Jaume I, el qual, segons Marià Aguiló y Fuster, fou el “pare y casi fundador de la nacionalitat catalana”⁹ o, segons Josep M. Pujol, l'heroi “fundacional de la casa de

---

⁵ Hem optat, sempre que ha estat possible, per designar els reis a partir dels seus sobrenoms (el Conqueridor, el Gran, el Cerimoniós, el Magnànim...) per tal de facilitar la seva identificació de manera més ràpida.

⁶ SOLDEVILA, Ferran. Prefaci a la Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques*. Revisió del text, pròlegs i notes per Ferran Soldevila. Barcelona: Editorial Selecta, 1971, pp. 105-126 (p. 105).

⁷ BISSON, Thomas N. L'essor de la Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XIIe siècle. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 39/3 (1984), pp. 454-479.

⁸ CINGOLANI, Stefano M. Estudi Introductor. Dins: *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva), la Brevis historia i altres textos de Ripoll*. Edició a cura de Stefano M. Cingolani. València: Publicacions de la Universitat de València, 2012, pp. 11-118 (p. 14).

⁹ *Chronica o comentaris del gloriosíssim e invictíssim Rey En Jacme Primer Rey d'Aragó, de Mallorca e de València, compte de Barcelona e de Montpesler. Dictada per aquell en sa llengua natural, e de nou feyta estampar per Marià Aguiló y Fuster*. Barcelona: Biblioteca Catalana, 1873.

Barcelona”.¹⁰ Diversos autors estableixen la data de composició del *LdF* durant els últims anys del regnat del rei En Jaume I, període en què el rei tenia una perspectiva global de la seva vida.¹¹

El contingut del *LdF* es refereix als fets del rei En Jaume I, que cal situar entre els anys 1208 i 1276. El *LdF* és l’obra màxima de la representació de la vida del rei En Jaume I, fins al punt que en llegir-la, en paraules de Martí de Riquer, és possible “acercarnos a su alma, a sus pasiones, a su valentía y a sus debilidades”.¹²

El *LdF* conté els fets del rei explicats perquè tothom sapigués com fou la seva vida terrena i com en tot comptà sempre amb l’ajut de Déu. Entre els fets relatats hi trobem les relacions entre el rei i els seus vassalls i les rebel·lions dels seus opositors. També trobem fragments de la seva vida, com ara el casament dels seus pares, la seva infantesa al castell de Montsó, les seves conquestes, les seves campanyes contra els sarraïns, les revoltes dels barons aragonesos i la seva visita al papa a Roma. Tampoc no podem oblidar la seva temptativa de croada a Terra Santa, els consells donats al rei Alfons X el Savi i la seva participació al Segon Concili de Lió el 1272.

El rei En Jaume I també es destaca per la seva obra legislativa, com ara la promulgació dels *Furs* del Regne d’Aragó, la recopilació dels *Usatges* de Barcelona i la creació dels *Furs* del Regne de València. A més, contextualitzat a partir del seu

---

¹⁰ PUJOL, Josep M. El mite de l’heroi a la casa de Barcelona: Guifred I el Pelós i Jaume I. Dins: *Mites i Llegendes*. Maria Bargalló i Joana Zaragoza (eds.). Barcelona: Cossetània Edicions, 2002, pp. 113-133 (p. 131).

¹¹ Pel que fa a la datació d’aquesta obra hi ha dues propostes. Al començament del segle XX, Nicolau d’Olwer afirmà que el *LdF* havia estat compost en dos moments: en un primer moment a Xàtiva, el 1244, i després a Barcelona, el 1274 (NICOLAU D’OLWER, Lluís. Principals obres que han tractat de la Crònica de Jaume I. *Estudis Universitaris Catalans* 6 (1912), pp. 38-45 i NICOLAU D’OLWER, Lluís. La Crònica del Conqueridor i els seus problemes. *Estudis Universitaris Catalans* 11 (1926), pp. 79-88). D’altra banda, més recentment sorgiren altres propostes. Per exemple, Josep Maria Pujol (PUJOL, Josep M. Jaume I. *Llibre dels fets*. Barcelona: Editorial Teide, 1991) i Stefano M. Cingolani (CINGOLANI, Stefano M. *Historia y mito del rey Jaime I de Aragón*. Barcelona: Edicions 62, 2008) determinen que l’obra fou composta als últims anys del regnat del rei En Jaume I.

¹² RIQUER, Martí de. Introducció. Dins: *Llibre dels feyts del rey en Jacme*. Edición facsímil del manuscrito de Poblet, 1343, conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona. Introducció de Martín de Riquer. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972, pp. 5-19 (p. 5).

regnat, el *LdF* presenta les conquestes dels regnes musulmans de Mallorca (1229), València (1238) i Múrcia (1266). Aquestes conquestes hi apareixen destacades, ja que el *LdF* fou originalment compost en el context de la Reconquesta a la Península Ibèrica.

En redactar els fets de la seva vida, el rei comptà amb l'ajut dels seus col·laboradors més propers.¹³ Un exemple d'aquest tipus de composició és l'obra del seu contemporani, el rei Alfons X el Savi:

El rey faze un libro, non porque l'él escriua con sus manos, mas porque compone las razones dél, e las emienda et yegua e enderesça, e muestra la manera de cómo se deuen fazer, e desí escriúelas qui él manda; pero dezimos por esta razón que el rey faze el libro.¹⁴

El *LdF* fou redactat en la seva major part a la primera persona del plural i en alguns fragments a la primera persona del singular, a més que les últimes frases foren escrites en tercera persona. Segons Jaume Aurell, els estudis sobre la dimensió autobiogràfica del *LdF* ajuden a entendre la dimensió del rei redactor com a *auctor*,¹⁵ és a dir, aquell que, en el sentit medieval, dóna autoritat al document.¹⁶ En aquest sentit, estudiar els objectes de la tradició textual del *LdF* implica analitzar-los com a representacions de l'*auctoritas* del Conqueridor recuperada en diferents contextos de composició.

---

¹³ MONTOLIU, Manuel de. Sobre la redacció de la crònica d'En Jaume I. *Estudis Romànics* 9/2 (1917), pp. 25-72; NICOLAU D'OLWER, Lluís. La Crònica del Conqueridor i els seus problemes..., op. cit., pp. 79-88; AINAUD DE LASARTE, Joan. Jaume Sarroca i Jaume I. *Estudis Romànics* 10 (1962), pp. 131-136.

¹⁴ RICO, Francisco. *Alfonso el Sabio y la "General estoria"*. Barcelona: Editorial Ariel, 1984, pp. 97-120 (p. 98).

¹⁵ Aquest concepte serà explicat més endavant a l'apartat de la introducció "4. La tradició textual del *LdF* i les noves perspectives historiogràfiques".

¹⁶ "En effet, mon intention est de démontrer que le roi en est l'*auctor*, le garant, au sens médiéval, mais qu'il n'en est pas l'auteur' au sens contemporain, puisque ce texte a été mis en forme par un ou plusieurs scribes et qu'il intègre des textes plus anciens afin de doter celui-ci d'une plus grande autorité." AURELL, Jaume. La Chronique de Jacques Ier, une fiction autobiographique. Auteur, auctorialité et autorité au Moyen Âge. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 63/2 (2008), pp. 301-318 (p. 303). Les cursives són de l'autor. Totes les cursives que apareixen a partir d'ara als fragments esmentats al text o a les notes de peu de pàgina, sigui de fonts documentals, sigui d'articles i llibres, són nostres; en el cas que no sigui així, serà indicat.

Durant els segles XIII i XIV les cròniques aparegueren al paisatge polític europeu, restaren plenament consolidades i foren cada vegada més utilitzades com a vehicle de propaganda pels reis, principalment per a legitimar-se en el poder. D'aquesta manera, els nous temps influenciaren la revisió dels gèneres historiogràfics, els quals estaven subjugats a les transformacions dels contextos polítics i socials.¹⁷

Fou en el temps del rei Pere el Cerimoniós que la llengua catalana es consolidà com a llengua literària i, per consegüent, presentà el seu primer moment de maduresa,¹⁸ d'exaltació i de propagació.¹⁹ Aquesta característica cultural i literària també és constatable en la Corona d'Aragó, de manera que obres com ara les *GCB*²⁰ i l'obra *DRH*,²¹ originàriament escrites en llatí, foren traduïdes al català durant el segle XIII,²² una activitat de traducció que tingué lloc a tota la Corona d'Aragó²³ fins al període humanístic.

Dins d'aquest procés historiogràfic de composició d'una obra, cal recalcar també el seu significat.²⁴ A l'època que estudiem el llibre contenia un significat polític.

---

¹⁷ AURELL, Jaume. *Gesta Comitum Barchinonensium as Genealogy*. Dins: AURELL, Jaume. *Authoring the Past. History, Autobiography, and Politics in Medieval Catalonia*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 2012, pp. 21-37 (p. 24).

¹⁸ RIQUER, Martí de; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim. *Història de la Literatura Catalana*. Vol. I. Barcelona: Editorial Ariel, 1984, p. 480.

¹⁹ BADIA I MARGARIT, Antoni M. Entorn de la formació de la llengua literària en català. *Estudis de llengua i literatura catalanes* 4 (1982) (=Miscel·lània Pere Bohigas 2), pp. 5-21 (pp. 16-18).

²⁰ *Gesta comitum Barcinonensium: textos llatí i català*. Editats i anotats per L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibilis, Viuda Romaguera, 1925.

²¹ RODRIGO JIMÉNEZ de RADA. *De Rebus Hispaniae. Pasajes selectos de Hispania gothica de Roderici Ximenii de Rada*. Selección y prólogo: Fredo Arias de la Canal; traducción José Pascual Guzmán de Alba. México: Frente de Afirmación Hispanista, 2007.

²² CINGOLANI, Stefano M. *La memòria dels reis. Les Quatre Grans Cròniques*. Barcelona: Editorial Base, 2008, pp. 26-30.

²³ El projecte *Translat. Traduccions al català medieval fins a 1500* elaborà una base de dades sobre les obres traduïdes del llatí al català medieval entre el final del segle XII i el final del segle XV. Aquesta base de dades pot ser consultada en el format d'un cens de traduccions (en PDF) i també com a base de dades. Sobre el cens i la base de dades, vegeu <http://www.translatdb.narpan.net>.

²⁴ En comentar sobre la història del llibre, Louis Holtz ha fet la següent afirmació: "Si l'objet est pour l'essentiel resté le même, son contenu et sa fonction se sont modifiés profondément dès lors que les peuples méditerranéens se convertissaient au christianisme. Propagé dans le monde hellénistique et romain par le goût des choses de l'esprit et par l'école –institution demeurée stable durant des siècles–, le livre ne pouvait que survivre à la disparition de cette société antique et de son système scolaire,

Abans considerat com a portador de la paraula veritable, és a dir, la paraula de Déu, al segle XIII el llibre fou utilitzat en altres contextos i amb altres finalitats, com ara les cròniques medievals, redactades per legitimar políticament una dinastia, la qual cosa possibilità la transformació política dels llibres basada en el simbolisme de l'herència bíblica.²⁵ Ho constatem, per exemple, en els pròlegs de les obres esmentades a seguir, a saber, les *GCB* i el *LdF*, respectivament:

Iste *liber* ostendit *veritatem* primi comitis Barchinonae et omnium aliorum qui post eum venerunt.²⁶

E per tal que·ls hòmens coneguessen e sabessen can hauríem passada aquesta vida mortal, ço que nós hauríem feyt ajudam-nos lo Seyor poderós, en qui és vera trinitat, lexiam aquest *libre* per *memòria*.²⁷

En un context en què el llenguatge escrit i l'oral anaven de costat i en què s'intensificava la utilització del l'escrit com a suport de la memòria,²⁸ el llibre fou associat a la "veritat" i a la "memòria", paraules que en remarquen el seu significat: un objecte que porta informacions que han d'ésser cregudes com a veritables. Cal recordar que les *GCB* foren compostes en un context de crisi del poder al Principat de Catalunya²⁹ i que el *LdF* sorgí al final del regnat del seu protagonista per tal de difondre'n les gestes.

---

dès lors que c'est à travers un Livre que Dieu avait parlé aux hommes. Pendant tout le Moyen Age, le sort du livre est donc indissolublement lié à l'Église. Et ce qui est vrai dans l'univers chrétien l'est aussi dans la diaspora juive et dans le monde de l'Islam. Partout où s'est imposée une religion du Livre, la culture écrite a tendu à être le monopole exclusif des hommes de Dieu. Et c'est ainsi que la survie du livre et de son contenu s'est trouvée *de facto* confiée un moment aux moines d'Occident." HOLTZ, Louis. Avant-Propos. Dans: *Le livre au Moyen Âge*. Paris: Presses du CNRS, 1998, p. 10. Les cursives són nostres.

²⁵ VIANNA, Luciano J. *Methodological Approaches to Cultural History: Studies and Applications. The Book as an Object of the Political Cultural Behaviour* (Informe de recerca d'estada predoctoral BE-DGR 2011. Programme of Grants for Research Stays Abroad of AGAUR). Warburg Institute/University of London. London, 2012, pp. 45-49.

²⁶ *Gesta comitum Barcinonensium: textos llatí i català...*, p. 22.

²⁷ BUB, ms. 1, fol. 1v.

²⁸ LE GOFF, Jacques. *Histoire et mémoire*. Paris: Gallimard, 1988, p. 140.

²⁹ BISSON, Thomas N. *The Crisis of the Twelfth Century. Power, Lordship, and the Origins of European Government*. Princeton: Princeton University Press, 2009, pp. 499-514.

2. La circulació del *LdF*

El *LdF* ens ha deixat un rastre de documentació present sobretot a les corts dels reis de la Corona d'Aragó, ja que els destinataris de l'obra foren primordialment els successors del rei En Jaume I.³⁰ Així doncs, presentem tretze proves de la presència del *LdF* en el cercle cortesà dels reis de la Corona d'Aragó.³¹

1

El primer document que data de l'any 1313 es refereix a la carta tramesa pel rei En Jaume el Just al seu cosí, el rei Sanç de Mallorca, comentant sobre el “*librum actuum felicis recordationis regis Jacobi*”:

Ilustri principi Sancio Dei gratia regi Maioricarum, comiti Rossilionis et Ceritanie, ac domino Montispesulani, karissimo consanguineo suo, Jacobus per eandem rex Aragonum etc... Recepta littera vestra super mittendo ad vos *librum actuum felicis recordationis regis Jacobi* avi comunis, significamus vobis quod jam ipsum librum transcribi mandaveramus, et nunc, post receptionem vestre littere supradicte, translatum libri ipsius perfici fecimus ac etiam comprobari, per cuius perfectionem et comprobationem cursor vester usque nunc habuit remanere. Sicque mittimus vobis translatum dicti libri comprobatum per cursorem predictum. Data Barchinone .iiii. nonas madii anno Domini .mcccxiii.³²

---

³⁰ ESCARTÍ, Vicent J. Jaume I, el Llibre dels feits i l'humanisme: un model “valencià” per al cesarisme hispànic. *eHumanista/IVTTRA* 1 (2012), pp. 128-140 (p. 128) i ESCARTÍ, Vicent J. La recepció del Llibre dels Feits a la Corona d'Aragó. Dins: *Llibre dels feits del rei En Jaume*. Vol. I. Estudis i edició a cura d'Antoni Ferrando i Josep Vicent Escartí. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, pp. 61-95.

³¹ Aquests documents han estat publicats anys enrere i ara els hem reproduït i analitzat no solament amb la intenció d'identificar els àmbits on es dipositaven els manuscrits, sinó també a fi de rescatar-ne el significat a partir de les informacions que trobem.

³² ACA, Cancelleria, Reg. 240, fol. 200v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 57-58 (document XLVI).

2

Al mateix any, el rei En Jaume el Just pagà cent-trenta sous a Pere Marsili per la traducció al llatí del *LG*:

Nos Jacobus, etc... Recognoscimus et confitemur vobis dilecto notario nostro Bernardo de Aversone, nostra sigilla tenenti, quod ad mandatum nostrum oretenus vobis factum dedistis et solvistis de iuribus nostrorum sigillorum predictorum quantitates infrascriptas, videlicet Arnaldo Messegerii de camera nostra septingentos quinquaginta solidos barchinonenses pro quibusdam necessariis camere nostre, et fratri Petro Marsilii de ordine Predicatorum centum triginta solidos dicte monete pro scripturis *libri gestorum illustrissimi domini regis Jacobi* felicis recordacionis avi nostri, et Bernardo de Sancta Eulalia quadraginta quinque solidos eiusdem monete pro vestitu. Et ideo acceptantes a vobis quantitates predictas, mandamus eas per magistrum rationalem curie nostre vel alium quecumque a vobis compotum auditurum in nostro compoto recepi et admiti, vobis restituente apochas de quantitibus solutis dictis Arnaldo Messegerii et fratri Petro Marsilio et presentem.... Dicto Bernardo de Sancta Eulalia non habeatis apocham de quantitate sibi soluta. Datum Cervarie .xiiii. kalendas julii anno Domini .mccciii.³³

3

En aquest document del gener de l'any 1319, escrit pel rei En Jaume el Just, consta el "librum regis Jacobi":

Nos Jacobus etc... Quia vos fidelis camerarius noster A. Messegerii de mandato nostro orenetus vobis facto, tradidistis de rebus sive jocalibus in camera nostra existentibus ea que inferius subsequenter, videlicet: inclito et karissimo primogenito nostro infanti Alfonso comiti Urgellensi et vicecomiti Agerensi quendam anulum auri in quo est quidam safirus sculptus ad sigillandum aptus. Item inclito infanti Raimundo Berengarii, karissimo nato nostro, quendam corrigiam sirici de talerio cum platonibus argenti deauratis. (...) Item predicto infanti Alfonso quosdam sobresenyals panni sirici ad signum regale et

---

³³ ACA, Cancelleria, Reg. 274, fol. 10v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 58 (document XLVII).

unum *librum regis Jacobi*. (...). Datum Terrachone, .x. kalendas januarii anno Domini .mccc. nonodecimo.³⁴

4

A la fi del mateix any que el document anterior, el rei En Jaume el Just escrigué aquest document on cità un “*librum geste regie Jacobi*”:

Nos Jacobus etc... tenore presencium confitemur et recognoscimus vobis Petro de Pomario consiliario incliti infantis Jacobi primogeniti nostri et vobis Dominico Biscarra notario ac vobis Bartholomeo de Fonte camerario infantis eiusdem quod de mandato dicti infantis tradidistis nobis et pro parte nostra fideli camerario nostro Arnaldo Messeguerii, jocalia, vasa argentea, arma et alias res sequentes, videlicet: unum anulum auri in quo est encastatus in ganxetis unus pulxer rubiç; (...) item unum *librum geste regie Jacobi* (...). Datum Terrachone, nono kalendas decembris anno Domini .mccc. nonodecimo. Francisco de Bastida, mandato regis.³⁵

5

El 1335 el rei Alfons el Benigne demanà a la seva germana, la infanta Maria, que li tornés el “*libro del senyor rei don Jayme*” i a més indicà la característica material d’aquest exemplar, és a dir, “*con cubierta vermeyla*”:

Don Alfonso, por la gracia de Dios Rey d’Aragón etc... A la alta infanta dona Maria, muy cara hermana nuestra, mujer del alto infant don Pedro de Castiela qui fue, e freyra del monasterio de Sixena, salut como hermana que muyto amamos de corazón, pora quien querriamos tanta vida e salut como pora nos mismo. Hermana muy cara, rogamos vos que·l *libro del senyor rey don Jayme*, nuestro besavuelo, el qual libro fué del muy alto senyor rey padre nuestro, a quien Dios perdone, e es con *cubierta vermeyla*, nos querades enviar luego, e si non lo tendes enviedes alla do es, e que·l nos trametades sin toda tarda por

---

³⁴ ACA, Cancelleria, Reg. 281, fol. 221. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2000, pp. 35-36 (document XLI).

³⁵ ACA, Cancelleria, Reg. 348, fol. 9. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., pp. 70-73 (document LXII).

el bort de Molina de casa nuestra, que esta carta vos dara. E de aquesto nos faredes muyt grand plazer, e nos faremos lo transladar, e si lo queredes, enviar vos lo hemos luego. Dada en Barchelona dy uso nuestro seello secreto, lunes .ii. dias de octubre en el año de Nuestro Senyor .mcccxxx. cinco. Clemens de Salaviridi mandato domini regis.³⁶

6

Datat al gener del 1336, el document següent certifica l'existència d'un "llibre de paper, qui fou del senyor rey don Jayme":

Item done an Guillem Serra, cambrer major del senyor rei, qui aquells havia bestrets en fer fer una camisa d'armar a obs del dit senyor rey..... .xii. sol. .vi. ds. barchs. Item li done, *los quals ell havia bestrets en fer transladar un llibre de paper, qui fou del senyor rey don Jayme.....* .xxvi. sol. .ix. diners barchs. Item li done, los quals els havia bestrets en .iii. dotzenes e mija de pergamins a obs de un llibre que maestre Domingo, capella, fa a obs del senyor rey..... .xxxii. .sol. .vi. ds. barchs.³⁷

7

L'any 1343 Pere el Cerimoniós demanà a l'abat del monestir de Poblet que li tornés el llibre "gestis dive recordacionis domini Jacobi Regis Aragonum":

Petrus etc... Venerabili et dilecto abbati monasterii Populeti, salutem et dilectionem. Miramur de vobis et merito quare librum pergameneum quem, ut nobis dixistis, ad opus vestri rescribi facere debebatis et sumi ex quodam alio papireo libro nostro facto, scilicet *gestis dive recordacionis domini Jacobi Regis Aragonum* abavi nostri, nobis tamdiu mittere tardavistis. Quare vos rogamus quod si eum rescribi fecistis, alio ipsum rescribi celeriter faciendo, ad nos librum pergameneum supradictum protinus per latorem presencium

---

³⁶ ACA, Cancelleria, Reg. 536, fol. 80v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 114 (document XCVI).

³⁷ *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., p. 57 (document LIX).

transmittatis. Datum Barchinone .iii. idus septembris anno Domini millesimo .cccxl. tercio.³⁸

8

L'any 1367 Arnau de la Pena confirmà el cobrament de la seva feina d'il·luminador de les 484 caplletres del “Libre dels fets del rey En Jacme de bona memòria”:

Ego, Arnaldus de la Pena, illuminator, civis Brachinone, confiteor et recognosco vobis discreto Bernardo de Colle, de domo domini regis, civi Barchinone, quod desdistis et solvistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem omnes illos septuaginta solidos et sex denarios monete Barchinone de terno, quos vos michi dare et solvere debebatis ratione illarum quadringentarum octuaginta quatuor litterarum, quas ego scripsi in quodam libro dicti domini regis vocato *Libre dels fets del rey En Jacme de bona memòria*, ad rationem videlicet unius denarii et oboli pro qualibet littera. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute pecunie et doli, in cuius rei testimonium facio vobis et vestris de predictis septuaginta solidis et sex denariis bonum et perpetuum finem et pactum.³⁹

9

L'agost del 1371 Pere el Cerimoniós pagà pel llibre “vida del sant rey en Jacme qui conqués Mallorches e València”:

Item pos en data los quals lo senyor Rey ab albaranet ab lo seu anellet segellat, scrit en Valencia a .xxvi. dies d'agost present atorga de mi haver haudes e reebudes les quantitats devall scrites, és a saber, per .i. *libre apellat vida del sant rey en Jacme* qui conqués Mallorches e València, .xi. florins, .viii. sols. barcs. item los quals lo dit senyor dóna a algunes persones, .viii. florins e mig, e axí són .xx. florins d'or, .ii. solidos, .vi. diners barcs.⁴⁰

---

³⁸ ACA, Cancelleria, Reg. 1059, fol. 52. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 128 (document CXVII).

³⁹ HERNANDO I DELGADO, Josep. *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*. Barcelona: Fundació Noguera, 1995, p. 390 (document 261).

⁴⁰ *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., p. 163 (document CLXIX).

L'any 1371, Saurina, dona de Bartomeu de Bonany, afirmà haver rebut un exemplar del llibre del rei En Jaume I “cum postibus cohoptis de corio virnilio scriptum in romanico”:

Die veneris .xxxii. die mensis octobris anno a nativitate Domini .mcccclxxi. Ego, Saurina, uxor venerabilis Bartholomei de Bonany, civis Barchinone nunc absentis, expensoris incliti domini infantis Martini serenissimi domini Aragonum regis nati, et procuratrix generalis eiusdem viri mei de qua procuracione constat per instrumentum publicum .xv. die marcii anno a nativitate Domini .mcccclx. nono confectum et clausum per notarium infrascriptum, confiteor et recognosco vobis, Petro Palacii, civi dicte civitatis, tenenti claves archivi Barchinone armorum dicti domini regis, quod de mandato eiusdem domini regis vobis facto cum quadam littera sua, clausa sub suo secreto sigillo, data Dertuse quarta die presentis mensis octobris, vobis de hiis directa, tradidistis michi nomine dicte mariti mei recipienti quendam *librum pergameneum cum postibus cohoptis de corio virnilio scriptum in romancio et incipit in rubro*: “aquest és lo comensament del pròlech sobre'l libre que féu el rey En Jacme per la gràcia de Déu Rey d'Aragó e de Mallorca e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeller, de tots los feyts e de les gràcies que Nostre Senyor li féu en la sua vida”. Et postea in nigro incipit: “Recompte mossènyer sent Jacme que fe senes obra morta és” et cetera. Quequidem librum dictus dominus rex in dicta littera sua mandat tradi per vos dicto Bartholomeo de Bonany portandum seu tradendum per eum dicto domino infanti, prout continet in dicta littera quam vobis restituo cum presenti. Et ideo renunciando predicto nomine excepcioni dicti libri non habiti et non recepti et dolo, ffacio predicto nomine vobis de predicto libro presens apocham instrumentum.⁴¹

L'any 1375, l'infant Joan, el futur Joan el Caçador, pagà cinc-cents sous per una còpia del “liber domini Jacobi” que havia encomanat:

---

⁴¹ *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., pp. 235-236 (document CCXLIV).

Infans Johannes etc... Ffidei consiliario et expensori nostro Perpineano Blan, salutem et gratiam. Dicimus et mandamus vobis quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes vos tribuatis et exsolvatis ffideli de scribania nostra Guillelmo Perinyoni quingentos solidos barchinonenses, quos in compensacionem laborum per ipsum sustentorum in copiando et faciendo pro nobis et nostri mandato *librum domini Jacobi*, recolende memorie, Regis Aragonum, cum presenti ei ducimus concedendos. Et facta solutione recuperetis ab eo presentem cum apoca de soluto. Datum Cesarauguste vicesima die marcii, anno a nativitate Domini .mccclxx. quinto. Primogenitus. Dominus dux mandavit Bertrando de Pinos.⁴²

12

Novament, l'any 1380, l'infant Joan demanà el “libre del rey En Jacme”:

Lo primogenit. Mossen Johan: ja sabets com la terça dels ministrers, la qual puia a quantitat de .ccclx. florins d'or d'Aragó, és fenida lo derrer dia del prop passat mes d'agost, e com nos vullam pagar als dits ministrers dita la terça ans que pertiscam d'ací, per ço volem e us dehim e manam que presentada an P. Ermengau, sots dispenser nostre, aquesta letra que nos li trametem per aquesta rahó, façats ab lo dit P. Ermengau que de continent e de fet nos trameta la dita terça con nos per res d'ací no partíem fins que los dits ministrers hagen la dita terça complidament hauda. E, en cas que'l dit sots dispenser no y volgués dar recapte ne lo cambiador no y volgués prestar, volem e vos dehim e manam que los dos mil florins qui dels juheus deuen ésser hauts, prenats e haiats vos a mans vostres e que vos de continent nos enviets recapte a la dita terça, com segons que dit és per res no partíem d'ací fins que pagada lus sia. Axí mateix, volem e us dehim e manam que de continent nos trametats les oppes forrades de squirols e de letices, lo collar d'aur e les cauces e los punyals çaragoçans e lo *libre del rey En Jacme*, que té en Berthomeu de Castre. Dada en Manresa, sots nostre segell secret, a .vi. dies de setembre de l'any .mccclxxx. Primogenitus. Dirigitur Johanni Januarii.⁴³

13

L'any 1386 el rei Pere el Cerimoniós pagà per la còpia de les “coronicas del rey Don Jaume”:

---

⁴² ACA, Cancelleria, Reg. 1763, fol. 115v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 262 (document CCLXXXI).

⁴³ ACA, Cancelleria, Reg. 1659, fol. 112. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., pp. 285-286 (document CCCX).

Nos Don Pedro, por la gracia de Dios, rey d'Aragón, de Valencia, de Mallorca, de Cerdenya e de Córcega, comte de Barchinona, de Rossellón e de Cerdanya, reconocientes que vos fiel de la nuestra escrivania, Johan de Barbastro, segund de verdad somos informados, bistraxieses por nos en fer illuminar un translat que enviemos al rey de Castiella de la ordinación de la nuestra casa e en fer figurar las letras de los cabos de officios del dito translat, e en colores e en guarnir el dito translat dozientos sexanta nueu solidos, nueu dineros barchinoneses; e d'otra part treballestes en translatar las *coronicas del rey Don Jaume* por tiempo de más de mey anyo, el qual translat diemos a la ciudat de Mallorca; por esto atorgamos dever a vos dito Joan los ditos dozientos sexanta nueu solidos, nueu dineros barchinoneses. E en remuneración de los treballs dessuso ditos por tenor de la present, damos vos graciosament mil e cient solidos barchinoneses. Mandantes con aquesta misma al regent de present la nuestra scrivania e a qualquiere otro qui por tiempo será receptor de los dineros de los nuestros siellos, que los ditos dozientos sexanta nueu solidos, nueu dineros barchinoneses por vos bistrahidos ensemble con los ditos mil e cient solidos barchinoneses que de gracia vos damos, paguen a vos dito Johan o a qui vos quirredes de los ditos dineros. Recobrando ne en la paga que vos en será feyta la present com apocha de paga. En testimonio de las ditas cosas, mandamos la present ésser feyta con nuestro siello siellada. Dada en Barchinona, a .xxvii. dias de junio, en el anyo de la natividad de Nuestro Senyor .mccclxxxvi. Rex Petrus. Dominus rex mandavit mihi Bartholomeo de Avellaneda.⁴⁴

A més d'aquests 13 documents esmentats, posseïm també la traducció aragonesa del *LdF* patrocinada per Juan Fernández de Heredia entre els anys 1377 i 1385.⁴⁵ De tota aquesta informació deduïm algunes conclusions sobre la circulació del *LdF*.

Primera: alguns reis de la Corona d'Aragó, com ara el rei En Jaume el Just, el rei Alfons el Benigne, el rei Pere el Cerimoniós i el seu fill Joan el Caçador coneixien el *LdF*. Pel que fa al rei Pere el Gran, com que era fill del rei En Jaume I i hi estigué en contacte amb el seu pare fins als darrers moments de la seva vida, és

---

⁴⁴ ACA, Cancelleria, Reg. 1375, fol. 81v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., pp. 295-296 (document CCCIV).

⁴⁵ *Libro de las Gestas de Jaime I, rey de Aragón*. Compilación aragonesa patrocinada por Juan Fernández de Heredia. Edición de Francisco José Martínez Roy. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza; Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón/Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses/Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 2010.

possible que tingués coneixement de les intencions historiogràfiques del Conqueridor. Podem suposar-ho sobretot perquè l'obra que comenta els fets del seu regnat, el *LRP*, esmenta com a principals protagonistes Ramon Berenguer IV, Pere el Catòlic, Jaume el Conqueridor i Pere el Gran.⁴⁶ Llevat del rei Alfons el Franc, del qual no hi ha cap document que demostrï que coneixia el *LdF*, i llevat del rei Martí l'Humà, l'últim rei d'Aragó del casal dels comtes de Barcelona, tots els altres reis conegueren el *LdF*, sigui directament, sigui indirectament mitjançant l'herència dels seus avantpassats.⁴⁷

Segona: fa palès que la concentració temporal de la documentació esmentada coincideix amb els dos regnats en què l'activitat historiogràfica referent al *LdF* fou més intensa, és a dir, el regnat de Jaume el Just, amb la traducció del *LdF* al llatí preparada per Pere Marsili,⁴⁸ i el regnat de Pere el Cerimoniós, amb les dues composicions del *LdF* el 1343 i el 1380 i una tercera comprovada mitjançant documentació (vegeu el document 8 esmentat anteriorment). També podem afirmar que el regnat de Pere el Cerimoniós representà una activitat més intensa de producció del *LdF* en comparació amb el de Jaume el Just.

---

⁴⁶ CINGOLANI, Stefano M. Introducció. Dins: BERNAT DESCLOT. *Llibre del rei En Pere*. A cura de Stefano M. Cingolani. Barcelona: Editorial Barcino, 2010, pp. 5-52 (p. 19).

⁴⁷ Aquest fet corrobora l'afirmació de Jordi Bruguera que els diversos documents de cancelleria existents demostren l'interès de la cort per aquesta obra. BRUGUERA, Jordi. La Crònica de Jaume I: projecció filològica i lingüística. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 33 (1996) (=Miscel·lània Germà Colón 6), pp. 5-15 (p. 5).

⁴⁸ María de los Desamparados Martínez San Pedro, que edità la crònica llatina del rei En Jaume I, identificà "tres frases que dan a la empresa de la conquesta de Mallorca llevada a cabo por Jaime I un sentido total de Cruzada llegando a decir por un lado que la razón principal de la contienda es la lucha por la fe, y pidiendo por otro ayuda económica en las cortes celebradas en Barcelona en presencia del arzobispo de Tarragona, los obispos, abades y todos los ricos-hombres. Ni una cosa ni otra encontramos en el texto catalán (...)." Així doncs, arribà a la conclusió que la intenció de Pere Marsili en traduir el text de la vida del rei En Jaume I al llatí fou "establecer un paralelismo entre lo que fue y lo que hizo Jaime I con lo que podría ser y hacer Jaime II, granjeándose el favor del Pontífice y consiguiendo la ayuda económica necesaria para la empresa de Granada." MARTÍNEZ SAN PEDRO, María de los Desamparados. Introducció. Dins: *La crònica llatina de Jaume I*. Edició crítica, estudio preliminar e índices por María de los Desamparados Martínez San Pedro. Almería: Gráficas Ortiz, 1984, pp. 19-87 (pp. 45, 47). Ferrando afegeix i afirma que la "versió llatina de Marsili i, doncs, la seua conversió en una crònica llatina d'abast universal responia a una operació mitificadora del rei Jaume I, que cercava de veure'l elevat als altars, tal com s'havia fet amb el rei Lluís IX de França, canonitzat el 1297." FERRANDO, Antoni. Interés dels mss. C i D del 'Llibre dels Fets' per a la fixació textual de la Crònica Jaumina. Dins: *El Llibre dels fets. Aproximació crítica*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012, pp. 47-80 (p. 49).

Tercera: en tots els documents esmentats el títol del llibre (“*liber actuum felicis recordationis regis Jacobi*”; “*libri gestorum illustrissimi domini regis Jacobi*”; “*liber regis Jacobi*”; “*liber geste regie Jacobi*”; “*libro del senyor rey don Jayme*”; “*gestis dive recordacionis domini Jacobi Regis Aragonum*”; “*libre dels fets del rey En Jacme*”; “*libre apellat vida del sant rey En Jacme*”; “*aquest és lo comensament del pròlech sobre'l libre que féu el rey En Jacme*”; “*liber domini Jacobi*”; “*libre del rey En Jacme*”; “*coronicas del rey Don Jaume*”) és citat juntament amb el nom del seu *auctor*, és a dir, el rei En Jaume I. Recalquem aquest fet documental perquè durant l'Edat Mitjana era normal citar una obra sense citar-ne l'autor,⁴⁹ cosa que no succeeix en aquesta documentació. Per tant, els objectes que analitzem no solament eren coneguts entre els membres del Casal Reial, sinó que tothom coneixia i subratllava qui n'era l'autor, la qual cosa en reforçava la seva legitimitat i la seva *auctoritas*.

Quarta: pel que fa als títols de les obres esmentades, es pot constatar que la paraula que els defineix físicament és “llibre” (“*liber*”; “*libro*”; “*libre*”), llevat del document 13 on es parla de “*coronicas*”. Es tracta, doncs, d'un objecte físic, – susceptible de descripció, com féu el rei Alfons el Benigne en demanar-lo a la seva germana (“*cubierta vermeyla*”)– que contenia la narració de la vida del rei En Jaume I. Així doncs, aquests “llibres” eren objectes materials que, com hem vist a l'apartat anterior, estaven connectats amb la “veritat” i amb la “memòria”, el que posa en relleu llur significat i ens indica la necessitat d'estudiar-los tenint en compte aquesta perspectiva.⁵⁰

---

⁴⁹ “car en l'edat mitjana es veu repetides vegades citar els llibres sense anomenar llurs autors, per importants personatges que aquests siguin”. RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *La Crònica del Rey En Jaume en el XIVen segle. Estudis Universitaris Catalans 1* (1907), pp. 349-357 (p. 351).

⁵⁰ En aquest sentit, és crucial l'afirmació de Roger Chartier: “The order of books has still another meaning. Whether they are in manuscript or in print, books are objects whose forms, if they cannot impose the sense of the texts that they bear, at least command the uses that can invest them and the appropriations to which they are susceptible. Works and discourses exist only when they become physical realities and are inscribed on the pages of a book, transmitted by a voice reading or narrating, or spoken on the stage of a theatre. Understanding the principles that govern the ‘order of discourse’ supposes that the principles underlying the processes of production, communication, and reception of books (and other objects that bear writing) will also be deciphered in a rigorous manner. More than even before, historians of literary works and

Cinquena: la primera vegada que fou anomenat “Libre dels fets del rey En Jacme” fou l’any 1367. En conformitat amb el document 8 es comprova que aquest títol ja existia des de mitjans del segle XIV.

Sisena: la difusió del *LdF* arribà més enllà del que imaginem. Hom ha debatut molt sobre les característiques orals de la narració, però no gaire sobre la seva difusió oral, un fet que és confirmat en diversos moments de la narració.⁵¹ Des de l’Antiguitat, llegir una obra en veu alta significava posar-la en circulació,⁵² un comportament que perdurà fins al segle XVIII com a principal mitjà de difusió dels llibres.⁵³ Per exemple, la difusió de la llegenda històrica de l’engendrament del rei En Jaume I –tenint en compte tots els canvis que ha sofert al llarg dels segles–, la qual fou objecte de narracions fetes per diversos historiadors de la Corona d’Aragó entre els segles XV i XVIII,⁵⁴ és una comprovació del coneixement dels textos en què estava disponible, és a dir, el *LdF*, el *LRP* i la *CRM*.

Per tant, cal pensar en una difusió del *LdF* no solament en l’àmbit de la família reial –com palesen els documents citats–, sinó també en l’àmbit cortesà, un lloc on els escrits històrics i els fets d’armes dels avantpassats eren sovint memorats, com ho revela el *TCav*, document compost a l’època del rei Pere el Cerimoniós:

Com davant los cavallers, com mengen, deuen ésser lestes les istòries
dels grans fets d’armes. Bellament e gallarda tingueren bé los antichs

---

historians of cultural practices have become aware of the effects of meaning that material forms produce. In the case of the book, those forms constitute a singular order totally distinct from other registers of transmission of the canonical works as ordinary texts. This means that, even though it is not emphasized in the present book, keen attention should be paid to the technical, visual, and physical devices that organize the reading of writing when writing becomes a book.” CHARTIER, Roger. *The Order of Books*. Stanford: Stanford University Press, 1994, pp. VIII-IX.

⁵¹ *Libre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. II: Text i glossari. Barcelona: Editorial Barcino, 1991, cap. 1 (pp. 5-7) i cap. 69 (pp. 81-83).

⁵² BALMACEDA, Catalina. La Antigüedad clásica: Grecia y Roma. Dins: *Comprender el pasado. Una historia de la escritura y el pensamiento histórico* (Aurell, Jaume; Balmaceda, Catalina; Burke, Peter; Soza, Felipe). Madrid: Ediciones Akal, 2013, pp. 9-57 (p. 26).

⁵³ BOUZA ÁLVAREZ, Fernando J. *Imagen y propaganda. Capítulos de Historia Cultural del reinado de Felipe II*. Madrid: Ediciones Akal, 1998, p. 115.

⁵⁴ RIQUER, Martí de. *Llegendes històriques catalanes*. Barcelona: Quaderns Crema, 2000, pp. 80-81.

que fessen los cavallers aquestes coses que dites havem en la ley davant aquesta; e per ço ordenaren que, axí com en temps de guerra aprenien fets d'armes juyén e en altra manera, que axí meseix en temps de pau o apresessen per oïda e per enteniment. E per ço acostumaven los cavallers que, quan menjaven, que·ls legissen les istòrias dels grans fets d'armes que·ls passats havien fets, en lo sen e en l'esforç que havien haüts per haver victòries e per acabar ço que volien; e là on no havien aytals istòries, fahien-se retrer als cavallers bons ancians que en aquells bons fets eren estats. E oltra tot açò, fahien més: que·ls juglars no dixessen davant ells altres cançons sinó de juntes, e que parlassen de fet d'armes. E açò meseix fahien quan no podien dormir: cascú en son alberch, se fahien legir e recitar aquestes coses sobredites. E açò's fahia per tal que, oín, haguessen bon cor, e esforçaven-se a fer bé, volén complir ço que·ls altres havien fet, o semblant, o passar affany per aquella rahó.⁵⁵

En aquest fragment hi ha quatre aspectes els quals ens presenten l'entorn de la cort a l'època del Cerimoniós. Primer, mentre menjaven, els cavallers escoltaven les històries dels fets d'armes dels seus avantpassats, el que els motivava en les seves intencions d'aconseguir victòries i glòries. D'aquesta forma, observaven un passat i intentaven imitar-lo: parlem d'imitació dels fets passats. Segon, hi havia l'exigència que els juglars només interpretessin les cançons de gesta i dels fets d'armes. Així doncs, els cavallers escoltarien les històries que feien part de l'imaginari cavalleresc, les quals eren influents en la formació de la seva mentalitat: parlem de la formació literària d'una cultura de guerra. Tercer, els cavallers no solament haurien d'escoltar aquestes històries, sinó també llegir-les. Aquesta informació ens apropa a l'àmbit de la cort a l'època del Cerimoniós i ens ajuda a comprendre'l millor, proporcionant-nos la informació que alguns cavallers sabien llegir i tenien un accés autònom a l'escriptura i sobretot a les històries de cavalleria. Per tant, aquest exemple comprova l'edificació autònoma de la cultura guerrera. Quart, els cavallers s'esforçarien en fer el bé imitant el comportament dels seus avantpassats. En definitiu, en aquest cas la proposta principal de l'escriptura de la història era l'edificació moral dels cavallers, mitjançant els fets del passat, proposta vinculada a una difusió de la importància del passat.

---

⁵⁵ *Tractat de Cavalleria* (a cura de Pere Bohigas). Barcelona: Editorial Barcino, 1947, p. 142.

En aquests quatre aspectes ens interessa la funció política que probablement influencià aquests oients a la cort del Cerimoniós. Així doncs, la lectura, en veu alta o silenciosa, conduïa al coneixement del passat del llinatge, el qual havia realitzat fets que serviren com a exemples als lectors. La cort, doncs, es transformava en un important indret per a la difusió de les gestes i dels fets d'armes, un espai en què la línia entre el present i el passat desapareixia, fins al punt de no haver-hi cap interrupció entre els dos temps.⁵⁶

3. Els principals estudis sobre el rei En Jaume I i el *LdF*

El rei En Jaume I i el *LdF* han estat estudiats des de diferents perspectives en diverses obres, de forma que aquestes configuren avui dia un *corpus* que presenta les diferents facetes de la vida del rei i de la seva obra.⁵⁷

D'una banda, pel que fa al rei, hem de considerar els estudis sobre les seves representacions al llarg del temps, les seves característiques militars i biogràfiques, les persones amb qui visqué, la seva infantesa i la música del seu temps. Els aspectes territorials tampoc no han estat oblidats, de manera que els territoris de Mallorca, València, Múrcia, Eivissa, Aragó i Castelló han estat temes d'investigació. Igualment, temes com ara les revoltes, els episodis de la seva vida, la relació amb els musulmans, els jueus i les dones també han estat objectes de recerca. Segons Josep M. Salrach, al final del regnat del Conqueridor hi havia una herència territorial i humana més

---

⁵⁶ VIANNA, Luciano J. La interacció entre els àmbits “polític” i “textual” en el regnat del Cerimoniós. *Revista de llengües y literatures catalana, gallega y vasca* 16 (2011), pp. 15-26 (pp. 19-20).

⁵⁷ Les dues vegades en què s'elaborà un butlletí bibliogràfic de les publicacions sobre el *LdF* fou el 1912, preparat per Nicolau d'Olwer (NICOLAU D'OLWER, Lluís. Principals obres que han tractat de la Crònica de Jaume I..., op. cit., pp. 38-45), i després el 1993, elaborat per Jordi Bruguera (BRUGUERA, Jordi. La *Crònica* de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 12 (1993), pp. 409-418). A més, en ocasió dels vuit-cents anys del naixement del rei, Bruguera publicà un article comentant les commemoracions de caire polític, cultural i acadèmic que tingueren lloc, subratllant la doble vessant del personatge principal, el rei En Jaume I, com el rei més rellevant de la història de la Corona d'Aragó i també com a autor d'una de les obres més conegudes de la llengua i literatura catalanes. BRUGUERA, Jordi. VIIIè centenari del naixement del rei Jaume I el Conqueridor. *Estudis Romànics* 32 (2010), pp. 379-387 (p. 379).

gran en comparació amb els regnats anteriors, una monarquia més forta i una societat més dinàmica i emprenedora.⁵⁸ A més, d'acord amb Riera i Melis, el balanç del regnat del rei En Jaume I fou positiu, i entre les seves principals característiques es destaquen la nova direcció expansionista amb la “projecció ultramarina” i la reorganització de la cancelleria.⁵⁹

D'altra banda, els estudis sobre el *LdF* estan presents en diverses publicacions, principalment referent als últims 5 anys. Temes diversos com ara l'autenticitat del *LdF*, les comparacions entre les versions catalana i llatina, el procés de composició, els aspectes filològics, la presència del “jo” en la narració, el caire autobiogràfic de l'obra, els elements èpics, els documents relacionats amb el *LdF*, les cròniques catalanes i la historiografia, les edicions i les traduccions a altres llengües han sortit a la llum els darrers anys.

A diferència de les investigacions desenvolupades fins ara sobre el *LdF*, ens proposem d'analitzar els objectes de la seva tradició textual a partir de les seves característiques textuais, paleogràfiques i codicològiques.

La composició d'un text medieval depenia dels patrocinatoris i dels *actores*⁶⁰ que actuaven segons el context en què vivien: suprimien, afegien i modificaven informacions segons els seus coneixements lingüístics, religiosos, morals, polítics i literaris.⁶¹ Per tant, quan componien un manuscrit o preparaven una còpia, els patrocinatoris i *actores* realitzaven una tasca filològica i a vegades introduïen a l'objecte esmenes que els eren pròpies,⁶² és a dir, esmenes del seu temps, del seu context històric. Atès que cada objecte d'una tradició textual té la seva vida i la seva història, analitzar-ne les característiques textuais, paleogràfiques i

---

⁵⁸ SALRACH, Josep M. Jaume I: una valoració del regnat. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 19 (2008), pp. 87-100 (pp. 96-97).

⁵⁹ RIERA I MELIS, Antoni. Jaume I i la seva època. Anàlisi breu d'un important llegat polític i cultural. *Catalan Historical Review* 1 (2008), pp. 163-170 (pp. 169-170).

⁶⁰ Aquest concepte serà explicat més endavant a l'apartat de la introducció “4. La tradició textual del *LdF* i les noves perspectives historiogràfiques”.

⁶¹ BLECUA, Alberto. *Manual de crítica textual*. Madrid: Editorial Castalia, 1983, p. 163.

⁶² ALTURO I PERUCHO, Jesús. *Història del llibre manuscrit a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003, pp. 250-257.

codicològiques permet de comprendre la singularitat de la seva composició. Així doncs, estudiar les particularitats de la tradició textual del *LdF* condueix a comprendre-la com un conjunt d'objectes representatius i singulars, tal com foren vistos pels seus patrocinator i *actores*.⁶³

L'anàlisi d'una tradició textual ha de tenir en compte que els seus components no són produccions sorgides del seu context original (és a dir, de l'arquetip), sinó que són (re)produccions compostes en diferents contextos, amb intencions, motius, patrocinator i *actores* distints. En aquest sentit, presenten trets textuais, paleogràfics i codicològics que poden revelar el motiu pel qual foren compostos si hom sap interpretar-los a partir del context original de composició. A partir de l'anàlisi de les dades hom podrà trobar la perspectiva passat-present en què es generà cada objecte, ja que l'acte de composició era un breu instant en què la contemporaneïtat dels patrocinator i *actores* mantenia un vincle amb el temps pretèrit de l'*auctor*⁶⁴ original. Aquest acte de composició afavoria, així doncs, no solament la preservació de la memòria, sinó també la recuperació d'una *auctoritas* del passat en un context contemporani.⁶⁵

---

⁶³ “Se trata de hacer partícipe al historiador de que los objetos no son algo objetivable, ni tienen vida por sí mismos, sino que son lo que el receptor de la imagen, de la palabra, en definitiva, del objeto a percibir, ve y entiende sobre él.” GESTAL, Pablo Vázquez. Desapegándose del texto. Los juegos de la “Nueva Historia Cultural”: Descripción, narración e interpretación. *Memoria y Civilización* 4 (2001), pp. 151-186 (p. 164).

⁶⁴ Aquest concepte serà explicat més endavant a l'apartat de la introducció “4. La tradició textual del *LdF* i les noves perspectives historiogràfiques”.

⁶⁵ Per tal d'entendre la proposta d'aquesta investigació, resulten molt clarificadores les afirmacions d'Ernest Belenguier i de Marta Serrano Coll sobre la importància que ha tingut el rei Conqueridor al llarg del temps, no solament en les cròniques d'altres autors, sinó també en la iconografia. Hem reproduït els dos fragments següents perquè semblen molt importants per aquest estudi: “Allò que sí que s'ha esdevingut és una cosa que la lògica històrica podia preveure, però que ara queda corroborada amb tota la profusió de detalls que podem exigir als nostres dies. Em referesc concretament al fet que els historiadors del passat, de qualsevol ubicació cronològica, més que no acostar-se al rei Conqueridor i intentar de penetrar en la realitat del seu temps, han acostat el rei Conqueridor a les pròpies vivències des de les quals pretenien d'historiar-lo. Si alguna cosa pot denunciar aquest llibre és l'evident subjectivisme que trobem en qualsevol treball que en el passat intentà d'aproximar-se a Jaume I. El rei serà sempre *un gran i bon rei*, però successivament el veurem com el *pare de la gloriosa dinastia* que dugué a altures inimaginables la grandesa de la Corona d'Aragó i, més clarament, de Catalunya –cas de Muntaner–, com el *predicador cristià* de l'eramista Beuter, el *croat religiós* davant la morisma infidel del contrareformista Escolano, el *dèspota il·lustrat* de Vicent Branchart, el *foralista encès* de Bartomeu Ribelles i de Borrull i Vilanova (per bé que tant l'un com l'altre canvien un poc els conceptes), el

Seguint aquesta línia de pensament, analitzarem els objectes de la tradició textual del *LdF* per tal de comprendre com els seus patrocinadors i *actores* entengueren i utilitzaren la imatge del rei a partir del context de producció de cada objecte.

4. La tradició textual del *LdF* i les noves perspectives historiogràfiques

Per tal de dur a terme aquesta recerca utilitzem diferents referents teòrics i metodològics per analitzar els objectes de la tradició textual del *LdF* i singularitzar-los com a objectes actius en el context de llur composició. Per tal d'entendre les particularitats d'aquests objectes, seguim un camí diferent de la proposta d'una edició crítica, estudiant cada objecte d'aquesta tradició textual a

---

prototip de l'heroi predecessor del liberalisme individualista de Vicent Boix, o l'alternativa valenciana –per haver constituït un nou regne i haver-lo dotat d'importants *furs*– davant la pressió castellana, simbolitzada historiogràficament pel Cid, segons l'arquetip traçat per la finisecular Renaixença vuitcentista. Després, si el nostre segle, gràcies a la rigorosa crítica històrica que apunta des de Chabàs, ha aconseguit amb abundància de documents un millor coneixement de l'època del monarca, també el més gran apassionament polític que sembla acompanyar-lo ha polititzat tan marcadament la figura del sobirà que aquest val tant per a la causa de la dictadura de Primo de Rivera com per a la de la república demoliberal, el nacionalisme radical, el federalisme socialista de la contesa civil, o el franquisme integrista de la postguerra. Els darrers anys, fins i tot, el rei Jaume ha estat enlairat com a *senyera enmig de les discussions pro i anti-catalanistes* que s'abaten sobre la nostra terra.” BELENGUER, Ernest. *Jaume I a través de la història*. Vol. I. València: Eliseu Climent Editor, 1984, pp. 13-14. “Según se desprende del repertorio recopilado y conforme a lo expuesto textualmente, Jaime I se configura como *un gran hito a nivel figurativo*. Su relevancia no sólo se debe a su impulso promotor, que aunque no es muy extenso presenta particularidades de interés, sino a la utilización que, de su imagen, *se forjó con posterioridad a su reinado*. Ni los organismos colectivos, fuesen éstos de carácter laico o eclesiástico, ni la propia institución monárquica pudieron resistirse, con fines legitimadores, justificadores o incluso propagandísticos, *a manifestar y reafirmar plásticamente sus vínculos con este monarca*, ya rodeado entonces y con el beneplácito de la monarquía de un halo legendario que hizo de él un personaje de singular interés no sólo para sus contemporáneos, *sino también para quienes lo sucedieron en el tiempo*: como se ha constatado, es evidente e ilustrativa al respecto la iconografía que se conserva y que rocía el lento discurrir de la Edad Media.” SERRANO COLL, Marta. *Jaime I el Conquistador. Imágenes medievales de un reinado*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 2008, pp. 259-260. Aquestes afirmacions fan referència a les conclusions sobre com els historiadors s'han apropiat al rei En Jaume I. En el primer cas veiem que els historiadors han estudiat el rei a partir de les seves experiències contemporànies. El segon cas destaca la formació de la imatge posterior al seu regnat, en una època en què els organismes col·lectius i la institució monàrquica no deixaren de vincular-se al rei amb intencions legitimadores, justificadores i propagandístiques.

partir de les seves singularitats.⁶⁶ Analitzar per separat cada manuscrit d'una tradició textual afavoreix la comprensió perquè l'entendem com un objecte únic, com un personatge que forma part d'un context històric i que porta informacions significatives.⁶⁷

En aquest sentit, ens interessa identificar els diversos elements de cada objecte i per tant ens aproparem a les dades referents al moment de les seves vides, a les intencions dels personatges implicats en les seves reproduccions, a la transmissió de la memòria a l'àmbit social i cultural, a les propostes de composició d'un text, a la importància del context de composició i també a les representacions formulades per aquests objectes.

4.1. Els moments de la vida dels textos

Segons Gimeno Blay hi ha tres moments cabdals en la vida dels textos. El primer fa referència al seu moment creatiu, el segon al seu lliurament a la persona que l'encomanà i el tercer a la seva reproducció.⁶⁸

Aplicats al nostre estudi, el primer moment fa referència a la composició del *LdF* preparada pel rei En Jaume I, quan suposadament dictà els seus fets als seus

---

⁶⁶ “Definitive editions have come to seem an impossible ideal in the face of so much evidence of authorial revision and therefore of textual instability. *Each version has some claim to be edited in its own right, with a proper respect for its historicity as an artefact.*” MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 2.

⁶⁷ L'estudi de Siegfried Wenzel es refereix a les noves reflexions sobre els estudis filològics i fa una important declaració referent a les edicions crítiques: “The classical notion that a critical edition will attempt to reconstruct the author's original or intended meaning has, to some scholars, become a rather utopian idea –leading them, in the case of certain works, to produce parallel texts from two or more manuscripts instead (...). Further, editors and critics in many areas now believe that any surviving text expresses less a single authorial intention than that of various ‘social’ forces.” WENZEL, Siegfried. Reflections on (New) Philology. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 11-18 (p. 14).

⁶⁸ GIMENO BLAY, Francisco M. Produir llibres manuscrits catalans (ss. XII-XV). Dins: BADIA, Lola; CABRÉ, Mirian; MARTÍ, Sadurní. *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó* (ss. XIII-XV) – *Textos i estudis de cultura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pp. 115-141 (p. 116).

col·laboradors. És el moment que Gimeno anomena “moment creatiu”, que connectaria amb la versió tradicional mantinguda entre altres per Riquer que el rei dictà el text.⁶⁹ En un segon moment, encara durant el regnat del Conqueridor, tingué lloc el lliurament del manuscrit de les seves memòries, el que l'autor esmentat anomena “lliurament”. El tercer moment tingué lloc quan intervingueren uns nous personatges, és a dir, els patrocinadors i *actores* de les còpies que avui formen la tradició textual del *LdF*. Llavors l'*auctor* –el rei En Jaume I– ja no hi era present, de manera que només els nous patrocinadors i els *actores* decidiren les característiques de les “reproduccions”. Estudiar aquest últim moment és el motiu d'aquesta tesi doctoral.

Hi ha, doncs, un espai de temps entre el “moment creatiu” i el “lliurament” i les “reproduccions”, aquestes últimes compostes en contextos diferents. Per tant, és imprescindible tenir en compte que aquests objectes pertanyen a contextos històrics distints.

4.2. Els conceptes d'*auctor* i d'*actor*

Per tal d'entendre l'escenari de composició del *LdF*, és útil recórrer als conceptes d'*auctor* i *actor* tal com eren entesos a l'època estudiada.

En la producció literària de l'Antiguitat, el concepte *actor* posseïa un sentit ampli i el concepte *auctor* tenia un significat més restringit, d'“aquell que produeix”, i en un sentit particular “aquell que produeix un llibre”. A l'Edat Mitjana, el significat d'aquests dos conceptes canvià: d'una banda, el concepte *actor* s'apropià del

---

⁶⁹ “Insisto en lo que me parece capital: que el *Libre dels feyts*, incluso tal como lo leemos en el manuscrito de Poblet, es obra de Jaime I. Su paternidad se advierte hasta en detalles tan reveladores como es el hecho de que no mencione para nada el tratado de Corbeil, tan importante históricamente pero tan poco halagüeño para la habilidad política del Conquistador. La más superficial lectura convence de que el *Libre dels feyts* es obra personal de Jaime el Conquistador, e incluso del especialísimo cuidado que puso en su redacción y de su interés en legar a la posteridad un libro que hoy no sabríamos si denominar ‘autobiografía’ o ‘memorias’”. RIQUER, Martí de. Introducción. Dins: *Libre dels feyts del rey en Jacme...*, op. cit., p. 10.

significat d'*auctor*, és a dir, “aquell que produeix un llibre”, el responsable de la seva producció, i d'altra banda, el concepte *auctor* passà a significar “aquell que té l'autoritat” (*auctoritas*), és a dir, aquell que estableix l'opinió autèntica sobre una qüestió qualsevol.⁷⁰

Així doncs, en l'anàlisi dels objectes de la tradició textual del *LdF* els *actores* seran els que produïren els objectes de la tradició textual.⁷¹ D'altra banda, el concepte *auctor* designarà sempre el rei En Jaume I el Conqueridor, és a dir, la seva vida representada al seu llibre, la seva *auctoritas*.

Per exemple, en dos exemplars de la tradició textual del *LdF* trobem informacions que fan referència a aquests conceptes. El primer, el ms. 1 de la BUB, que serà l'objecte de l'estudi al primer capítol, utilitza la paraula *auctor* en el foli de la guarda final:

Any 1585. Philippo Rey, primer de aquest nom en Aragó, segon en Castella, cognomenat lo Prudent, fill de l'Emperador Carlos quint Màximo, avent celebrat en Çaragoça lo desposori de sa filla, infanta Dona Catarina ab lo sereníssim Carlos Emanuel, Duc de Saboia i Príncep del Piamont, venint a Barcelona passà per lo monestir de Poblet; en la Iglesia volgué mostrar al Duc gendre seu les sepultures dels Reys de Aragó i altres prínceps de aquesta Real i amplíssima prosàpia, los cossos dels quals reposan allí aguardant la resurrecció; arribant al sepulcre del Rey *auctor* de la història en aquest llibre escrita, que és lo més prop de l'altar major i està sobre de l'arc a la part del Evangeli, après de aver-li fet una gran cortesia, digué de ell grandíssimes alabançes (...).⁷²

---

⁷⁰ CHENU, Marie-Dominique. *Auctor, actor, autor*. *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 3 (1927), pp. 81-86. Vegeu també TEEUWEN, Mariken. *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2003, pp. 222-223. Agraïm al Prof. Óscar de la Cruz Palma per la indicació d'aquest últim text.

⁷¹ Hem de recordar que el patrocinador és més important que l'*actor*, ja que aquell determina l'objectiu i les formes dels nous objectes. SPIEGEL, Gabrielle M. *Romancing the Past: the Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-Century France*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 1995, p. 6. Per tant, en cada capítol sempre que possible farem la distinció entre patrocinador i *actor*.

⁷² BUB, ms. 1, guarda final.

D'altra banda, la paraula *actor* apareix en el ms. Y-III-5 de la RBMSLE, el qual serà objecte d'estudi en el capítol tercer:

E per amor de açò, relexant los dits actes he venint, per abreugar, a la intenció [de] veure e saber la casa de Aragó com és estada poblada, e d'on devalla, e de quines nacions és, cové a saber e pendre fonament e principi, segons istòries o legendes per mi, *dit actor*, lestes, vinch al cinquèn fill de Jàffet, per nom Tubal, lo qual se'n vench a poblar en la província o partides d'Espanya (...).⁷³

La composició de cada objecte de la tradició textual del *LdF* fou preparada pels patrocinadors i pels *actores* en contextos específics, en un moment en què s'orientaren al passat i el connectaren amb el present produint un fenomen "unitario-horizontal",⁷⁴ no solament com una remembrança de l'etapa de la seva història, sinó també amb la intenció d'utilitzar-lo en els seus contextos contemporanis. Per tant, cal interpretar l'ús d'aquests dos conceptes amb relació al darrer moment de la vida dels textos, és a dir, el de la reproducció.

Quan estudiem el contingut dels textos, cal tenir en compte el context a què fa referència, que pot ésser el context original, el context de composició o tots dos. Per tant, en analitzar la tradició textual del *LdF* intentarem posar-nos en el nivell històric de cada exemplar de la tradició. Fent-ho així, en respectarem les característiques que posseeixen com a objectes únics per tal d'apropar-nos al context en què foren compostos i comprendre'n les seves singularitats com a objectes actius, és a dir, que exercien una funció en un determinat context històric, i passius, és a dir, que foren compostos per patrocinadors i *actores*.

---

⁷³ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 4r. Aquest manuscrit fou editat parcialment per Joan Iborra. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines*. Edició a cura de Joan Iborra. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2000, p. 160.

⁷⁴ RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique. *La memoria de los feudales*. Barcelona: Argot, Compañía del Libro, 1984, p. 246.

4.3. La memòria social i la memòria cultural

En aquest camí en direcció al temps passat, els patrocinadors i *actores* s'apropaven a la memòria. Aquesta tenia una funció destacada en el món social, cultural i també en els elements de la historiografia. És cert que a les societats on l'escriptura no tenia una prioritat en la realització d'un acte, els objectes i els gestos servien per a la manutenció de la memòria, de forma que a vegades es trobaven pedres i objectes juntament a algun document, ja que la presència d'aquest no era suficient per confirmar la manutenció del compromís establert. Però, posteriorment, quan la memòria restà enregistrada en un objecte durador, com ara el paper o el pergami, l'escriptura esdevingué el suport de la memòria.⁷⁵

Les recerques històriques sobre la memòria dutes a terme per Jacques Le Goff han posat en relleu l'existència d'una memòria social, entesa com el procés en què la societat renova i reforma la seva comprensió del passat per a integrar-lo en el present, un procés on cal situar la perspectiva historiogràfica.⁷⁶ Un cop subratllat l'aspecte historiogràfic de la tradició textual del *LdF*, es pot afirmar que el mateix s'identifica amb el que Pierre Nora anomenà la “*mémoire-patrimoine*”.⁷⁷

La perspectiva de la memòria cultural també ha de ser subratllada referent a la problemàtica d'aquesta tesi doctoral. Seguint la proposta de Jan Assmann, la memòria cultural és un concepte col·lectiu relacionat al comportament i a l'experiència dins l'estructura interactiva d'una societat i que es manté a través de les generacions mitjançant retransmissions i pràctiques socials. Al contrari de la memòria comunicativa, la qual es fonamenta exclusivament en la comunicació quotidiana, la memòria cultural es fonamenta en els esdeveniments decisius del

---

⁷⁵ LE GOFF, Jacques. *Histoire et mémoire...*, op. cit., pp. 138-140.

⁷⁶ LE GOFF, Jacques. Memoria. Dins: LE GOFF, Jacques i SCHMITT, Jean-Claude (eds.). *Diccionario razonado del Occidente Medieval*. Madrid: Ediciones Akal, 2003, pp. 527-536.

⁷⁷ “la transformation en bien commun et en héritage collectif des enjeux traditionnels de la mémoire elle-même (...) sur le mode d'une sensibilité renouvelée à la singularité nationale, combinée d'une adaptation nécessaire aux conditions nouvelles (...)”. NORA, Pierre. La nation-mémoire. Dins: *Les lieux de mémoire*. Sous la direction de Pierre Nora. Vol. II. La Nation. Paris: Gallimard, 1984, pp. 647-658 (pp. 650-651).

passat que són mantinguts per mitjà de formacions culturals (com ara textos i monuments) i comunicacions institucionals (com ara pràctiques i hàbits). Al voltant d'aquests esdeveniments i comunicacions hi ha l'articulació de tres punts que convergeixen i es relacionen, a saber, la memòria, la cultura i la societat. Així doncs, la memòria cultural 1) preserva l'estoc de coneixement a partir del qual un grup s'origina i té consciència de la seva unitat i peculiaritat; 2) reconstrueix el passat sempre en referència a una situació actual per mitjà d'apropriacions, crítiques, preservacions i transformacions; 3) materialitza el significat comunicat i el coneixement compartit col·lectivament dins la transmissió d'una herència culturalment institucionalitzada per mitjà de textos, imatges i rituals; 4) és organitzada en el sentit que depèn d'un tipus de suport especialitzat per a ser difosa; 5) és una referència obligatòria en el sentit que consisteix en una utilització formativa i normativa i 6) és reflexiva en el sentit pràctic-reflexiu (dins el qual interpreta pràctiques comunes, com ara proverbs, màximes i rituals), auto-reflexiu (dins el qual l'aproximació per si mateix explica, distingeix, interpreta, critica, censura i controla) i reflexiu (en la mesura que reflecteix la imatge del grup a través de la seva preocupació amb el sistema social). Al cap i a la fi, la memòria cultural comprèn un cos de textos, imatges i rituals que poden ser utilitzats una i altra vegada, la difusió dels quals serveix per a estabilitzar i transmetre l'autoimatge d'una societat.⁷⁸

D'aquesta forma, els patrocinadors i *actores*, en reproduir els textos del *LdF* s'apropaven a una memòria mantinguda en el temps i en l'espai i renovaven la seva comprensió del passat per mitjà del seu present, fent que la memòria del rei En Jaume I fos tramesa a la cultura i a la societat a la Corona d'Aragó. El que buscarem en la tradició textual del *LdF*, així doncs, són les simbologies, mites, mitjanes veritats i silencis de les narracions,⁷⁹ a partir del moment de les seves

---

⁷⁸ ASSMANN, Jan. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65 (1995), pp. 125-133.

⁷⁹ Aquesta perspectiva d'anàlisi de les cròniques medievals fou destacada per Jaume Aurell: "Ya no se trata tanto de distinguir lo verdadero de lo falso en los textos históricos medievales, de localizar los pasajes espurios de las crónicas, como de analizar las relaciones entre el texto y el contexto. Se parte de la idea de que esas narraciones tienen una intencionalidad concreta. Se

reproduccions, quan els patrocinatoros i *actores* dels textos treballaren a partir dels seus contextos inserint aquests objectes dins la memòria social i dins la memòria cultural a la Corona d'Aragó.

4.4. La composició d'un text. La proposta de Hayden White

Una de les principals idees de Hayden White relacionada a la composició d'un discurs és la de discurs històric. Aquesta idea es fonamenta en l'existència del passat del qual es pot parlar significativament: en existir un passat, pot existir un discurs històric. En continuar la seva argumentació, White afirma que l'objecte que el discurs històric produeix mitjançant la composició d'una interpretació narrativa és el text historiogràfic. El producte del discurs històric, així doncs, sempre té la narració com el principal mitjà de representació. A la fi, el producte d'aquesta transformació del discurs històric és el text historiogràfic.⁸⁰

La idea de discurs històric i la seva transformació en text historiogràfic és crucial per a comprendre la composició dels objectes de la tradició textual del *LdF*: cada objecte

---

tiene en cuenta que la literatura de ficción prolifera en las sociedades sin excesivas necesidades de justificación y, en cambio, los textos históricos abundan en las sociedades problematizadas, que precisamente buscan consolidarse a través de la aprehensión de un pasado remoto glorioso. Se huye de una lectura ingenuamente racionalista y positivista de las crónicas, buscando una interpretación que tenga en cuenta sus simbologías, sus mitos, sus medias verdades y sus elocuentes silencios." AURELL, Jaume. El nuevo medievalismo y la interpretación de los textos históricos. *HISPANIA. Revista Española de Historia* 66/224 (2006), pp. 809-832 (p. 820).

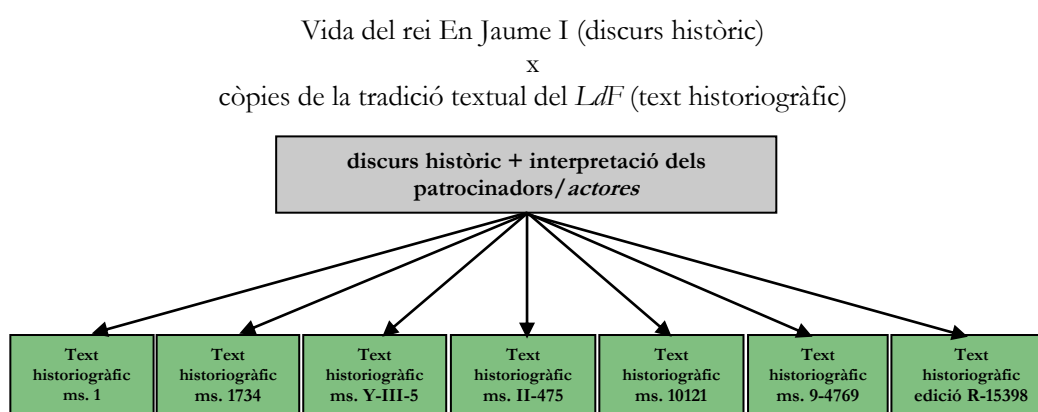
⁸⁰ "Historical discourse does not, then, produce new information about the past, since the possession of both old and new information about the past is a precondition of the composition of such a discourse. (...). What historical discourse produces are *interpretations* of *whatever information* about and knowledge of the past the historians commands. These interpretations can take a number of forms, *ranging from simple chronicles or lists of facts all the way over to highly abstract philosophies of history*, but what they all have in common is their *treatment of a narrative mode of representation as fundamental to the grasping of their referents as distinctively historical phenomena*. (...). We must begin, then, with the undeniable historical fact that *distinctively historical discourses* typically produce *narrative interpretation* of their subject matter. The translation of these discourses into a written form produces a distinctive object, the *historiographical text*, which in turn can serve as the subject of a philosophical or critical reflection." WHITE, Hayden. *Literary Theory and Historical Writing*. Dins: *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press, 1999, pp. 1-26 (pp. 2-3).

d'aquesta tradició textual fou compost en un context distint de l'original i fou materialitzat, és a dir, transformat en un text historiogràfic sota condicions històriques i socials diferents.

Atès que la composició de cada objecte de la tradició textual del *LdF* porta una narració com a representació, i atès que en el moment de compondre cada objecte d'aquesta tradició textual ja es coneixia la vida del rei En Jaume I, de la qual es podia parlar significativament, considerem cada producte d'aquesta tradició com un text historiogràfic, com ho exemplifiquem gràficament en l'esquema següent:

Esquema 1

La característica principal d'un text historiogràfic és el seu caràcter de narració. Podríem dir que a cada vegada que un discurs històric és transformat en un text historiogràfic hi ha un temps i un espai específic en què s'esdevé aquesta interpretació narrativa i que, per tant, aquesta creació es troba situada en el temps i en l'espai. Si admetem que en el moment de la reproducció dels textos de la tradició textual del *LdF* els patrocinadors i els *actores* decidiren quines característiques havien de tenir els textos, cal admetre també que l'acte de compondre el discurs històric fou una acció situada en el temps i en l'espai.⁸¹

⁸¹ Per a White, aquesta és, doncs, una narració històrica, la qual és “necessarily a mixture of adequately and inadequately explained events, a congeries of established and inferred facts, at once

Així, a l'argumentació sobre tercer moment de la vida dels textos, és a dir, la seva reproducció, i també a l'acció dels patrocinadors i dels *actores*, hi hem d'afegir, doncs, la perspectiva del naixement d'un text. En aquest sentit, utilitzarem les idees de White només per a explicar la formació del text historiogràfic, que s'origina mitjançant la composició d'una narració composta a partir d'un discurs històric fonamentat en l'existència d'un passat.

4.5. La importància del context. La perspectiva de Gabrielle M. Spiegel

Segons Gabrielle M. Spiegel, tot estudi historiogràfic que tingui la perspectiva text-context ha de tenir en compte els aspectes següents sobre els textos: 1) ocupen determinats espais socials com a productes del món social de llurs autors en qualitat d'agents textuals que treballen en aquest món, és a dir, emmirallen i generen realitats socials; 2) representen usos locals del llenguatge; 3) contenen un conjunt de representacions que s'originen en el context social i en les xarxes de comunicació en què han estat elaborats; 4) reflecteixen en llur materialitat les inseparables pràctiques discursives i materials i 5) han d'ésser analitzats focalitzant el moment de la seva creació, això és, el moment en què el món històric fou posat i internalitzat dins del text.⁸² Per aquest motiu, Spiegel decidí que en els seus estudis havia d'utilitzar les eines dels historiadors socials i dels historiadors de la literatura.⁸³

---

a representation that is an interpretation and an interpretation that passes for an explanation of the whole process mirrored in the narrative." WHITE, Hayden. *Interpretation in History*. Dins: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press, 1982, pp. 51-80 (p. 51).

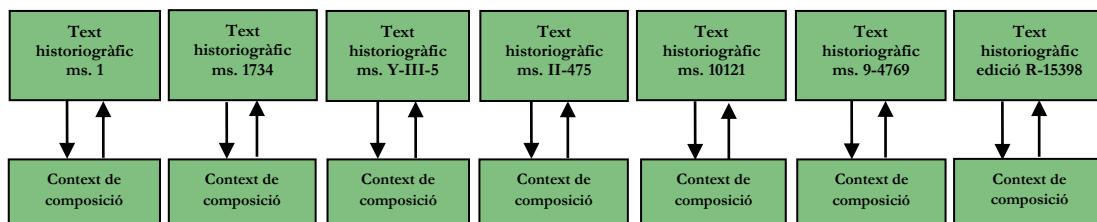
⁸² SPIEGEL, Gabrielle M. *History, Historicism and the Social Logic of the Text*. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 59-86 (p. 77).

⁸³ "Thus, in writing *Romancing the Past*, I employed the tools of both social historians and literary historians. I turned to the first because I wanted to situate the texts within a social world to which they themselves do not bear witness. I resorted to the second because I wished to investigate the ideological manipulation of the past that occurs in these writings, to which end I submit them to close, essentially deconstructive, readings and attempt to display the ways in

Així doncs, el text historiogràfic es troba dins d'un context de composició, i si volem comprendre'n el significat original hem d'estudiar-lo en aquest context, ja que és necessari considerar la interacció text-context per a descobrir el motiu de la composició d'un text historiogràfic. Hi ha, doncs, una interacció entre el text historiogràfic, compost en un determinat context històric, i el context històric que influeix en la composició d'aquest text historiogràfic, com es fa palès en l'esquema següent:

Esquema 2

Textos historiogràfics del *LdF* x contextos de composició

Les cròniques medievals eren enteses com a objectes d'instrucció moral, un indret on hom podia trobar exemples de conducta bons i dolents.⁸⁴ Durant l'Edat Mitjana hi havia una intenció d'utilitzar els esdeveniments del passat com a models que calia imitar. Hem de tenir present, així doncs, que el procés de transmissió textual fou realitzat per les necessitats que tenien els patrocinadors i *actores*, unes necessitats que intentarem identificar.

Si combinem la proposta de Hayden White a la de Gabrielle M. Spiegel veurem que llurs idees es complementen. El text historiogràfic de White és una interpretació que es materialitza per mitjà de diferents objectes, com ara les

---

which they tacitly inscribe through a variety of literary techniques the very social context that I have inferred, from *others* sources, to be relevant in understanding their literary character and the motives for their creation." SPIEGEL, Gabrielle M. *Theory into Practice: Reading Medieval Chronicles*. Dins: *The Medieval Chronicle*. Vol. I. Edited by Erik Kooper. Amsterdam/Atlanta: Rodopi, 1999, pp. 1-12 (p. 9). Les cursives són de l'autora.

⁸⁴ SPIEGEL, Gabrielle M. *Political Utility in Medieval Historiography: a Sketch*. *History and Theory* 14/3 (1975), pp. 314-325 (p. 317).

cròniques. Segons Spiegel, aquest objecte ocupa un espai social com a producte que emmiralla i genera una realitat social, que representa usos del llenguatge, que conté un conjunt de representacions originades per les experiències dels seus creadors i que reflecteix en les seves característiques una interdependència de les pràctiques discursives i materials. Tot això és determinant pel seu significat i, segons Spiegel, ha d'ésser analitzat juntament amb la decisió dels seus creadors. Com que les cròniques medievals són objectes polifònics en la seva constitució, és a dir, amb característiques textuals, paleogràfiques i codicològiques, hem de considerar que les característiques narratives no són les úniques amb les quals es pot estudiar aquests objectes. Els aspectes materials, que són decisius en estudiar aquests objectes, han d'estar al mateix nivell que els aspectes textuals i ser considerats com a informacions del moment de composició.⁸⁵

Atès que el passatge del discurs històric al text historiogràfic comporta la interpretació dels patrocinadors i dels *actores* que formen part d'un context històric, la interpretació influeix no solament en la composició de la narració, sinó també en la composició d'altres elements materials del llibre, generant, així doncs, un significat. Aquest significat és descobert quan analitzem les seves característiques com un tot i les interpretem a partir del seu context i condicions de producció.

4.6. Més enllà dels aspectes textuals. Els estudis de Roger Chartier

Les observacions de Roger Chartier són enriquidores per aquest estudi, ja que considera que les interaccions entre les obres (en el nostre cas, el text

---

⁸⁵ "During the past two generations, codicology and palaeography have become immensely refined disciplines and have produced new bodies of information that would rightly be the envy of our elders. In contrast to them, we can no longer consider a codex as a mere receptacle that happens to have preserved the text under investigation; instead, a modern editor will have to look at the manuscript 'holistically', as a total unit about whose physical makeup, composition, and history he or she will want to know as much as possible." WENZEL, Siegfried. Reflections on (New) Philology..., op. cit., p. 14.

historiogràfic de White) i el món social (en el nostre cas, el context de Spiegel) no consisteixen solament en l'apropiació estètica i simbòlica dels objectes, llenguatges i pràctiques rituals o quotidianes, sinó que són representades per les relacions entre el text i les seves materialitats, l'obra i les seves inscripcions.⁸⁶

Si considerem que els objectes de la tradició textual del *LdF* narren la vida d'un rei, comprendrem que transmetien un missatge, la preparació del qual exigia una investigació del passat, a vegades per a canviar-lo, a vegades per a representar-lo, però sempre per a utilitzar-lo. L'artefacte que contenia el passat s'esdevenia un transmissor on s'articulaven les idees del present en forma de temptativa de canviar el passat, representar les gestes i utilitzar la història. Per tant, quan estudiem la relació entre un text i el seu context hem de tenir en compte no solament l'apropiació dels patrocinadors i *actores* del text historiogràfic en un determinat context, sinó també el significat de l'artefacte a partir de les seves particularitats.⁸⁷

A l'Edat Mitjana, escriure història volia dir transferir al passat els esdeveniments contemporanis i incorporar en una mateixa dimensió els preceptes del temps pretèrit i la problemàtica del present amb la finalitat de transmetre a la posteritat el llegat històric.⁸⁸ En aquest procés, el llibre era un dels objectes utilitzats per a realitzar aquesta transmissió. En aquest sentit, és important investigar les seves condicions de producció, les quals poden ser més complexes del que aparenten, i els seus diversos significats i les qüestions materials poden oferir informacions

---

⁸⁶ CHARTIER, Roger. *Mystère esthétique et matérialités de l'écrit*. Dins: CHARTIER, Roger. *Inscrire et effacer: culture écrite et littérature* (XIe-XVIIIe siècle). Paris: Le Seuil/Gallimard, 2005, pp. 7-15 (p. 9).

⁸⁷ "Les transactions entre les œuvres et le monde social ne consistent pas uniquement dans l'appropriation esthétique et symbolique d'objets ordinaires, de langages et de pratiques rituelles ou quotidiennes comme le veut le 'New Historicism'. Elles concernent plus fondamentalement les relations multiples, mobiles, instables, nouées entre *le texte et ses matérialités, entre l'œuvre et ses inscriptions*. Le processus de publication, quelle que soit sa modalité, est toujours un processus collectif, qui implique des acteurs nombreux et qui ne sépare pas la matérialité du texte de la textualité du livre. Il est donc vain de vouloir distinguer la substance essentielle de l'œuvre, tenue pour toujours semblable à elle-même, et les variations accidentelles du texte, considérées comme sans importance pour sa signification." *Ibid.*, pp. 9-10.

⁸⁸ SPIEGEL, Gabrielle M. *Theory into Practice: Reading Medieval Chronicles*. Dins: *The Medieval Chronicle*. Vol. I..., op. cit., pp. 1-2.

decisives per als seus estudis.⁸⁹ Així doncs, el llibre podia ésser utilitzat per l'autoritat que havia patrocinat la seva composició.⁹⁰ El llibre fou, doncs, un suport útil. Amb el pas del temps, però, quan hi hagueren diverses manifestacions textuais que formaven una tradició textual aparegué una nova particularitat: l'existència d'un cos historiogràfic, que podem considerar al costat del que Kantorowicz anomenà el cos místic del rei.⁹¹

En apropiar-se de la vida del rei En Jaume I, els patrocinadors i els *actores* dels manuscrits la interpretaren segons les necessitats del moment i, en les característiques dels objectes que produïen, hi deixaren llur empremta. Hi ha, doncs, textos diversos situats en contextos diferents que foren (re)produïts a partir del mateix punt de referència, és a dir, la vida del rei En Jaume I, però des d'una distància històrica considerable, és a dir, la distància entre el lliurament i el moment creatiu i les reproduccions que hem esmentat anteriorment. Aquest fet donà lloc a diferents interpretacions dels elements de la tradició textual i, per consegüent, a diferents característiques que surten a la llum quan comparem tots els objectes de la tradició textual. Així doncs, hem de tenir en compte les

---

⁸⁹ “Paradoxically, this extension of knowledge about the context of book production, while it induced a scepticism about the kinds of truth some forms of analytical bibliography might yield, also opened up the discipline in at least three ways. First, because the conditions of production were so much more complex than had hitherto been thought, it released the subject from the straitjacket of induction, giving it a new imaginative life in the speculative range it now demanded. Second, and ineluctably, in seeking to recover the complex conditions by which texts and their multiple meanings came to be made, it drove inquiry into ever widening circles of historical context. (...). This again was a principle of concurrency whose attendant complexities in such cases demanded study of the trade as a whole if there were to be any hope of understanding the actual conditions of production. Third, it directed critical attention to other forms of visual evidence in the books themselves as determinants of meaning, especially the role of craft conventions in choosing a size and style of type consonant with the subject, its disposition on the page for clarity or emphasis, the functions of white space and decoration, the relation of format and paper quality to genre and readership, and so on.” MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts...*, op. cit., pp. 3-4.

⁹⁰ CHARTIER, Roger. *The Order of Books...*, op. cit., p. VIII.

⁹¹ KANTOROWICZ, Ernst. H. *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press, 1997, pp. 3-6.

diferents anàlisis metodològiques que hem de fer servir per a identificar les informacions que aquests objectes contenen.⁹²

Cal tenir en compte els diversos nivells d'anàlisi que conté cada objecte de la tradició textual del *LdF*. Aquests diversos nivells 1) representen la vida del rei En Jaume I; 2) són productes historiogràfics relacionats amb un context; 3) presenten diferents característiques textuais, paleogràfiques i codicològiques; 4) foren compostos per diversos patrocinadors i *actores* i 5) tingueren diferents motius de composició. Per aquest motiu, hem d'analitzar els objectes d'una tradició textual com a documents referents a l'època que s'està narrant, com a font històrica referent al context en què s'està narrant i com artefacte literari amb característiques les quals és necessari comprendre.⁹³ En estudiar aquests objectes, per tant, cal tenir en compte les seves particularitats dins la tradició, el que ajudarà a considerar-los com a objectes singulars (vegeu l'esquema següent).

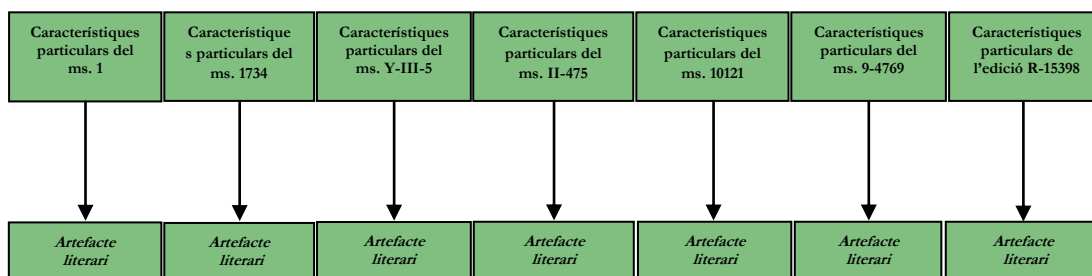
---

⁹² “C'est dans l'espace ainsi tracé que s'inscrit tout travail situé à la croisée d'une histoire des pratiques, socialement et historiquement différenciées, et d'une histoire des représentations, inscrites dans les textes ou produites par les individus. Une telle perspective a plusieurs corollaires. D'une part, elle définit un type de recherche qui, nécessairement, associe les techniques d'analyse des disciplines peu habituées à une semblable proximité : *la critique textuelle, l'histoire du livre, en toutes ses dimensions, l'histoire socioculturelle*. Plus qu'un travail interdisciplinaire – qui suppose toujours une identité stable et distincte aux disciplines qui passent alliance –, c'est plutôt un découpage inédit d'objet qui est proposé là, impliquant l'unité du questionnaire et de la démarche, quelle que soit l'origine disciplinaire de ceux qui les partagent (historiens de la littérature, historiens du livre, ou historiens des mentalités dans la tradition des *Annales*). D'autre part, cette interrogation sur les effets du sens des formes matérielles conduit à donner (ou redonner) une place centrale dans le champ de l'histoire culturelle aux savoirs les plus classiquement érudits : par exemple ceux de la *bibliographie, de la paléographie ou de la codicologie*. Parce qu'ils permettent de décrire rigoureusement les dispositifs matériels et formels à travers lesquels les textes atteignent leurs lecteurs, ces savoirs techniques, trop longtemps négligés par la sociologie culturelle, constituent une ressource essentielle pour une histoire des appropriations.” CHARTIER, Roger. Le monde comme représentation. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 44/6 (1989), pp. 1505-1520 (p. 1510).

⁹³ “(...) la interpretación y crítica de la historiografía medieval se ha centrado durante demasiado tiempo en el discernimiento entre la verdad y la falsedad de las crónicas medievales. Sin embargo, la historiografía medieval es algo mucho más complejo, que merece una metodología específica para analizarla, en buena medida por su triple dimensión textual y heurística: es fuente histórica respecto a la época que está narrando, fuente histórica respecto a la época desde donde está narrando y, no menos importante, artefacto literario con todas sus características de contenido y de forma que es preciso desentrañar.” AURELL, Jaume. La historiografía medieval: siglos IX-XV. Dins: *Comprender el pasado...*, op. cit., pp. 95-142 (p. 96).

Esquema 3

Característiques particulars dels textos x el significat històric

En considerar els tres nivells d'aplicació teòrica anteriorment esmentats, podem dir que hi ha un text historiogràfic (White), compost en un context històric (Spiegel) on el text no solament fou apropiat, sinó que també fou produït amb característiques pròpies que li conferiren un significat (Chartier). Així doncs, utilitzarem aquests tres nivells teòrics per estudiar els objectes de la tradició textual del *LdF* analitzant-ne les dades segons el context de composició i intentant trobar el motiu pel qual foren compostos.

4.7. El significat històric

Les cròniques medievals han d'ésser estudiades a partir d'una perspectiva pluridisciplinària i “medieval”,⁹⁴ és a dir, a partir de les informacions de tota mena que contenen. Quan els objectes d'una tradició textual són investigats des d'aquesta perspectiva hi ha dos aspectes que es destaquen: l'*auctoritas* dels seus continguts i els contextos de composició vinculats als contextos polítics dels patrocinadors i *actores*.

---

⁹⁴ Ibid., p. 99.

Per tant, recuperant el que hem esmentat en els apartats anteriors, els objectes de la tradició textual del *LdF* han nascut en un moment de reproducció (4.1) en què el seu *auctor* no hi era present, sent, doncs, formulats pels seus patrocinadors i *actores* (4.2) en contextos en què els coneixements sobre la vida del rei En Jaume I estaven presents dins la memòria social i de la memòria cultural (4.3), els quals foren transformats en textos historiogràfics (4.4) que ocupaven un espai en la societat (4.5) i que foren no solament apropiats pels patrocinadors i *actores*, sinó també serviren com a representació (4.6) de la vida del rei En Jaume I.

L'existència de diverses composicions d'una mateixa obra, és a dir, una tradició textual, significa que en diversos moments un objecte formulat originalment en un passat llunyà fou transposat a una cultura diferent de la dels primers destinataris. En el cas present, aquest fet permeté una pluralitat d'interpretacions i de significats de la vida del rei En Jaume I entre els anys 1343 i 1557 pels diferents patrocinadors i *actores*, en una època en què aquests patrocinadors i *actores* tenien el seu específic comportament polític i cultural. Per comportament polític i cultural entenem un conjunt de comportaments en què un grup feia servir diversos elements del seu propi ambient per tal d'identificar, legitimar, mantenir les accions passades i preservar-les per al futur, fet que proporcionava a aquest comportament un simbolisme i una representativitat considerables.⁹⁵

La metodologia que seguirem en els capítols següents es basarà en primer lloc en l'anàlisi de les dades dels manuscrits i en la formulació d'un inventari provisional de les informacions que contenen. A continuació, com a conseqüència d'aquesta aproximació inicial, determinarem quines qüestions seran tractades segons les dades trobades i analitzades, la qual cosa ens ajudarà a esbossar el context de composició. Un cop analitzat el context de composició, interpretarem la funció dels manuscrits en llurs contextos de composició, estudiant-los com a personatges passius i actius que es trobaven en una situació determinada.

---

⁹⁵ VIANNA, Luciano J. *Methodological Approaches to Cultural History...*, op. cit., pp. 19-20.

Finalment, a partir d'aquestes informacions mirarem de definir el significat històric de cada manuscrit.

L'aplicació d'aquestes orientacions teòriques i metodològiques ens ajudarà a singularitzar els objectes de la tradició textual del *LdF* i a comprendre'ls com a objectes amb funcions definides en el context de llur composició. L'anàlisi inicial de les dades i la relació d'aquestes informacions amb el context de composició ens permetrà d'esbossar la singularitat dels còdexs no solament amb relació a la tradició textual, sinó també amb relació al context històric en què actuaven com a personatges actius (exercien una funció) i personatges passius (eren objecte d'intervencions).

Així doncs, analitzarem els objectes de la tradició textual del *LdF* esmentats a la taula 1 considerant-los com a *loci* de la memòria en què els patrocinadors i *actores* establiren les característiques textuais, paleogràfiques i codicològiques dels manuscrits.

Taula 1
Objectes que seran estudiats en cada capítol

Manuscrits	Sigles⁹⁶	Localització	Capítol
ms. 1	H	BUB	1
ms. 1734	C	BC	2
ms. Y-III-5	F	RBMSLE	3
ms. II-475	D	BPRM	4
ms. 10121	E	BNE	5
ms. 9-4769	N	BRAHM	6
edició R-15398	V	BNE	7

A les anàlisis que presentarem trobarem les diverses perspectives de la memòria del rei En Jaume I, tal com fou reviscuda, modificada, adaptada, apropiada i utilitzada.

---

⁹⁶ Hem utilitzat les sigles d'identificació esmentades per Jordi Bruguera. *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I: Estudi filològic i lingüístic i vocabulari integral. Barcelona: Editorial Barcino, 1991, pp. 7-33 (p. 10).

Amb la composició de cada còdex, la vida del rei En Jaume I fou materialitzada segons els interessos dels patrocinator i *actores*. En ésser materialitzada, aquesta vida remetia a una memòria històrica específica, en la qual convergien diverses perspectives –la dels patrocinator i *actores*, la del context present i la del context passat– i feia que un fet específic de la vida del rei En Jaume I fos utilitzat.

Per tant, seguint la proposta teòrica i metodològica presentada en aquesta tesi doctoral, establirem el significat històric que correspon a cada manuscrit, és a dir, el motiu pel qual cada objecte de la tradició textual del *LdF* fou compost. Quan parlem de significat històric fem referència a les idees que Jacques Le Goff, fa gairebé 30 anys, desenvolupà quan afirmà que l'historiador hauria de descobrir el sentit dels cerimonials polítics en els períodes històrics i que caldria treballar a fons en el camp de les mentalitats relatives a la política medieval.⁹⁷ Així doncs, buscar el significat històric d'aquests objectes implica considerar-los com una herència dins la tradició historiogràfica a la Corona d'Aragó. A més, implica també considerar que cada reformulació de la vida del rei En Jaume I fou una adaptació singular que presentava característiques diverses determinades pel seu context de producció, la qual cosa les convertien en representacions significatives.

---

⁹⁷ LE GOFF, Jacques. L'histoire politique est-elle toujours l'épine dorsale de l'histoire? Dins: LE GOFF, Jacques. *L'imaginaire médiéval: essais*. Paris: Gallimard, 1985, pp. 333-349.

Capítol I

L'eliminació militar i textual de la Corona de Mallorca (1343)⁹⁸

(ms. 1 de la BUB)

El tiempo y los hombres, que tantas cosas destruyen, han conservado el manuscrito de Poblet allí donde se custodia con mayor cuidado, dignidad y amor, en la Universidad de Barcelona; la estatua yacente, en cambio, fue bárbaramente destrozada en 1835. Si hemos perdido la efigie y la representación material del gigantesco cuerpo del Conquistador, afortunadamente podemos acercarnos a su alma, a sus pasiones, a su valentía y a sus debilidades gracias a este maravilloso *Libre dels feyts*, que es un monumento edificado por el propio monarca, que hubiera podido acabarlo con el verso horaciano:

Exegi monumentum aere perennius.

Libre dels feyts del rey en Jacme.

Edición facsímil del manuscrito de Poblet, 1343, conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona/Introducción de Martín de Riquer. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972, p. 5.

El 2 de setembre del 1343, el rei Pere el Cerimoniós envià a l'abat de Poblet, Pons de Copons, el document que citem a continuació on li demanava un llibre:

Petrus etc... Venerabili et dilecto abbati monasterii Populeti, salutem et dilectionem. Miramur de vobis et merito quare librum pergameneum quem, ut nobis dixistis, ad opus vestri rescribi facere debebatis et sumi ex quodam alio papireo libro nostro facto, scilicet *gestis dive recordacionis domini Jacobi Regis Aragonum* abavi nostri, nobis tamdiu mittere tardavistis. Quare vos rogamus quod si eum rescribi fecistis, alio ipsum rescribi celeriter faciendo, ad nos librum pergameneum supradictum protinus per latorem presencium transmittatis. Datum Barchinone .iii. idus septembris anno Domini millesimo .cccxl. tercio.⁹⁹

---

⁹⁸ En aquest capítol, quan ens referim a Corona de Mallorca parlem de la seva existència entre els anys 1276 i 1343. D'altra banda, quan ens referim a Regne de Mallorca parlem de la seva existència fins al 1276 o doncs després del 1343. Aquesta explicació també serveix per als altres capítols d'aquesta tesi doctoral.

⁹⁹ ACA, Cancelleria, Reg. 1059, fol. 52. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 128 (document CXVII).

Quinze dies després, el 17 de setembre del 1343, Poblet responia de la mà de Celestí Destorrens, l'*actor* del manuscrit:

E fo escrit en lo dit monestir de Poblet de la mà d'En Celestí Destorrens e fo acabat lo dia de sent Lambert, a XVII dies del mes de setembre en l'any de MCCCXLIII.¹⁰⁰

Sabem també que, el dia 21 de novembre de 1344, el rei Pere el Cerimoniós tingué a les seves mans un exemplar del *LdF*:

Aquest digmenge, a hora de prim so, nós encara no érem gitats e llegíem lo llibre o Crònica del senyor rei En Jacme, tresavi nostre (...).¹⁰¹

Aquests tres fragments ens remetent al manuscrit de Poblet, el més conegut i el més estudiat de la tradició textual del *LdF*. La informació que ens transmeten ens fan adonar que Pere el Cerimoniós es preocupava per la conservació material dels manuscrits que contenien la història de la seva nissaga. Ho demostra el fet que utilitza el verb *rescribere* per indicar que la còpia fou preparada d'un document *papireus* a un altre de *pergameneus*. El rei Pere volia mantenir viva la memòria del seu tresavi, el qual havia conquerit diversos territoris que, al començament del regnat de Pere el Cerimoniós, constituïen una part de la Corona d'Aragó. D'altra banda, el tercer document ens fa creure que Pere el Cerimoniós llegia el manuscrit de Poblet el novembre de 1344, més d'un any després de la seva composició.

Durant el regnat del Cerimoniós, la combinació d'una considerable tradició historiogràfica monàstica i d'una activitat a la cort reial amb la intenció de legitimar el poder reial i augmentar la producció cultural literària tingué com a

---

¹⁰⁰ BUB, ms. 1, fol. 201r.

¹⁰¹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1086.

conseqüència una significativa producció historiogràfica.¹⁰² A més, el rei es preocupà amb l'arxiu reial, establint diverses normes de conservació i producció dels documents, de forma que la cancelleria fou considerada com un lloc de cultura.¹⁰³ La producció literària més destacable durant el seu regnat fou sens dubte la seva *Crònica*, la *CPC*: certament el rei participà activament en el procés de composició.¹⁰⁴ La *CPC* relata els principals esdeveniments del seu regnat, la seva història –la que volia que coneguessin els seus successors– i relata també un dels seus fets fins a l'any 1343: la confiscació de la Corona de Mallorca, esdeveniment conegut a l'època i que tingué diverses manifestacions cronístiques i literàries.¹⁰⁵ Precisament durant aquest any fou preparada la còpia del llibre del seu tresavi, composta al monestir de Poblet. El seu *auctor*, el rei En Jaume I, ja no hi era present; fou, doncs, el patrocinador de la còpia, el rei Pere el Cerimoniós, el qui decidí les característiques del nou manuscrit.

El manuscrit de Poblet fou compost sobre un pergamí de bona qualitat, en escriptura gòtica, regular dins la caixa d'escriptura i en bona lletra. A l'incipit hi ha la frase “Retrau mon senyor sent Jacme que fe sens obres morta és”¹⁰⁶ i a l'èplicit la frase “E aquí, en València, en l'any de .MCCLXXVI., .VI. kalendas augusti, lo noble En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, e de Mallorques e

---

¹⁰² ROEST, Bert. Later Medieval Institutional History. Dins: *Historiography in the Middle Ages*. Edited by Deborah Mauskopf Deliyannis. Leiden/Boston: Brill, 2003, pp. 277-315 (pp. 280-281).

¹⁰³ CANELLAS LÓPEZ, Ángel i TRENCHS ODENA, José. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344-1479). Dins: *Cancelleria e Cultura nel Medio Evo. Comunicazioni presentate nelle giornate di studio della commissione. Stoccarda, 29-30 agosto 1985 – XVI Congresso Internazionale di Scienze Storiche*. A cura di Germano Gualdo. Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano, 1990, pp. 201-239 (p. 211).

¹⁰⁴ Hi ha diversos documents que comproven aquesta participació. Per exemple, el 8 d'agost de 1375 el Cerimoniós envià una carta a Bernat Dezcoll fent referències al procés de composició de la seva *Crònica*: “En Bernat Dezcoll: vostra letra havem reebuda e responem vos que tenim per bons lo primer, segon e terç capítols de les cròniques; però, que u façats per menut al més que porets”. ACA, Cancelleria, Reg. 1249, fol. 80. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., p. 263 (document CCLXXXIII).

¹⁰⁵ ENSENYAT PUJOL, Gabriel. Referències cronístiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona Catalanoaragonesa. Dins: *XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*. València – 2004. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004. Actes Segon Volum. A cura de Rafael Narbona Vizcaíno. València: Universitat de València/Fundació Jaume II el Just, 2005, pp. 1867-1880.

¹⁰⁶ BUB, ms. 1, fol. 1r.

de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeyler, passà d'aquest segle. Cuius anima per misericordiam Dei sine requiescat in pace. Amen. Aquest libre féu escriure l'onrat en Ponç de Copons, per la gràcia de Déu abbat del honrat monestir de Sancta Maria de Poblet, en lo qual monestir jau lo molt alt senyor rey En Jacme, aqueyl de que aquest libre parla, dels feyts que féu ni li endevengueren en la sua vida".¹⁰⁷

Pel que fa a l'ornamentació del manuscrit, hi ha dues miniatures hàbilment posades al començament de la conquesta de Mallorca i de València. Malgrat que la segona hagi desaparegut, podem deduir-ne l'existència per la còpia del ms. 69 que es troba a la mateixa biblioteca (BUB), un manuscrit que és una còpia del manuscrit de Poblet.¹⁰⁸ El text del còdex és dividit en 570 capítols o paràgrafs, un nombre diferent dels altres objectes que analitzarem en aquesta tesi. A més, les 552 inicials decorades amb motius arabescos en vermell i blau alternativament, les 13 inicials que representen el rei en diferents posicions i les dues miniatures ja esmentades¹⁰⁹ fan que el ms. 1 de la BUB sigui únic en comparació amb els altres objectes de la tradició textual del *LdF*.

El text ocupa 200 folis i més dos de guarda de mida 278mm x 198mm, amb el text a una columna. Tot el còdex és escrit en lletra gòtica librària rodona, d'una sola mà, característica dels còdexs de caire luxós, amb molta regularitat i amb algunes notes marginals. Al foli 27r hi ha la coneguda miniatura del sopar en el qual es preparà la conquesta de Mallorca, dividida en dues escenes i amb la presència del rei En Jaume I.¹¹⁰ No se sap en quina data el manuscrit sortí del monestir de Poblet, però el 1619 fou copiat per ordre de Jaume Ramon Vila,

---

¹⁰⁷ BUB, ms. 1, fol. 201r.

¹⁰⁸ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

¹⁰⁹ RIQUER, Martí de. Descripción del manuscrito. Dins: *Llibre dels feyts del rey en Jacme...*, op. cit., pp. 23-26. ASPERTI, Stefano M. La tradizione manoscritta del *Llibre dels feyts*. *Romanica Vulgaria* 7 (1984), pp. 107-167. S'ha d'esmentar que les 552 inicials decorades, més les 13 inicials de major mida, més les dues miniatures esmentades a dalt donen com a resultat 567 capítols. Però hem de recordar que aquest manuscrit ha perdut un foli, el 65, el qual contenia tres capítols, el que resulta en 570 capítols.

¹¹⁰ RIQUER, Martí de. Descripción del manuscrito. Dins: *Llibre dels feyts del rey en Jacme...*, op. cit., pp. 23-26; *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

segons el pròleg del ms. 69 de la BUB.¹¹¹ Després féu part de la biblioteca del barceloní Josep Geroni Besora, canonge, el qual el lliurà a la biblioteca del convent de les Carmelites Descalces de Sant Josep de Barcelona el 1654. El 1835, en ocasió de la desamortització, fou lliurat a la BUB.¹¹²

Imatge 1

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01593185213472861890035/ima0058.htm>

Ms. 1, BUB, fol. 27r

El ms. 1 de la BUB, també conegut com a manuscrit de Poblet, és l'objecte més estudiat i conegut de la tradició textual del *LdF*

---

¹¹¹ BUB, ms. 69, pàg. 1.

¹¹² RIQUER, Martí de. Descripción del manuscrito. Dins: *Libre dels feyts del rey en Jacme...*, op. cit., pp. 23-26; *Libre dels feyts del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

El ms. 1 de la BUB ha estat, des de la publicació de les cartes de Josep de Villarroya,¹¹³ objecte de diversos estudis. Un dels temes més debatuts ha estat la seva originalitat. Cal esmentar els estudis de Manuel de Montoliu,¹¹⁴ Lluís Nicolau d'Olwer,¹¹⁵ Jordi Rubió i Balaguer¹¹⁶ i Ferran Soldevila¹¹⁷ sobre l'autenticitat del text català en comparació amb la versió llatina (*LG*) i la seva dependència d'un altre de similar anterior al manuscrit de Poblet. A més, a la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics* hi ha hagut un debat sobre la proximitat dialectal del *LdF*.¹¹⁸

En l'actual debat sobre la fiabilitat filològica del ms. 1 de la BUB i del ms. 1734 de la BC, els arguments presentats per diversos autors fan pensar que el ms. 1734 de la BC, el qual serà estudiat en el proper capítol, és una còpia oficial. Els arguments presentats per Ferrando sobre el *caràcter textual* d'aquest objecte –la semblança del text amb la traducció al llatí preparada per Pere Marsili el 1313–, el *caràcter filològic* –amb un lèxic oriental més extens, la qual cosa demostra la major fidelitat del ms. 1734 de la BC a l'arquetip i, per consegüent, a la llengua del seu *auctor*– el *caràcter institucional* –l'opció feta pel Cerimoniós en difondre els manuscrits de la branca a la qual pertany el ms. 1734 de la BC i de la qual sorgiren els altres manuscrits– i el *caràcter documental* –l'existència del manuscrit institucional en la Cancelleria Reial entre el 1365 i el 1367¹¹⁹– són arguments

---

¹¹³ VILLARROYA, Josep de. *Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el rey D. Jaime no fué el verdadero autor de la Crónica o comentarios que corren a su nombre*. Valencia, 1800.

¹¹⁴ MONTOLIU, Manuel de. La Crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet. Contribució a l'estudi de la Crònica de Jaume I. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 5 (1913-1914), pp. 277-310.

¹¹⁵ NICOLAU D'OLWER, Lluís. La Crònica del Conqueridor i els seus problemes..., op. cit., pp. 79-88.

¹¹⁶ RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. Resposta a Ferran Soldevila, defensor de l'autenticitat del text català de la Crònica, amb alguns dubtes a la seva argumentació, durant una sessió de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. *Boletín de la Reial Academia de Buenas Letras de Barcelona* 28 (1959-1960), p. 359.

¹¹⁷ SOLDEVILA, Ferran. La Crònica de Marsili ¿ha influït en la darrera redacció de la Crònica de Jaume I? *Estudis Romànics* 10 (1962), pp. 137-146.

¹¹⁸ FERRANDO, Antoni. Aproximació dialectològica al *Llibre dels fets*, de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 20 (2001), pp. 511-531; BRUGUERA, Jordi. La possible filiació dialectal del *Llibre dels fets* de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 21 (2002), pp. 605-618.

¹¹⁹ Vegeu documents 8 i 10 esmentats a l'apartat de la introducció "2. La circulació del *LdF*."

contundents i avancen considerablement en el debat sobre l'oficialitat del ms. 1734 de la BC en comparació amb el ms. 1 de la BUB.¹²⁰

Quan es llegeix el text del manuscrit de Poblet s'observen les conquestes del rei En Jaume I, per les quals rebé de la història el sobrenom de Conqueridor: Mallorca, València, Borriana, Múrcia i altres victòries en contra dels musulmans feren part dels seus records personals. A més, en el pròleg d'aquest hi ha importants informacions sobre la seva composició:

E per tal que·ls hòmens coneguessen e sabessen can hauríem passada aquesta vida mortal, ço que nós hauríem feyt ajudam-nos lo Seyor poderós, en qui és vera trinitat, lexiam aquest libre per memòria. E aquels qui volran hoir de les gràcies que nostre Seyor nos ha feytes e per dar exempli a tots los altres hòmens del món que façen ço que nós havem feyt de metre sa fe en aquest Seyor qui és tan poderós.¹²¹

En el present estudi ens centrarem sobretot en els primers anys del regnat de Pere el Cerimoniós, específicament en l'any de 1343, quan la Corona de Mallorca fou reincorporada a la Corona d'Aragó. A més, per tal d'entendre el pensament de Pere el Cerimoniós també analitzarem la seva *Crònica* on se'ns expliquen la relació entre el rei de la Corona d'Aragó i el rei de la Corona de Mallorca i els preparatius jurídics per a la confiscació de la Corona de Mallorca.

I.1. Pere el Cerimoniós, els començaments del seu regnat i la seva *Crònica*

Tot regnat està caracteritzat per la personalitat de qui exerceix la reialesa i gairebé sempre rei i regnat formen un tot indestruable. Aquesta afirmació serveix per al regnat de Pere el Cerimoniós: la seva feblesa física contrastava amb la intensitat

---

¹²⁰ FERRANDO, Antoni. El "Llibre dels feits" del rei en Jaume. La versió canònica de la crònica jaumina. Dins: *Llibre dels feits del rei En Jaume...*, op. cit., pp. 25-58 (pp. 48-52).

¹²¹ BUB, ms. 1, fols. 1v-2r.

amb què intentà resoldre els problemes que sorgiren durant el seu regnat. En aquest sentit, podríem destacar quatre característiques de la seva personalitat: 1) la tendència a buscar el suport del seu Consell; 2) la independència de criteri davant la diversitat de les situacions; 3) les seves reaccions airades i sobtades i 4) la flexibilitat i l'adaptació a les possibilitats de cada moment.¹²²

En aquest apartat examinarem la *CPC*, principalment el seu pròleg i els tres primers capítols, l'últim dels quals tracta específicament de la confiscació de la Corona de Mallorca. Aquesta producció literària del Cerimoniós, elaborada amb la contribució de personatges de la cort reial, sempre sota la revisió del rei,¹²³ s'inspirà en la lectura del *LdF* del seu tresavi, el rei En Jaume I, amb la intenció evident de seguir el seu exemple.¹²⁴

Cal recollir totes les evidències possibles si volem trobar el pensament del patrocinador del ms. 1 de la BUB en el moment de la seva composició. En aquest capítol, el centre de la nostra atenció serà la *CPC* perquè és el document més indicat per apropar-nos a aquest pensament, ja que el Cerimoniós actuà activament en el procés de la seva composició.¹²⁵

Segons la narració de la *CPC*, aquesta obra fou composta sota la guia de la providència divinal, com ho afirma el rei:

les paraules se deuen concordar ab lo fet, en altra manera seria mentida e falsa; doncs, com tot lo bé vinga de la providència divinal, concordant les paraules dels béns declaratives e narratives, a Aquell se

---

¹²² D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 141.

¹²³ RUBIÓ I LLUCH, Antoni. Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 3 (1909-1910), pp. 519-570.

AINAUD DE LASARTE, Joan. L'època del Cerimoniós. Balanç d'un regnat. Dins: *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Unitat d'Investigació d'Estudis Medievals, 1989, pp. 1-11.

¹²⁴ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., p. 163.

¹²⁵ Per aquesta raó hem triat fer la reconstrucció del context específic amb la *CPC* perquè amb aquest document podem apropar-nos a les intencions i pensaments del Cerimoniós. Segons Stefano M. Cingolani (*La memòria dels reis...*, op. cit., p. 239), el rei inicià la composició de la seva *Crònica* alguns anys després de la confiscació de la Corona de Mallorca.

deu atribuir qui fa e és fet e dóna lo bé. Aquest és lo Creador, perquè a la sua providència deu ésser tot atribuït.¹²⁶

Paraules i accions deven concordar, una reflexió que s'identifica amb la investigació per la veritat. Pere el Cerimoniós comença, doncs, la seva *Crònica* intentant ajustar les seves paraules amb les seves accions, amb la intenció de transmetre la història del seu regnat. I perquè ningú no en dubti, ho declara al pròleg de l'obra:

E açò, si guardam los grans fets qui són estats en lo regne d'Aragó en temps nostre, com així com altre David, al qual estech dit *secundo Regum*, XIIº: *Non recedet gladius de domo tua*, axí, en lo temps del nostre regiment, quaix continuadament, coltell d'enemic, o d'estrany, o de vassall, o privat, no és partit de la nostra Casa. E bé pròpiament les guerres e tribulacions nostres són estades figurades per les guerres e afanys de David: com ell no solament hac ab los reis, veïns seus, guerres, mas ab lo seu poble qui es llevà contra ell, ab Absalon, son fill, així nós, no solament havem haüdes guerres ab los reis qui han veïnat ab nós e han los regnes contiguus ab lo d'Aragó, mas encara ab lo nostre poble propi, qui feïen capitans de nostra sang, ço és, de nostres frares germans. E així com la bondat del Creador delliurà David de la mà de Saül, rei dels filisteus, e de la mà d'Absalon, e del poble qui s'era llevat contra ell, així la misericòrdia del Senyor ha delliurats nós e nostres regnes de la mà de tots nostres desenemics.¹²⁷

Aquest fragment de la *CPC* presenta dues informacions. La primera comenta “los grans fets qui són estats en lo regne d'Aragó en temps nostre” i també “les guerres e tribulacions nostres”. Segurament, és tracta d'una al·lusió a les lluites amb el rei de Castella, Pere I de Castella, amb el rei de Navarra, Carles el Malvat i amb els veïns de les terres de la Corona d'Aragó, com també a les lluites per la successió dels regnes i als problemes contra les unions d'Aragó i València. Recorda, a més, la confiscació de la Corona de Mallorca. A la segona informació comenta la intervenció de Déu en la vida dels homes. Al final, Pere el Cerimoniós

---

¹²⁶ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1004.

¹²⁷ Ibid., p. 1004.

es compara amb el rei David, que proclamà que les mans del Senyor l'havien deslliurat dels seus enemics.

Així doncs, el rei Pere decidí d'escriure el seu passat perquè tothom pogués conèixer els esdeveniments de la seva vida i del seu regnat, com també els diversos perills que patí i les guerres que féu amb enemics poderosos. Adreçant-se als reis i als futurs successors de la Corona d'Aragó, Pere el Cerimoniós afirma que la bondat i la misericòrdia de Déu l'han alliberat de tots aquests tràngols. Amb aquestes paraules, el rei demanava que el seu exemple fos seguit perquè sempre havia confiat que Déu li atorgaria les victòries i les gràcies.

I.2. Els preparatius jurídics de la confiscació de la Corona de Mallorca

E ací feneixen tots los fets del dit primer capítol e comencen los afers del segon capítol en què es tracta de molts afers qui es seguiren depuis que fom muntats a dignitat reial tro al tercer capítol en què és tractat en quina manera fo proceït e feta per nós execució contra lo rei de Mallorques.¹²⁸

E ací feneixen tots los fets del dit segon capítol e comença lo terç capítol en què es tracta dels afers del rei de Mallorques, ço és, en quina manera fon proceït e feta per nós l'execució contra ell segons que es segueix.¹²⁹

En aquest terç capítol és declarat en qual manera lo rei de Mallorques, qui era vassall e hom nostre lige, tractà e s'esforçà en denegar la senyoria alodial e la feultat de què ens era tengut per lo regne de Mallorques e comdats e terres que tenia per nós en feu nostre. Per la qual raó nós proceïm contra ell, e lo dit regne, comdats e terres confiscam, e aplicam-les a la nostra Corona reial d'Aragó.¹³⁰

El tercer capítol de la *CPC* comenta el procés contra el rei de Mallorca promogut per Pere el Cerimoniós. Curiosament, al final del primer i del segon capítol la *CPC* anticipà aquesta part, com podem veure en els fragments esmentats amunt

---

¹²⁸ Ibid., p. 1023.

¹²⁹ Ibid., pp. 1036-1037.

¹³⁰ Ibid., p. 1037.

(primer i segon, respectivament), la qual cosa indueix a pensar que aquesta obra fou preparada després d'aquests esdeveniments, ja que les tres parts narren l'afer.

Llegint la narració sobre la confiscació de Mallorca i reconstruint el context específic de l'any de la producció del manuscrit de Poblet, coincident amb el de la confiscació, tenim la impressió que el Cerimoniós tingué molt d'interès a parlar de l'assumpte. El procés contra Jaume III fou un model de maquiavel·lisme *avant la lettre* i demostrà la voluntat implacable de Pere el Cerimoniós a condemnar-lo i apoderar-se dels seus dominis.¹³¹ A més, no podem oblidar que en aquella època la política de la Corona d'Aragó era una mena de rapinya i govern autoritari.¹³² Cal remarcar que el rei Pere s'apoderà del regne del seu cunyat mitjançant ginyos legals i no per conquesta, com havia fet el seu tresavi contra els musulmans.

Segons Ramon d'Abadal, la reincorporació de la Corona de Mallorca i dels comtats del Rosselló i Cerdanya a la Corona d'Aragó fou l'èxit més espectacular de Pere el Cerimoniós. Aquest objectiu s'harmonitzava amb la idea de restauració de l'antic patrimoni del Casal Reial. Així, el rei Pere corregia els defectes produïts per les successives divisions de les terres de la Corona d'Aragó,¹³³ començades precisament pel seu tresavi, el rei En Jaume I.

Així doncs, el rei es remetia al passat per parlar del procés legal i de la confiscació. No pas a un passat llunyà, com el del rei David, sinó a un passat recent, el del seu tresavi, conqueridor del regne musulmà de Mallorca el 1229. El Cerimoniós cercà en el passat les idees i els fets que confirmessin el present de les seves accions, és a dir, prengué la memòria del rei En Jaume I i la transformà en una línia contínua que arribava al present per tal de reforçar els seus arguments:

---

¹³¹ TESIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya – IV*. Barcelona: Cupsa Editorial Planeta, 1979, p. 23.

¹³² RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique. *España, una nueva historia*. Madrid: Editorial Gredos, 2008, p. 339.

¹³³ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., p. 285.

Certa cosa és que el dit rei En Jacme, tresavi nostre, qui conquistà la ciutat e illa de Mallorques de la mà de sarraïns, e així mateix conquistà la ciutat e Regne de València de la mà de sarraïns (...).¹³⁴

La voluntat de Pere el Cerimoniós era, doncs, de preservar les terres de la Corona d'Aragó conquerides pels seus avantpassats, raó per la qual confiscava la Corona de Mallorca. Davant la impossibilitat de cap expansió territorial, el rei Pere sentí la necessitat de demostrar que imitava i fins i tot superava els fets dels seus avantpassats. El rei, apel·lant a la memòria del rei En Jaume I, justificava la recuperació de les possessions que els seus avantpassats havien conquerit. A més, com que reproduir una obra era fer present el seu autor,¹³⁵ és a dir, l'*auctor*, i com que el Cerimoniós creia que el *LdF* havia estat escrit pel Conqueridor, així, quan encomanà una altra còpia del llibre volgué que el protagonista de l'obra, el rei En Jaume I, que n'era l'*auctor*, hi fos present.

El tercer capítol de la *CPC* narra tot el que s'havia esdevingut a Mallorca, des de la conquesta protagonitzada pel Conqueridor fins al regnat del Cerimoniós. La narració ens informa també de la divisió de la Corona d'Aragó establerta per Jaume el Conqueridor entre els seus dos fills, Pere i Jaume. El primer, rebé el Regne d'Aragó, el Regne de València i el comtat de Barcelona; el segon, el Regne de Mallorca, els comtats de Rosselló i Cerdanya i la baronia de Montpeller.¹³⁶ Finalment, Pere el Cerimoniós clou aquesta informació afirmant que “calcun d'aquests dos reis estec, après mort del dit pare llur, en plena possessió de llurs regnes, comdats, baronia e terres.”¹³⁷ Així, la divisió del rei En Jaume I, hereva

---

¹³⁴ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1037.

¹³⁵ MONTOYA MARTÍNEZ, Jesús. *El libro historiado. Significado socio-político en los siglos XIII-XIV*. Madrid: Sílex, 2005, p. 53.

¹³⁶ José Luis Villacañas, que analitza el testament del *Llibre dels Fets*, destaca la característica jurídica d'aquesta transmissió (VILLACAÑAS, José Luis. *Jaume I el Conquistador*. Madrid: Espasa Calpe, 2004, pp. 744-745). Per a Cingolani, que analitza el testament de Jaume I i no el testament del *LdF*, aquesta repartició fou el resultat d'un pensament “menos jurídico” i “más ancestral e instintivo, profundamente personal, ligado a su concepción de sí mismo” (CINGOLANI, Stefano M. *Historia y mito del rey Jaime I de Aragón...*, op. cit., p. 37). Ernest Belenguier, analitzant el testament del *LdF*, dóna més atenció als últims moments del rei, comentant les paraules de Jaume I (BELENGUER, Ernest. *Jaume I i el seu regnat*. Lleida: Pagès editors, 2007, pp. 328-329).

¹³⁷ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1037.

d'una concepció familiar i patrimonial, donà lloc a la Corona de Mallorca, la qual incloïa els comtats de Rosselló, de Cerdanya i altres terres.¹³⁸

Aquesta informació és rellevant perquè no sabem de l'existència de cap document de l'època del rei En Jaume I que imposés el contracte de vassallatge entre els reis d'Aragó i de Mallorca. Segons Pere el Cerimoniós, aquesta imposició s'esdevingué entre els fills del rei En Jaume I, Pere i Jaume, després de la mort del seu pare:

E, après algun temps, lo dit rei En Pere, ab delliberació de són Consell, atrobà a regonec que la donació e heretament al dit rei de Mallorques, frare seu, feta, no valia de dret, car era donació immensa e la qual tol·lia major o gran partida del patrimoni de la Casa d'Aragó, e, com a bon rei que fo e qui no volia que de tal regalia fos la Casa d'Aragó despullada, per diverses tractaments continuats exequí son desheret contra lo dit rei de Mallorques estretament e ab gran esforç, en tal manera que abdosos los reis, qui eren germans, se concordaren, per via de perpetual transacció, en aital manera que el dit rei de Mallorques romangués rei e comte de Rosselló e de Cerdanya e senyor de Montpesller e tengués e posseís són regne, comdats e terres ab tota juredicció alta e baixa, així emperó que, per tot lo dit regne, comdats e terres, *romangués lo dit rei, e los seus successors, vassall e hom propri e llige de rei d'Aragó qui lladoncs era e per temps seria, e que tengués lo dit reialme, comdats e terres en feu per lo dit rei d'Aragó*, e que li fos tengut de totes coses que vassall és tengut a senyor de fer, e, en especial, que fos tengut de ser e de venir a corts de Catalunya tota vegada que per rei d'Aragó fossen manades e que li donàs postats dels mellors e majors llocs de la terra.¹³⁹

El tresavi de Pere el Cerimoniós, el rei En Jaume I, conquerí el regne musulmà de Mallorca; el seu besavi, Pere el Gran, imposà el lligam de vassallatge entre els reis de les corones d'Aragó i de Mallorca. Així doncs, en el pensament polític de Pere el Cerimoniós, aquests dos esdeveniments es complementaven. Segons la *CPC*, l'infant Pere, durant el regnat del Conqueridor, no acceptà aquesta repartició, ja que llevava a la Corona d'Aragó una part important del seu territori

---

¹³⁸ TÀSIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya...*, op. cit., p. 22.

¹³⁹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1037.

patrimonial.¹⁴⁰ Segons Josep M. Salrach, el Conqueridor deixà al seu principal hereu, Pere el Gran, un problema irresolt de la distribució del poder a partir de la divisió territorial.¹⁴¹ Per tant, esguardant vers al passat, Pere el Cerimoniós creia que la Corona de Mallorca no hauria d’haver existit mai, ja que era el resultat d’una mala divisió feta pel rei En Jaume I, perjudicial per a la Corona d’Aragó.¹⁴²

En el fragment de la *CPC* esmentat a dalt, hi ha una altra informació que fa referència a la negociació entre els fills del rei En Jaume I. Els germans acordaren, per via de “perpetual transacció”, que el rei de Mallorca tingués i posseís el seu regne, comtats i terres amb totes les jurisdiccions altes i baixes, amb la condició que ell i els seus successors fossin “vassall i hom propi e llige de rei d’Aragó.” Aquesta condició canvià tota la història, ja que el rei de Mallorca s’esdevenia posseïdor de la Corona de Mallorca, dels comtats i de les terres que estaven sota condició de feu del rei d’Aragó.

Com a conseqüència del pacte de vassallatge, el rei de Mallorca restava sotmès a complir les seves obligacions de vassall del rei d’Aragó. Per exemple, el rei de Mallorca havia d’anar a les Corts de Catalunya sempre que hi fos convocat. Cada

---

¹⁴⁰ El 15 d’octubre del 1260 l’infant Pere redactà un document on expressà la seva insatisfacció referent aquesta divisió: “Noverint universi quod nos Petrus, filius domini Iacobi, Dei gratia illustris regis Aragonum, Maioricarum et Valencie, comitis Barchinone et Urgelli et domini Montispesulani, protestamur quod si dominus rex pater nostre mandat vel dicit vel facit, sive mandarit, dixerit vel fecerit quod nos concedamus vel iuremus ratum et firmum habere testamentum ab eo factum et contra ipsum in aliquo non veniamus, vel mandaverit, dixerit aliquo tempore vel fecerit quod nos concedamus, confirmemus vel iuremus firmum habere aliquod testamentum, donationem seu quamlibet alienationem quam ipse fecerit alicui vel aliquibus, quod illud testamentum vel testamenta, donationes seu alienationes non concedemus, confirmabimus vel iurabimus animo concedendi vel compendi vel non contra veniendi, set illes concessiones, confirmationes et iuramenta que fecerimus, si forte contingat aliquod promissorum fieri, faciemus metu paterno, timentes quod si denegaverimus prestare assensum votis eius, quod ipse exheredet nos in parte forte vel in toto quantum in eo fuerit, vel forte moveatur in tantum contra nos quod faciat vel procuret vel machinetur aliquid contra nos in Nostrum, et regnorum et terram sue dicioni subiectarum, preiudicium et gravamen. Et ideo hanc protestationem duximus faciendam ne in posterum nobis vel regnis, comitatibus sive dominatonibus dicto patri nostro subiectis possit ex consensu confirmatione seu iuramento nostro in aliquo aliquod preiudicium generari. (...)” *Diplomatari de Pere el Gran. 1. Cartes i Pergamins* (1258-1285). Edició i estudi a cura de Stefano M. Cingolani. Barcelona: Fundació Noguera, 2011, pp. 53-54 (Document 4).

¹⁴¹ SALRACH, Josep M. Jaume I: una valoració del regnat..., p. 92.

¹⁴² ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d’Aragó* (1343-1349). Vol. I. Mallorca: Editorial Moll, 1997, p. 104.

vegada, doncs, que era coronat un nou rei d'Aragó, el corresponent rei de Mallorca havia de renovar el pacte de vassallatge.

Però, aquest fet no evitava que sorgissin tensions entre els reis. El primer conflicte tingué lloc durant els regnats de Pere el Gran i el del seu germà Jaume II de Mallorca. Llavors, en el context d'una guerra entre el rei d'Aragó, Pere el Gran, i el rei de Sicília, Carles d'Anjou,¹⁴³ el rei de Mallorca fou acusat pel rei d'Aragó de permetre que l'enemic, Felip III l'Ardit, rei de França, passés per les seves terres, un afront greu d'un vassall contra el seu senyor.¹⁴⁴

Taula 2

Regnats dels reis de la Corona d'Aragó i de la Corona de Mallorca

Reis d'Aragó	Reis de Mallorca
Pere el Gran (1276-1285)	Jaume II de Mallorca (1276-1311)
Afons el Franc (1285-1291)	
Jaume el Just (1291-1327)	Sanç I de Mallorca (1311-1324)
Alfons el Benigne (1327-1336)	Jaume III de Mallorca (1324-1349)
Pere el Cerimoniós (1336-1387)	

Segons la *CPC*, un altre intent de trencar el vassallatge es produí en els regnats de Sanç I de Mallorca i Jaume el Just. La narració de la *CPC* afirma que el trencament dels pactes fou afavorit per una influència externa, és a dir, per part d'alguns “nobles e grans senyors de la terra francesa” els quals explicaren al rei Sanç I que la terra que tenia era donada des d'antigament “per franc alou, e que el rei En Pere, per son poder e per força, l'havia subjugada a fer-la infeudar, e que

¹⁴³ Es tracta de les *Vespres Sicilianes*. Per aquest assumpte, vegeu RUNCIMAN, Steven. *The Sicilian Vespers. A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 214-241.

¹⁴⁴ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1038.

de dret no valia.”¹⁴⁵ Segons els francesos, Mallorca era, doncs, una terra de franc alou.

Com que Sanç I de Mallorca morí sense successors, el rei Jaume el Just, llavors rei d'Aragó, reclamà el seu dret a posseir aquest regne, al·legant que en altre temps ja havia estat sense rei, i que “el dit infant En Jacme, fill del dit infant En Ferrando, no era ver succeïdor.”¹⁴⁶ La situació fou resolta pel casament, a la fi del 1336, entre l'infant Jaume i la infanta Constança,¹⁴⁷ germana de Pere el Cerimoniós:

E fo confirmada la terra al dit infant En Jacme, sots les covinences antigues, e que fos rei de Mallorques e que la dita infanta dona Constança, sor nostra, fos reina; lo qual matrimoni, per temps qui après se seguí, com lladoncs no haguessen complida edat, fo acabat e consumat.¹⁴⁸

El 1341, el rei Pere, després d'anar a Roma per jurar l'homenatge al papa, anà a Montblanc per passar l'estiu al monestir de Poblet. En aquells temps, el rei Jaume III es trobava a la cort de Pere el Cerimoniós per fer saber que el rei de França, Felip VI l'Afortunat, “li feia alguns greuges e coses importables en la vila de Montpeller, e que no n'havia poguda obtenir justícia ne dret de moltes vegades que la li havia demanada”.¹⁴⁹ D'aquesta manera, el rei de Mallorca demanà ajut a Pere el Cerimoniós per tal que junts guerregessin contra el rei francès, ja que el rei d'Aragó era el seu senyor.

Davant la petició del vassall, el Cerimoniós reuní el seu consell constituït per l'infant En Pere, oncle del rei, l'infant Jaume, germà del rei, el comte de Terranova, N'Ot de Montcada, i “moltes altres assenyalades persones de nostre Consell”. La resposta que el rei d'Aragó donà al rei de Mallorca, després de la

---

¹⁴⁵ Ibid., p. 1039.

¹⁴⁶ Ibid., p. 1040.

¹⁴⁷ MARTÍNEZ FERRANDO. J. E. *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Barcelona: Editorial Aedos, 1979, p. 184.

¹⁴⁸ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1040.

¹⁴⁹ Ibid., p. 1040.

reunió amb els consellers, fou que demanarien i requeririen al rei de França que fes dret i justícia.¹⁵⁰ Cal afegir a aquestes informacions que Pere el Cerimoniós, el juny del 1341, es posà en contacte amb el rei francès Felip VI per dir-li que no ajudaria el rei de Mallorca en cas de guerra entre les corones francesa i mallorquina.¹⁵¹

En aquest moment, Pere el Cerimoniós sabia que havia arribat l'ocasió d'atacar el seu cunyat. Una guerra contra França no li convenia perquè anava en contra dels seus interessos. Els barons de Montpeller, ciutat on el rei francès atacà Jaume III, oferien poca possibilitat de defensa.¹⁵² A més, la *CPC* afirma que tan sols si el rei de Mallorca anava a la guerra contra el rei francès, “nós érem prests e aparellats de tenir-li les dites covinences”.¹⁵³ Seguidament, com havia fet altres estius, el rei Pere anà al monestir de Poblet per estiuejar-hi, i novament el rei de Mallorca li demanà ajut.¹⁵⁴

I.3. Pere el Cerimoniós i Jaume III: fellonia, judici i confiscació de la Corona de Mallorca

Després de la seva estada al monestir de Poblet, el rei Pere anà a València. Mentrestant, Jaume III li envià Pere Ramon Condolet, majordom del Casal Reial de Mallorca, per a informar-lo del conflicte amb el rei francès:

e dix nos que el rei de Mallorques havia proposat de fer guerra palesa al rei de França, e açò per los torts que li feia en la vila de Montpeller, e que nós d'açò li haguéssem d'ajudar e valer. E lliurà'ns lletres del dit rei de Mallorques en què ens notificava com ell, per los dits torts que li eren fets en la vila de Montpeller, los quals lo dit rei de França

---

¹⁵⁰ Ibid., p. 1040.

¹⁵¹ ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1361r.

¹⁵² MARTÍNEZ FERRANDO. J. E. *La tràgica història dels reis de Mallorca...*, op. cit., pp. 195-196.

¹⁵³ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1040.

¹⁵⁴ Ibid., p. 1040.

esmenar ne tornar a degut estament no volia, entenien a fer guerra contra lo dit rei e demanar e haver per armes satisfacció dels dits torts, pus que per dret ne per justícia aconseguir no ho podia, e que havia proposat de valer al rei d'Anglaterra per ço que pus poderosament pogués guerregar contra lo dit rei de França. Per què nos requiria, per virtut de la dita covinença, que ab tot nostre poder fóssem en la dita ajuda al vintè dia d'abril lladoncs primervinent.¹⁵⁵

La situació política era complexa. Pere el Cerimoniós reuní el seu consell per trobar-hi una solució, ja que una guerra contra França era impensable; però, no ajudar a Jaume III significava trencar les “covinences” entre ell i el seu vassall. A més, el resultat podria ser que la Corona d'Aragó perdés les terres de Mallorca, Rosselló i Cerdanya. Al cap i a la fi trobà una solució: les intencions de Pere el Cerimoniós es fan paleses en aquest fragment de la seva *Crònica*:

Mas nós, segons nostres vejares, hi havem pensada e trobada una bona manera, e veus quina. Nós, així com sabets, havem anar a Barcelona per convocar Corts als catalans. Per què anem-nos-en lla e convoquem les dites Corts, e, aquelles convocades, apellem-hi lo dit rei, que al vint-e-cinquè dia de març sia a Barcelona a les dites Corts, car tengut nos hi és de venir, així com qualsevulla baró de la terra. Així que nós som requests lo vintè dia d'abril, e ell serà apellat al dit vint-e-cinquè dia de març; així que ell haurà ésser abans a nós que nós a ell e seguir-se n'ha açò: o ell hi serà o no.¹⁵⁶

Aquesta decisió ens mostra un dels trets que millor revelen el caràcter de Pere el Cerimoniós. Un ardit especial, legalment ben pensat, del qual Jaume III difícilment podria escapar-se. Les intencions de Pere el Cerimoniós eren que el seu consell trobés “alguna manera o cas per lo qual nós degudament e raonable poguéssim excusar la dita requesta.”¹⁵⁷ El sentit que el rei donava al verb “excusar” sembla clar: “evitar coses perjudicials o desagradables”.¹⁵⁸ Amb gairebé sis anys de regnat, Pere el Cerimoniós ja demostrava una característica que persistí durant tot el seu govern: la intensa utilització dels recursos del dret.

---

¹⁵⁵ Ibid., p. 1041.

¹⁵⁶ Ibid., pp. 1041-1042.

¹⁵⁷ Ibid., p. 1041.

¹⁵⁸ Vegeu “excusar” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcbv.iecat.net>).

En els capítols inicials de la *CPC*, el rei apareix com un personatge que fa servir la justícia, el dret i la memòria del seu llinatge. A més, les seves intencions d'utilitzar la maquinària judicial i bèl·lica eren implacables.¹⁵⁹ Sabent que el seu vassall li havia demanat ajut per al dia 20 d'abril del 1342, el rei el convocà perquè el dia 25 de març estigués a les Corts a Barcelona. Ara bé, com que Jaume III estava ocupat amb els preparatius de la guerra contra el rei de França, no hi pogué assistir.¹⁶⁰ Davant d'aquesta negativa del vassall, Pere el Cerimoniós inicià un procés formal que, segons alguns historiadors, estava maquinant des de la seva pujada al tron.¹⁶¹

Certament, Jaume III havia de comparèixer a les Corts si el seu senyor el convocava. Però, si analitzem la decisió de Pere el Cerimoniós i recordem el significat de la paraula “excusar”, comprendrem que el rei no tenia cap intenció d'ajudar el seu vassall:

E, si hi és, farà ço a què és tengut, e, en aquell cas, nós així mateix li complirem tot ço en què li siam tenguts e haurem consell de nostres sotsmeses què tendran per mellor que hi façam; e, si no hi ve, haurà'ns trencada la covinença, car, així com nós li som tenguts valer, ell nos és tengut de tres coses. La primera, d'ésser nostre hom feudater per tot quant ell ha en lo món, exceptat per sola la vila de Montpeller; e açò ja ho ha complit, quan nos féu l'homenatge per los dits feus. La segona, que ens és tengut valer, així com nós a ell. La terça, que ens és tengut de venir personalment a Corts, com les convoquem en Catalunya.¹⁶²

Com que el rei de Mallorca era feudatari del rei d'Aragó, els béns que tenia per feu podien tornar a la Corona d'Aragó. Tanmateix, tots els béns de Jaume estaven

---

¹⁵⁹ CINGOLANI, Stefano M. *La memòria dels reis...*, op. cit., p. 261.

¹⁶⁰ TESIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya...*, op. cit., p. 23.

¹⁶¹ VILLOSLADA, Antonio Ortega. *El reino de Mallorca y el mundo Atlántico (1230-1349). Evolución político-mercantil*. UNED: Netbiblo, 2008, pp. 95-96.

¹⁶² Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1042.

enfeudats, llevat de la vila de Montpeller.¹⁶³ Ja hem vist que a la primera vegada que Jaume III demanà ajut al Cerimoniós li digué que el rei de França “li feia alguns greuges e coses importables en la vila de Montpeller”.¹⁶⁴ Segons el dret feudal, si una de les parts, el senyor o el vassall, comencés una guerra, l'altra li havia de protegir i li havia de prestar auxili. Així doncs, podem conjecturar que, encara que la *CPC* no ho digui explícitament, Pere el Cerimoniós no ajudà el seu vassall adduint la raó que l'atac era contra una vila no inclosa en el contracte feudal. Una altra qüestió és la reciprocitat entre les dues parts. De la mateixa forma que Pere el Cerimoniós havia d'ajudar al rei de Mallorca, aquest també havia d'auxiliar al rei d'Aragó. La reciprocitat entre les parts, un aspecte fonamental en el vassallatge, fou crucial en el context històric que analitzem. En aquest sentit, el rei de Mallorca tenia l'obligació de participar a les Corts a Catalunya sempre que hi fos convocat. Conscient de tot això, Pere el Cerimoniós sentencià el següent:

E, en lo dit cas, no li serem tenguts de valer ni mesclarnos en guerra per ell ab lo rei de França; car porem dir que ell nos ha trencada la covinença ans del dia que ens ha assignat d'ésser ab ell. E ab aitant nós romandrem quiti de la dita requesta que ens ha feta.¹⁶⁵

Al cap de no gaire, Pere el Cerimoniós convocà les Corts a Barcelona i el rei-vassall “no hi comparegué, ne hi tramès procurador ne altra persona qui per ell dixés res”.¹⁶⁶ Així mateix, establí tres dies més de benvolença perquè el rei de Mallorca fos a Catalunya i anés personalment a Barcelona, ja que el seu comportament era denegació de “feultat e de covinences”.¹⁶⁷ Tot i així, el rei de Mallorca no hi acudí perquè continuava pensant que la convocatòria era un

---

¹⁶³ A partir d'aquest context, els sobirans francesos tingueren cada vegada més el poder sobre la ciutat de Montpeller. Per aquest assumpte, vegeu BAREL, Yves. *La ville médiévale: système social, système urbain*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble, 1977, pp. 635-641.

¹⁶⁴ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1040.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 1042.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 1042.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 1042.

simple formulisme.¹⁶⁸ Davant d'aquest comportament, Pere el Cerimoniós actuà contra el seu vassall declarant-li la guerra:

E, en contumàcia sua, fem nostres processses justs e raonables segons que fer-se devien per forma dels Usatges de Barcelona e de les Constitucions de Catalunya, les quals són lleis de la terra e del Principat dessús dit.¹⁶⁹

A partir d'aquest moment començà una nova etapa del procés contra el rei de Mallorca, que davant la nova situació demanà un guiatge per mitjà del papa Climent VI per assitir a la convocació feta pel rei de la Corona d'Aragó. Un cop concedit el guiatge, el rei de Mallorca es dirigí cap a Barcelona. Els esdeveniments que hi tingueren lloc foren decisius per a la prossecució i finalització del procés.

El 23 de juliol del 1342 quatre galeres mallorquines arribaren a Barcelona. La *CPC* descriu que Jaume III féu un pont de fusta al davant del monestir dels frares menors i “així que de la mar fins a la dita cambra era lo dit pont ben clos, deçà e dellà, de fusta tan alta que no podia hom veure les persones que en passaven”.¹⁷⁰ En parlar d'aquest pont, el rei pensava que el seu vassall, considerat un rival, l'atacaria. Analitzant els documents de l'època, Soldevila confirma que el rei Pere en el procés contra Jaume III esmentà aquest pont de fusta.¹⁷¹

És evident que Pere el Cerimoniós no parlava d'aquest pont de fusta sense motiu. En la seva obra, la *CPC*, queda ben clar per quina raó havia estat construït:

E nós, així com promès havíem al dit Pare sant, reebem lo dit rei honorablement, e érem aparellats, per reverència del dit Pare sant, oir benignament les raons que el dit rei proposar-nos volgués, per raó dels processses e enantaments que havíem començats de fer contra ell.

---

¹⁶⁸ TESIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya...*, op. cit., p. 23.

¹⁶⁹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1042.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 1043.

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 1180.

Mas la sua venguda ne el seu enteniment no era per allò, ans era per tal que ens feés la malvestat e tració que es segueix, ço és, que es devia fer malalt ell e la reina, sa muller, nostra sor, a fi que l'uixer qui guardava la porta de la dita cambra, on ella devia jaure, dixés a nós e als infants En Pere, nostre oncle, e En Jacme, nostre frare, que entrassen tots sols, car gran mal li feérem si més n'hi entrassen.¹⁷²

Segons la *CPC*, la voluntat del rei de Mallorca era posar el rei d'Aragó i els seus familiars dins l'embarcació i dur-los a Mallorca, on serien empresonats al castell d'Alaró. Sembla que el rei Pere volia més acusacions i construï la narració de la seva *Crònica* de manera que resultés inevitable que el seu vassall cometés infraccions:

Senyor, jo era vengut ací, en fe vostra, ab guiatge, e és m'hic estada feta força, que ma muller vos n'havets feta venir forcívolment, e sé que no m'hic tracten negunes bones obres. Per què jo vinc pendre comiat de vós, e, pus que no ens tenits lo guiatge, jo m'hic partesc e prenc comiat vostre e *nec-vos tots los feus que tenia per vós*.¹⁷³

Una vegada més sorprèn que Pere el Cerimoniós no demostrí cap reacció precipitada. Encara no era el moment de reaccionar contra Jaume III. Des de l'arribada de les quatre galeres a Barcelona fins la partida del rei de Mallorca cap a les seves terres havia passat una setmana aproximadament. Jaume III declarava públicament que, trencat el guiatge, restava lliure del compromís de vassallatge. Per tant, la resta d'esdeveniments no feren res més que enfortir la voluntat i els arguments de Pere el Cerimoniós de continuar el procés contra el seu cunyat.

Uns anys abans, certs comportaments del rei de Mallorca potser haurien estat contestats amb violència, cops d'espases o rampells d'odi. Però els temps eren uns altres, havien canviat. Pere restà en el dret, executà el judici contra el seu vassall i li confiscà les terres. Si llegim atentament la narració que en fa la *CPC*, ens adonarem que Pere el Cerimoniós actuà de manera que Jaume III de Mallorca

---

¹⁷² Ibid., p. 1043.

¹⁷³ Ibid., p. 1045.

es trobés en una situació jurídicament compromesa, de manera que fos possible de sotmetre'l a un procés legal i confiscar-li la corona:

Per la qual raó, nós, veents la dita sua gran malvestat, haguem a continuar los processses que ja havíem començats e aquells complidament acabam per sentència difinitiva, e, lo primer, lo regne, comdats e terres del dit rei, en contumàcia sua, a la nostra Cort ajudjam.¹⁷⁴

Per consegüent, Pere el Cerimoniós, en el parlament del 1342, preparà l'annexió de Mallorca a la Corona d'Aragó establint que res de la Corona de Mallorca podria ésser venut.¹⁷⁵ Aquesta decisió permeté a Pere el Cerimoniós d'executar el procés. L'any següent el rei preparà les seves embarcacions per anar a Mallorca “en lo mes de maig de l'any de nostre senyor Déu mil e tres-cents quaranta-tres”.¹⁷⁶ El 1344 lliurà a Francesc Fuxi el procés original aplicat contra el rei de Mallorca perquè el tinguessin els jurats de la ciutat.¹⁷⁷ Així doncs, en dos anys el rei d'Aragó aplicà la sentència al seu vassall i revisqué, jurídicament, el passat gloriós del seu tresavi:

E de continent, acabats los dits processses, procuram e empram tots los barons e rics-hòmens de la nostra terra e diverses altres persones que passassen ab nós a la illa de Mallorques, on havíem acordat de passar per aplicar lo dit regne a la nostra Corona, així com aquell qui ens era, segons que dit és, confiscat.¹⁷⁸

Hem vist com Pere el Cerimoniós confiscà Mallorca al seu vassall Jaume III. I fou en aquest context que el ms. 1 de la BUB fou demanat. Adoptant la perspectiva teòrica i metodològica que hem proposat a la part introductòria

---

¹⁷⁴ Ibid., p. 1045.

¹⁷⁵ UDINA I ABELLÓ, Antoni. Pere el Cerimoniós i les ciutats catalanes a través dels Parlaments. Dins: *Les Corts a Catalunya*. Actes el Congrés d'Història Institucional – 28, 29 i 30 d'abril de 1988. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Departament de Cultura, 1991, pp. 217-221.

¹⁷⁶ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1045.

¹⁷⁷ ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1802r.

¹⁷⁸ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1045.

d'aquest treball, veurem que el seu protagonista, el rei En Jaume I, hi és presentat com a usuari del dret, com a executor de les sentències davant els seus vassalls i també com a establidor de Pere el Gran com a l'únic hereu de tots els seus regnes.

I.4. El significat històric del ms. 1 de la BUB

Com hem vist, Pere el Cerimoniós escollí el moment idoni per acusar a Jaume III de Mallorca de traïdor, esperà que cometés els errors que permetien d'acusar-lo i executà la sentència condemnatòria, legitimada judicialment. A la fi, un cop complet el que s'havia proposat, Pere el Cerimoniós demanà la còpia del manuscrit de Poblet, on la narració esmenta les conquestes del seu tresavi, inclosa la conquesta de l'illa que pertanyia a Jaume III de Mallorca. Tot plegat permet de conjecturar que amb aquest comportament, és a dir, la confiscació dels béns del seu vassall i la petició de la còpia del manuscrit de Poblet, Pere el Cerimoniós tingué una intenció política i historiogràfica, en la mesura que relacionava l'escriptura amb el poder.

En aquest sentit, és molt revelador que el rei encarregués una còpia del llibre del seu tresavi al monestir de Poblet al mateix any de la confiscació de la Corona de Mallorca. És versemblant que quan preparava els actes jurídics contra el seu vassall Jaume III, rei de Mallorca, Pere el Cerimoniós pensés que confiscant-li la corona ell es posava al mateix nivell del seu tresavi que la conquerí feia més d'un segle.

Imatge 2

<http://www.museunacional.cat/ca/colleccio/pintures-murals-de-la-conquesta-de-mallorca/mestre-de-la-conquesta-de-mallorca/071447-cjt> (part superior dreta)

Pintures murals de la conquesta de Mallorca

Mestre de la conquesta de Mallorca, c. 1285-1290. *Museu Nacional d'Art de Catalunya* (MNAC)

La conquesta de Mallorca fou un tema sovint recordat a les terres de la Corona d'Aragó posteriorment a la mort del rei En Jaume I. A dalt veiem una de les primeres i més conegudes representacions visuals de la conquesta, les pintures murals que avui es troben al MNAC

En els apartats anteriors hem reconstruït l'inici del regnat de Pere el Cerimoniós entre els anys de 1337 i 1343, un període que es caracteritza per diversos esdeveniments que ens ajuden a fer-nos càrrec del pensament del rei. El judici condemnatori de Jaume III, vassall del rei –declarat culpable el 21 de febrer del 1343 pel crim de violació de la fidelitat deguda (fellonia)– representa el punt central del context de producció del manuscrit de Poblet. En aquest sentit, la

narració del manuscrit de Poblet estaria inserida dins d'un context 1) de l'afebliment de la fidelitat dels vassalls al rei; 2) del declivi de la moral cavalleresca; 3) de la fermesa amb què la societat reial començà a utilitzar el dret; i 4) de l'intent de la reialesa de divulgar les seves victòries enfront dels diversos problemes que sorgien.¹⁷⁹

Hem de llegir el manuscrit de Poblet en aquest context, ja que només des d'aquesta perspectiva en podem entendre el seu sentit i el seu significat històric. Certament, el manuscrit de Poblet posseeix un significat històric en dues qüestions. La primera –relacionada amb els quatre aspectes esmentats al paràgraf anterior– ens revela la davallada de la fidelitat del vassallatge i la seva legitimitat i la segona ens remet al testament del rei En Jaume I –el testament inclòs en la narració del manuscrit– i totes dues connectades amb el context de confiscació de la Corona de Mallorca.

Preocupat per aquestes dues qüestions, el Cerimoniós demanà la còpia preparada a Poblet que originà el ms. 1 de la BUB. Amb aquesta petició, el Cerimoniós apel·lava a l'autoritat del rei En Jaume I el Conqueridor, l'*auctor* del text, amb la intenció de presentar un exemple de les relacions que el rei havia de tenir amb els vassalls, com també per explicar la qüestió del testament del Conqueridor. Així

---

¹⁷⁹ Aquest fragment d'un estudi sobre les *QGC* ens resumeix les característiques de la *CPC* i del seu context de composició: "La crònica de Pere el Cerimoniós respon a un regnat i a un rei complexos i històricament importants. El tret fonamental del període que cobreix la crònica és la primera i catastròfica manifestació de la crisi del feudalisme, i com és lògic els valors morals i ideològics feudals es veuen amenaçats i trastocats per aquest fet, perquè responen a una visió –representació– del món, una estructura social i una cultura, que ja no són vàlids. Per tant, la contradicció i el conflicte marquen tant la personalitat del rei com el seu regnat (...). En la crònica de Pere el Cerimoniós veiem sobretot la remodelació del món feudal, i hi coexisteixen trets tossudament feudals amb d'altres clarament premoderns; hi ha aquí un indici que la mentalitat dels homes de l'occident medieval es troba, en ple segle XIV, en un punt d'inflexió, on nous valors lluiten per substituir els vells. La cultura, però també les mentalitats, es veuen alterades. I enmig d'aquest canvi es desenvolupa una gran tragèdia: fam, guerres, pesta, però també esceptisme, conflictivitat social, desengany. En resum, hi ha una lluita desesperada i contradictòria dels homes per a sobreviure entre uns ideals que ja no serveixen i uns nous valors que a voltes s'accepten, a voltes no se saben veure, i a voltes fan massa por." RUBIÉS, Joan Pau i SALRACH, Josep M. Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a Les Quatre Grans Cròniques. Dins: PORTELA I COMAS, Jaume (org.). *La formació i expansió del feudalisme català*. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de Gener de 1985). Revista del Col·legi Universitari de Girona. Universitat Autònoma de Barcelona. 1985-1986, pp. 467-506 (p. 498).

doncs, Pere el Cerimoniós pretenia que l'experiència pretèrita de la casa dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó fos reviscuda mitjançant la materialització del manuscrit de Poblet.

Hem vist que, segons Pere el Cerimoniós, Jaume III de Mallorca havia trencat el pacte de vassallatge. En aquesta època, les relacions entre els senyors i els vassalls no eren les mateixes que uns segles abans. Al segle XIV, el model social del feudalisme era en crisi i es transformava¹⁸⁰ i els seus valors morals i ideològics es veien amenaçats per un món completament diferent.¹⁸¹

Davant d'aquest problema, el Cerimoniós buscà en el passat de la seva nissaga l'avantpassat que podria ajudar-lo a trobar-hi una solució. El rei necessitava que el passat li fornís una legitimació la qual pogués utilitzar en el present, i la trobà en les “paraules” del rei En Jaume I. Recordem que Pere el Cerimoniós no volia conquerir la Corona de Mallorca sinó confiscar-la. Des d'aquesta perspectiva, la figura del rei En Jaume I com a conqueridor tenia poca utilitat per a Pere el Cerimoniós. Tanmateix, en tenia una altra, d'utilitat, que tot seguit explicarem.

I.4.1. La frevolesa del temps contemporani transportada al temps passat: el pròleg del ms. 1 de la BUB

El rei En Jaume I és conegut com el rei Conqueridor, sobrenom que la història li ha atribuït a causa de les conquestes amb què augmentà l'extensió dels territoris que llegà als seus fills. Hem de veure, doncs, d'acord amb el text del manuscrit de Poblet, com el rei En Jaume I planejà les seves conquestes i com es comportà enfront dels seus adversaris per assolir els seus objectius. Trobar la resposta a

---

¹⁸⁰ FERNÁNDEZ CONDE, Francisco Javier. *La España de los siglos XIII al XV. Transformaciones del feudalismo tardío*. San Sebastián: Nerea, 2004. Vegeu principalment el tercer capítol “Transformaciones socioeconómicas”, pàgines 75-126.

¹⁸¹ RUBIÉS, Joan Pau i SALRACH, Josep M. Entorn de la mentalitat i la ideologia..., op. cit., p. 498.

aquestes qüestions significa trobar el significat històric del manuscrit de Poblet, llegint-lo en el context de la confiscació de la Corona de Mallorca.

Pere el Cerimoniós, quan s'adreçà al passat a fi de trobar-hi solucions per al present, cercà la legitimació que necessitava per a poder confiscar les terres del seu vassall. En efecte, Pere el Cerimoniós reconeixia en el seu tresavi no solament el gran conqueridor de Mallorca, sinó també el rei que respectà els pactes establerts amb els seus vassalls i els exigia el mateix respecte, tot jutjant-los quan anaven en contra del senyoriu reial.

Els pròlegs de les obres contenen les idees que permeten de conèixer l'orientació i el contingut d'una narració. Els objectius dels pròlegs són diversos i depenen de les particularitats de producció i de les intencions del patrocinador.¹⁸² En aquest sentit, hem d'identificar les característiques del pròleg del ms. 1 de la BUB:

E nós, esgardan e pensan qual era aquest món en lo qual los hòmens qui viuen humanament, e com és petit aquest segle, e *frèvol* e ple d'escàndel, e com l'altre ha glòria en si senes fi, e Nostre Seyor com la dóna a aquels qui la volen haver ni la percaçen.¹⁸³

En compondre aquest pròleg, l'*actor* esmenta les característiques del món en què vivia: “petit”, “frèvol” i “ple d'escàndel”. Entenem que “petit” significa “de poca importància” i “ple d'escàndel” “pertorbat en l'ordre”.¹⁸⁴ Tenint en compte la mentalitat medieval i les oposicions binàries que formaven part d'aquesta

---

¹⁸² HAMESSE, Jacqueline. Introduction. Dins: *Les prologues médiévaux. Actes du Colloque international organisé par l'Academia Belgica et l'École française de Rome avec le concours de la F.I.D.E.M.* (Rome, 26-28 mars 1998). Édités par Jacqueline Hamesse. Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales. Textes et études du Moyen Âge, 15. Turnhout: Brepols, 2000, pp. IX-XXIII (pp. XVI-XIX).

¹⁸³ BUB, ms. 1, fol. 1v.

¹⁸⁴ Vegeu “petit” i “escàndel” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcvb.iecat.net>).

mentalitat,¹⁸⁵ ens adonem que aquestes paraules suggereixen l'espiritualitat inherent a la visió del món del redactor del pròleg del ms. 1 de la BUB. Considerat “un afegit posterior, producte d’una ment teològica molt més preparada que la del rei”,¹⁸⁶ el pròleg fou escrit amb posterioritat a la redacció de l’arquetip i sofrí canvis diversos.

La presència de la paraula “frèvol” ha d’èsser analitzada amb deteniment, ja que el seu significat, “mancat de forces”, és molt pròxim al de les expressions ja esmentades (“petit” i “ple d’escàndel”). Però, cal afegir un matís que la singularitza: segons el *DCVB*, el seu ús és “purament literari”.¹⁸⁷ A més, la paraula “frèvol” només apareix en el ms. 1 de la BUB, la qual cosa confereix a aquest artefacte un caire literari únic per tal com els pròlegs dels altres manuscrits no la contenen.

En preparar la seva edició crítica del *LdF*, Bruguera determinà que el ms. 1 de la BUB era el bàsic, el més fiable i superior als altres manuscrits coneguts de la tradició¹⁸⁸ i a l’aparat crític consignà les variants dels altres manuscrits. Pel que fa a la paraula “frèvol”, Bruguera l’estableix, a l’aparat crític, com a omisió dels altres manuscrits;¹⁸⁹ però, tal i com suggereix el context de composició, hem de considerar-la com un afegit establert pel patrocinador del manuscrit de Poblet i executat pel seu *actor*. Per exemple, la paraula “frèvol” no és present al pròleg del ms. 1734 de la BC —objecte del proper capítol—, compost també durant el regnat del rei Pere el Cerimoniós a l’any 1380:

---

¹⁸⁵ LE GOFF, Jacques. *L’homme médiéval*. Paris: Seuil, 1989, pp. 7-43 (p. 13).

¹⁸⁶ HAUF I VALLS, Albert Guillem. Les cròniques catalanes medievals: notes entorn a la seva intencionalitat. Dins: BALCELLS, Albert (coord.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2004, pp. 39-75 (p. 47).

¹⁸⁷ Vegeu “frèvol” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcbv.iecat.net>).

¹⁸⁸ “el còdex H, tot i els errors que hi podem trobar —en menor quantitat que els dels altres mss. — i les omissions —massa, certament—, pot ostentar, tant textualment com lingüísticament, un cúmul de característiques d’arcaisme veraç i moltes *lectiones difficiliore*s que el fan digne de la fiabilitat que li han anat atorgant fins ara la majoria d’estudiosos, àdhuc sense haver-ne emprès potser un estudi complet.” *Llibre dels Fets del Rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 25.

¹⁸⁹ *Llibre dels Fets del Rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. II..., op. cit., p. 6.

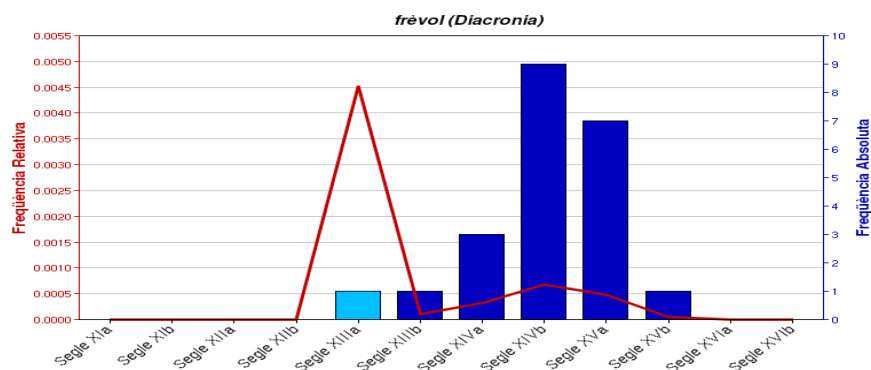
E nós, esguardant e pensant qual era aquest món en lo qual los hòmens viuen humanalment, e com és petit aquest segle e plen d'escàndel, e com l'altre ha glòria sens fi, e Nostre Senyor com la dóna a aquells qui la volen haver ne la percassen.¹⁹⁰

En analitzar el vocabulari del *LdF*, l'editor del text classificà la paraula “frèvol” com un hàpax, els quals representen el 15,1% del vocabulari del *LdF*.¹⁹¹ La paraula “frèvol”, ben documentada a la segona meitat del segle XIV, apareix amb freqüència a les produccions de prosa de ficció i obres religioses o morals i rarament a les cròniques i obres historiogràfiques (vegeu els gràfics 1, 2 i 3). A més, la seva presència és gairebé nul·la en el segle XIII, quan probablement fou compost l'antígraf del manuscrit de Poblet.

Els gràfics següents representen la diacronia, la tipologia i l'ús dialectal de la paraula “frèvol”:

Gràfic 1

Diacronia de la paraula “frèvol”¹⁹²

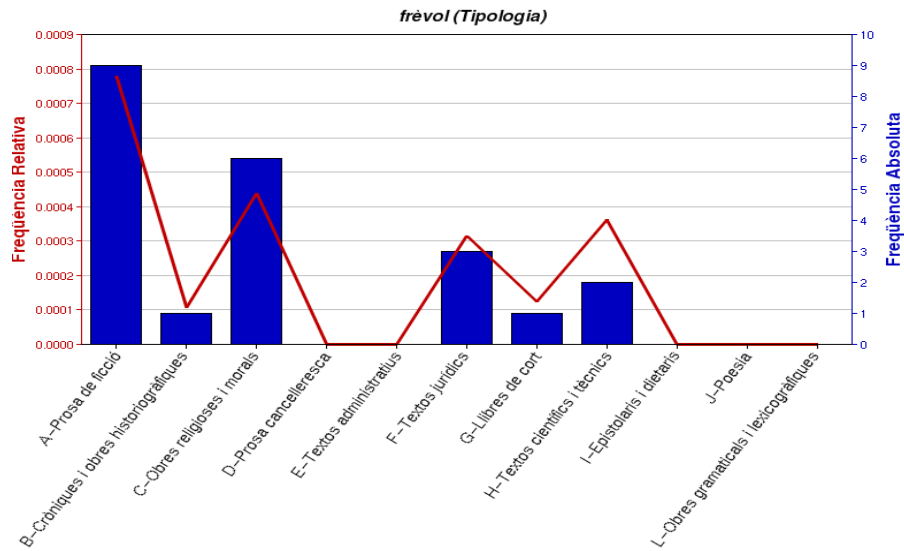
¹⁹⁰ BC, ms. 1734, fol. 1r-1v.

¹⁹¹ BRUGUERA, Jordi. *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pp. 12-15.

¹⁹² Consulta realitzada al CICA. *Corpus Informatitzat del Català Antic*. Dirigit per Joan Torruella (ICREA-UAB) junt amb Manuel Pérez Saldanya (UV-IEC) i Josep Martines (UA-IEC). Accessible en: <http://lexicon.uab.cat>

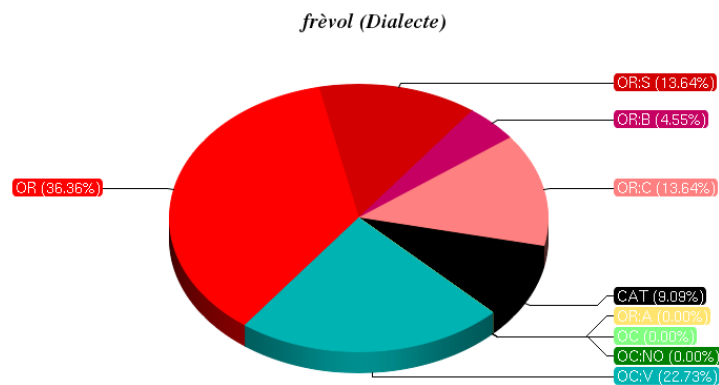
Gràfic 2

Tipologia d'obres en què apareix la paraula "frèvol"¹⁹³

Gràfic 3

Dialectes en què apareix la paraula "frèvol"¹⁹⁴

Llegenda: OR (Oriental); OR:S (Septentrional); OR:B (Balear); OR:C (Central); CAT (Català); OR:A (Alguerès); OC (Occidental); OC:NO (Nord Occidental); OC:V (Valencià)

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

Com podem veure, la presència de la paraula “frèvol” és remarcable a la segona meitat del segle XIV. Apareix sobretot en la prosa de ficció i menys freqüentment en les cròniques i les obres historiogràfiques.

El patrocinador del manuscrit ha volgut que una paraula de caire literari figurés en el pròleg per tal de reforçar i intensificar el missatge de l’obra i conferir-li una perspectiva contemporània. La seva inserció representa, doncs, la llibertat d’acció en la producció de la narració i la consegüent aproximació literària a la vida del rei En Jaume I. Hauria pogut utilitzar altres paraules que tinguessin el mateix significat, però, en decantar-se per “frèvol”, manifestà la seva intenció de transportar un problema específic del seu món a una realitat pretèrita. D’aquesta manera, pretenia explicar al lector el significat de l’obra, i ho féu al pròleg, lloc de manifest per part del compositor d’una obra.¹⁹⁵

Així doncs, l’*actor* del ms. 1 de la BUB, seguint les ordres del rei Pere el Cerimoniós, el patrocinador, emprà en el pròleg una paraula d’ús purament literari que gairebé mai no apareixia a les cròniques i a les obres historiogràfiques. El pròleg és una construcció que, al·ludint la vida del rei En Jaume I, volia construir un pont entre el present i el passat de la Corona d’Aragó, un pont amb què Pere el Cerimoniós esperava poder trobar la solució dels seus problemes contemporanis.

Les caplletres del ms. 1 de la BUB són un dels trets visuals més remarcables del manuscrit, principalment les inicials amb imatges del rei En Jaume I, com aquesta que figura en el pròleg:

---

¹⁹⁵ En aquest sentit, és interessant l’afirmació de Bourgain sobre el pròleg de les obres: “Le prologue est une entreprise de construction d’un sens, tout spécialement dans une œuvre narrative où les faits bruts ont besoin d’un certain éclairage pour apparaître chargés de la signification que l’auteur leur donne. C’est vrai pour les œuvres historiques, dont l’utilité repose sur l’utilisation éthique ou escatologique des données, c’est vrai aussi des œuvres de fiction, qui pourraient sembler oiseuses si leur sens profond ne les justifiait pas. Avec plus ou moins de précautions oratoires, l’auteur affirme donc que son ouvrage a un sens. *Par ailleurs il est bien évident qu’un prologue est un manifeste.*” BOURGAIN, P. Les prologues des textes narratifs. Dins: *Les prologues médiévaux...*, op. cit., pp. 245-273 (p. 252).

Imatge 3

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01593185213472861890035/ima0006.htm>

Ms. 1, BUB, fol. 1r

A la imatge es veu que el rei En Jaume I està agenollat amb les mans juntes, probablement en posició d'oració. La imatge figura en el pròleg del ms. 1 de la BUB, en un text que té un caire de profunda espiritualitat com fou esmentat per Riera i Sans.¹⁹⁶ En aquest manuscrit compost sota el patrocini de Pere el Cerimoniós, el rei En Jaume I està agenollat, fent una oració i meditant sobre la frevolesa del seu temps. Cal subratllar que la prostració està relacionada amb el concepte mendicant d'humilitat. Estem, doncs, davant d'un artefacte que

---

¹⁹⁶ RIERA I SANS, Jaume. La personalitat eclesiàstica del redactor del *Libre dels feyts*. Dins: *Actes del X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaime I y su época*. Vols. III-V. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1982, pp. 575-589.

presenta informacions filològiques i visuals importants i que es complementen, les quals hem d'estudiar d'acord amb el seu context de producció per entendre el motiu de la seva composició.¹⁹⁷

En reconstruir el context històric de composició del ms. 1 de la BUB a partir de la lectura de la *CPC*, hem observat que el rei Jaume III de Mallorca no tenia aquesta qualitat, és a dir, humilitat. Aquesta informació es veu reflectida en la relació entre el senyor i el vassall que trobem en el ms. 1 de la BUB, una relació frèvola, mancada de forces i il·legítima. I justament per aquesta frivolesa del seu temps, el Cerimoniós actuà com un cap que volia recuperar el món que s'havia perdut: considerà que les relacions entre el rei En Jaume I i els seus vassalls eren un espill i intentà buscar-hi una referència que pogués utilitzar en el seu temps.

Així doncs, els apartats següents (I.4.1.1, I.4.1.2, I.4.1.3, I.4.1.4 i I.4.1.5) representen moments de tensió entre el senyor (és a dir, el rei En Jaume I) i els vassalls a la narració del ms. 1 de la BUB.

I.4.1.1. El judici de Don Pero Ahones

Un dels moments en què el rei En Jaume I apareix com un rei justicier és a l'episodi amb Don Pero Ahones. Aquest vassall aragonès es proposava d'atacar el

---

¹⁹⁷ En aquest sentit, les informacions de Stephen Nichols són crucials per a entendre la cultura dels manuscrits, analitzant-los com un objecte en què diversos personatges participaren de la seva composició i per tant presenta diversos sistemes de representació. "The medieval folio was not raw material for text editors and art historians working separately. It contained the work of different artists or artisans –poet, scribe, illuminator, rubricator, commentator– who projected collective social attitudes as well as interartistic rivalries onto the parchment. The manuscript folio contains different systems of representation: poetic or narrative text, the highly individual and distinctive scribal hand(s) that inscribe that text, illuminated images, colored rubrications, and not infrequently glosses of commentaries in the margins of interpolated in the text. Each system is a unit independent of the others and yet calls attention to them; each tries to convey something about the other while to some extent substituting for it." NICHOLS, Stephen G. Introduction: Philology in a Manuscript Culture. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 1-10 (p. 7).

rei valencià *seid* Abu Seid, amb el qual Jaume havia establert pactes i treves, ja que no disposava de l'ajut dels seus vassalls per atacar-lo.

El rei no pogué atacar el rei valencià perquè els rics-homes d'Aragó no anaren a Terol per ajudar-lo. Només hi anaren Don Balasc d'Alagó, Don Artal de Luna i Don Ato de Foces. Davant d'aquesta situació, el rei féu una treva amb *seid* Abu Seid. A canvi de la pau, el rei musulmà li donaria les quintes de València i de Múrcia. En la narració no queda clar si el rei En Jaume I havia convocat per a aquesta operació només Don Pero Ahones i els seus homes. Però, el que queda clar és que el rei protestà per aquesta falta del seu vassall.¹⁹⁸

Després de l'intent d'atac contra *seid* Abu Seid, el rei tornà Aragó i anà a Terol, on trobà Don Pero Ahones amb una gran quantitat de cavallers armats. El rei li demanà quines eren les seves intencions, i aquest li contestà que desitjava atacar les terres dels musulmans valencians. Quan ho sentí, el rei el convencé de tornar amb ell perquè poguessin parlar de l'afer.¹⁹⁹

En endavant, el rei En Jaume I intentà que Don Pero Ahones no entrés a les terres musulmanes, ja que el rei havia fet una treva amb *seid* Abu Seid. Així doncs, la narració del ms. 1 de la BUB demostra que el rei En Jaume I no desitjava trencar un compromís anterior i intentà que Pero Ahones comprengués la situació. Però això no succeí.

En aquesta part del ms. 1 de la BUB hi ha diverses informacions textuais centrals per al nostre treball, ja que narren el moment en què el rei En Jaume I avisa el seu vassall de la possibilitat de falta de compromís per part seva:

Guardats que fets, que vós venits contra nostre senyoriu, la qual cosa
*nós esperàvem.*²⁰⁰

---

¹⁹⁸ BUB, ms. 1, fol. 13v.

¹⁹⁹ BUB, ms. 1, fols. 13v-14r.

²⁰⁰ BUB, ms. 1, fol. 14r-14v.

Aquest fragment presenta tres qüestions. La primera, la paraula “senyoriu”, que és central per a comprendre la relació entre el manuscrit de Poblet i el seu moment de producció. La segona, l’absència de l’aspecte negatiu en la contestació del rei, quan aquest afirmà que esperava que el vassall vingués contra el seu senyoriu (“la qual cosa nós esperàvem”). Hi ha una afirmació que no fa sentit quan l’observem des del moment històric del rei En Jaume I, ja que d’acord amb les lleis entre senyors i vassalls, s’esperava que aquests respectessin les lleis establertes pels senyors. En un cert sentit, hi ha un anacronisme en la narració, un significat que no fa sentit segons el comportament entre senyors i vassalls. La tercera, la connexió entre la frase citada i el moment de producció del manuscrit, context en què Pere el Cerimoniós acusà Jaume III de Mallorca d’anar contra el seu senyoriu, com un vassall que no complia amb les seves obligacions. Quan llegim la *CPC* veiem que Jaume III anà contra els pactes establerts amb el seu senyor i també que Pere el Cerimoniós féu de manera que el seu vassall es trobés en una situació compromesa. Aquestes consideracions ens permeten d’afirmar que aquest relat entre senyor i vassall, i principalment la frase destacada, es relacionen amb el moment de producció del manuscrit de Poblet, ja que presenta un trencament del pacte de vassallatge per part del vassall.

Aquesta informació es veu reforçada quan comparem els altres manuscrits de la tradició textual:

ms. 1 (H):	Guardats que fets, que vós venits contra nostre senyoriu, la qual cosa nós esperàvem. ²⁰¹
ms. 1734 (C):	Guardau que fareu, que vós vaniu contra nostre senyoria, la qual cosa nós <i>de vós</i> esperàvem. ²⁰²
ms. II-475 (D):	Guardau que fareu, que vós veniu contra nostre senyoriu, la qual cosa nós <i>de vós no</i> esperàvem. ²⁰³

---

²⁰¹ BUB, ms. 1, fol. 14r-14v

²⁰² BC, ms. 1734, fol. 12r.

ms. 10121 (E):	Guardau que fareu, que vós veniu contra nostre senyoriu, la qual cosa nós <i>de vós no</i> esperàvem. ²⁰⁴
ms. 9-4769 (N):	Guardats que farets, que vós venits contra nostre senyoria, la qual cosa nós <i>de vós no</i> esperàvem. ²⁰⁵
edició R-15398 (V):	Guardau que fareu, que vós veniu contra nostre senyoriu, la qual cosa nós <i>de vós no</i> esperàvem. ²⁰⁶

Hem de remarcar que l'*actor* del ms. 1734 de la BC, també compost sota el patrocini del Cerimoniós, actualitza la informació afegint al text les paraules “de vós”, però manté el sentit de la frase sense afegir la negació (“no”), la qual apareix en els altres manuscrits (“de vós *no*”), és a dir, el ms. II-475 de la BPRM, el ms. 10121 de la BNE, el ms. 9-4769 de la BRAHM i l’edició R-15398 de la BNE. Així doncs, tenint en compte el context de composició del ms. 1 de la BUB, aquesta frase pot ser un intent de Pere el Cerimoniós d’igualar-se al seu avantpassat en un context en què tenia un problema amb el seu vassall. Ho fa eliminant la partícula negativa que probablement existia en l’antígraf del ms. 1 de la BUB i transportant al passat un problema del seu context. En el pensament de Pere el Cerimoniós, per tant, el vassall Pero Ahones és comparat al rei de Mallorca, Jaume III.

El context de la frase ens remet al fet que el vassall del rei En Jaume I, Pero Ahones, intentà anar contra les lleis del vassallatge i atacà el senyoriu del seu senyor. A més, aquesta frase, que fa referència a l’episodi de l’inici del regnat del rei En Jaume I, que tenia aproximadament 17 anys i estava a l’onzè any del seu regnat, és un reflex dels esdeveniments al començament del regnat de Pere el Cerimoniós. Així doncs, l'*actor* del text, seguint probablement els consells del patrocinador del objecte, actualitzà el manuscrit de Poblet d’acord amb les seves

---

²⁰³ BPRM, ms. II-475, fol. 12v.

²⁰⁴ BNE, ms. 10121, p. 13.

²⁰⁵ BRAHM, ms. 9-4769, p. 15.

²⁰⁶ BNE, edició R-15398, fol. 10r. El ms. Y-III-5 de la RBMSLE, en presentar un compendi de la *CV*, no conté aquest fragment.

experiències, ja que un senyor, seguint les lleis que regulaven la relació entre senyors i vassalls, mai no esperava que un vassall anés en contra de la seva voluntat.²⁰⁷

Considerant el context en què es trobava el patrocinador del text, és probable que aquesta omisió no sigui un oblit de Celestí Destorrens, l'*actor*, sinó una recomanació de Pere el Cerimoniós per a tenir més endavant aquest manuscrit privat a les seves mans. D'aquesta manera, els manuscrits D, E, N i V presentarien, en aquesta part del text, les lectures més fiables originades d'un arquetip. Aquesta conclusió no vol dir que el ms. 1 de la BUB no tingui la seva particularitat dins la tradició textual del *LdF*; al contrari, aquest manuscrit posseeix una singularitat destacable dins la tradició.

Comparant aquest fragment amb els diferents manuscrits de la tradició textual, només els dos manuscrits del *LdF* compostos sota el patrocini de Pere el Cerimoniós tenen aquest significat, això és, que el rei En Jaume I esperava aquesta actitud del seu vassall. Si observem holícticament la narració del *LdF*, aquest és el primer exemple en què Jaume el Conqueridor lluità contra un vassall seu que no seguí els seus consells. Recordem que aquesta característica a la narració apareix solament en els manuscrits produïts durant el regnat de Pere el Cerimoniós. D'aquesta manera, un problema en el començament d'un regnat –el

---

²⁰⁷ Aquestes "lleis" que determinaven les relacions entre senyors i vassalls es poden trobar en un document enviat al duc Guillem d'Aquitània: "Gloriosissimo Duci Aquitanorum Willelmo, Fulbertus Episcopus orationis suffragium. De forma fidelitatis aliquid scribere monitus, haec vobis quae sequuntur breviter ex Librorum auctoritate notavi. Qui domino suo fidelitatem jurat, ista sex in memoria semper habere debet: incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. *Incolome*, videlicet ne sit domino in damnum de corpore suo. *Tutum*, ne sit ei in damnum de secreto suo, vel de munitionibus per quas tutus esse potest. *Honestum*, ne sit ei in damnum de sua justitia, vel de aliis causis, quae ad honestatem ejus pertinere videntur. *Utile*, ne sit ei in damnum de suis possessionibus. *Facile vel possibile*, ne id bonum, quod dominus suus leviter facere poterat, faciat ei difficile; neve id quod possibile erat, reddat ei impossibile. Ut autem fidelis haec nocumenta caveat justum est; sed non ideo casamentum meretur: non enim sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est. Restat ergo ut in eisdem sex supradictis consilium et auxilium domino suo fideliter praestet, si beneficio dignus videri velit, et salvus esse de fidelitate, quam juravit." DELISLE, L. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*. Vol. X. Paris: S.N., 1874, p. 463.

de Pere el Cerimoniós contra Jaume III de Mallorca— era posat en relació amb el d'un regnat anterior —el del rei En Jaume I contra Pero Ahones—.

Així doncs, aquesta possible intervenció a la narració del ms. 1 de la BUB, la qual iguala el començament del regnat del rei En Jaume I amb el regnat del rei Pere el Cerimoniós, transforma els altres episodis entre el rei En Jaume I i els seus vassalls en lliçons per a Pere el Cerimoniós, com un rei que busca el dret dels seus vassalls i també executa les sentències contra els vassalls que trenquen els pactes. Segons Gabrielle M. Spiegel, una de les característiques de la historiografia medieval és l'observació del passat amb l'objectiu d'explicar i legitimar qualsevol desviament de la tradició.²⁰⁸ Seguint aquest pensament, és correcte afirmar que el Cerimoniós buscava l'exemple del rei En Jaume I per a afermar la seva actitud davant el rei Jaume III de Mallorca. Els exemples del rei En Jaume I contenen una forta càrrega simbòlica per al lector contemporani de la producció del ms. 1 de la BUB, però sobretot per a Pere el Cerimoniós.

I.4.1.2. L'auxili a Aurembiaux d'Urgell

En la narració del manuscrit de Poblet la imatge del rei En Jaume I apareix caracteritzada en la relació senyor-vassall exemplificada en l'episodi en què Aurembiaux, comtessa d'Urgell, demanà ajut al Conqueridor contra Don Guerau IV de Cabrera, posseïdor del senyoriu del comtat d'Urgell. Segons la narració, la comtessa demanà al rei Jaume “amor e mercè que nós que volguéssem sa dretura e que menys de nós no la podia haver d'altre hom del món.”²⁰⁹ La comtessa demanava al rei En Jaume I que complís les seves obligacions com a rei,

---

²⁰⁸ És en aquest sentit que Spiegel ens explica la investigació en el passat realitzada pels medievals: “It is only by appreciating how deeply this attitude of piety toward the past ran in medieval society that we can begin to understand the use made of history. It is not a question of the mindless repetition of tradition, of an inability to innovate or create, but of a compelling necessity to find in the past the means to explain and legitimize every deviation from tradition.” SPIEGEL, Gabrielle M. *Political Utility in Medieval Historiography...*, pp. 315-316.

²⁰⁹ BUB, ms. 1, fol. 20v.

suplicant-li que li tornés els drets a les seves terres. El dret, entès com un imperatiu que obligava els reis, apareix clarament en un altre passatge on Don Guillem de Cervera i Don Ramon de Peralta diuen al rei que “aquesta cosa és offici de rey que aquels qui no poden haver dret per altre que el que·l l’us do car Déus vos ha més en són loc per tenir dretura.”²¹⁰ En aquesta petició el dret tenia una funció primordial: era donat per Déu i era utilitzat pel rei.

Més endavant, la narració ens relata que Don Guerau de Cabrera fou convocat a la cort del rei En Jaume I i s’inicià la preparació del judici. Durant el judici, la comtessa fou representada per Guillem de Çasala, mentre que el defensor de Don Guerau fou Don Guillem de Cardona. Després de tres convocatòries, tres temptatives de conciliació i davant les respostes del procurador de Don Guerau, el rei decidí fer la guerra per tal de recuperar el dret de la comtessa. En aquest moment, Jaume I apareix com un senyor que defensa els drets dels seus vassalls, com un rei que utilitza fins i tot la força perquè els vassalls mantinguin llurs drets.

Cal destacar que aquesta imatge del rei En Jaume I, presentat com un rei justicier i executor, apareix nítidament si llegim i interpretem el text relacionant-lo amb el context de la confiscació de la Corona de Mallorca, quan Pere el Cerimoniós jutjà el seu vassall i executà la confiscació de la seva corona. En aquest moment de la narració, el rei En Jaume I no havia fet encara cap gran conquesta. Mallorca seria la primera i potser l’única, com explicarem a continuació.

I.4.1.3. El motiu de la confiscació del Regne de València

La narració de la conquesta de València, és un altre cas en què el manuscrit de Poblet presenta un vincle estret amb el moment de la confiscació de Mallorca per Pere el Cerimoniós.

---

²¹⁰ BUB, ms. 1, fol. 20v.

La preocupació per la conquesta de València comença després de la narració de la conquesta del Regne de Mallorca. S'inicia amb les propostes que els nobles Hug de Forcalquier, mestre de l'Hospital, i Balasc d'Alagó fan al rei En Jaume I. S'estableix llavors l'estratègia per a conquerir la ciutat i el regne. D'acord amb la mentalitat de la Reconquesta, els tres personatges feren una invocació a Déu demanant-li que els ajudés en l'empresa:

Hug de Forcalquier:	On, si Déus m'ajut bon seria que y pensàssem pus som aquí denant vós.
Balasc d'Alagó:	Seyor, ver diu lo maestre de l'Espital que pus part mar vos à Déu dat conquerir que alò que està a la porta del vostre regne que u conquirats.
Jaume I:	Ara, havem oït lo conseyl de vós e de Don Blasco, e tenim-lo per bo e per leyal, e en nom de Déu faça's, pus acordat és que almeyns m'avets aconseylat; i també assetiar-los em e ab la volentat de Déu pendrem-los. ²¹¹

El text del manuscrit de Poblet contenia una miniatura al foli 65v –al foli 66r hi ha un senyal que remet a una imatge avui perduda–, abans del començament de la conquesta de València, que representava el parlament entre els tres personatges esmentats a dalt. Tanmateix, podem fer-nos una idea de com era perquè al ms. 69 de la BUB,²¹² que és una còpia exacta del ms. 1 de la BUB,²¹³ hi ha una imatge semblant a la que hi havia en el text del manuscrit de Poblet (imatge 4).

---

²¹¹ BUB, ms. 1, fol. 66r-66v.

²¹² BUB, ms. 69, fol. 62r.

²¹³ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

Imatge 4

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/91316141878597832532279/ima0131.htm>

BUB, ms. 69, fol. 62r

Aquesta imatge probablement és una còpia semblant a la que es trobava en el ms. 1 de la BUB, just al començament de la narració de la conquesta de València pel rei En Jaume I.

Després d'aquestes invocacions, dos afers sorgeixen: el lliurament que Balasc d'Alagó fa del castell de Morela al rei En Jaume²¹⁴ i l'entrevista del rei En Jaume I amb el rei de Navarra, Sanç el Gras. A continuació dels parlaments amb el rei de Navarra, la narració reprèn l'afar de la conquesta de València. Borriana serà el primer lloc que caldrà conquerir. Després, són presentades les estratègies utilitzades en les guerres, els enfrontaments entre els cristians i els musulmans i la descripció de la vida quotidiana en temps de batalla.²¹⁵

La narració continua amb la notícia de la rendició de Peníscola, Almagora i de la Torre de Montcada, esdeveniments descrits minuciosament, la qual cosa fa que l'estil sigui vívid, com ara la descripció dels esdeveniments al Mont d'Anesa, des de la seva colonització fins a l'establiment definitiu.²¹⁶

Seqüencialment, hi ha els preparatius per a la conquesta de cadascun dels llocs que formaven part del Regne de València. Dóna compte de les rendicions dels castells com Almenara, Nules, Uxó, Alfàndech, Paterna, Betera i Bufila, fins que el rei decideix atacar la ciutat de València.²¹⁷

Aleshores, la narració se centra en la descripció dels combats que tingueren lloc entre cristians i musulmans. A semblança de la conquesta de Mallorca, es produïren negociacions i intents de pacte entre els exèrcits, proposats pels consellers musulmans. A partir d'aquest moment, tot conflueix en les discussions sobre la rendició de València. Considerant les victòries obtingudes per l'exèrcit cristià, la narració ens obliga a pensar que els defensors de la ciutat difícilment podien reaccionar.²¹⁸

Fins aquest moment la conquesta de València segueix el mateix camí de qualsevol altra conquesta: lluites entre guerrers, combats i assalts. Però, ben aviat es produïren negociacions i debats entre el rei En Jaume I i Abulhamalec,

---

²¹⁴ BUB, ms. 1, fols. 68v-70r.

²¹⁵ BUB, ms. 1, fols. 75v-85r.

²¹⁶ BUB, ms. 1, fols. 85r-98v.

²¹⁷ BUB, ms. 1, fols. 108v-112r.

²¹⁸ BUB, ms. 1, fols. 112r-118v.

representant de Zahen, rei de València. Després de rebre la comitiva musulmana, el rei En Jaume I preguntà al representant del rei valencià què desitjava. Li respongué que el seu rei, Zahen, estava sorprès per l'odi que el rei cristià li demostrava preparant les seves hosts contra el poder del rei de València, ja que no li havia fet res. El rei En Jaume I li respongué i li donà l'explicació següent:

E sobre açò responem-li e dixem-li que sí havia, que quan nós fom a Maylorques per conquerir que·ns vench córrer en nostra terra e vench tro a Tortosa e a Emposta. E el mal que el nos poc fer e el e sos hòmens en hòmens nostres e en bestiar que u féu e combaté'ns Uyl de Cona que era dins el nostre regne. Encara d'altra cosa nos tenia tort, que nós li enviam nostre missatge e que volíem haver pau e treuga ab él. E així com en nostra ninea solíem haver e pendre les quintes de València e de Múrcia que el nos adobàs ço que·ns havia falit de les de València e fariem-los pleits per .C. mília besants. E nós enviam-li Don Pere Sanç per missatge nostre qui era notari nostre e *el menysprean la nostra amor no·ns profèri sinó .L. mília besants. E sobre açò desexim-nos d'ell e de sa amor e haguem a venir contra el e amà més .L. mília besants que no haver la nostra amor.*²¹⁹

Aquest fragment explica el motiu de l'atac del rei En Jaume I contra la ciutat musulmana de València. El rei En Jaume I hi afirma que mentre conqueria Mallorca, Zahen li havia fet un tort atacant Tortosa, Amposta i Ulldecona. A més, el rei En Jaume I hi sosté que voldria fer un pacte de pau i treva amb el rei Zahen i alhora obtenir les quintes de València, com féu amb *seid* Abu Seid anys enrere. El rei Zahen s'hi negà i el rei En Jaume I interpretà que la negativa del rei musulmà era un trencament de l'amor que li oferia.

Aquest fou el motiu de l'atac cristià contra la ciutat de València. Per consegüent, la conquesta de la ciutat era legitimada pel trencament d'un pacte d'amor entre un senyor i un vassall, és a dir, entre el rei En Jaume I i el rei musulmà. Inicialment, l'empresa de la conquesta tenia quelcom de diví perquè Hug de Forcalquier, Balasc d'Alagó i el rei En Jaume I demanaren l'ajut de Déu per a emprendre-la; ara, la narració canvia de perspectiva i es converteix en una empresa del dret, ja

---

²¹⁹ BUB, ms. 1, fol. 118r-118v.

que el rei En Jaume I argumenta que, durant la conquesta de Mallorca, Zahen atacà les terres del rei.

La hipòtesi resta refermada si comparem les informacions a la narració del ms. 1 de la BUB amb la narració dels altres objectes de la tradició textual:

ms. 1 (H):	e el menysprean la nostra <i>amor</i> no·ns proferí sinó .L. mília besants. E sobre açò desexim-nos d'ell e de sa amor e haguem a venir contra el e amà més .L. mília besants que no haver la nostra amor. ²²⁰
ms. 1734 (C):	e ell mensprean la nostra <i>amor</i> no·ns porferí sinó .L. mill besants. E sobre açò desexim-nos de sa amor e haguem avenir contra ell. E amà més .L. mill besants que no haver la nostra amor. ²²¹
ms. Y-III-5 (F):	e menyspreans nostra <i>honor</i> no preferint nos donar sinó .L. mília besants. E sobre açò desexim nos de sa amor, puix més amava .L. mília besants que no haver nostra amor. ²²²
ms. II-475 (D):	e ells menysprean la nostra <i>honor</i> no·ns proferí sinó cinquanta mília besants. E sobre açò desexim-nos de s'amor e haguem avenir contra ell. E amà més .L. mília besants que no haver la nostra amor. ²²³
ms. 10121 (E):	e ells menyspreant la nostra <i>honor</i> no·ns proferí sinó cinquanta mília besants. E sobre açò desexim-nos de s'amor e haguem avenir contra ell. E amà més .L. mília besants que no haver la nostra amor. ²²⁴
ms. 9-4769 (N):	e ell menysprean la nostra <i>amor</i> no·ns perferí sinó .L. mill besants. E sobre açò desexim-nos de sa amor e haguem avenir contra ell.

---

²²⁰ BUB, ms. 1, fol. 118r-118v.

²²¹ BC, ms. 1734, fol. 99r.

²²² RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 67r.

²²³ BPRM, ms. II-475, fol. 71r.

²²⁴ BNE, ms. 10121, p. 120.

E amà més .L. mill besants que no haver la nostra amor.²²⁵

edició R-15398 (V):

e ell menyspreans la nostra *honor* no·ns proferí sinó cinquanta mília besants. E sobre açò desexim-nos de sa amor, e haguem a venir contra ell: e amà més cinquanta mília besants que no haver la nostra amor.²²⁶

La paraula “amor” apareix en els mss. H, C i N, i la paraula “honor” als mss. F, D, E i V. Els mss. H i C foren compostos sota el patrocini del rei Pere el Cerimoniós, mentre que el ms. N probablement fou copiat a l’Arxiu Reial de Barcelona i tingué com a antígraf un manuscrit que tenia alguna relació amb C (ms. 1734 de la BC), o potser el mateix C,²²⁷ com veurem al capítol 6.

Pel que fa a la relació feudal, hi ha una diferència entre les paraules “amor” i “honor”. Segons el *DCVB*, la paraula “honor” té quatre significats: 1) “Qualitat moral que porta a no fer res que pugui desmerèixer en l’estima dels altres o en la pròpia”; 2) “Estimació del mèrit d’altre; prova d’aquesta estimació; distinció amb què es tracta algú pels seus mèrits”; 3a) “Renda vitalícia que el senyor concedia al vassall damunt una possessió”; 3b) “Possessió, finca que es té en arrendament vitalici” i 4) “Tractament respectuós que es dona als amos o arrendataris de possessió gran”. D’altra banda, paraula “amor” significa: 1) “Inclinació de la voluntat a qualcú o a qualque cosa”; 2) “Tendència a la unió i possessió (de qualcú)”; 3) “Persona amada”; 4) “Expressió de benevolència” i 5) “Gràcia, concessió de favor.” Sembla, doncs, que la paraula “amor” serveix per a definir el sentit afectiu que comportava la relació feudal entre senyor i vassall (significat 1), mentre que “honor” fa referència al tret material o econòmic que definia aquesta relació (significats 3a i 3b). Així, tenint en compte la decisiva intervenció de Pere el Cerimoniós en la composició de la seva *Crònica*, l’elecció de la paraula “amor” en la composició del ms. 1 de la BUB demostra que en el pensament del

---

²²⁵ BRAHM, ms. 9-4769, p. 116.

²²⁶ BNE, edició R-15398, fol. 77r.

²²⁷ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 12.

Cerimoniós la preocupació amb la perspectiva respectuosa entre senyors i vassalls estava per damunt de les relacions econòmiques i materials.

Des d'aquesta perspectiva, el ms. 1 de la BUB presenta la conquesta de València com el càstig del tort comès per un vassall que ha atacat l'"amor" del seu senyor i no ha respectat la relació feudal. Pel que fa a la narració del manuscrit de Poblet, ja hem vist que el rei En Jaume I entenia que si anteriorment hi havia un pacte establert amb *seid* Abu Seid, el nou rei de València, Zahen, hauria de mantenir-lo complint la paraula donada pel seu antecessor. Hem de considerar, doncs, que aquest fragment és una petició de manteniment de la tradició existent entre els reis d'Aragó i de Mallorca que l'any 1343 el comportament de Jaume III de Mallorca havia trencat.

I.4.1.4. El trencament dels pactes per part de l'alcaid de Xàtiva

Un altre fragment de la narració que cal examinar és l'episodi en què l'alcaid de Xàtiva fa una cavalcada a les terres cristianes, atacant Don Rodrigo Lizana i la seva companya. El text pressuposa que el rei En Jaume I i l'alcaid tenien un pacte. Per tant, una vegada l'alcaid atacà les terres cristianes, el pacte s'havia trencat:

E sobre açò féu-nos-ho saber Don Rodrigo Liçana que aquest mal li era vengut per l'alcait de Xàtiva e per son poder. E quan nós sabem açò *plach-nos* per aquesta raó, quar ell nos havia trencada la covinença que havia ab nós. E sobre açò haviem raó de venir sobre Xàtiva.²²⁸

Ens trobem doncs, en una altra situació de trencament dels pactes establerts entre el rei i el vassall. Però, a diferència dels altres, aquesta vegada el trencament del

---

²²⁸ BUB, ms. 1, fol. 135r.

pacte complagué al rei En Jaume I, ja que li permetia de confiscar la localitat de Xàtiva:

Alcayt, nós enviam a vós per aquesta raó que vostres moros e vostre poder de cavallers que vós tenits a soldada nos han feyt mal e an desbaratada companya d'aquel a qui nós havíem comanada València. E vós sabets bé que la covinença que havets ab nós, que les cartes partides són per a b c que nós ne tenim les unes e vós ne tenits les altres e segons que en aqueles és contengut havets-nos trencades les covinences que havíets ab nós. E no tan solament en açò nos han feyt mal los hòmens vostres e aquels a qui vós dàvets soldada, mas en .II. o en .III. altres coses nos han feyt mal e morts hòmens qui no moriren si no fos per raó de vós. On, d'aquela covinença que havíem ab vós, no·ns és semblant que us en siam tenguts, pus vós la'ns havets trencada que, pus nós havem la major partida del Regne de València e Xàtiva és del regne, volem-la *cobrar*, pus vós la tenits e deïm-vos que la'ns rendats.²²⁹

Actuant com un senyor feudal, el rei En Jaume I recordà al seu vassall l'acord que tenien i que fou trencat, ja que havia atacat les terres del rei. Aquest esdeveniment ens remet novament a la confiscació de la Corona de Mallorca a l'any 1343, quan Pere el Cerimoniós al·legà l'*auctoritas* del rei En Jaume I. En aquest sentit, el rei En Jaume I, el conqueridor de Mallorca, es presenta al ms. 1 de la BUB com el senyor que respecta els pactes establerts amb els seus vassalls i, a més, com un senyor feudal que els jutja quan no respecten la seva senyoria.

Si examinem el text, trobarem que la paraula utilitzada és “cobrar”, la qual cosa significa que el rei recupera l'indret –en aquest cas, Xàtiva– atorgat en feu al vassall. Tots els fragments del ms. 1 de la BUB que foren analitzats fins ara s'adrecen a aquesta situació, és a dir, al trencament dels pactes per part dels vassalls del Conqueridor, fins al punt que el fet complagué al rei En Jaume I (“E quan nós sabem açò plach-nos”), la qual cosa explica el seu comportament:

---

²²⁹ BUB, ms. 1, fol. 135r-135v.

Almofoys, vós sots savi hom, e sembla-ho per .II. coses: la .I.^a per la fama que n'havets e l'altra perquè mostrats bé vostra raó. Mas, si les coses d'aquest món, que són demanades de molts a molts e d'u a .I., no havien departidor que conegués qual part havia dret, ja no veuriem los feits a acabament. E l'alcayt és nostre vassayl, que quant féu lo pleyt ab nós en lo reyal que és prop la vila se féu nostre vassayl, que·ns gardaria e que·ns defendria a nós e a les nostres coses. E, pus nostre vassayl és, deu fer dret en nostre poder e nós devén-li dar jutge. E dam-li per jutge Don Fferrando, qui és dels a alts hòmens d'Espanya per linyatge e per noblea. E si ell coneix, que nós li demanen raó que·ns ho fassa adobar. E si el conex, que no que·ns partirem d'esta demanda que li fem. E les paraules que nós auríem ab vós per l'alcayt no haurien neguna fermetat si no era jutge qui lo departís, lo qual nós vos donam.²³⁰

Aquest fragment ens descriu el que un vassall mai no ha de fer. L'alcaid de Xàtiva trencà els pactes establerts i creà l'ocasió perquè el seu senyor trenqués les relacions a causa de l'acte de fellonia. Sorprenentment, el fet complagué al rei En Jaume I ("plach-nos"). Així doncs, abans de la conquesta de Xàtiva, el rei En Jaume I apareix com un rei justicier davant el seu vassall i si atacà el lloc fou a causa de la fellonia del vassall.

El compromís contret entre el rei i l'alcaid explica que la narració ens digui que el rei es veié obligat a corregir l'acte comès pel vassall. Com que el vassall no en féu cas, el rei exercí el dret que tenia com a senyor. Jaume havia conquerit, per un pacte, Xàtiva, i l'alcaid, en qualitat de vassall, posseïa el lloc com un feu atorgat pel rei. Es produí, però, un trencament del pacte, ja que el vassall atacà les possessions del senyor. La confiscació de la Corona de Mallorca fa que el rei Pere el Cerimoniós experimenti la necessitat de trobar en el passat de la seva nissaga una solució per al seu present. En aquest context, el rei necessitava que algú de la seva dinastia justificqués les accions que ell emprenia. Considerant aquesta idea, compremem que Pere el Cerimoniós, en demanar la còpia que originà el ms. 1 de la BUB al monestir de Poblet, recordà el seu present i el traslladà al passat del seu llinatge, buscant una font d'autoritat en la nissaga dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Pere el Cerimoniós utilitzà el passat en benefici del present de manera

---

²³⁰ BUB, ms. 1, fol. 136r-136v.

que el seu comportament envers el seu vassall Jaume III quedava legitimat pel passat dinàstic i historiogràfic de la nissaga del rei.

I.4.1.5. La traïció d'al-Azrac

Un altre cas semblant és l'episodi de la traïció d'al-Azrac. Succeí quan Don Gimeno Pérez transmeté al rei –que ajudava el seu gendre, Alfons X, a conquerir Múrcia– la notícia que al-Azrac li havia pres algunes possessions en terres valencianes:

Fazien-ho mal car no·ns ho deÿen pus entenien que nós perdiem res del nostre. Mas a nós plau molt que per les covinençes que·ns havien feytes los sarraïns no·ls gitàven de la terra, e pus ells nos fan cosa per què·ls ne gitem e a Déu plau a nós plau molt qui alí on longament és cridat e invocat lo nom de Mahomet serà-y appellat lo nom de nostre Seyor Jhesuchrist.²³¹

Ja hem vist amb quina insistència Pere el Cerimoniós féu que Jaume III trenqués el compromís de vassallatge i així cometés l'acte de fellonia. Aquesta insistència es troba al final dels capítols primer i segon de la *CPC* i posa en relleu que la intenció de compondre la *CPC*, almenys inicialment, fou motivada per la confiscació de la Corona de Mallorca el 1343.

Ens trobem davant d'un cas en què els exemples esmentats permeten suposar que el text ha sofert afegits i omissions, de manera que la narració subratlla la relació entre senyor i vassall, talment com si hi hagués una narració interna dins la narració global. Es tracta novament d'una situació de trencament dels pactes feudals entre senyor i vassall. El trencament fou comès pel vassall i, per consegüent, deixà el rei En Jaume I sorprenentment content. Però, aquest

---

²³¹ BUB, ms. 1, fol. 143r-143v.

exemple és diferent dels altres que hem vist fins ara, ja que la narració també conté un judici públic.

Després d'assabentar-se de la invasió d'al-Azrac a les terres valencianes, el rei rebé una altra notícia. Per mitjà d'un missatger li arribà una carta de la reina Violant d'Hongria on li deia que al-Azrac havia atacat un altre castell en les terres reials. Fixem-nos en la reacció del rei En Jaume I:

E entrà e donà'ns .I. carta sua en la qual se contenia que Alaçrac que'ns havia emblat lo castell de Penàglia. E d'aquesta cosa fom durament somoguts, que així con se degren penedir del mal que havien feit per la nostra venguda e que ara'ns en fassen més de tan bon loch e de tan honrat com era Penàglia, fom-ne molt trebaylat entre nós. *E d'una part nos pesava per la honta que feyta nos havia e d'altra part nos plaja car nos daven raó e manera que'ns en poguéssem venjar.* E anch la nuyt no poguem dormir, ans suàvem tan bé com si fóssem en .I. bayn.²³²

Una vegada més, el comportament del vassall donà peu a la reacció del rei En Jaume I. Malgrat que li havien fet una ofensa (“honta”), el rei s’hi complaïa perquè el fet li permetia de venjar-se. En un primer moment, la frase sorprèn perquè les relacions de vassallatge no preveïen que els senyors esperessin dels vassalls cap acció adversa. D'altra banda, segons la reconstrucció proposada de la relació entre Pere el Cerimoniós i Jaume III de Mallorca, la frase –d’acord amb el context de la confiscació de la Corona de Mallorca el 1343– presenta un nivell simbòlic considerable:

E ara per onta de nós estan en la nostra terra ells àjan presada tan poch la nostra amor e la nostra seyoria pesa'ns molt. E del nostre pesar devets vós haver part, que així com hauríets part del nostre bé així devets haver part del nostre dan e de la nostra onta. Per què us prech e us man, per la senyoria que jo he sobre vós, que us pes e que m'o aydets a venjar, car nostre cor és que'ls ho carvenam. E sembla obra de nostre Seyor, car vol que'l seu sacrifici sia per tot lo Regne de València e guarda a mi que jo no'ls trench les covinences que he ab

---

²³² BUB, ms. 1, fol. 144r.

ells que pus ell me donen raó que vinga sobre éls jo retenén d'èls en ma terra e no gitan-los de lurs alberchs ni faén-los mal perquè no poguessen viure richament ab nós e ab nostre liynatge. Sapiats que ab la voluntat de Déu que·ls ho carvendrem règeu e fort. E sobre açò encara que·m tolguen ma terra ni aquela en què jo·ls havia poblats, he gran raó n'è jo de poblar-la de christians. E dir-vos-em ço que nós hi havem pensat retenén vostre conseyl totavia si meylor és que·l nostre. Nós havem així pensat: que hajam tro a .CCCC. cavallers de què establecam los castells que nós tenim a Xàtiva e·ls altres e quan los haurem establits que digam aquesta festa d'Aparici denant venrà que deu ésser d'aquí a .I. mes denant tots públicament en la església de Sancta Maria mostran primerament los torts e les injúries que éls nos han feytes que jo vuyl tornar la terra e poblar de christians. E qual los hòmens del regne nostre e de les altres terres sabran e hoiran que nós havem aquest bon propòsit en servir a Déu e de la gent que y venrà que no·ns cal cridar ost ne cavalcada més n'aurem que si faÿem cridar ost ne cavalcada de la nostra gent e de la altra. Però retenem açò: que aquels que no són venguts contra mi ni m'an mos castells forçats que no hagem negun mal per mi ni per los meus, mas que·ls do hom .I. dia covinent que s'appareylen d'exir del Regne de València ab ses moylers e lurs fiyls e ab lur roba quanta levar en poran e que sien guiats de mi tro que sien e·l Regne de Múrcia, que pus éls sien e·l Regne de Múrcia éls se sabran donar cap tro en Granada o d'aquí enlà.²³³

Dues paraules que apareixen en la narració, “senyoria” i “públicament”, demanen una explicació. La paraula “senyoria” reforça el pacte feudal entre el rei En Jaume I i els seus vassalls. Ens remet a les remembrances que el rei En Jaume I fa de les obligacions que tenien els seus vassalls. Per tant, davant l'atac d'al-Azrac, els vassalls havien d'ajudar el rei perquè recobrés l'honra que li havia llevat el comportament d'un vassall.

Situat, doncs, en el moment de la seva composició, el text del manuscrit de Poblet reflecteix la tensió existent en les relacions entre senyors i vassalls, fins al punt que el senyor, que és *sempre* el qui pateix la “honta”, té el dret i el deure de jutjar el seu vassall. Arran de l'episodi de Don Pero Ahones, la narració presenta el trencament dels pactes per part dels vassalls i a continuació l'actuació del rei En Jaume I com a senyor feudal que els jutja. Així, en demanar l'objecte que contenia la vida del rei En Jaume I, Pere el Cerimoniós pretenia transportar el seu problema al passat per tal de trobar-hi una solució per al seu present. En aquest

---

²³³ BUB, ms. 1, fols. 144v-145r.

cas, la trobà en el comportament que el rei En Jaume I havia tingut davant dels mateixos problemes.

La paraula “senyoria” també és rellevant en la producció literària promoguda per Pere el Cerimoniós. En la narració de la *CSJP*,²³⁴ patrocinada pel rei, aquesta paraula no solament forma part del món feudal, sinó també apareix en el context dels primers pobladors del territori d'Espanya. En aquest cas, hi ha un trasllat d'una realitat contemporània a un passat remot.

A les pàgines de la *CSJP* queda clar la utilització de l'acte de senyorejar: una prerrogativa dels senyors feudals que remetia al passat, la qual cosa demostrava que el poder era un privilegi que tenia el senyor. Sabem que l'època de Pere el Cerimoniós fou un període de decadència política, per tal com el poder del rei cada vegada era més contestat pel poder creixent que tenien els vassalls. Per exemple, al final del regnat de Pere el Cerimoniós, el control polític, almenys al Principat de Catalunya, es trobava en mans de les Corts i la Diputació.²³⁵

En aquest sentit, el passat és considerat una rèplica del temps contemporani. Els anacronismes que percebem en la narració serveixen per a identificar les tensions i les preocupacions del present en què el text fou compost i produït.²³⁶ D'aquesta manera, traslladar la paraula “senyoriar” del present al passat representa cercar en el passat una solució que havia d'ésser utilitzada en el present. Podríem dir que hom s'esforçava a mantenir una tradició que començava a ésser transgredida:

Segunt que havemos leydo en muytos libros, el primero hombre que se pobló en España havia nombre Tubal, del qual yxió la generación de los ybers, assí como aquesto dizen Ysidoro et Jeronimo. Et fueron nombrados por el nombre de Tubal, cetubals. Et después, por una estrella que ha nombre Esperus, ques pone cerca el sol et la ora es tarde, fue metido nombre a la tierra Speria. Et aquestos cetubals se poblaron en la ribera d'Ebro. Et por la dita población lexaron el

---

²³⁴ *Crónica de San Juan de la Peña* (Versión aragonesa). Edición crítica de Carmen Orcástegui Gros. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1985.

²³⁵ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., pp. 257-258.

²³⁶ SPIEGEL, Gabrielle M. *Romancing the Past...*, op. cit., pp. 105-106.

nombre de Tubal et prendieron el nombre del dito rio, el qual dizen Ebro, et avieron nombre celtíberos; et yes dita Celtiberia la tierra que yes entre los montes Pyreneos et el rio d'Ebro. Et depués de aquesta nación, vino Ercules por *senyoriar* España et aqui huvo batalla con un grant princep que havia nombre Girión, el qual *sennyoriava* tres regnos que oy son nombrados Galicia, Lusitania et Betica. Et a Galicia puso nombre por tal como la pobló de las gentes que aduzía de Gallacia. Et por el rio que ha nombre Ana, clama el otro regno Lusytana. Et por el poblo que aduxo de Cicia por cultivar la tierra et por el rio que ha nombre Beti nombra el otro regno Betica, et la maior ciudad d'aquella provincia Yspalis, la qual hoy a nombre Sivilia.²³⁷

Imatge 5

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/12937401998072638532624/ima0008.htm>

Crónica de San Juan de la Peña
ms. 2078 de la BNE, fol. 1r

---

²³⁷ *Crónica de San Juan de la Peña...*, op. cit., p. 6.

A la narració de la *CSJP* l'expressió “senyoriar” és utilitzada sempre en connexió amb el personatge que està en el poder. Així doncs, representa el poder del senyor del moment, el qui té el senyoriu del lloc. És molt probable que la *CSJP* hagi estat composta entorn de l'any 1342,²³⁸ és a dir, abans del manuscrit de Poblet, i representa una de les composicions historiogràfiques més conegudes d'aquell període.

La segona paraula que convé d'explicar és “públicament”. En el fragment que estudiem es relaciona amb el judici que el rei En Jaume I desitjava fer contra al-Azrac pel seu acte de fellonia. Al-Azrac havia d'ésser jutjat públicament davant d'un tribunal, tal com ho fou Jaume III de Mallorca. La intenció de Pere el Cerimoniós era fer que tothom conegués el greuge que Jaume III de Mallorca havia contra la senyoria del rei i, d'aquesta manera, volia que tothom compregués que calia actuar amb duresa davant el comportament d'un vassall felló.

I.4.2. El testament del rei En Jaume I i el testament del ms. 1 de la BUB

En el cas del Conqueridor, l'establiment dels testaments depengué sempre del naixement dels seus hereus. Així doncs, deixem de banda per uns moments el manuscrit de Poblet i analitzem l'últim testament legítim del rei En Jaume I.

En aquest document, datat el 26 d'agost del 1272 a Alzira –del qual només tenim una còpia del 29 del maig del 1349 composta durant el regnat de Pere el Cerimoniós–, Jaume el Conqueridor dividia els territoris de la Corona d'Aragó entre els seus fills Pere i Jaume, de la manera següent:

---

²³⁸ ORCÁSTEGUI GROS, Carmen. Presentación. Dins: *Crónica de San Juan de la Peña...*, op. cit., pp. 3-5 (p. 3).

Post hec, autem, karissimum filium nostrum instituimus primogenitum, Infantem Petrum, heredem nostrum post dies nostros in Regno Aragonum, et in Regno Valencie, et in Ripicurçia, et in Palars et Valle de Aran, et in Comitatu Barchinone, et in dominatione quam habemus in Comitatu Urgelli, et in aliis locis et terris Catalonie, et in omnibus feudis que in predictis regnis, terris et locis pro nobis a quocumque et quibuscumque tenentur et teneri debent, et in pleno dominio et omnibus iuribus et pertinenciis suis et omnibus omnino et singulis ad dicta regna et Comitatum Barchinone ac terras et loca predicta vel ad nos ex ipsis et quolibet eorum contra quascumque personas et in quibuscumque locis et terris valentibus et debentibus pertinere, *exceptis tantum* comitatibus et locis aliis a nobis datis karissimo filio nostro Infanti Jacobo, fratri suo. Item, preffatum Infantem Jacobum, filium nostrum, instituimus heredem nostrum similiter post dies nostros in Regno Maioricarum et in insulis Minoricarum et Evisse, et in Comitatibus Rossilionis, Ceritanie et Confluentis, et in omnibus feudis que Comes Fuxiensis et Comes Impuriarum et alii etiam ibi tenent et tenere debent pro nobis, et in Cauquilbero et Montepesulano et toto dominio suo et castris eiusdem et in pleno dominio et omnibus iuribus et pertinentiis suis, et in iure et dominio que habemus et habere debemus in Vicecomitatu de Karlades. Qui filii nostri proximo prenominati predicta omnia eis legata habeant iure institutionis, prout in instrumentis partitionis seu hereditamendi que fecimus inter ipsos plenius et laciis continetur.²³⁹

Aquestes paraules representen la darrera voluntat del rei En Jaume I que dividí la seva corona entre els seus dos fills, Pere el Gran i Jaume II de Mallorca. El rei féu la repartició següent: per al fill Pere, el primogènit, quedarien els regnes d'Aragó i València, les localitats de Ribagorça i Pallars, la Vall d'Aran i els comtats d'Urgell i de Barcelona; i per al fill Jaume el Regne de Mallorca, juntament amb les illes de Menorca i Eivissa, els comtats de Rosselló i Cerdanya, els feus dels comtes de Foix i Empúries i les terres de Montpeller. Hem d'esmentar també un altre detall: el rei no solament dividí les seves possessions entre els dos fills, sinó que ho féu de manera que cadascun tingués la seva part independentment de la de l'altre. Així, Pere no podia intervenir en les terres de Jaume, de la mateixa manera que Jaume no podia immiscir-se en les del seu germà.

---

²³⁹ *L'últim testament de Jaume I* (Montpeller, 26 d'agost de 1272). Edició facsímil del pergami conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca amb signatura ARM, Pergamins reials, Jaume I, 16. Direcció i estudi històric de Ricard Urgell Hernández. Transcripció del text llatí d'Antoni Mut Calafell. Versions catalana i castellana d'Alexandre Font Jaume. Palma de Mallorca: Parlament de les Illes Balears, 2009, pp. 137-139.

El text del ms. 1 de la BUB també recull les últimes voluntats del rei En Jaume I. A la narració trobem la informació que el rei es trobava a Alzira i la seva malaltia s'havia agreujat. Convocà, doncs, el seu fill Pere perquè es reunís amb ell. Pere arribà, saludà el pare i li féu una reverència. Els dos comentaren alguns assumptes, principalment sobre els regnes i els problemes que tenien. L'endemà, com de costum, el rei assistí a la missa juntament amb el seu fill. Després, en presència del fill, dels rics-homes, dels cavallers, dels ciutadans i d'altres personatges, és a dir, en un acte públic, el rei expressà les seves últimes voluntats. Primer, reconegué que la voluntat divina l'havia ajudat a conquerir i organitzar els seus regnes. D'aquesta manera, incità el seu fill a seguir el seu exemple. Segon, recordà la divisió dels seus regnes, realitzada anys enrere, i digué que no hauria d'haver disputes entre els dos germans, ja que cadascun heretava una part. A més, l'infant Jaume hauria d'amar i obeir el seu germà en el que calgués, remarcant la convinença fraternal que hi havia d'haver entre tots dos. El mateix dia, confià el fill Pere als representants eclesiàstics més propers a la cort, el bisbe d'Osca, el sagristà de Lleida i l'ardiaca d'Urgell. D'aquesta manera mantenia el lligam que sempre hi havia hagut amb els representants de l'Església. A més, demanà que Pere continués l'enfortiment dels territoris, expulsant els musulmans del Regne de València.²⁴⁰ Després d'aquestes decisions, el text del ms. 1 de la BUB presenta una decisió del rei que tindria conseqüències per als pròxims anys:

E totes estes paraules dites, l'infant damunt dit, així com fiyl hoberdient a pare, reebe los nostres manaments dessús dits ells prechs, així com a bons e a vertaders, e promès nos complir tot açò damunt dit. E abans que ell de nos se partís, en presència d'el e de tots aquells qui a les paraules dessús dites eren estats en honor de Déu e de la sua beneyta mare, que a nos en aquest segle molt d'onrament e d'ajuda nos havia feit, e en remissió dels nostres peccats, *e en presència de tots los rics homens e dels canallers e dells ciutadans renunciem en poder del dit fiyl nostre, l'infant En Pere, lo qual hereter leexam a tots nostres regnes e a tota nostra terra.* E vestimos l'abit de Cistell ens faem monge d'aquell orde. El dit fiyl nostre, per complir lo manament que nos li havíem feit pres

---

²⁴⁰ BUB, ms. 1, fols. 199v-200v.

comiat de nos e tots los richs homens ells cauallers ab grans plors e
ab grans lagremes e tornasen en Xàtiva per establir la frontera.²⁴¹

El testament del rei En Jaume I també ha estat tema de representacions iconogràfiques. En podem veure un exemple en la pintura d'Ignasi Pinazo Carmalench, del 1881, avui al Museu del Prado (imatge 6). Al centre de la imatge és el fill Pere, agenollat davant el seu pare. Als costats estan els representants del regne, els nobles, els cavallers i els homes d'Església. Hi ha, doncs, una relació entre el text que estudiem, compost el segle XIV, i aquesta imatge del segle XIX. Tant el text com la imatge reproduïxen la presència de Pere el Gran davant del rei En Jaume I a l'hora de la seva mort.

Imatge 6

<https://www.museodelprado.es/coleccion/galeria-on-line/galeria-on-line/zoom/1/obra/ultimos-momentos-del-rey-d-jaime-el-conquistador-en-el-acto-de-entregar-su-espada-a-su-hijo-d-pedr/oimg/0/>

Testament de Jaume I. El rei En Jaume I i el seu fill l'infant Pere

Oli sobre tela. 1881. Ignasi Pinazo Carmalench. Museo del Prado

La tradició que presenta la transferència dels regnes del rei En Jaume I al seu fill Pere, el futur Pere el Gran, es manifestà també en l'art, com podem veure en l'oli sobre tela de Ignasi Pinazo.

A l'escena podem veure el moment de la mort del rei En Jaume I, que porta una espasa a les mans i sembla voler lliurar-la al seu fill Pere, agenollat davant el pare

---

²⁴¹ BUB, ms. 1, fols. 200v-201r.

Per tant, la imatge és una referència historicista al gust del segle XIX de la descripció continguda en el manuscrit de Poblet. A la mort del rei En Jaume I, un moment en què el seu testament ja estava establert, es veu només la presència del seu fill Pere, una informació que continuà des de mitjans del segle XIV fins al final del segle XIX.

La diferència més notable entre els dos testaments presentats és que l'infant Pere seria l'únic hereu de tots els regnes del Conqueridor. L'infant Jaume, que més endavant seria Jaume II de Mallorca, fou jurat com a hereu del Regne de Mallorca el 1256 i des d'agost del 1257 rebé una autorització del seu pare, Jaume I, el qual li establí com a procurador d'aquest regne. Aquest fet tingué lloc en un moment en què el procés de repoblació de Mallorca encara no s'havia acabat. Hi havia també altres qüestions que exigien la presència d'un responsable a l'illa, com ara l'administració de la justícia i els assumptes relatius a l'administració de l'illa.²⁴² Però, no és gens clar per quin motiu l'infant Jaume no és esmentat a la narració del ms. 1 de la BUB durant els últims moments de la vida del seu pare; l'última vegada que l'infant hi apareix cal datar-la entre maig i juny del 1275.²⁴³

Analitzem, doncs, el context de producció del manuscrit de Poblet: el testament del rei En Jaume I és una còpia, preparada l'any 1349, quan regnava Pere el Cerimoniós. El manuscrit de Poblet és de la mateixa època en què es produí la confiscació de la Corona de Mallorca, és a dir, l'any 1343. Podem conjecturar, doncs, que la frase “renunciam en poder del dit fiyl nostre, l'infant En Pere, lo qual hereter lexi a tots nostres regnes e a tota nostra terra”,²⁴⁴ resulta contradictòria en comparació amb el document que determina el testament legítim del rei En Jaume I. En canvi, té sentit si la llegim a partir del context de la confiscació de la Corona de Mallorca el 1343. En aquest sentit, aquesta frase confirmaria tota la política de confiscació dels territoris de la Corona de Mallorca

---

²⁴² BENNÀSSER, Pau Cateura. Jaume I: conquesta i organització del regne de Mallorca. Dins: *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*. COLÓN DOMÈNECH, Germà i MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (eds.). Castelló: Fundació Germà Colón Domènech; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, pp. 33-51.

²⁴³ BUB, ms. 1, fols. 196v-197r.

²⁴⁴ BUB, ms. 1, fol. 201r.

realitzada pels reis de la Corona d'Aragó, des de Pere el Gran fins a Pere el Cerimoniós. A més, els casos analitzats anteriorment, pel que fa a la relació entre senyor i vassall a la narració del ms. 1 de la BUB (apartats I.1.4.1, I.4.1.2, I.4.1.3, I.4.1.4 i I.4.1.5), complementen aquesta informació present al testament del rei En Jaume I de la narració del ms. 1 de la BUB.

Així doncs, la frase esmentada a dalt confirma que les actuacions dels reis mallorquins com a vassalls dels reis d'Aragó no eren legitimades i, per consegüent, els mateixos eren identificats com a vassalls il·legítims davant d'un poder legitimat, en l'enteniment del Cerimoniós, pel conqueridor de Mallorca.

El text del ms. 1 de la BUB assenyala que el punt central en la tensió entre senyors i vassalls es troba en l'incompliment dels pactes feudals i en el fet dels vassalls no respectaren les relacions envers els senyors. Per tant, Pere el Cerimoniós, quan demanà la inclusió d'aquesta frase en un document tan important com el testament del rei En Jaume I al ms. 1 de la BUB, tenia la intenció de modificar aquell fet dels avantpassats de la seva dinastia pel qual crearen la Corona de Mallorca. Relacionada amb la confiscació de Mallorca per Pere el Cerimoniós, la frase esmentada serviria per a destacar la manca de fidelitat en el vassallatge, és a dir, la frevolesa dels seu temps. Segons el text del manuscrit de Poblet, Pere el Gran havia d'ésser el rei de tots els regnes i de tota la terra, raó per la qual Jaume II de Mallorca i tots els seus successors havien d'ésser els seus vassalls.

No és cap casualitat que a la seva *Crònica* Pere el Cerimoniós faci referència a aquesta política, segons la qual el rei de Mallorca i els seus successors haurien d'ésser “*vassall e hom propri e llige de rei d'Aragó qui lladoncs era e per temps seria, e que tengués lo dit reialme, comdats e terres en feu per lo dit rei d'Aragó, e que li fos tengut de totes coses que vassall és tengut a senyor de fer.*”²⁴⁵ Aquesta era la lectura de Pere el Cerimoniós sobre el sentit dels acords establerts entre Pere el Gran i Jaume II de Mallorca, els fills del rei En Jaume I. En comparació amb els documents

---

²⁴⁵ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1037.

esmentats, no hi trobem cap referència a la renúncia del rei En Jaume I en favor del seu fill Pere, la qual cosa confirma la hipòtesi del significat històric del manuscrit de Poblet amb referència a la confiscació de la Corona de Mallorca el 1343.

Cal observar també que la informació segons la qual Pere el Gran era l'hereu únic del rei En Jaume I es troba en tota la tradició textual del *LdF*. Hem de tenir present que el ms. 1 de la BUB és el primer manuscrit de la tradició textual que porta aquesta informació i que fou un objecte privat de Pere el Cerimoniós, com ho confirmà l'any 1344 en la seva *Crònica*, com hem esmentat al començament d'aquest capítol. El fet que aquesta informació aparegui també en els altres manuscrits de la tradició textual s'explica per una contaminació, la qual començà durant el regnat del Cerimoniós.

En compondre les seves obres, els medievals sovint no esguardaven el passat des d'una perspectiva crítica, sinó que el transformaven en un lloc on podien trobar el que necessitaven per a resoldre els problemes contemporanis. En l'acte d'escriure, doncs, recreaven el passat d'acord amb la imatge del present i l'utilitzaven en contextos contemporanis.²⁴⁶ Segons aquesta perspectiva, els textos de qualsevol tradició textual poden presentar diversos nivells d'intervenció, i les paraules de l'*auctor* original poden estar al costat d'intervencions de patrocinadors i d'*actores* posteriors. Per tant, tot i que la narració del ms. 1 de la BUB contingui “menuderies” o “notas de intimidad” o “la naturalidad de lo cotidiano y la personalidad humana de su autor”,²⁴⁷ les intervencions posteriors han fet que aquest objecte esdevingués una “miscel·lània contextual” a causa dels diversos nivells d'intervenció. Per consegüent, no podem llegir el ms. 1 de la BUB com si fos una obra exclusiva del rei En Jaume I. En aquest sentit, el manuscrit de Poblet, compost sota el patrocini de Pere el Cerimoniós, és un objecte que ha sofert una intencional intervenció textual. La manipulació que hi percebem —és a

---

²⁴⁶ SPIEGEL, Gabrielle M. *Political Utility in Medieval Historiography...*, op. cit., pp. 314-325.

²⁴⁷ RIQUER, Martí de. *Introducción*. Dins: *Libre dels feyts del rey en Jacme...*, op. cit., pp. 11-13.

dir, la *no* existència de la Corona de Mallorca– fou transmesa a tota la tradició textual que resultà contaminada.

Hi ha una altra consideració a fer que reforça el significat històric del ms. 1 de la BUB relacionat a la confiscació de la Corona de Mallorca el 1343. La còpia del testament del rei En Jaume I és del 1349 i el ms. 64 de la BUB, el manuscrit més antic de la versió llatina del *LdF* (*LG*), no conté els darrers folis, els quals haurien de contenir el testament del Conqueridor.

Antoni M. Badia i Margarit comparà les versions catalana i llatina del *LdF* i subratllà que no hi ha correspondència entre les versions a causa de la “independència amb què hom ha redactat tots dos textos”.²⁴⁸ Badia i Margarit exemplificà aquesta independència quan comparà els fragments de l’últim capítol –el que narra la cerimònia en què el rei En Jaume I lliurà el seu regne i les seves terres a l’infant Pere–, tant a la versió catalana com a la versió llatina. Aquesta diferència entre les versions es fa més clara si considerem que al *LG* –considerat una “interpretació marsiliana del text català”²⁴⁹– no hi consta l’última part del text, la qual, a la narració del ms. 1 de la BUB, elimina textualment l’existència de la Corona de Mallorca. Per tant, el document literari més antic del testament del rei En Jaume I és el manuscrit de Poblet, que és del regnat de Pere el Cerimoniós i el testament que forma part de la narració del ms. 1 de la BUB té el seu significat històric relacionat amb la política de Pere el Cerimoniós de confiscació de les terres de la Corona de Mallorca.

---

²⁴⁸ “Quan la versió llatina i el text català han estat concebuts per separat i expressen els continguts respectius amb independència, no solament no hi ha corresponència, sinó que seria violent d’imaginar-la-hi. Entre els abundosos passatges amb els quals podríem exemplificar aquesta situació textual, escullo el de l’acabament de la *Crònica*; no crec que n’hi hagi de justificar l’absència de paral·lelisme. (...) ara, en aquest darrer capítol de la *Crònica*, text llatí i text català són *tan independents* –i tan prolixos–, que em veig obligat a llevar-ne algun fragment, sobretot tenint en compte que el meu propòsit ací és de *subratllar la independència amb què hom ha redactat tots dos textos*, i aquesta ja restarà prou evident amb els passatges que insereixo.” BADIA I MARGARIT, Antoni. M. Punts de confluència entre la versió llatina i la versió catalana de la “Crònica” de Jaume I. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 21 (1990) (=Miscel·lània Joan Bastardas 4), pp. 15-24 (p. 21).

²⁴⁹ *Ibid*, pp. 15-24.

Amb el temps, la política de Pere el Gran envers el seu germà fou d'impedir-li qualsevol aliança política amb altres reis. El resultat fou la signatura del *TIP* el 1279 que equivalia a una cassació del testament del rei En Jaume I. Posteriorment, Jaume II de Mallorca trencà els pactes amb el seu germà, i aquest preparà la invasió a l'illa, duta a terme pel seu fill, Alfons el Liberal, que terminà amb la signatura d'un altre tractat conegut com a *TAg*, on s'estipulava que la Corona de Mallorca havia de retornar a Jaume II. Però, aquest retorn implicava que el rei de Mallorca reconeixia el pacte de vassallatge amb el rei d'Aragó.²⁵⁰

Per tant, fou amb la intenció que aquest passat tornés al present que Pere el Cerimoniós intervingué perquè el ms. 1 de la BUB fos un objecte on constés l'eliminació textual de la Corona de Mallorca al costat de la seva política d'eliminació militar del territori.

En aquest sentit, Pere el Cerimoniós desitjava apropar-se a la memòria del seu tresavi i transportar-la al seu present problemàtic, produint en el ms. 1 de la BUB l'"alteració" que descobrim quan comparem les informacions del testament del Conqueridor i del testament en el manuscrit de Poblet. Amb aquesta "prova", pretenia legitimar tota la seva política contra Jaume III de Mallorca –no solament la seva, sinó també la política dels antecessors reis d'Aragó contra els reis de Mallorca–.

---

²⁵⁰ ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, op. cit., pp. 90-92.

Capítol II

Ometre una guerra i recordar la conquesta de Múrcia (1380)

(ms. 1734 de la BC)

Mandato serenissimi domini Petri, Dei gratia regis Aragonum,
Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comitisque Barchinone
Rossillionis et Ceritanie, cuius ingenio gratia Dei preeunte Petrus, rex
Castelle crudelissimus, a regno ipisius durante guerra inter ipsos reges,
fuit debustatus et regressus manu illustris Henrrici, postea Castelle
regis intra Castellam, fuit gladio laceratus.

Iohannes de Barbastre. BC, ms. 1734, fol. 173v.

Al 1380, Joan de Barbastre preparà la còpia del text conegut dins la tradició textual del *LdF* com a manuscrit d'Aiamans, el ms. 1734 de la BC, el més antic que conserva la versió canònica o oficial del *LdF*.²⁵¹ Aquest còdex fou compost a Barcelona, el patrocinator de la còpia fou el rei Pere el Cerimoniós i l'*actor* fou Joan de Barbastre. El seu colofó fa un comentari sobre un dels esdeveniments més coneguts del regnat de Pere el Cerimoniós descrit a la *CPC*: la Guerra dels dos Peres (1356-1369).²⁵² Per tant, per tal de trobar el significat històric d'aquest manuscrit, hem de tenir en compte el seu context de composició, a més d'analitzar la referència contextual afegida al seu colofó.

Aquest objecte presenta característiques peculiars en comparació amb els altres objectes de la tradició textual. La lletra és una gòtica semicursiva cancelleresca del final del segle XIV. El manuscrit originalment fou compost en pergamí, però a la segona meitat del segle XVI alguns folis (del 2 al 8, i del 10 al 17) foren substituïts per folis de paper. El còdex, de mida 320 x 295mm, té 484 capítols distribuïts en

---

²⁵¹ FERRANDO, Antoni. El "Llibre dels feits" del rei en Jaume. La versió canònica de la crònica jaumina. Dins: *Llibre dels feits del rei En Jaume...*, op. cit., pp. 51-53.

²⁵² Recentment aquest tema ha estat objecte de la tesi doctoral de LAFUENTE GÓMEZ, Mario. *La guerra de los dos Pedros en Aragón (1356-1366). Impacto y transcendencia de un conflicto bajomedieval*. 3 Vols. Tesi Doctoral. Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos. Universidad de Zaragoza, 2009.

173 folis, i el text és disposat en dues columnes. El còdex conté diverses notes marginals que daten entre el segle XIV i la fi del segle XVII.²⁵³ Les caplletres presenten filigranes on alternen els colors blau i roig, amb l'excepció de la caplletra del pròleg, el qual comença així: “Aquest és lo començament del pròlech sobre el libre que féu el rey En Jacme, per la gràcia de Déu rey de Aragó e de Mallorchs e de València, comte de Barcelona e d’Urgell e senyor de Muntpesler, de tots los fets e de les gràcies que Nostre Senyor li féu en la sua vida”.²⁵⁴ El colofó diu el següent: “Mandato serenissimi domini Petri, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comitisque Barchinone Rossillionis et Ceritanie, cuius ingenio gratia Dei preeunte Petrus, rex Castelle crudelissimus, a regno ipisius durante guerra inter ipsos reges, fuit debustatus et regressus manu illustris Henrrici, postea Castelle regis intra Castellam, fuit gladio laceratus. Ego, Iohannes de Barbastro, de scribania predicti domini regis Aragonum, oriundus Caesarauguste Iberi, in Ciuitate Barchinone, anno a Nativitate Domini·m·ccc·octuagesimo, scripsi”.²⁵⁵

Un document del rei Pere el Cerimoniós conté una informació que considerem fonamental per aquest capítol, la qual probablement es refereix al ms. 1734 de la BC:

Nos Don Pedro, por la gracia de Dios, rey d’Aragón, de Valencia, de Mallorques, de Cerdenya e de Corcega e comte de Barchinona, de Rossellón e de Cerdanya, reconoscientes que vos fiel de la nuestra escrivania, Johan de Barbastro, segund de verdad somos informados, bistraxieses por nos en fer iluminar *un transllat que enviemos al rey de Castiella de la ordinación de la nuestra casa e en fer figurar las letras de los cabos de officios del dito translat*, e en colores e en guarnir el dito translat dozientos sexanta nueu solidos, nueu dineros barchinoneses; e *d’otra part treballestes en translatar las coronicas del rey Don Jaume por tiempo de más de mey anyo, el qual translat diemos a la ciudat de Mallorques*; por esto atorgamos dever a vos dito Joan los ditos dozientos sexanta nueu

²⁵³ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 10 i FERRANDO, Antoni. El “Llibre dels feits” del rei en Jaume. La versió canònica de la crònica jaumina. Dins: *Llibre dels fets del rei En Jaume...*, op. cit., pp. 30-31.

²⁵⁴ BC, ms. 1734, fol. 1r.

²⁵⁵ BC, ms. 1734, fol. 173v.

solidos, nueu dineros barchinonenses. E en remuneración de los treballs dessuso ditos por tenor de la present, damos vos graciosament mil e cient solidos barchinonenses. Mandantes con aquesta misma al regent de present la nuestra scrivania e a qualquiere otro qui por tiempo será receptor de los dineros de los nuestros sellos, que los ditos dozientos sexanta nueu solidos, nueu dineros barchinonenses por vos bistrahidos ensemble con los ditos mil e cient solidos barchinonenses que de gracia vos damos, paguen a vos dito Johan o a qui vos quirredes de los ditos dineros. Recobrando ne en la paga que vos en será feyta la present com apocha de paga. En testimonio de las ditas cosas, mandamos la present ésser feyta con nuestro siello siellada. Dada en Barchinona, a .xxvii. días de junio, en el anyo de la natividad de Nuestro Senyor .mccclxxxvi. Rex Petrus. Dominus rex mandavit mihi Bartholomeo de Avellaneda.²⁵⁶

És probable que el pagament del 27 de juny del 1386 esmentat a dalt es refereix al trasllat del manuscrit d'Aiamans (“las coronicas del rey Don Jaume”) compost sis anys abans, el 1380. A més, cal entendre que Pere el Cerimoniós i Joan de Barbastre foren els únics interessats en la formatació d'aquest còdex, de manera que foren, respectivament, el patrocinador i l'*actor* del manuscrit d'Aiamans.

Una frase d'aquest document diu: “e d'otra part treballastes en translatar las coronicas del rey Don Jaume por tiempo de mas de mey anyo, el qual traslat diemos a la ciudat de Mallorques”. En aquesta frase, Pere el Cerimoniós utilitzà la paraula *translatar* (*traslladar, trasladar, trasladar* del llatí *translatum*), la qual tenia diversos significats al segle XIV: 1) canviar de lloc; 1) copiar; 3) traduir, fer una versió a una altra llengua; 4) fer passar algú d'un lloc a l'altre i 5) fer que una celebració sigui postergada.²⁵⁷ Altra dada que aquest document ofereix es refereix al temps que trigà Joan de Barbastre a fer aquest trasllat: “mas de mey anyo”. L'última part de la frase que està en cursiva dóna informacions necessàries perquè es pugui arribar a una conclusió inicial de la destinació d'aquest objecte: “el qual traslat diemos a la ciudat de Mallorques”.

---

²⁵⁶ ACA, Cancelleria, Reg. 1375, fol. 81v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., pp. 295-296 (document CCCIV).

²⁵⁷ Vegeu “traslladar” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcvb.iecat.net>).

Gràcies a aquest document sabem que Joan de Barbastre pertanyia a l'escrivania reial, on havia realitzat el trasllat de les "coronicas" del rei En Jaume I i la il·luminació de les OCC. El document esmentat cita un text conegut del regnat de Pere el Cerimoniós, les OCC, que foren enviades al rei Joan I de Castella i que Pere el Cerimoniós encomanà a Joan de Barbastre que il·luminés, com consta en el document següent del 17 del març del 1384:

Nos Petrus etc... In remuneracione laborum per vos fidelem de scribania nostra Johannem de Barbastre sustentorum in *translatando ordinacionem domus nostre pro rege Castelle*, tres mille solidos barchinonenses vobis tenore presentis ducimus concedendos; mandantes per hanc eandem fideli consiliario et thesaurario nostro Petro de Vallo quatenus de pecunia curie nostre que penes ipsum est vel erit, predictos tres mille solidos vobis dicto Johanni, vel cui volueritis loco vestri, tribuat et exsolvat, et facta solutione presentem a vobis recuperet cum apoca de soluto. (...). Datum in villa Tamariti de Litera, .xviii. die marcii, anno a nativitat Domini .mccclxxxiiii. Rex Petrus. Dominus rex mandavit mihi Petro de Puteo.²⁵⁸

Els reis s'enviaven sovint documentació d'aquesta mena. Per exemple, l'infant Joan, fill de Pere el Cerimoniós, rei d'Aragó entre els anys 1387 i 1396 i conegut com a Joan el Caçador, demanà al rei de Castella, Joan I, un exemplar de la GCE.²⁵⁹ Tanmateix, és curiós que Pere el Cerimoniós pagués aquest trasllat a

---

²⁵⁸ ACA, Cancelleria, Reg. 1371, fol. 6v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., p. 273 (document CCLXXX).

²⁵⁹ "Rey caro hermano: nos, el infant don Johan, primogenito d'Aragón, vos enviamos muyto a saludar, assí como ad aquell que muyto amamos e muyto preciamos e por a quin querriamos que diesse Dios tanta vida e salut con acrecimiento de honra, quanta vos mismo querriades. Rey caro hermano, por que sabemos quende hauredes plazer, vos fazemos saber que nos e nuestra muller e nuestros fillos somos bien sanos a la mercede de Dios, e hauríamos muyt grant plazer de saber vuestra salud e buen stamiento, porque vos rogamos nos ende scrivades, como hauríamos muyt grant plazer en ello. Otrossí, rey caro hermano, sabet que a vostra cort va el fiel botellero de nuestra cara filla la infanta dona Johana, Pero de Rius, por algunos aferes suyos, rogamos vos que por contemplación nuestra aquell querades haver por recomendado en lo que fet haurá en la dita vuestra cort. Rey caro hermano, rogamos vos que nos embiedes el libro apellado la *Gran Crónica d'Espanya* o traslat d'aquell segunt que por otras letras nuestras vos havemos embiado a rogar. E si algunas cosas, rey caro hermano, vos plazen de part de aqua que nos fagamos, scrivit nos ende, que nos lo faremos de muy buen coraçon." ACA, Cancelleria, Reg. 1673, fol. 100.

Joan de Barbastre, si ja l'havia encomanat a l'altre copista.²⁶⁰ Amb aquestes informacions, podem argumentar que les OCC citades al document del trasllat demanat pel Cerimoniós i també al document del pagament fet a Joan de Barbastre del 1386 siguin les mateixes citades en el document del 1384 que ja hem esmentat.

Feta aquesta primera aproximació a l'objecte i analitzades les seves característiques, cal estudiar tot el que té a veure amb la seva producció: el context de producció de l'any 1380, la Guerra dels dos Peres esmentada al colofó del manuscrit i els tractats establerts entre les corones d'Aragó i de Castella.

II.1. El context de producció (1380)

Al voltant del 1380 començà als territoris de la Corona d'Aragó, especialment al Principat de Catalunya i al Regne de València, l'humanisme, com un moviment renovador en la cultura literària.²⁶¹ Durant aquells anys, la cancelleria de Barcelona produí diverses obres destacables per la diversitat de gèneres literaris.²⁶² Aquest humanisme no trencà totalment amb el pensament de l'Edat Mitjana. Com exemple de la seva importància literària a la Corona d'Aragó, aparegueren obres importants com ara les de Francesc Eiximenis i de Bernat Metge.²⁶³

Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., pp. 337-338 (document CCCLXXVI).

²⁶⁰ Per aquest assumpte, vegeu *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I..., op. cit., pp. 317-318 (documents CCCXLIX i CCCL).

²⁶¹ Vegeu RIQUER, Martí de. *L'Humanisme català: 1388-1494*. Barcelona: Editorial Barcino, 1934.

²⁶² BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia. Barcelona, Nápoles y Valencia: tres momentos del Humanismo en la Corona de Aragón. *Revista de Filología Románica* 19/3 (2002), pp. 91-107.

²⁶³ BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia. El Humanismo catalán. *eHumanista – Journal of Iberian Studies* 7 (2006), pp. 28-36.

Cal remarcar que l'humanisme tingué una característica peculiar a la Corona d'Aragó: la dignificació de la llengua catalana. Els grups que feien part de les cancelleries es preocuparen d'utilitzar una eina noble aplicada a una nova forma d'expressió escrita. A més, en les seves composicions els copistes de la cancelleria de Pere el Cerimoniós intentaren imitar l'estructura del llatí.²⁶⁴ Recordem que en aquest context històric la cancelleria de Pere el Cerimoniós estava més desenvolupada que als començaments del seu regnat: diversos sectors socials feien part de la mateixa, com ara els representants reials, eclesiàstics i nobles, els quals formaven una xarxa bibliogràfica per mitjà de la qual el rei aconseguia els seus llibres.²⁶⁵ D'altra banda, el rei de la Corona d'Aragó es feia servir cada vegada més de la llengua vernacular, no solament en les comunicacions del Casal Reial, sinó també en les obres de ficció, anunciant, així, la seva consolidació entre les llengües romàniques.²⁶⁶

No podem oblidar que el procés de traducció d'obres del llatí al català fou característic d'aquesta època. Segons Rubió i Balaguer, les traduccions foren preparades amb més intensitat durant els regnats de Pere el Cerimoniós i del seu fill Joan el Caçador, una activitat que donà lloc al primer classicisme català, promogut no pas per influència italiana, sinó més aviat francesa.²⁶⁷

En aquesta època la biblioteca de Poblet assumí la funció de conservar les obres que contenien les gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Durant el seu regnat, Pere el Cerimoniós tingué la idea que les restes mortals dels reis de la nissaga reial de Barcelona i els documents que feien referència a llurs fets gloriosos havien d'estar en el mateix lloc. D'aquesta manera, el rei reuní i mantingué a Poblet els textos referents als personatges de la seva nissaga amb la

---

²⁶⁴ BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. L'Humanisme a la Corona d'Aragó. Dins: *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2010, pp. 41-62.

²⁶⁵ GIMENO BLAY, Francisco M. *Escribir, Reinat: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso*. Madrid: Abada Editores, 2006, pp. 167-168.

²⁶⁶ Sobre el tema de les llengües vernaculars, vegeu BURKE, Peter. *Languages and Communities in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, pp. 61-88 (p. 63).

²⁶⁷ RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Humanisme i Renaixement*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, pp. 29-31.

finalitat que fossin valorats i quedessin en la memòria dels seus successors. La rellevància de la creació d'aquest lloc per a mantenir els llibres reials fou subratllada per Pere el Cerimoniós en un document en què establí la seva creació i féu la donació dels seus llibres particulars.²⁶⁸

Dit breument, aquesta reconstrucció és un apropament al context històric de producció del manuscrit d'Aiamans. Però, per més que aquest sigui el moment de composició d'aquest manuscrit, cal investigar també la Guerra dels dos Peres, tal com indica el colofó, per a entendre perquè hi fou esmentada i si les conseqüències d'aquest esdeveniment tenen alguna relació amb la producció del ms. 1734 de la BC.

II.2. La Guerra dels dos Peres: el context de referència

La Guerra dels dos Peres s'esdevingué durant el regnat de Pere el Cerimoniós i fou recordat en un capítol de la seva *Crònica*:

En aquest sisè capítol és contengut e declarat lo fet de la guerra, la qual lo rei de Castella iniquament e maliciosa s'esforçà de fer contra nós rei En Pere dessus dit e nostres sotsmeses. E aquella continuà nou anys, qui començaren en l'any de nostre senyor Déu mil e trescents cinquanta-sis, e feniren en l'any de mil e tres-cents seixanta-cinc que cessà la dita guerra, per gran punició que Déus li tramès, així com aquell qui havia feta guerra injusta e contra tota raó, car nós en pau ferma érem ab lo rei N'Anfós, pare del dit rei qui era apellat Pere.²⁶⁹

---

²⁶⁸ RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós. Dins: RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Història i historiografia*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pp. 411-453.

²⁶⁹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1123.

Com hem fet al capítol anterior, la *CPC* serà la nostra guia mitjançant la qual reconstruirem el context específic a què es refereix la informació posada al colofó del manuscrit d'Aiamans. Així, la lectura i l'anàlisi del capítol que comenta la guerra contra el rei Pere I de Castella permetrà d'esbossar el pensament i la personalitat del patrocinador del ms. 1734 de la BC.

En el fragment esmentat a dalt hi ha dues paraules que criden l'atenció: “iniquament” i “maliciosa”, és a dir, injustament i amb malícia. Amb aquestes dues paraules, Pere el Cerimoniós qualificà la guerra provocada per Pere I, rei de Castella, al qual dedicà algunes paraules al començament de la *CPC*:

Per què podem nós dir ab David aquella paraula que és escrita v^o Regum, xvii^o: *Dominus eripuit me de ore leonis et de mano ursi*, com Déu nos ha delliurat de la mà del rei de Castella, qui era lleó devorant per sa mala condició e propietat, e per són senyal, com en sa bandera fa lleó, e de la mà de l'ors, qui és animal immunde e significa persones envejoses e malicioses que per llur malícia se llevaren contra nós e nostre regne, dels quals la llarga bondat de Déu delliurà nós e a nostra Casa.²⁷⁰

Al cap de sis anys de pujar al tron, Pere I de Castella féu la guerra contra el rei d'Aragó, en què acabà perdent la vida. Pere el Cerimoniós explica com tot començà en el sisè capítol de la seva *Crònica*:

E la dita guerra començà en aital manera, ço és, que, per volentat e llicència nostra, foren armades en la ciutat de Barcelona nou galeres per ofecials del rei de França, de les quals fo capità per lo dit rei de França mossèn Francesc de Perellós, lo qual per temps esdevenidor feem vescomte de Roda. Lo qual capità menà les dites galeres, en nom e així com a capità del dit rei de França, en les parts de Normandia, contra lo rei d'Anglaterra. E, passant per les mars de Sibília, lo dit capità pres e robà alguns genoveses qui eren ab lo dit rei de Castella. E per pres que el dit rei de Castella feés al dit capità sobre la presó dels dits

---

²⁷⁰ Ibid., p. 1004.

genoveses e robos, no en volc res fer, de què lo dit rei se tenc fort per prejudicat e pensà's que el dit capità, qui era de Casa nostra, ho féés ab nostre consentiment.²⁷¹

Pere el Cerimoniós havia mantingut relacions polítiques amistoses amb el pare de Pere I de Castella, el rei Alfons XI, amb qui establí acords de cooperació de defensa conjunta del litoral a càrrec d'embarcacions castellanes i aragoneses.²⁷² Quan el 1350 el nou rei de Castella pujà al tron, Pere el Cerimoniós ja feia 14 anys que regnava. Com a rei d'Aragó, desitjava presentar l'episodi de la detenció dels vaixells castellans com un error del rei de Castella, perquè creia que aquesta acció havia estat motivada pels castellans. A la fi, el rei de Castella envià una carta al rei aragonès en què trencava l'amistat:

E, otrosí, vuestras galeras andavan por los nuestros puertos, faziéndonos guerra así com nos la farían enemigos, tomando los navíos de los nuestros portos que venían carregados de pan e d'otras mercaderías per a Sibilía e per otros lugares de la frontera por lo qual fue en peligro toda la frontera por la grande minva de pan que y havia en esse tiempo e otros mutxos males e danyos e robos e muertes que recibieron los de la nuestra tierra de los de la vuestra; e todo esto recibimos estando nos en grande menester, e, magüer vos embiamos requerir e afrontar sobre esto con Gil Blasques, nuestro alcalde, nunca en ello feciestes escarmiento, ante recibimos nos e los de la nuestra tierra dende el contrario; e, estando nos en la nuestra cibdat de Cálec, que eramos idos allá por veer nuestras vilas e nuestros castiellos, llegaron nueve galeras vuestras armadas e tomaron las gentes de las ditzas vuestras galeras mercaderos vezinos de cibdat de Sivilla, que havia muyt gran tiempo que bevian hi, e tomarenles e robarenles las mercaderías e otras cosas que fallaron en el dito puerto, e magüer los embiamos dezir e rogar que lo desfazessen, non lo quesieron fazer, e enbiáronnos dizir que lo non faríon, que ellos non tenían d'esto de dar cuenta a otri sinó a vos, e tomaron e robaron en otros de los nuestros puertos que eren de los nuestros naturales lo que pudieron tomar, e llevaron lo que podieron d'ello e lo que no pudieron llevar etchárenlo en la mar, vidiéndolo nos per nuestros ojos. (...). E d'aquí adelant non nos haiades por amigo, que nos

---

²⁷¹ Ibid., p. 1124.

²⁷² ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1669r-1669v.

queremos tornar a este fetxo assí como devemos e a nuestra honra pertanesce.²⁷³

Implicantament, aquesta carta és una declaració de guerra, ja que el rei castellà havia trencat l'amistat amb Pere el Cerimoniós després de l'episodi dels vaixells. Davant aquestes acusacions, el Cerimoniós donà la resposta següent:

E a lo que nos feytes saber del feyto de las galeras que han feyto danyo en vuestro puertos de mar, e otrosí decides que vos havemos feytas otras malas obras que no queredes dezir, respondémosvos que guardades si las havedes a nos vos feytas, que nos nunca vos fezimos malas obras acordadament ni con entención de ferlas. E si vos entendiéssedes que los nuestros súbditos las vos haviessen feytas sin razón, si nos los feziéssedes saber, havríamos hi dado aquell escarmiento que ferse devía entre reyes que eren amigos e en paç; porque no és culpa nuestra, mas de vos qui non las nos feziestes saber por carta o por requisición assín como ferse deve e nos faziemos a vos. E si vos, rey, questiéssedes saber las cosas que los genoveses, nuestros enemigos, han feytas a nuestras gentes en vuestros puertos, mayor razón havríamos de querellarnos que vos (...). Porque, rey, pus vos tales obras nos feytes e nos havedes feyto, sabet que d'aquí adalant non vos hayamos por nuestro amigo, respondémosvos que vos assimismo no nos hayades por amigo vuestro.²⁷⁴

Les acusacions fan referència a la detenció d'uns vaixells, un tema habitual en la política naval de les corones ibèriques.²⁷⁵ Enfront de les acusacions del rei castellà, Pere el Cerimoniós ordenà als seus infants, barons, nobles i cavallers, a les ciutats i a les viles, que es prepararessin per a la guerra recollint provisions, ja que “lo rei de Castella s'aparellàs de donar damnatge en los nostres regnes

---

²⁷³ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., pp. 1125-1126.

²⁷⁴ *Ibid.*, pp. 1127-1128.

²⁷⁵ Vegeu MUTGÉ I VIVES, Josefina. Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la mediterrània occidental durant el regnat de Jaume II. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11 (1996-1997), pp. 445-456 i HORMIGO, Manuel Becerra. La corona de Aragón y Granada durante la guerra de los dos Pedros 1356-1366. El corso. *Relaciones exteriores del Reino de Granada: IV del Coloquio de Historia Medieval Andaluza* (Coordinado por Cristina Segura Graíño). Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1988, pp. 307-321.

d'Aragó e de València".²⁷⁶ D'aquesta manera, Pere el Cerimoniós semblava endevinar les intencions del rei castellà d'envair les seves terres.

Posteriorment, els motius de les acusacions canviaren. El rei castellà acusà els oficials i la gent de Mallorca d'haver capturat alguns vaixells del domini castellà, d'haver mort la tripulació i d'haver venut públicament les mercaderies:

Después d'esto, los vuestros oficiales e las vuestras gentes de Mallorcas tomaron naves del nuestro señorío, e prisieron e mataron los homnes que en ellas yvan, e vendieron a fezieron almoneda públicament de las ditas naves e de las mercaderías que en ellas yvan assín como si fuesse de enemigos.²⁷⁷

I Pere el Cerimoniós respongué:

A lo que nos feytes saber d'una nau que fue presa en Mallorcas, rey, sabet por verdat que, segunt parece por processo feyto por nuestros oficiales, que el patrón de la dita nau llevaba un pleyto delant el governador nuestro de Mallorcas e escundidamente furtó quatro mercaderos muyt ricos de Mallorcas en el puerto de la ciudat de Mallorcas, e fizo vela. E el nuestro governador, sabido esto, embió'l dezir que mal fazía como se end iva antes que el pleyto fués desembargado e terminado. E aun fazía peyor, porque se ende llevaba los ditos marcaderos, por que lo requería que los li rendesse. E el dito patrón e los otros qui eran en la dita nau tirándole con sayetas e fuese ende con la dita nau. E la hora el dito governador, veyendo tan gran crueldat e sin razón, armó o fizo armar una nau e fuese en pues d'él e alcançolo, e requerilo que li rendés los ditos mercaderos, e non lo quiso fer. E sobre esto peleyaron, e el patrón murió en la peleya con algunas de las companyas e prendieron la nau, e por el crimen que el dito patrón había feyto e cometido en el nuestro señorío el juez de Mallorcas confiscó al fisco nuestro la dita nau con todos los bienes d'aquell. Del qual feyto, rey, en la dita vuestra carta, no nos embiastes dizir alguna cosa, por que non vos hi podíamos responder.²⁷⁸

---

²⁷⁶ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1128.

²⁷⁷ *Ibid.*, p. 1129.

²⁷⁸ *Ibid.*, p. 1130.

La narració no fa cap referència als enfrontaments entre els dos reis. Cinc mesos després de les declaracions de guerra, el febrer del 1357, el legat papal i cardenal Guillaume de la Jugée fou enviat per Inocenci VI perquè parlés separatament amb els dos reis i intentés resoldre la situació. Això no obstant, el rei castellà atacà la ciutat de Tarassona, que pertanyia a la Corona d'Aragó. El maig del 1357, el cardenal Guillaume aconseguí que la ciutat de Tarassona quedés sota la seva supervisió i que fos establerta la treva d'un any entre els reis.²⁷⁹

Com reconeix Pere el Cerimoniós, les acusacions s'anaren aclarint. La *CPC* deixa entreveure que la queixa del rei castellà es relacionava amb les terres del Regne de Múrcia:

E, com los fets de les qüestions dessús dites qui eren entre nós e el dit rei de Castella se començaren a declarar e especificar, *la part del dit rei de Castella al·legava que devia ésser conegut sobre la qüestió de la terra que nós posseïm en Regne de Múrcia*, la qual, per sentència arbitral del rei de Portugal, era ja estada ajudada al senyor rei En Jacme, avi nostre, lladoncs com lo dit rei En Jacme féu pau ab lo dit rei de Castella qui lladoncs era, per la qual pau li restituí la ciutat de Múrcia que tenia e posseïa per just títol. Los quals llocs qui al dit senyor rei En Jacme foren ajudats, són Oriola, Guardamar, Elx e Crivillent e Alacant e la vall d'El·la e tota l'altra terra qui és ultra Xeixona, vers Castella. E és cert que la dita qüestió no es devia escoltar, car, en lo tractament de la pau que fo feta entre lo dit senyor rei En Jacme e el dit rei de Castella, fo emprès e atorgat, e de fet se complí, ço és, que en Corts generals de Castella fos aprovada e confirmada la dita sentència arbitral dada per lo rei de Portugal. Emperò lladoncs no s'hi determenà res, ans se seguí tot lo dit any de la treva, sots lo atorgament qui en fo fet, romanent la dita ciutat de Tarassona en poder del dit cardenal. E, feta la dita avinença, fon dada paraula a tots aquells qui eren en sou, pus la guerra cessava per raó del dit tractament e de la treva qui dada s'hi era.²⁸⁰

El fragment fa referència al conflicte entre Jaume el Just, rei d'Aragó, i Ferran IV, rei de Castella, entre els anys de 1296 i 1304, en què la Corona de Castella perdé

---

²⁷⁹ Ibid., p. 1132.

²⁸⁰ Ibid., pp. 1132-1133.

la meitat septentrional del Regne de Múrcia. Seguint les memòries de Pere el Cerimoniós, sembla que la detenció dels vaixells castellans no fou el motiu principal de la Guerra dels dos Peres com constaten alguns autors,²⁸¹ sobretot perquè el rei castellà afirmà que volia conèixer més detalls sobre les terres septentrionals del Regne de Múrcia. Així doncs, analitzat des d'aquesta perspectiva, sembla que la guerra fou motivada pel rei castellà amb la intenció d'aconseguir un "passadís" cap al Mediterrani.

Ramon Muntaner a la seva obra ens presenta el motiu de l'interès del rei castellà en aquestes terres:

Com lo senyor rei d'Aragó hac llevat lo Regne de Múrcia al rei En Ferrando de Castella, fill qui fo del rei don Sanxo, e li hac fet córrer gran res de tota Castella al senyor infant En Pere e a d'altres, aquells de Castella veeren que la guerra d'Aragon no els era bona (e l'especialment don Enric, qui era molt antic i savi), e tractaren pau ab lo senyor rei d'Aragón. Així que la pau se féu en aquesta manera: que el fill major del senyor rei d'Aragó, per nom l'infant don Jacme, devia pendre per muller la filla del rei Don Ferrando tantost con fos d'edat, e tantost la lliuraren al senyor rei d'Aragó, qui la féu nodrir en Aragó; e lo senyor rei d'Aragó reté lo Regne de Múrcia al rei don Ferrando, salvant ço qui era de sa conquesta, que el senyor rei En Jacme, son avi, *havia donat en dot, ab una sua filla, a don Manuel*, frare del rei Don Alfonso de Castella. E puis aquella dona morí sens infants, e la terra devia tornar al senyor rei d'Aragó; e per la gran amistat que el rei En Jacme havia ab lo rei don Alfonso, son gendre, e ab l'infant En Manuel, qui així mateix era estat son gendre, lleixà-ho tenir a don Manuel. E ara lo senyor rei d'Aragó volc-ho cobrar, e gran raon e dret que era; e així en aquestes paus recobrà-ho, ço és, Alacant, Elx, Asp, Petrer, la vall d'Etila e de Noetla, e la Mola, Crivileny, Favarella, Callosa, Oriola, Guardamar.²⁸²

---

²⁸¹ MALDONADO Y COCAT, Ramón José. La Rioja en la Guerra Civil entre D. Pedro el Cruel y D. Enrique de Trastámara (Las batallas de Nájera). *Berceo. Revista Riojana de Ciencias Sociales y Humanidades* 10 (1949), pp. 61-82; FERRER I MALLOL, Maria Teresa. La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels Dos Peres. Dins: *Pere el Cerimoniós i la seva època...*, op. cit., pp. 245-357; MUÑOZ POMER, María Rosa. Preliminares de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356). *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 1 (1982), pp. 117-134; BISSON, Thomas N. *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Editorial Crítica, 1988, pp. 122-123; VALDEÓN, Julio. *Pedro I el Cruel y Enrique de Trastámara. ¿La primera guerra civil española?* Madrid: Santillana Ediciones Generales, S. L., 2002, p. 78.

²⁸² Crònica de Ramon Muntaner. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., pp. 886-887.

Llegint aquest fragment de la *CRM* ens assabentem quin era l'interès que la Corona de Castella tenia per les terres del Regne de Múrcia. La guerra pel Regne de Múrcia entre Jaume el Just, rei d'Aragó, i Ferran IV, rei de Castella, tingué lloc entre els anys 1296 i 1304, quan el pretendent al tron castellà, Alfons de la Cerda, oferí el Regne de Múrcia al rei Jaume II a canvi de la seva ajuda a obtenir el tron castellà, vacant des del 25 d'abril del 1295 quan morí Sanç IV el Brau. La campanya, comandada personalment pel rei d'Aragó, durà entre els dies 22 d'abril i 28 de juny del 1296. El resultat fou el tractat establert entre el rei d'Aragó i Joan Manuel, en el qual es decidia que les terres llavors sota el domini del rei d'Aragó serien retornades a Joan Manuel quan aquest complís vint anys. Com a contrapartida, Joan Manuel reconeixia que el rei Jaume II era el sobirà d'aquest regne.²⁸³

A més, Muntaner retrocedeix i precisa que el territori del Regne de Múrcia fou conquerit pel rei En Jaume I. Posteriorment, el Conqueridor el donà com a dot a la seva filla, Constança d'Aragó i Hongria, en ocasió del seu casament amb Manuel de Castella i Suàbia, un matrimoni que no tingué descendència. Per aquest motiu, Muntaner aprovà la petició que el rei Jaume el Just havia fet al rei Ferran IV de Castella perquè li tornés les terres d'Alacant, Elx, Asp, Petrer, vall d'Etila i de Noetla, la Mola, Crivileny, Favanella, Callosa, Oriola i Guardamar. Aquesta petició es fonamentava en el passat del llinatge de la Corona d'Aragó, fet que explica la remembrança que en fa la narració de la *CRM*.

Tanmateix, no podem oblidar els acords establerts segles enrere entre les corones d'Aragó i de Castella pel que fa a la disputa del Regne de Múrcia, com ara el *TT* (27 de gener del 1151), el *TCa* (20 de març del 1179), el *TAr* (24 de març del 1244) i la conquesta definitiva del regne musulmà de Múrcia realitzada pel rei En Jaume I l'any 1266.

---

²⁸³ MASIÁ DE ROS, Ángeles. *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1994, pp. 67-69.

II.3. Tractats i conquestes del passat

El 27 de gener del 1151, Ramon Berenguer IV i Alfons VII de Castella signaren un tractat en el qual establiren les delimitacions de les futures conquestes en territoris peninsulars. Aquest tractat fou conegut com a *TT*.

Aquest tractat, doncs, serví per a establir i aclarir amb el rei de Castella els territoris que serien conquerits i fixar el repartiment de les futures expansions.²⁸⁴ S'establiren, així doncs, els límits de les futures conquestes dels regnes peninsulars i, d'acord amb l'avenç de la Reconquesta, el comte de Barcelona podria incorporar a les seves terres els territoris de València, Dènia i el Regne de Múrcia, excepte els castells de Lorca i Vera.²⁸⁵

Al cap d'uns anys, els reis de Castella i Aragó signaren a Soria, el 1179, un altre tractat conegut com el *TCaz*. En aquest tractat, els reis Alfons el Cast i Alfons VIII de Castella decidiren que els territoris que encara eren dominats pels musulmans serien dividits entre els reis de Castella i d'Aragó. El rei de Castella

---

²⁸⁴ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., p. 196.

²⁸⁵ RECUERO ASTRAY, Manuel. De Támara a Tudején: proyección de Castilla hacia el Sureste de la Península. Dins: *Homenaje al profesor Juan Torres Fontes*. Múrcia: Universidad de Múrcia, 1987, pp. 1381-1385. "Preterea, predictus imperator et prenomnatus comes se invicem conveniunt et faciunt placitum et concordiam de terra Ispanie quam modo sarraceni tenent, ut comes habeat civitatem Valenciam cum omni terra illa que durat a flumine Xuchari usque ad terminum regni Tortose; et habeat similiter civitatem Deniam cum omnibus suis pertinentiis et cum omni illo dominio quod tempore sarracenorum ipsi sarraceni habeant, tali pacto, ut habeat predictas civitates prelibatus comes per iam dictum imperatorem per tale hominum, quale rex Sancius et rex Petrus Ildefonso regi, avo predicti imperatoris Ildefonsi, fecerunt pro Pampilona. Item, predictus imperator donat iam dicto comiti, et modis omnibus concedit civitatem Murciam et totum regnum eiusdem, excepto castro de Lorcha et castro de Bera, cum omnibus eorum terminis, tali conveniencia, ut predictus imperator adiuvet prelibatum comitem per bonam fidem, sine fraude, predictam civitatem Murciam et totum regnum eiusdem acquirere et lucrari, et adquisitam et lucrata, teneat eam, et habeat predictus comes per prenomnatum imperatorem, eo modo, quod habet per eum civitatem Cesaraugustam et regnum eius. Si, vero, imperator propter infirmitatem aut iustum et cognitum impedimentum, in quo nullus dolus interesset, predictum comitem adiuvere non posset, nullum ex hoc imperator paciatur incomodum, sed de quantocumque comes acquirere poterit, de Murcia et eius regno, ita habeat per imperatorem, sicut habet Cesaraugustam et regnum eius." *Liber Fendorum Maior*. Reconstituición y edición por Francisco Miquel Rosell. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945, pp. 39-40.

concedí al rei d'Aragó les localitats de València, Xàtiva, Biar i Dènia. D'altra banda, el rei d'Aragó concedí al rei de Castella "totam terram Yspanie" més enllà del port de Biar, és a dir, el Regne de Múrcia. A més, fou establert que aquest tractat valdria per a tots els successors dels reis.²⁸⁶

Al cap de seixanta-cinc anys, el 1244, els personatges foren altres, però el motiu era el mateix. El rei En Jaume I i l'infant Alfons X el Savi –que encara no havia estat coronat rei de Castella– signaren el *TAr*.²⁸⁷

Aquest acord fou signat perquè l'infant Alfons X havia envaït Enguera i Moguente, llocs que pel *TCaz* pertanyien a la Corona d'Aragó. Després de les negociacions inicials per tal de resoldre aquesta situació, fou establert el *TAr*, en el qual s'establia que les localitats de Almança, Sarazull i el riu de Cabrivol

---

²⁸⁶ "In Christi nomine. Hec est conueniencia facta inter illustres Aldefonsum regem Castelle et Ildefonsum regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Prouincie, super diuisionem terre Yspanie. Diuidunt namque inter se terram Yspanie hoc scilicet modo: Laudat siquidem concedit atque in perpetuum diffinit, per se et suos successores, predictus Aldefonsum rex Castelle iam dicto Ildefonso regi Aragonum et successoribus suis, ut adquirant sibi, habeant et in perpetuum possideant libere, solide et absolute, non interueniente aliqua contraria ab uno ad alterum, Valentiam et totum regnum Valentie, cum omnibus suis pertinenciis, heremis et populatis, que sibi pertinent et pertinere debent. Similiter laudat, concedit atque diffinit eidem et successoribus suis in perpetuum Exativam, cum omnibus sibi pertinentibus, heremis et populatis; et Biar, cum suis terminis heremis et populatis, et totam terram heremam et populatam que est a portu qui est ultra Biar, qui portus dicitur Port de Biar, sicut respicit uersus Eixatiuam et Valentiam; et Deniam et totum regnum Denie, cum omnibus suis pertinenciis, heremis et populatis, sicut tendit e ducit portus usque ad mare et uadit usque ad Calp. Laudat etiam atque in perpetuum difinit per se et suos successores predicto Ildefonso regi Aragonum et suis successoribus omnia castella et villas, heremas et populatas, cum omnibus pertinenciis suis que sunt et erunt infra predicta regna et predictos terminos. Similiter predictus Ildefonsum, rex Aragonum, comes Barchinonis et marchio Prouincie, laudat, concedit atque in perpetuum diffinit per se et suos successores iam dicto Aldefonso regi Castelle et successoribus suis, ut adquirant sibi et habeant et in perpetuum possideant libere, solide et absolute, totam terram Yspanie, heremam et populatam, que est ultra predictum portum qui est ultra Biar, qui portus dicitur Port de Biar, cum omnibus castellis et uillis, heremis et populatis, et omnibus pertinenciis suis qui sunt et erunt ultra predictum portum, non interueniente aliqua contraria ab uno ad alterum. Hanc itaque diuisionem, concessionem atque diffinitionem faciunt inter se et successores suos predicti reges bona fide et sine omni fraude et dolo, libenti animo et spontanea uoluntate, perpetuo ualituram et duraturam. Et conueniunt inter se quod neuter alteri de assignata sibi porcione aliquid auferat uel diminuat, nec alter contra alterum super predictam diuisionem aliquid impedimenti uel maliciose machinetur". El text que reproduïm es troba a l'article de GARRIDO I VALLS, Josep-David. Almistrà, un topònim important del regnat de Jaume I. *Estudis de llengua i literatura catalanes* 66 (2008) (=Miscel·lània Joaquim Molas 2), pp. 5-28 (pp. 21-23).

²⁸⁷ Sobre aquest assumpte vegeu DOMÈNECH I LLORENS, Salvador. *El Tractat d'Almistrà*. València: Universitat de València, 2008.

pertanyien a Alfons X, i els llocs de Castella, Biar, Rellu, Saxona, Polop i Mola pertanyien al rei En Jaume I.²⁸⁸

Múrcia representà una de les tres grans conquestes del rei En Jaume I (Mallorca, València i Múrcia). Malgrat que aquesta conquesta s'esdevingué gairebé noranta anys abans de la Guerra dels dos Peres, representà l'expansió definitiva de la Corona d'Aragó en aquelles regions.

La conquesta de Múrcia es troba documentada entre els folis 102v i 148r del manuscrit d'Aiamans. Segons el ms. 1734 de la BC, després de la conquesta de València, Ramon Folch de Cardona i alguns nobles proposaren al rei que fes una cavalcada a les terres murcianes:

---

²⁸⁸ “Super partitionem conquiste Hispanie que facta fuit inter illustres Iacobum, regem Aragonum, Maiorcarum et Valencie, comitem Barchilone et dominum Montispesulani, et infantem dominum Alfonsum, primogenitum domini Ferdinandi, illustris regis Castelle et Toleti, Legionis, Gallecie, Cordube et Murcie, factum amicabiliter inter eos, compositum in hunc modum: Quod rex Iacobus predictus, per se et suos successores, laudat, concedit atque diffinit predicto infanti domino Alfonso et suis successoribus in perpetuum castrum et uillam de Alacant cum omnibus suis terminis, et Aguas cum omnibus suis terminis, et Busot cum omnibus suis terminis, secundum quod terra uadit et exit ad portum de Biar; et castrum et uillam de Billenam cum omnibus suis terminis et omnia alia que sunt ultra terminum de Biar, sicut uadunt ad portum de Biar inter terminum de Biar et terminum de Billena et uersum partem Murcie et Castelle, saluo utrique ipsorum termino suo ab integro; et omnia alia sicut uadunt inter terminum de Almança et de Bogarra, saluo utrique ipsorum termino suo ab integro; et sicut uadunt uersum principium serre de la Rua, quod est supra Ayora, prout aquam uertunt de dicta serra de la Rua est, ubi cadit Cabriol in Xucarum. Similiter, infans dominus Alfonsus, primogenitus domini Ferdinandi illustris regis Castelle, laudat, concedit atque diffinit, per se et omnes suos successores, iam dicto Iacobo, rege Aragonum, et suis successoribus in perpetuum castrum de Caztalla cum omnibus suis terminis, et castrum de Biar cum omnibus suis terminis, et castrum de Almiçra cum omnibus suis terminis; et omnia que sunt dicta castra de Alacant, de Auguas et de Busot, saluis omnibus ab integro utrique istorum castrorum suis terminis, ut superius est expressum; et omnia que sunt infra portum de Biar uersus Xatiuam, Deniam et uersus aliam terram regni Valencie, et omnia alia sicut uadunt inter terminis superius assignatos citra, prout aquam uertunt ex parte Valencie; hec tamen diuisio procedit usque in Xucarum, ubi Cabriol intrat in Xucarum, et a Xucaro usque in mar, prout dictum est super. Cum unusquisque igitur de parte et portione sibi superius assignata sit contentus plenarie, promittunt bona fide sibi ad inuicem et sine ulla fraude et enganno quod neuter in predicta porcione sibi assignata nullum impedimentum uel contrarium faciat uel precipiat, aut consentiat aliquatenus fieri, immo predicta diuisio habeat et teneat perpetuam firmitatem. Et ut predicta semper robur obtineat firmitatis, dictus rex et infans fecerunt suorum sigillorum munimine roborari”. El text que reproduïm es troba a l'article de GARRIDO I VALLS, Josep-David. Almisrà, un topònim important del regnat de Jaume I..., op. cit., pp. 23-25.

E quan fo presa València, venc En Ramon Folch de Cardona e entre ell sos parents e seus venc bé ab .L. cavallers e dixeren que pus no havien estat al seti que pregaven nos que volguéssem que faessen una cavalcada en terres de Múrcia.²⁸⁹

Segons la cronologia del text, aquesta proposta fou feta el 1239. Cinc anys després, el 1244, el rei En Jaume I i l'infant Alfons, el futur Alfons X el Savi, signaren el *TAr*, que establí que les autoritats islàmiques quedaven sota el poder del rei de Castella, Ferran el Sant, representat pel seu fill.²⁹⁰ Comparant aquestes dades, constatem que la decisió de la Corona d'Aragó de conquerir el Regne de Múrcia fou anterior a la signatura del tractat entre els reis d'Aragó i de Castella el 1244.

La conquesta de les terres murcianes pel rei En Jaume I figura en diverses cròniques catalanes –*LdF*, el *LRP* i la *CRM*– abans de la producció de la *CPC*. Tot plegat, estava present a la narració de les *QGC*. Malgrat que aquesta conquesta hagi estat reproduïda en totes aquestes obres, hi ha diferències subtils. En la primera (*LdF*), el personatge que més es destaca és Jaume el Conqueridor; a les dues següents (*LRP* i *CRM*) és Pere el Gran; i a l'última, la *CPC* –el nostre objecte de reconstrucció del context de producció del manuscrit d'Aiamans– no hi ha cap personatge destacat, sinó tan solament narra la conquesta a partir de la perspectiva del rei Pere el Cerimoniós.

---

²⁸⁹ BC, ms. 1734, fol. 102v.

²⁹⁰ CARRIÓN GUTIÉRREZ, José Miguel. *Conociendo a Alfonso X el Sabio*. Murcia: Editora Regional de Murcia, 1997, pp. 145-150.

Imatge 7

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/07033885489647339647857/ima0207.htm>

BC, ms. 1734, fol. 102v (detall)
Inici de la narració sobre la conquesta de Múrcia

És possible que Pere el Cerimoniós conegués els diversos tractats establerts entre les corones d'Aragó i de Castella perquè tingué contacte amb la documentació referent a aquests assumptes. Cal subratllar que la qüestió de les terres del Regne de Múrcia –que des de feia molt de temps era present en els litigis entre les corones d'Aragó i Castella– sortí a la llum un altre cop durant el regnat de Pere el Cerimoniós.

II.4. La continuació de la Guerra dels dos Peres i el seu probable motiu

Els pactes i els tractats establerts entre els reis mai foren oblidats. Al contrari, sovint foren analitzats, recordats, copiats i representats en altres documents. Certament, les guerres sovint acabaren amb pactes, però les seves memòries perduraren. I fou el que succeí en el cas que analitzem.

Enmig de la Guerra dels dos Peres, les dues parts establiren una treva, el maig del 1357, si bé Pere el Cerimoniós afirmà que “la part del dit rei de Castella no es volia bonament posar en tractament de pau verdadera”. El rei d’Aragó reforçà les seves fronteres i demanà a l’infant Ferran, marquès de Tortosa, germanastre seu, que romangués en el Regne d’Aragó per tal que l’ajudés a defensar-lo.²⁹¹

Mentre el rei d’Aragó contactava amb diferents indrets del seu regne, organitzant les despeses i els assumptes referents a les treves, el seu germà, l’infant Ferran, com a procurador general del regne, demanà al rei de Castella, seu senyor, que li tornés el territori de Jumela. La resposta fou negativa. Davant d’aquesta situació, l’infant envaí el Regne de Múrcia amb el suport de les hosts del Regne de València. L’episodi tingué com a conseqüència l’assassinat de l’infant Joan, germà de l’infant Ferran i de Pere el Cerimoniós.²⁹² Així doncs, és probable que la invasió de les terres de Múrcia es produís perquè la treva no esmentava aquestes terres.²⁹³ Pere el Cerimoniós ho veia de la manera següent.

E és cert que l’infant Don Ferrando, estant en les partides de Regne de València així com a procurador nostre, féu requesta al rei de Castella que li remetés e li tornàs lo lloc de Jumella, situat en frontera del dit Regne de València e de Castella, vers les parts de Villena; lo qual lloc era del noble En Pero Maça de Liçana, del qual era lo castell de Moixent; lo qual lloc de Jumella lo dit rei havia pres durant la dita

---

²⁹¹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1133.

²⁹² *Ibid.*, p. 1134.

²⁹³ BISSON, Thomas N. *Història de la Corona d’Aragó a l’Edat Mitjana...*, op. cit., p. 123.

treva e no el volc remetre ne donar. Per la qual raó lo dit infant, no volent soferre tan gran injúria nostra, ab consentiment e volentat nostra, qui ho havíem a fer per justícia, tramès al lloc apella Otiell, situat dins Castella, són procurador bastant, qui, per lo poder a ell donat, desnaturà lo dit infant del vassallatge en què lo dit infant era tengut al dit rei de Castella. Per la qual raó lo dit infant convocá totes les hosts de Regne de València e entrà en les parts de Regne de Múrcia, talant e degastant, e donant damnatge aquell que podia als sotsmeses del dit rei de Castella. E, no res menys, posà setge al lloc de Cartagènia. E, estant en lo dit setge, venc-li ardit que el rei de Castella havia dada mort a l'infant Don Joan, frare seu e germà nostre, fill del senyor rei N'Anfós, nostre pare, e de la reina dona Elionor, madrastra nostra e tia del dit rei de Castella; la qual mort li donà, ço és, que, mogut de ira, lo dit rei ferí ab una xalvina dins són hostel mateix. *E per aquesta raó fon trencada la dita treva e retornà la dita guerra.* E el dit infant En Ferrando tornà-se'n a la ciutat de València ab ses hosts, e nós haguem a continuar la dita guerra.²⁹⁴

Els esdeveniments configuren una seqüència: sol·licitació del lloc de Jumela; refús del rei de Castella; invasió de territoris del Regne de Múrcia; assassinat de l'infant Joan i trencament de la pau. Segons el rei Pere el Cerimoniós, el motiu del trencament de les treves entre els reis de Castella i d'Aragó fou l'atac del rei Pere I de Castella a l'infant Joan, germà seu i de l'infant Ferran. A més, en aquesta part de la narració no hi ha cap comentari de la invasió del Regne de Múrcia realitzada durant les treves per l'infant Ferran. Així, pensant que la *CPC* és un document compost sota el patrocini de Pere el Cerimoniós, podem afirmar que en el pensament del rei de la Corona d'Aragó la invasió del Regne de Múrcia feta per l'infant Ferran no suposava res de greu per a la treva que llavors hi havia entre les dues corones.

Aquest fet confirma que el probable motiu de la Guerra dels dos Peres estava relacionat amb les disputes per les terres de Múrcia entre les corones d'Aragó i Castella, ja que Pere I assassinà l'infant Joan com a represàlia per la invasió. Per a Pere el Cerimoniós, les terres de Múrcia no tenien res a veure amb la guerra; d'altra banda, Pere I creia que aquest era el motiu principal de tota la disputa entre les dues corones. Si ens atenem a la narració de la *CPC* sembla estranya

---

²⁹⁴ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1134.

l'afirmació que la detenció dels vaixells castellans era el principal motiu d'aquesta guerra. A més, l'interès que el rei Pere I tenia per saber què succeïa a les terres de Múrcia és com a mínim sospitós, si admetem que anteriorment tot l'afer girava entorn d'un incident marítim.

La guerra persistí. Però, després de l'agost del 1358, els exèrcits es limitaren a fer avenços i reculades a les fronteres.²⁹⁵ El rei d'Aragó, per tal de reforçar les fronteres del seu regne, hi establí els seus homes, l'infant Ferran, el comte de Trastàmara, Don Pedro d'Eixèrica, el comte de Dènia i altres cavallers. Els atacs del rei de Castella continuaren fins al punt que, el 9 de juny del 1359, intentà una invasió a la platja de Barcelona amb una batalla que durà tres dies. Al cap d'un temps, intentaren d'envair Mallorca, però no ho aconseguiren.²⁹⁶

La pau entre els reis es restablí entre els dies 13 i 14 de maig del 1361, i durà fins el 17 de juny del 1362. Aquesta vegada, el motiu del trencament fou la invasió de Calatayud per Pere I.²⁹⁷ Hi hagué altres invasions, tot i que la *CPC* no les esmenti. Segons Soldevila, Pere el Cerimoniós no les esmentà perquè resultaven humiliants per a la seva imatge, ja que no pogué defensar-se.²⁹⁸

Aquell mateix any, com que no tenia mitjans per a defensar-se, Pere el Cerimoniós convocà les Corts Generals a Aragó, que li donaren suport per tal que continués la guerra contra el rei castellà. El 10 de maig del 1362, el rei rebé la notícia que el rei Pere I assetjava la ciutat de València. Immediatament, el Cerimoniós organitzà una operació de defensa de la ciutat i hi anà personalment.²⁹⁹ Igualment, es desplaçà fins a la vila d'Oriola, que estava en perill perquè el rei Pere I tenia intencions d'atacar-la. Però, a la fi, el rei castellà no

---

²⁹⁵ TESIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya...*, op. cit., p. 73.

²⁹⁶ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., pp. 1134-1136.

²⁹⁷ *Ibid.*, p. 1138.

²⁹⁸ *Ibid.*, pp. 1216-1217.

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 1139.

aconseguí conquerir la ciutat i Pere el Cerimoniós hi entrà l'11 de desembre del 1364.³⁰⁰

La guerra acabà quan el 6 del febrer de 1365 els exèrcits d'Aragó atacaren Castella, assetjant les ciutats de Burgos, Toledo i Sevilla. Aquest atac contra les terres castellanques tingué com a resultat la fugida del rei Pere I cap a les terres de França, més exactament a Bordeus. El rei de Castella reaccionà demanant als seus súbdits que anessin a Toledo i que donessin suport a les forces militars.³⁰¹

El rei d'Aragó recuperà algunes de les terres perdudes, com Calatayud i Terol, les quals foren reintegrades a la Corona d'Aragó.³⁰² A més, la relació entre les corones d'Aragó i de Castella afavorí un nou enllaç, el casament entre els fills dels reis de les dues dinasties, Joan, el futur Joan I de Castella, i Elionor d'Aragó, filla del Cerimoniós, el qual fou establert abans de la fi de la Guerra dels dos Peres:

Capítols fermats e jurats entrel Senyor rey e la senyora reina de vna part e lo comte de Trastamara. Lo Senyor Rey e la Senyora reina faran matrimoni de la Infanta dona Elionor ab don Johan fill del comte de Trastamara. E aço fermaran e asseguraran en aquella manera possible e rasonable que per ser se deia e que en tot cas e en tot eueniment lo dit don Johan sia hereter e per lo qual dignitat axi de Rey com d'altra lo Comte haia e per quals que fills qui d'aquest matrimoni s'exiran se pertanga primogenitura e successió vniversal e Regnat principat o altra dignitat ó baronia que haia o sper hauer deu volent lo dit Comte. E quel dit matrimoni se celebre en faç de sgleya tantost quel dit don Johan haia complits XIII anys. Respon lo dit Comte que açò té en gracia e mercè al senyor Rey e a la senyora reina. E plau-li lo capítol segons que és posat.³⁰³

Pere el Cerimoniós també reproduí aquestes informacions en la seva *Crònica*:

---

³⁰⁰ Ibid., pp. 1146-1148.

³⁰¹ Ibid., p. 1151.

³⁰² Ibid., p. 1152.

³⁰³ Capítols fermats a Sesa el 25 de març 1363. *Colección de documentos inéditos del Archivo General del Reino de Valencia*. Publicada por Joaquín Casan y Alegre, jefe del archivo y académico correspondiente de la Historia. Vol. I. Valencia: Estal Imp. de Manuel Alufre, 1894, pp. 95-100.

Aprés açò, lo dit comte de Trastàmara, pus hac la senyoria de tota la terra de Castella ab ajuda de mossèn Bertran de Claquí, qui poderosament era ab ell ab totes les dites grans companyes, obtenc, ab volentat dels barons e vassalls de la Casa de Castella o de la major partida d'aquells, que fos elegit en rei de Castella, e així fon fet. Per la qual raó ell anà a la ciutat de Burgos on fon coronat, per ço com en aquella ciutat han acostumat de coronar-se los reis de Castella. E, feta la dita coronació, nós fom requests que li complíssem lo matrimoni que ja en temps passats era concordat de nostra filla, la infanta dona Elionor, e de l'infant En Joan, fill primogènit del dit rei Enric de Castella. Lo qual matrimoni se tractà, nós estants en lo lloc de Sessa, situat en Aragó, ab sabuda e consell del rei de Navarra qui lladoncs era ab nós durant la dita guerra.³⁰⁴

Els fragments esmentats es refereixen als anys de 1363 i 1365, respectivament. Tot i que la guerra entre el rei Enric de Trastàmara i Pere I de Castella continuà fins a l'any 1369, a partir d'aquell moment els aragonesos, els catalans i els valencians foren només espectadors dels esdeveniments.

Aquest esdeveniment repercutí en la Corona d'Aragó. Al segle XIV, s'inicià la decadència política de la Corona d'Aragó per múltiples causes, segons Ramon d'Abadal.³⁰⁵ El territori patí una davallada demogràfica que impedí la formació d'un exèrcit estable. Hi havia dificultats financeres i les Corts exerciren una gran influència sobre el govern. Cal tenir en compte també l'ajut que Pere el Cerimoniós oferí al rei Enric de Trastàmara en la conquesta de la Corona de Castella, ja que, anys després, aquesta nova dinastia acabà substituint els comtes de Barcelona i reis d'Aragó en el govern de la Corona d'Aragó.³⁰⁶

El rei Enric de Trastàmara patí una darrera derrota en la batalla de Nàjera, que s'esdevingué el 3 d'abril del 1367.³⁰⁷ Ramon d'Abadal recorda que en aquest

---

³⁰⁴ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1152.

³⁰⁵ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., pp. 285-290.

³⁰⁶ Per aquest assumpte, vegeu ADRO, Xavier. *Trastámaras en Castilla y en Aragón: cimientos de Imperio*. Siglos XIV y XV. Barcelona: Casals, 1992.

³⁰⁷ CASTILLO CÁCERES, Fernando. Análisis de una batalla: Nájera (1367). *Cuadernos de Historia de España* 73 (1991), pp. 105-146.

moment Pere el Cerimoniós s'equivocà perquè declarà nuls els tractats establerts amb Enric de Trastàmara.³⁰⁸ Al cap de no gaire, el 1369, Enric es convertí definitivament en rei de Castella, quan ell i els seus cavallers assassinaren el protagonista castellà de la Guerra dels dos Peres.

II.5. L'anul·lació del passat: el *TAz* (1375)

En la seva *Crònica*, Pere el Cerimoniós reproduí la mort del seu rival castellà com si es tractés d'una victòria seva:

Emperò lo dit rei Enric cobrà la ciutat de Burgos, e, après que l'hac cobrada, posà siti sobre Toledo. E, com hi hac tengut lo siti tro a mig any, cobrà-lo, e, après anà a les parts de Sibília, on sabia que era lo rei Don Pedro, car la terra li consentia per lo maltractament que el dit rei Pere los feïa, car, si era mal en lo seu primer regiment, ja fon peyor en lo recobrament que hac fet de la sua terra. E esdevenc-se que el dit rei En Pere venc a batalla contra lo dit rei Enric vers les partides del castell de Muntiell; en la qual batalla lo dit rei En Pere fon desbaratat e mes-se en lo dit castell de Muntiell. E, estant en aquell, fon fet tractament ab lo dit mossèn Bertran de Claquí, qui li donà sa fe que no el calia tembre. Del qual castell isqué lo dit rei Pere sots esperança de fe que li era dada per lo dit mossèn Bertran. E com fon fora del dit castell, venint al dit tractament, present lo dit mossèn Bertran, alguns desrengaren contra lo dit rei En Pere e retingueren-lo com a pres. E lo dit rei Enric, sabent que era a mà sua lo dit rei En Pere e dins un hostal en què el trobà, mes mans contra ell per alciure'l. E el dit rei Pere féu continent de defendre's, e, finalment, los qui eren ab lo rei Don Enric ociïren-lo. E, com lo hagren mort, tolgueren-li lo cap, lo qual lo dit rei Don Enric féu portar a Sibília. *E ab açò fon finada la dita guerra dels dits dos reis*, romanent lo dit rei Don Enric senyor e rei del dit Regne de Castella.³⁰⁹

---

³⁰⁸ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., p. 208.

³⁰⁹ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1153.

Després de la victòria definitiva sobre Pere I de Castella, Enric de Trastàmara demanà a Pere el Cerimoniós que se celebrés el casament entre llurs fills. Aquesta fou la resposta del rei Pere el Cerimoniós a la proposta de matrimoni:

E, com lo dit rei Don Enric fon fortificat en son regne, nós fom requests per ell del fet del matrimoni de la dita infanta, filla nostra, ab l'infant En Joan, fill seu primogènit. E nós estàvem aturats de trametre-hi la dita infanta, volents que el dit rei Enric complís a nós certes covinences que eren entre ell e nós, les quals devia complir a nós com hagués possessió de son regne, *per la qual nos devia lliurar molts e diverses llocs qui eren en les fronteres de Castella vers lo regne nostre d'Aragó, així com eren Molina ab ses aldees, Almazán, Sòria e Conca, e, en les fronteres de Regne de València, Requena e Moia, e alguns altres llocs. E, com nós requerim que ens complís ço que ens havia promès, respòs que per Corts generals era acordat e estret que lloc algun de Regne de Castella no ens fos donat ne lliurat, car deïen que seria gran minva e gran interès del Regne de Castella, mas que era aparellat de dar-nos diners, e així s'hac a fer, car entre tres pagues ne reebem cent huitanta mília florins d'or d'Aragó o altres monedes equivalents als dits florins. E, per tal com les requestes lo dit rei de Castella nos feïa per raó del dit matrimoni de nostra filla, jatsia que nos desplaqués molt, haguem-lo a fer esguardant aquell temps en què companyes estranyes estaven aparellades contra nós del Regne de França, e, així mateix, en nostres regnes havia mortaldats e fams; per què haguem a complir la volentat del dit rei. E en aquest temps era passada d'aquesta vida la reina dona Elionor, muller nostra e filla del rei de Sicília. E trametem la dita nostra filla, acompanyada de prelats e barons e cavallers, així com de nostra dignitat reial se pertanyia, mas per ordinació de Déu no hi visqué molt e morí, lleixats dos fills, dels quals lo primogènit és jurat primogènit de Castella e és nèt nostre.*³¹⁰

Aquest fragment conté informacions que són útils per a la nostra argumentació. La primera informació es refereix al lliurament d'alguns llocs que el nou rei de Castella hauria de fer a Pere el Cerimoniós, cosa que no succeí. D'altra banda, sembla que el rei Enric de Trastàmara féu un pagament a Pere el Cerimoniós per aquestes terres.³¹¹

---

³¹⁰ Ibid., p. 1153.

³¹¹ “Don Enrique, por la gracia de Dios rey de Castiella, de Toledo, de Leon, de Gallizia, de Seuilla, de Cordoua, de Murçia, de Jahen, del Algarbe, de Algezira, e sennor de Molina, a todos los conçeios e alcalles e aguaziles e otros ofçiales qualesquier de las çibdades e villas e lugares

La segona informació es refereix al matrimoni de la infanta Elionor d'Aragó amb el fill del rei de Castella, l'infant Joan I. Pere el Cerimoniós no tenia cap intenció de permetre el matrimoni si el rei de Castella no complia "certes covinences" que havien entre els dos reis. En efecte, Enric de Trastàmara havia de fer el lliurament de "molts i diverses llocs" i "alguns altres llocs" en la frontera entre les corones d'Aragó i de Castella. La *CPC* relata que finalment se celebrà el matrimoni entre els fills dels reis el 18 de juny del 1375, data corroborada no solament per les

---

del obispado de Cartajena, *con el regno de Murçia et a qualquier o a qualesquier de uos a quien esta nuestra carta fuere mostrada, salud e graçia*. Sepades que nos auemos a dar a los reyes de Aragon e de Nauarra çiertas quantias de maravedis por rentas de la villa de Molina, que nos entregaron, e por enmienda de las lauores que en ella fizo el rey de Aragon, et otros y por Logronno e Vitoria e Saluatierra que nos entrego el dicho rey de Nauarra e por enmienda de la costa de las lauores quel dicho rey de Nauarra fizo en la dicha uilla de Logronno, las quales dichas quantias que auemos a dar a los dichos reyes a de ser todo en oro segund las posturas e condiçiones que connusco an, et por razon de la dicha paga que nos podamos fazer a los dichos reyes en el tiempo e en la manera que con ellos pusiemos, porque nuestra verdat sea guardada e conplida, et otrosy porque estan en rehenes por esta paga las villas nuestras de Requena e Moya e Otiel, acordamos con los del nuestro conseio de mandar fazer repartimiento de çient mill doblas, que son menester en oro, para las dichas pagas que avemos a fazer sobre todas las çibdades e villas e lugares de los nuestros regnos e aljamas e morerías, et mandamos a Don Samuel Abraualla, nuestro recabdador en el reino de Murçia, que el que vos de e pague; primerament que dedes las dichas doblas que vos cupieren en el dicho repartimiento de cada lugar, en dineros los maravedis que en ellas montaren a razon de treynta e çinco maravedis por la dobla castellana e treynta e quatro por el moletto e treynta e tres por el escudo e treynta e dos por la dobla morisca e veynte maravedis por el florin, *en el qual repartimiento que fue fecho de las dichas doblas vos copo a dar en las çibdades e villas e lugares del dicho obispado e del dicho regno de Murçia las doblas que aqui diran que vos an a dar los maravedis que en ellas montaren a los dichos presçios: para Murçia, mill e dozientos e çinquenta, para Almansa, setenta e tres, para Jumilla, quarenta e vna, para Alhama, dotze, para Molina Seca, treynta e dos, para Letur, quarenta e vna, para Çieça, veynte, para Chinchilla, quinientas e veynte, para Yecla, treynta e dos, Hauaniella, treynta e dos, para Ricote con todos los logares de su valle e de su encomienda, çient e quarenta e seys, para Libriella, treynta e dos, para Cartajena, çient e tres, para Villena, çient e tres, para Mula, veynte para Touarra, ocho, para Socouos, veynte, para Alguazas del obispo, treynta e dos (...).*" *Colección de documentos para la historia del reino de Múrcia*. Vol VIII. Documentos de Enrique II. Edición de Lope Pascual Martínez. Múrcia: Academia Alfonso X, el Sabio; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983, pp. 299-301 (Document 189). La data original del document és 20/07/1375. D'aquest document podem treure algunes informacions importants per al nostre treball. Fent-ne un resum, podem dir que el rei castellà havia de pagar una quantia de maravedís als reis d'Aragó i Navarra, i que la cobraria de les ciutats, viles, aljames i moreries del regne mitjançant el seu recaptador Samuel Abraualla. Altra informació que s'hi destaca és el valor estipulat que la ciutat de Múrcia hauria de pagar: 1250 maravedís. En comparació amb els altres llocs, aquest valor fou elevat (després de Múrcia, la ciutat que pagà més car fou Chinchilla amb cinc-cents i vint maravedís). Davant d'aquesta informació, la suposició més raonable és que aquesta petició financera fou alta per la ciutat de Múrcia a causa de l'intenció del Cerimoniós de recobrar aquest lloc del rei de Castella.

mortaldats i fams provocades per la Pesta Negra, sinó també per la mort de la reina Elionor, tercera esposa del Cerimoniós.³¹²

Fou durant aquest mateix any que Pere el Cerimoniós i Enric de Trastàmara signaren el *TArç*. Dels setze punts del tractat reproduïm només el que interessa a la temàtica d'aquest capítol:

VI. Item por razón de questio de guerra pleyto o debat de aquí adelant entre los dichos senyores Reyes e sus sucesores Regnos e gierras vasallos e súbditos non pueda seyer antes la sobredita paz e amistad haya de seyer verdadera e firma a perpetua como lo desean los ditos senyor Rey de Aragón e el primogenito heredero suyo e metran e lexaran expressament e de certa sciencia *renunciandl todas acciones reales e personales dichas peticiones e demandandas e donaciones prometimientos juramentos e obligaciones de qualquier manera o condición sea o pudiessen seyer, con cartas o sin carta, que ell o el dito primogenito e heredero suyo e los sus antecessores, o sucesores Reyes de Aragón qui fueron son o seran hubviessen pudiessen e entendiessen haver contra el dito senyor Rey de Castiella e su primogenito o antecessores o sucesores suyos reyes de Castiella Regnos e tierras subditos e vasallos dellos o de qualquiere dellos*. E esto se entienda de *todas las questiones debates o demandas que fasta el dia que las contractes de la dita paz entre los Reyes o sus procuradores firmados seran pudiessen seyer entre ellos por qualquiere manera o razón*. E que sean entregadas realmente e de fecho al dito senyor Rey de Castiella todos e qualesquiere escripturas e instrumentos públicos e procadas de qualquiere manera e tenor que sean fechas e atorgadas por el dicho senyor Rey de Castiella. O por sus antecessores, o por su mandado dellos sobre qualquiere razón que sea, o seer pueda e sobre qualesquiera contractos, posturas, avienencias, juramentos e prometimientos, obligaciones e donaciones o otros contractos que sean fechos entre los sobredichos senyores. E este entegraminto se faga en la manera que se sigue. Que el dito senyor Rey d'Aragón entegre o faga entegrar, todas las sobreditas scripturas e cada una dellas las que se puedan haver, a los sobredichos Arcevispo e mossen Ramon Alamany fasta el termino de la postremera paga de los cient e ochanta mil florines quel dito senyor Rey de Aragón segun paresce, por el septimo capitulo del dito senyor Rey de Castiella, que fabla en esta razón por tal que los ditos arcebispo e Mossen R. Alamany entregren las ditas scripturas al dito senyor Rey de Castiella o a quien ell quisiere o mandare fecha e complida la dita postremera paga. E que los ditos procuradores del dito senyor Rey d'Aragón juraran en anima del dicho senyor Rey d'Aragón quel dito senyor fara catar bien e lealment todas las escripturas sobreditas, por tals que las entreguen, o las fagan entregar, a los sobredichos Arcebispo e mossen R. Alamany, o a

---

³¹² Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1222.

quien ellos ordenaren, o quisieren en la manera sobredicta e ellos las entregan o fagan entregar como dicho es.³¹³

Aquest document representa l'acord de pau establert el 1375 entre els reis d'Aragó i de Castella, Pere el Cerimoniós i Enric de Trastàmara.

Quins són els acords recollits en aquest tractat entre el rei d'Aragó i el rei de Castella? N'hi ha sis que es relacionen directament amb l'assumpte d'aquest capítol: 1) l'establiment de la pau entre els reis dels dos regnes i l'extensió als successors en el tron; 2) la prohibició d'autoritzar el passatge d'enemics de la Corona de Castella per les terres de la Corona d'Aragó; 3) la concessió de la llicència als cavallers de la Corona d'Aragó de servir al rei de Castella; 4) l'establiment del matrimoni entre la infanta Elionor d'Aragó i l'infant Joan de Castella; 5) la devolució de la vila i del comtat de Molina amb els seus terminis al rei d'Aragó i 6) la renúncia, per part del rei d'Aragó i també dels seus successors i *antecessors*, a les peticions, demandes i altres documents del mateix tipus contra el rei de Castella, a més del lliurament de la documentació originada per aquests pactes.

De tots aquests punts el sisè és el que conté la informació crucial per al desenvolupament de l'argumentació sobre el significat històric del ms. 1734 de la BC, ja que estableix un *acord retroactiu* que anul·lava qualsevol qüestió que pogués existir entre els reis de les corones aragonesa i castellana antecessors a Pere el Cerimoniós i a Enric de Trastàmara.

Certament, hi hagué un canvi de dinastia en la corona castellana, la qual cosa podria explicar l'incompliment d'alguns acords per part del rei de la nova dinastia al tron de Castella. Tanmateix, aquest pacte anul·lava tots els tractats territorials establerts entre les corones d'Aragó i Castella –el *TT* (1151), el *TCa* (1179) i el

---

³¹³ MASIÁ DE ROS, Ángeles. *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*. Vol. II. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1994, p. 601.

TAr (1244)–. D’aquesta manera, l’any 1375 tota la disputa per les terres del Regne de Múrcia entre les corones aragonesa i castellana fou neutralitzada a causa d’aquesta *observació retroactiva* establerta en el *TAr*, ja que feia referència als *antecessors* dels reis.

Però, per què se signà un tractat entre les corones d’Aragó i de Castella al 1375? Gairebé sempre un tractat se signa per posar fi a una guerra, a una disputa o per establir un acord. Novament, la *CPC* presenta una clau per entendre aquesta qüestió. Llegint el document que representa el pensament del Cerimoniós, hi veurem que hi ha una omisió de sis anys a la seva construcció, una llacuna que es refereix exactament als sis anys de la suposada relació desconeguda entre el Cerimoniós i Enric de Trastàmara, els anys entre 1369 i 1375. Soldevila, en la seva edició comentada de les *QGC*, destaca el silenci de la narració de la *CPC*.³¹⁴

Arran de la reclamació feta per Pere el Cerimoniós al rei Enric de Trastàmara, alguns llocs li foren lliurats.³¹⁵ Però, sobre l’altra demanda, la devolució de les terres del Regne de Múrcia, la *CPC* no en diu res, malgrat que el rei Enric havia de tornar a Pere el Cerimoniós les terres de Múrcia segons els tractats establerts, primer a Perpinyà el 1363, després a Montsó al mateix any.³¹⁶ Però, contràriament al que afirma Soldevila, no creiem pas que aquesta omisió sigui una claudicació per part del Cerimoniós. Al contrari, creiem que el rei substituï la seva derrota, omesa a la seva *Crònica*, pel document oficial de la conquesta del Regne de Múrcia, és a dir, el ms. 1734 de la BC. Així doncs, en signar l’*acord retroactiu* al *TAr*

---

³¹⁴ “En saber la mort del rei Pere el Cruel, Molina, amb les seves aldees, el castell de Requena, Cañete i altres poblacions del regne de Castella, frontereres, van lliurar-se al rei d’Aragó. La *Crònica* omet parlar de la guerra que es va encendre entre el Cerimoniós i el nou rei de Castella. Alguns dels principals llocs que el Cerimoniós reclamava per seus segons els pactes, havien estat donats per Enric de Trastàmara a Du Guesclin, que tenia interès a rescatar-los o conservar-los. És notable el fet que la *Crònica* omet el regne de Múrcia entre els territoris que Enric havia de lliurar a Pere III, essent com era el més important. Probablement, el rei cerca d’atenuar així la seva claudicació.” *Crònica de Pere el Cerimoniós*. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1222.

³¹⁵ ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1946a.

³¹⁶ VALDEÓN, Julio. *Pedro I el Cruel y Enrique de Trastámara...*, op. cit., p. 96. Per altra banda, segons l’instint polític del Cerimoniós, el rei d’Aragó també establí aquest tractat amb l’infant Ferran, ja que aquest també, al costat d’Enric de Trastàmara, era un candidat al tron castellà. D’ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., p. 206.

tots els tractats entre els reis de les corones d'Aragó i Castella quedaven anul·lats. D'altra banda, la conquesta original del Regne de Múrcia es mantenia per les memòries del Conqueridor.

Segurament, aquesta ommissió representa no solament una intervenció del rei en el procés de composició de la seva *Crònica*, sinó també una feblesa en els seus cinquanta-un anys de regnat. No ens interessen les repercussions militars del regnat de Pere el Cerimoniós, però sí el significat de l'ommissió d'aquesta guerra a la seva *Crònica*. Així doncs, intentarem explicar aquest silenci a fi de poder interpretar-lo d'acord amb el context dels esdeveniments.

II.6. El significat històric del ms. 1734 de la BC

Pere el Cerimoniós ometé la guerra contra el rei Enric II a la seva *Crònica*, però disposem d'altres fonts per a analitzar-la. Per exemple, gairebé 200 anys després dels esdeveniments, Jerónimo Zurita a la seva obra *AnCAR* (c. 1562-1580) ens dóna la seva versió:

Instaba el rey Don Enrique en que se cumpliese el matrimonio de su hijo con la infanta doña Leonor, y el rey [de Aragón] no quiso dar lugar a ello *hasta que primero se le entregasen el reino de Murcia y los lugares del concierto conforme a las donaciones que había hecho con sacramentos y homenajes*. Y fue sobre ello enviado a Castilla micer Bernaldo Dezpont que era del consejo del rey. Quería el rey Don Enrique hacer liga y confederación muy estrecha con el rey, y él la rehusaba porque no quería entrar en nueva guerra con ningún príncipe estando la isla de Cerdeña a tanto peligro; y por otra parte el rey Don Enrique –por no enemistarse con los de su reino enajenando tanta parte de la corona real– no osaba codecender a esta demanda, y aparejábase a defender sus fronteras; porque entendía que en esta sazón el rey de Aragón trataba de confederarse contra él con los reyes de Portugal, Granada y Benamar'n y con el príncipe de Gales. *Senal de rompimiento entre los reyes de Aragón y de Castilla*. Como en esto no se tuvo buena respuesta del rey Don Enrique ni de Beltrán de Claquín, Bernaldo Dezpont

requirió a todos los naturales destos reinos que se saliesen de Castilla y se viniesen al servicio del rey. Y con esto quedó declarado del todo el rompimiento.³¹⁷

Aquestes paraules narren la guerra entre el rei Pere el Cerimoniós i el rei Enric de Trastàmara durant els anys de 1369 i 1375, la qual no es troba a la narració de la *CPC*. Ferran Soldevila remarcà que era un fet sorprenent que la *CPC* ometés el Regne de Múrcia entre els territoris que Enric de Trastàmara hauria de tornar a Pere el Cerimoniós,³¹⁸ però no en tragué cap conclusió. Considerant tot el que hem exposat, podem formular la següent hipòtesi sobre aquesta omisió. És possible que, en compondre la seva *Crònica*, Pere el Cerimoniós ometé la guerra per les terres de Múrcia i la substituís per la petició de la còpia del *LdF*, és a dir, la del ms. 1734 de la BC; ometé la vergonya d'una derrota i la substituí per l'èxit del seu tresavi, l'any 1239, en el començament de la conquesta del Regne de Múrcia; ometé la seva derrota i la substituí per un objecte que representava la victòria del seu avantpassat el rei En Jaume I.

Si aquesta hipòtesi que proposem justifica el motiu de la producció del ms. 1734 de la BC, ara hem d'esbrinar quan tingué lloc aquesta petició. Podem partir d'una informació segura i incontestable: l'època en què Pere el Cerimoniós féu l'encàrrec a l'*actor* Joan de Barbastre. Segons el document on consta el pagament fet a Joan de Barbastre,³¹⁹ l'*actor* del text trigà més de mig any per enllestir la feina. Com que l'única data posada en el colofó del ms. 1734 de la BC és l'any de 1380, podem suposar que la data aproximada de composició del document fou entre els mesos de juny del 1379 –sis mesos abans de l'inici de 1380– i maig de 1380 –set mesos abans del final de 1380–.

---

³¹⁷ JERÓNIMO ZURITA. *Anales de la Corona de Aragón*. Compuestos por Jerónimo Zurita – Cronista de dicho Reino. Vol. IV. Edición preparada por Ángel Canellas López – Cronista oficial de la Exca. Diputación Provincial de Zaragoza. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 1978, pp. 596-597.

³¹⁸ *Crònica de Pere el Cerimoniós*. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1222.

³¹⁹ Vegeu pàgines 123-124.

En aquest moment en el context peninsular, a més de la influència externa de la Guerra dels Cent Anys, s'esdevingué la primera successió reial dels Trastàmars a la Corona de Castella, amb la mort d'Enric II el 29 de maig del 1379 i el començament del regnat de seu fill, Joan I, el 24 d'agost del 1379, el qual es casà amb l'Elionor, filla de Pere el Cerimoniós. Una de les conseqüències d'aquesta unió fou el naixement del nét de Pere el Cerimoniós, el 4 d'octubre del 1379, el futur Enric III el Malalt, un esdeveniment esmentat per Pere el Cerimoniós al final del capítol sisè de la seva *Crònica*, com una mena de conclusió dels fets de la Guerra dels dos Peres: “lo primogènit és jurat primogènit de Castella e és nét nostre”.³²⁰

L'altra informació que ofereix el document de pagament a Joan de Barbastro és que les *OCC* foren enviades al rei de Castella, Joan I, i les “coronicas del rey Don Jaume” al Regne de Mallorca. Si admetem la hipòtesi segons la qual la composició d'aquest manuscrit tingué lloc entre els mesos de juny de 1379 i maig de 1380, és probable que les “coronicas” del rei En Jaume I també serien enviades al rei Joan I, fill d'Enric II, juntament amb les *OCC*. Així doncs, tenim la resposta per a qui fou copiat el document. Al mateix temps, hem de demanar-nos per quina raó Pere el Cerimoniós tenia la intenció d'enviar aquest objecte –esmentat en el mateix document que conté les *OCC*– al nou rei de Castella, Joan I. També hem de preguntar-nos per quina raó Pere el Cerimoniós volia que el nou rei de Castella conegués les conquestes del rei En Jaume I.

Partint d'aquestes reflexions, sembla que Pere el Cerimoniós demanà la composició d'aquest objecte entre la data de la mort del seu rival en la guerra omesa a la *CPC*, el rei Enric II (el 29 de maig del 1379), i el naixement del seu nét i primogènit de la Corona de Castella, Enric III, futur rei de Castella (el 4 d'octubre del 1379). Així doncs, és probable que la data de petició del ms. 1734 de la BC sigui entre el 29 de maig del 1379 i el 4 d'octubre del 1379.

---

³²⁰ Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 1153.

Seguint aquestes reflexions, aquest seria el significat històric del ms. 1734 de la BC: el seu patrocinador, Pere el Cerimoniós, tenia la intenció que el seu gendre conegués el veritable document de la conquesta efectiva de les terres de Múrcia.

Hi ha un altre detall sobre la hipòtesi del significat històric del manuscrit d'Aiamans. Es referim a l'idioma del manuscrit, que és el català. Però, quin sentit tindria enviar un manuscrit en català a un rei castellà? No seria més apropiat fer-ne una traducció a la llengua del destinatari, com es féu amb la còpia preparada per Pere Marsili el 1314? La intenció del Cerimoniós era enviar les memòries del seu avantpassat al seu gendre, casat amb la seva filla Elionor, la qual segurament sabia llegir el català, i aquesta el llegiria al seu marit i també al seu nét, del qual la *CPC* diu que era el “primogènit de Castella”. Certament, durant la Guerra dels dos Peres, Enric de Trastàmara envià el seu fill, Joan I, a la cort de Pere el Cerimoniós, de manera que és probable que sabés llegir el català, o almenys en tingués un cert coneixement.

Així doncs, tenint en compte el context de composició, Pere el Cerimoniós inicialment es proposà enviar aquest document al seu gendre, després de la mort de l'antic rei de Castella, amb la intenció que el nou rei compregués la situació original de les terres del Regne de Múrcia. Però, més tard Pere el Cerimoniós només li envià les *OCC*, el document de les disposicions del funcionament del Casal Reial d'Aragó.

Ara que hem establert el probable destí original del ms. 1734 de la BC, hem de preguntar-nos per quina raó el Cerimoniós canvià d'idea i envià el manuscrit d'Aiamans al Regne de Mallorca. Segurament, el canvi d'idea no tingué lloc abans del 1380, quan encara hi havia problemes sobre la revisió de les fronteres del Regne de Múrcia. Els documents a sota ho demostren:

Don Johan, por la graçia de Dios, rey de Castiella, de Toledo, de Leon, de Gallizia, de Sevilla, de Cordova, de Murçia, de Jahen, del

Algarbe, de Algezira, e señor de Lara e de Vizcaya e de Molina, a vos, Martin Alfonso, comendador de Ricote, salud e graçia. *Sepades quel conçeio e calleros e omes buenos e ofiçiales de la noble çibdat de Murçia nos enbiaron dezir en como entre ellos e los e los de Orihuela, villa del regno de Aragon, que acaesçe de cada año grand contienda sobre razõn de los terminos que parten en uno, por quanto los mojonos que parten los terminos non son bien çiertos a la una parte ni a la otra, sobre lo qual diz que recresçe a las vezes muertes de omes.* E que por tirar estas contiendas e ocasiones que fue acordado entre los de la dicha çibdat e los de la dicha villa de Orihuela, que fuesen puestos dos juezes, el uno por nos e el otro por el rey de Aragon, para ver e conosçer los dichos terminos e en que lugar avian de estar los dichos mojonos. E enbiaron nos pedir por merçed que quisiesemos escojer un ome bueno e que fuese juez sobre esta razõn por la nuestra parte e de la dicha çibdat para que el con el que rey de Aragón pusiese para ello, supiesen a do an de estar los dichos mojonos e los determinasen. E nos, fiando de vos porque somos çierto que sodes tal que guardaredes nuestro serviçio e el derecho e pro de la dicha nuestra çibdat, es la nuestra merçed de lo encomendar a vos. Porque vos mandamos que vos juntedes con el juez quel rey de Aragón pusiere por la su parte e de la dicha su villa de Orihuela e que sepades por quantas partes mejor e mas complidamente pudieredes, por do fueron antiguamente los mojonos de los terminos de la dicha çibdat e villa, e que los deslindedes e amojonedes por do sopieredes que deven ser deslindados porque cada unos sepan sus terminos connoçidos e non recrescan entre ellos contienda sobre esta razõn. E nos vos damos poder e comisiõn para ello, e mandamos que la determinaçion que vos e el juez quel dicho rey de Aragón ouviere para lo que dicho es, fiziedes sobre razõn de los dichos terminos de la dicha çibdat e villa por do vosotros fallaredes que deven ser alindados e los almojonaredes, e que la sentençia e mandamiento que sobre ello dieredes que sea guardado e cumplido para siempre por los vezinos e moradores de la dicha çibdat a los que mandamos que lo guarden e complan, guardandolo los vezinos. E vos ni ellos non fagades ende al por nenguna manera, so pena de la nuestra merçed. Dada en Soria, veynte a dos dias de setiembre, era de mil e quatroçientos e deziocho años. Nos, el rey.³²¹

Aquest document fou emès durant el regnat de Joan I, fill d'Enric de Trastàmara. El seu contingut deixa entreveure que les qüestions referents a les fronteres entre les corones aragonesa i castellana, concretament sobre el Regne de Múrcia, encara no estaven resoltes. És probable que aquesta disputa entre les corones es resolgués al voltant del febrer del 1382, a causa d'un document en què el rei Joan

---

³²¹ *Colección de documentos para la historia del reino de Múrcia*. Vol XI. Documentos de Juan I. Edición de José Manuel Díez Martínez; Amparo Bejarano Rubio; Ángel Luis Molina Molina. Múrcia: Academia Alfonso X, el Sabio; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001, pp. 85-86 (Document 45). La data original del document és el 22/09/1380.

I recomana més atenció a la frontera que la Corona de Castella tenia amb la Corona d'Aragó i també amb el Regne de Granada.³²²

Considerant el context de petició de composició del manuscrit, entre els mesos de maig i octubre del 1379, i també la informació intrigant que ens forneix el colofó sobre la Guerra dels dos Peres, creiem que en un primer moment Pere el Cerimoniós no tenia la intenció d'enviar el manuscrit d'Aiamans al Regne de Mallorca, sinó al seu gendre, Joan I de Castella, amb la intenció d'ensenyar-li l'artefacte que contenia la veritable conquesta de les terres del Regne de Múrcia. Així doncs, podem pensar que, entre els anys 1382 i 1386, Pere el Cerimoniós canvià de pensament i envià el llibre del seu tresavi, que avui està a la BC sota el registre 1734, no pas al seu gendre, el rei de Castella, sinó al Regne de Mallorca.

A fi de reforçar aquesta hipòtesi sobre el primer destinari del ms. 1734 de la BC, el rei Joan I de Castella, cal recalcar tres qüestions.

En primer lloc, la Guerra dels dos Peres representà una despesa elevada per a la Corona d'Aragó. Financerament, fou un afer perjudicial per al regnat de Pere el Cerimoniós perquè no aportà compensacions econòmiques ni territorials, i fou desastrós perquè empobrí la Corona i dificultà greument la seva recuperació.³²³ Acabada la guerra, Pere el Cerimoniós i Enric de Trastàmara emprengueren una altra guerra, silenciada pel rei d'Aragó en la seva *Crònica*. Segurament Pere el Cerimoniós no tenia la intenció d'enviar aquest manuscrit al rei Enric II, de manera que el més probable és que l'enviament fos fet al fill i successor del rei castellà, Joan I, que llavors prenia possessió del tron de Castella i s'havia casat amb la seva filla. Malgrat que aquesta devia ser la intenció, Pere el Cerimoniós no la realitzà, per tal com envià el mateix exemplar al Regne de Mallorca.

En segon lloc, a l'últim document esmentat, compost el setembre del 1380 i emès pel rei Joan I un cop accedí al tron, més precisament al cap d'un any d'haver estat

---

³²² Ibid., p. 182 (Document 95). La data original del document és el 12/02/1382.

³²³ GONZALVO, Julia Campón. Consecuencias de la guerra de los dos Pedros en el condado de Denia. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 8 (1990-1991), pp. 57-68.

coronat, establí jutges per a delimitar les fronteres entre Oriola i Múrcia, segurament per tal de resoldre la situació territorial amb la Corona d'Aragó. Davant d'aquesta situació, queda clar que, mentre regnava Joan I, Pere el Cerimoniós encara perseverava en la resolució del conflicte.

En tercer lloc, cal recalcar la situació de la Corona d'Aragó al final del regnat de Pere el Cerimoniós –disminució demogràfica, endeutament i augment progressiu dels poders de les Corts—. ³²⁴ Només quedava al Cerimoniós, doncs, la possibilitat d'utilitzar una altra estratègia, la que dugué a terme durant el seu regnat: el rescat del passat de la seva dinastia. D'aquesta manera, suposem que Pere el Cerimoniós demanà aquesta còpia en un context en què necessitava recordar el seu tresavi, Jaume el Conqueridor, per a solucionar un problema contemporani.

Un cop resolta la situació de les fronteres, Pere el Cerimoniós envià el manuscrit d'Aiamans al Regne de Mallorca, probablement perquè no hi havia cap manuscrit català d'aquest llibre.

Davant d'aquests plantejaments, podem concloure que el significat històric d'aquest manuscrit es refereix probablement al resultat de la guerra entre Pere el Cerimoniós i el rei Enric II de Castella, quan el rei d'Aragó es decidí definitivament a recuperar, mitjançant la guerra, els territoris murcians que el seu tresavi havia conquerit feia 113 anys. Com que no va obtenir un resultat positiu, en l'ocasió de la mort del seu antic aliat a la Guerra dels dos Peres, Pere el Cerimoniós veié l'oportunitat d'enviar al seu gendre el veritable passat de les terres de Múrcia en què havia participat el rei En Jaume I.

Podem presentar, doncs, algunes conclusions sobre les possibles raons per les quals Pere el Cerimoniós demanà aquesta còpia a Joan de Barbastre. La primera: recordar un cop més el seu tresavi, el rei En Jaume I, per tal de reforçar la seva insistència a recuperar les terres murcianes. Amb aquesta acció, el rei de la Corona d'Aragó volia que el nou rei de Castella sabés que la veritable conquesta

---

³²⁴ D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència...*, op. cit., pp. 285-290.

del Regne de Múrcia fou realitzada pel seu tresavi. La segona: recordar l'ajut que Jaume el Conqueridor prestà al rei de Castella, Alfons X, en la veritable conquesta del regne de Múrcia. Aquest ajut, documentat amb detalls en la narració del ms. 1734 de la BC, fou un punt crucial en les relacions entre els reis d'Aragó i de Castella. La tercera: rememorar una conquesta realitzada per un avantpassat específic que, si bé es produí en un context diferent, fou el darrer intent del rei de la Corona d'Aragó de reconquerir les terres perdudes en les disputes entre les dues corones. Segons Ramon d'Abadal, després del *TA* les il·lusions del rei d'Aragó es debilitaren, la qual cosa significà la fi del duel bèl·lic entre Castella i Aragó per les terres de Múrcia.³²⁵ D'altra banda, aquest duel continuà no pas en el camp bèl·lic, sinó en el camp literari, representat per la composició del manuscrit d'Aiamans. Així doncs, la composició del manuscrit d'Aiamans fou, d'acord amb el seu context de composició, el darrer intent de Pere el Cerimoniós de recuperar les terres del Regne de Múrcia, conquerides pel seu tresavi, Jaume el Conqueridor.

---

³²⁵ Ibid., pp. 208, 210.

Capítol III

Un recordatori valencià als nobles catalans (c. 1458-1461)

(ms. Y-III-5 de la RBMSLE)

El desenvolupament del règim constitucional establert per la Capitulació de Vilafranca recolzava, doncs, en la persona del nou lloctinent, convertit en heroi popular, en símbol d'una causa patriòtica, en el transcurs de molt pocs mesos. Malauradament, l'experiència no pogué ésser feta. Carles de Viana moria a Barcelona, la mateixa ciutat que l'havia rebut frenèticament el 12 de març, de les seves fatigues darreres, que accentuaren la dolença pulmonar que patia. La gent assenyada –com el bisbe Joan Margarit– considerà providencial aquest traspàs (23 de setembre de 1461). Els arrauxats escriviren necrologies delirants, on ja es perfila el mite del “*Sant Karles de Cathalunya*”. Els sentimentals acudiren a la seva tomba miraculosa.

VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1961, pp. 174-175

El ms. Y-III-5 de la RBMSLE fou compost sobre paper, en 68 folis, a una columna i escrit per dos *actores* en lletra gòtica tardana. Segurament, cal datar-lo a l'últim terç del segle XV, si bé conté notes marginals d'èpoques distintes. Al començament de cada capítol hi ha un espai per a les caplletres amb la indicació de la lletra que hi hauria d'anar. Les filigranes que hi són presents són molt semblants a les d'identificació 3985 (fols. 6, 7, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 22 i 31) i 11664 (fols. 24, 40, 44, 46, 47, 48, 49, 52, 54, 58, 60 i 63) al registre de Briquet, dels anys 1473 i 1476 respectivament.³²⁶

---

³²⁶ IBORRA, Joan. Introducció. Dins: *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 7-30 (p. 18).

Imatge 8

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=3985&lang=fr (filigrana 3985)

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=11664&lang=fr (filigrana 11664)

El còdex conté tres textos. El primer, conegut com a *SE*, –presentat, però, com *HE*– es troba entre els folis 1r-46r i ha estat objecte d’una edició crítica.³²⁷ Entre els folis 46v i 48r hi ha un espai en blanc sense cap senyal de separació. El segon text, al foli 48v, és una cronologia dels comtes de Barcelona i reis d’Aragó, des de Ramon Berenguer IV fins a Joan II d’Aragó, amb la notícia de la persecució i mort de Carles de Viana. Entre els folis 49v i 68v hi ha el tercer text, un compendi presentat com *CV*. Les característiques paleogràfiques del text ens fan pensar que hi han intervingut dos *actores*: l’un ha compost la *HE* i l’altre la cronologia i la *CV*. Tot plegat, el manuscrit presenta quatre parts distintes:

Taula 3

Estructura del manuscrit Y-III-5 de la RBMSLE

Parts del ms. Y-III-5	Folis
<i>Historia de España y particularmente de la Corona de Aragón hasta el Rey Don Alonso (HE)</i>	1r-46r
Folis en blanc	46v-48r
Cronologia dels comtes de Barcelona i reis d’Aragó	48v
<i>Conquista de Valencia o comentarios del rey don Jaime el Conquistador (CV)</i>	49v-68v

---

³²⁷ *Sumari d’Espanya per Berenguer de Puigpardines...* op. cit. En aquest capítol, quan ens referim al *SE* o a la *HE* referent al ms. Y-III-5 de la RBMSLE, serà el mateix text.

Respecte a la tradició textual del *LdF*, aquest manuscrit és un objecte miscel·lani amb particularitats textuais, paleogràfiques i codicològiques singulars. En cap dels seus tres textos no hi ha identificació explícita de l'*actor*, i tampoc s'indica la data de composició, fet que fa més difícil de trobar el probable motiu de la seva composició, la seva destinació i el context a què es refereix. Tot i així, l'analitzarem a partir de la seva unitat codicològica i el considerarem un objecte sencer com una unitat de producció.³²⁸

Després d'una anàlisi inicial de les dades del ms. Y-III-5 de la RBMSLE, hem arribat a la conclusió que aquest objecte ens remet a un context de transició entre el final del regnat d'Alfons el Magnànim i el començament del regnat de Joan II d'Aragó, fins a la mort del seu fill Carles de Viana. Pel que fa a la història de la Corona d'Aragó, el fet més destacable d'aquests anys fou la Guerra Civil Catalana entre els anys de 1462 i 1472 i que tingué els seus precedents en el regnat d'Alfons el Magnànim i esclatà durant el regnat de Joan II. Així doncs, en els propers apartats hem d'analitzar el context final del regnat d'Alfons el Magnànim i el preludi del regnat de Joan II d'Aragó per tal d'entendre el moment de composició del ms. Y-III-5 de la RBMSLE.

---

³²⁸ “Within a codicological unit there may be *discontinuities* or *boundaries*: a switch to another watermark, a new set of quire signatures, a change in ruling technique or in number of lines... Any discontinuity –the most important being the boundaries of hands and of texts– deserves the attention of the codicologist. But most of these boundaries do not break the unity of production: they merely mark *sections* within the codicological unit.” GUMBERT, J. Peter. Codicological Units: Towards a Terminology for the Stratigraphy of the Non-Homogeneous Codex. Dins: *Segno e testo. International Journal of Manuscripts and Text Transmission*. Il codice miscellaneo. Tipologie e funzioni. Atti del Convegno internazionale. Cassino 14-17 maggio 2003. A cura di Edoardo Crisci e Oronzo Pecere. Cassino: Università degli Studi di Cassino, 2004, pp. 17-42 (pp. 23-24). Les cursives són de l'autor.

III.1. Moments finals del regnat d'Alfons el Magnànim (c. 1454-1458)

Les reconstruccions històriques del regnat d'Alfons el Magnànim presenten moltes llacunes, segons alguns autors, perquè la història del Principat de Catalunya durant el seu regnat ha estat poc estudiada. Igualment, els anys de les lloctinències de la reina Maria (1421-1436 i 1438-1445) i de Joan de Navarra (1436-1438 i 1445-1458) no han estat tampoc gaire estudiats, talment que hom els considera un “desert historiogràfic”.³²⁹

Des dels primers anys del seu regnat, Alfons el Magnànim es mostrà interessat per l'expansió de la Corona d'Aragó Mediterrani enllà: Sardenya, Còrsega i Nàpols, la seva gran conquesta.³³⁰ El rei s'allunyà més i més de la política peninsular fins al punt de traslladar la seva residència a terres italianes l'any 1432. Els seus lloctinents foren, entre altres, la seva esposa Maria i el seu germà Joan de Navarra que comptaren amb el suport dels consellers i oficials reials.³³¹ Alfons el Magnànim es comportava com si no tingués cap obligació envers els regnes de la Corona, ja que hi havia nomenat altres governants.³³²

El desenvolupament d'una política mediterrània fou significatiu durant el seu regnat. Consolats foren establerts a Morea (1416), Grècia, Candia (1433) i a Ragusà (1443), localitzada a la mar Adriàtica. Relacions diplomàtiques s'iniciaren amb Rodes i Xipre, llocs com ara Albània foren ocupats i negociacions polítiques foren instaurades amb governants d'altres territoris. Durant el seu regnat, el nombre de viatges marítims i comercials des de Barcelona fins al Mediterrani

---

³²⁹ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I. *Causas i desenvolupament de la crisi*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 41.

³³⁰ RYDER, Alan. *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous: the Making of a Modern State*. Oxford: Clarendon Press, 1990.

³³¹ VALDEÓN, Julio. *Los Trastámaras. El triunfo de una dinastía bastarda*. Madrid: Ediciones Temas de Hoy, 2001, pp. 167-172.

³³² MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. El reino de Aragón en el siglo XV (1410-1479). Dins: *Historia de España. Los Trastámaras de Castilla y Aragón en el siglo XV*. Vol. XV. Madrid: Espasa-Calpe, 1964, pp. 373-385 (p. 375).

oriental augmentà, principalment entre els anys 1422-1433 i representen l'apogeu de la transacció de mercaderies amb l'Orient.³³³

III.1.1. El problema amb els remences

Durant el regnat d'Alfons el Magnànim el conflicte amb els pagesos de remença fou un dels problemes més greus. El conflicte era latent des de feia anys enrere, pràcticament des de la fi del regnat de Pere el Gran.³³⁴ Finalment, esclatà a conseqüència de la Pesta Negra, als darrers anys del regnat de Pere el Cerimoniós, quan la pressió senyorial intentà vincular els pagesos a la terra.³³⁵ Cal reconèixer que aquest període no ha estat suficientment estudiat. Segons Vidal i Callicó, els anys més estudiats són entre el 1448 i el 1450 i els tres darrers anys del regnat d'Alfons el Magnànim, entre el 1455 i el 1458.³³⁶

La recaptació dels impostos que els remences havien de pagar provocà un fort malestar entre els pagesos. Els efectes d'aquesta crisi foren desiguals entre els pagesos, la qual cosa provocà que els objectius en la lluita contra llurs senyors fossin també diversos. Mentre alguns intentaven aconseguir la possessió de les terres abandonades a causa de la crisi i, amb la lluita armada, volien aconseguir la

---

³³³ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., pp. 176-177.

³³⁴ MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. Conflictos sociales y guerra civil en Cataluña a finales de la Edad Media. Dins: *Revoluciones y revoluciones en la historia*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1994, pp. 21-39.

³³⁵ SARASA, Esteban. La Corona de Aragón en la baja Edad Media: de la plenitud mediterránea a las crisis acumulativas, mutaciones y reconstrucciones. Dins: IRADIEL, Paulino; MORETA, Salustiano; SARASA, Esteban. *Historia Medieval de la España Cristiana*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1989, pp. 639-650 (p. 647). Pel que fa als contextos inicials del regnat del Magnànim, vegeu: FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. Els "capítols de justícia" de les Corts de 1429 i 1431, plasmació del programa conservador en el conflicte agrari català. Dins: *Estudis d'Història Agrària*. Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós. Rosa Congost i Colomer i Llorenç Ferrer i Alòs (eds.). Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004, pp. 455-463.

³³⁶ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., p. 11.

llibertat dels remences, altres, més moderats, preferien negociar amb els senyors.³³⁷

En general, durant el regnat d'Alfons el Magnànim, les decisions polítiques foren favorables als pagesos. Entre els anys 1446 i 1448 el rei establí una política contrària a l'oligarquia i aprovà la reglamentació de les reunions pageses, la qual cosa afavorí la creació d'un sindicat dels remences. Però, l'acte més significatiu en la política pagesa fou l'aprovació de la *Sentència Interlocutòria*, establerta el 1455 i confirmada el 1457, la qual eliminava les condicions servils i sobretot els mals usos. Aquesta decisió fou el motiu pel qual el rei Joan II tingué seriosos problemes amb les Corts a Catalunya i amb els grups aristocràtics al Principat, no solament com a lloctinent, sinó també com a rei.³³⁸

Entre els anys 1446 i el 1448 aquestes decisions reials foren determinants, ja que atorgaren als remences un caràcter legal a llurs reivindicacions i els oferiren la possibilitat de persistir pacíficament en llurs demandes, cosa que provocà una inquietud entre els senyors. Com afirmen Sobrequés Vidal i Sobrequés Callicó, en aquesta primera etapa ben disposada envers els remences, la reacció dels senyors fou negar que la Corona tingués competència judicial en aquest assumpte, ja que havia pres partit a favor dels remences.³³⁹

Al cap d'uns anys, entre el 1452 i el 1455, la Corona donà suport als pagesos de remença contra els seus senyors, i el 5 d'octubre de 1455 aprovà la suspensió dels mals usos i de la remença. Però, les decisions reials no foren aprovades a les sessions de les Corts i així hagueren d'ésser suspeses diverses vegades.³⁴⁰ Durant aquests anys, Alfons el Magnànim no assumí el govern dels regnes continentals, i el fet que ajornés diverses vegades la seva tornada complicà encara més el

---

³³⁷ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., pp. 179-180.

³³⁸ Ibid., pp. 180-181, 235.

³³⁹ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., pp. 21-26.

³⁴⁰ Ibid., pp. 26-27.

conflicte entre els partits que es disputaven per dirigir la política catalana, la Biga i la Busca.³⁴¹

Després del 1455 la qüestió fou novament discutida. L'alta burgesia, juntament amb sectors del clergat i de la noblesa, tots representats per la Biga, es recusaren a lliurar diners al rei, en oposició a les propostes dels partits reials. Davant la negativa de les Corts, el rei buscava cada vegada més el suport dels remences.³⁴²

Semblava que les relacions entre el rei i els remences estaven ben encaminades, fins que el rei, mitjançant el seu lloctinent a Catalunya, Joan de Navarra, germà seu, ordenà als pagesos que paguessin als seus senyors els homenatges a què estaven obligats. D'altra banda, a causa dels jocs de poder establerts per la Corona, el 14 de gener de 1458 el futur Joan II promulgà la suspensió de les servituds i altres impostos que els senyors demanaven als pagesos. Podem dir, doncs, que durant el regnat d'Alfons el Magnànim hi havia hagut una política social favorable a les classes modestes i a l'emancipació dels pagesos en comparació amb els regnats dels seus predecessors.³⁴³

III.1.2. La Busca i la Biga

Per tal d'entendre el conflicte entre la Busca i la Biga és necessari saber que aquests dos partits aplegaven personatges socials diversos i, per consegüent, tenien objectius diferents. La Biga era representada per l'oligarquia, per l'alta burgesia i per les famílies més tradicionals al Principat de Catalunya; d'altra banda, la Busca estava composta de ciutadans de classe mitjana o popular, de

---

³⁴¹ SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. Sobre el ideal de cruzada de Alfonso V de Aragón. *Hispania* 12 (1952), pp. 232-252.

³⁴² SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., pp. 32-34.

³⁴³ Ibid., pp. 34-36.

gent d'ofici i de comerciants. La Biga demanava llibertat comercial i estabilitat monetària; la Busca defensava el proteccionisme i la no valorització de la moneda a causa de les dificultats de l'època.³⁴⁴

Davant l'actitud reial cada vegada més favorable als buscaires, els participants de la Biga començaren a criticar el rei, fet que, cap al 1454, contribuí al trencament de les relacions entre el rei i els sectors més influents de les classes privilegiades catalanes. En aquest primer moment, hi havia tres qüestions que dividien els partits a les Corts: en primer lloc, la batalla contra els síndics barcelonins; en segon lloc, el problema del greuge del lloctinent general nomenat per Joan de Navarra, Galceran de Requesens (1453-1454), i en tercer lloc, la batalla entre la petita burgesia buscaire de la ciutat de Barcelona i l'aristocràcia del Principat de Catalunya representat per la Generalitat.³⁴⁵

Pel que fa al primer problema, la Biga tractà en les Corts de l'assumpte de la necessària presència del rei al Principat de Catalunya, ja que tothom creia que la seva absència era l'origen dels problemes. A més, criticà els síndics barcelonins retraient-los que no podien participar del braç reial, ja que havien estat nomenats pel lloctinent Galceran de Requesens. En aquest atac, la Biga trobà forts defensors en les grans ciutats del Principat de Catalunya –Lleida, Girona, Perpinyà, Tortosa, Vic, Vilafranca del Penedès i Vilafranca del Conflent–, totes sotmeses a les minories aristocràtiques urbanes.³⁴⁶

A l'altre costat, la Busca, representada principalment pels síndics barcelonins, guanyà per a la seva causa els síndics de les petites localitats rurals afins a la petita burgesia de la ciutat. El seu objectiu era aconseguir que llurs rivals no poguessin donar al rei el préstec que ell els demanava. Enfront de la creixent “invasió” buscaire, la Biga, com a representant de les Corts, sostenia que la situació

---

³⁴⁴ SARASA, Esteban. *La Corona de Aragón en la baja Edad Media...*, op. cit., p. 642.

³⁴⁵ SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., p. 48.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 49.

s'assemblava més a un pacte del rei amb si mateix que no pas un pacte amb els representants del país.³⁴⁷

El resultat d'aquesta querella fou que les reivindicacions dels síndics de les grans ciutats del Principat de Catalunya no foren admeses pels representants barcelonins. Com a conseqüència, la Busca, que s'havia posat al costat del rei i de la majoria de la burgesia del país, no rebé el suport de la noblesa i del clergat i perdé la primera batalla. Per tant, la intenció de la Biga era impedir que prosperessin les peticions d'Alfons el Magnànim a les Corts.³⁴⁸

El segon problema eren els greuges que la Biga presentà a les Corts en contra de Galceran de Requesens. Els greuges eren violacions de la llei –com ara el nomenament de comissaris i la venda d'oficis reials– comeses pels governants, pel rei, pels funcionaris de la cort reial i pels seus lloctinents –en aquell moment Galceran de Requesens–. La qüestió dels greuges era un reflex de la crisi social que, a més dels remences, patien els grups socials inferiors de la societat, en comparació amb les classes privilegiades.³⁴⁹

La tercera vegada que hi hagué una batalla a les Corts fou quan el consell buscaire de la ciutat de Barcelona s'enfrontà amb la Generalitat representada per l'aristocràcia del Principat de Catalunya. La prohibició del consell barceloní d'importar llana estrangera a la ciutat, un proteccionisme que era positiu per als petits burgesos, provocà la reacció dels grans comerciants que importaven teixits italians i flamencs, els quals eren en la seva majoria membres de la Biga i tenien llurs interessos a la Diputació.³⁵⁰

Després d'aquestes fases en què els problemes entre la Biga i la Busca estaven al centre dels esdeveniments, tingué lloc, entre els anys 1457 i 1458, una nova crisi a les Corts arran de la petició reial de diners al Principat de Catalunya. Tanmateix el

---

³⁴⁷ Ibid., pp. 50-51.

³⁴⁸ Ibid., pp. 53-54.

³⁴⁹ Ibid., pp. 70-74, 83.

³⁵⁰ Ibid., pp. 102-104.

lloctinent s'havia absentat a causa d'assumpes personals –sobretot per assumptes al Regne de Navarra– i les sessions foren ajornades. A més, la mort d'Alfons el Magnànim, el juny de 1458, sacsejà la política a la Corona com un tot.³⁵¹ En endavant, el rei de la Corona d'Aragó seria Joan de Navarra.

III.2. El preludi del regnat de Joan II d'Aragó (c. 1458-1462)

Alfons el Magnànim fou un rei més absent que present a la Corona d'Aragó a causa de la seva opció per la política exterior relacionada amb els territoris italians,³⁵² la qual cosa generà queixes dels seus súbdits, principalment dels aragonesos i catalans, a més d'augmentar la distància que hi havia entre els governants i els governats a la Corona d'Aragó.³⁵³ Mentre estava fora de la Península Ibèrica, un dels seus representants fou el seu germà, Joan, rei de Navarra, lloctinent des del 21 de gener de 1436.³⁵⁴

Joan de Navarra ja exercia la lloctinència d'Aragó i Catalunya des de feia vint-i-dos anys. A diferència del seu germà, Joan tenia, en paraules de Vicens Vives, una visió “completament continental”, ja que preferia aconseguir el poder a Castella a continuar la política expansiva del seu germà en el Mediterrani.³⁵⁵ Cal recordar que Joan II tenia una àmplia experiència política, ja que havia treballat a les terres de la Corona de Castella i al Regne de Navarra, a més de la seva experiència en l'àmbit polític italià. Quan fou proclamat rei de la Corona d'Aragó tenia 61 anys

---

³⁵¹ Ibid., pp. 114, 116-118.

³⁵² ARAMON I SERRA, Ramon. L'absència del 'Magnànim' com a tema poètic. Dins: ARAMON I SERRA, Ramon. *Estudis de llengua i literatura*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997, pp. 235-256.

³⁵³ SARASA, Esteban. La Corona de Aragó en la baja Edad Media..., op. cit., p. 658.

³⁵⁴ HILLGARTH, J. N. *La hegemonía castellana. 1410-1474*. Los reinos hispánicos 2. Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1983, pp. 245, 287.

³⁵⁵ VICENS I VIVES, Jaume. Els afers castellans de Joan II de Catalunya-Aragó. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 1 (1953), pp. 17-24.

d'edat i rebia una “herència àrdua enmig d'un veritable ambient de guerra civil”.³⁵⁶

Durant els anys que fou lloctinent, Joan de Navarra continuà la política reial de protecció, aproximació i acord amb la Busca, i es mostrà contrari a les pretensions de la Biga. Després de la mort d'Alfons el Magnànim, el nou rei de la Corona d'Aragó dirigí la seva atenció als problemes de Navarra i aconseguí el que no havia aconseguit fent de lloctinent, és a dir, unificar els partits a les Corts, però amb la novetat que estaven tots unificats contra la reialesa: tots, sense cap distinció, eren unànims contra el rei. El motiu: l'empresonament del seu fill Carles de Viana.³⁵⁷

III.2.1. Els problemes amb Carles de Navarra, Príncep de Viana

A partir de mitjan segle XV, un dels principals enemics polítics de Joan II fou el seu fill, Carles de Viana. Feia temps que entre els dos hi havia desavinences, que començaren amb la mort de Blanca I, reina de Navarra, i que prosseguiren amb la pugna per aquest regne, reflectida a la guerra civil a Navarra entre el 1450 i 1453. A més, Carles de Viana, durant la seva estada al Regne de Mallorca, entre el final d'agost de 1459 i el final de març de 1460, mai no acceptà que el seu pare volgué establir-hi bones relacions.³⁵⁸ La difícil relació del rei Joan II amb el seu fill tenia un motiu concret: els interessos polítics del Príncep de Viana, que comptava amb

---

³⁵⁶ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., p. 119.

³⁵⁷ Ibid., p. 119.

³⁵⁸ MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz. *El príncep de Viana en la Corona de Aragón (1457-1461)*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona, 2011, pp. 195-225.

l'ajut dels reis castellans Joan II de Castella i Enric IV de Castella, bloquejaven els interessos de Joan II d'Aragó a Castella.³⁵⁹

El 31 de març del 1460 Carles de Viana fou rebut a Barcelona amb una acollida fastuosa, semblant a la que tingué el seu pare anys enrere. Acabava de fer una estada de set mesos al Regne de Mallorca per ordre de Joan II, que no volia que el seu fill anés a Sicília ni tampoc a Navarra, llocs on segurament trobaria molts adeptes al seu interès per intervenir en la política del Regne de Navarra.³⁶⁰

Imatge 9

http://ca.wikipedia.org/wiki/Ausi%C3%A0s_March_i_el_pr%C3%ADncep_de_Viana#media_viewer/Fitxer:Agust%C3%AD_Rigalt_Cortiella-_Ausiàs_March_i_el_pr%C3%ADncep_de_Viana-_1279.JPG

Ausiàs March i el Príncep de Viana

Agustí Rigalt Cortiella, 1852, pintura sobre tela, 114x115cm
Biblioteca Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Gertrú

La memòria de la relació del Príncep de Viana i els personatges de la Corona d'Aragó ha estat present durant molt de temps, tant que al segle XIX Agustí Rigalt pintà aquest quadre en què Ausiàs March llegeix un document davant l'encuriós Carles de Navarra, assegut en un tron ornamentat amb les quatre barres

---

³⁵⁹ VICENS I VIVES, Jaume. Els afers castellans de Joan II de Catalunya-Aragó..., op. cit., pp. 17-24.

³⁶⁰ MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz. La estancia del Príncipe de Viana en Mallorca (1459-1460). *Príncipe de Viana* 234/6 (2005), pp. 429-448.

Nou mesos després, a la reunió de les Corts catalanes a Lleida el 2 de desembre de 1460, el rei empresonà el seu fill.³⁶¹ Aquest acte mobilitzà les personalitats catalanes més rellevants dels braços eclesiàstic, militar i reial, els quals s'uniren per demanar l'alliberament del príncep. Esperonats per la bona relació que sempre hi havia hagut entre els dirigents de les Corts catalanes i Carles de Viana, es mostraren més i més contraris a la decisió del rei.

La relació entre el Príncep de Viana i les Corts catalanes començà quan Joan de Navarra encara era lloctinent al Principat de Catalunya. En un moment en què el Regne de Navarra patia problemes interns, la majoria de les Corts no acceptava que el representant del rei Alfons el Magnànim fos absent del Principat de Catalunya. Com que no volien que Joan de Navarra estigués absent a l'hora de qualsevol decisió important a les Corts, enviaren una ambaixada a Carles de Viana, que era a Navarra, amb la intenció d'arribar a un acord perquè el seu pare residís al Principat de Catalunya, ja que el necessitaven per a resoldre la difícil situació que hi havia.³⁶²

Joan II no tenia cap idea de la reacció que provocaria en els catalans l'empresonament del seu fill Carles de Viana,³⁶³ els quals ho consideraren un acte arbitrari que transgredia les normes jurídiques del Principat de Catalunya.³⁶⁴ En aquest context, els catalans insistiren en l'alliberament del príncep, reforçant llurs arguments en els memorials que presentaven al rei. A més, formaren un consell que havia de gestionar l'alliberament del Príncep de Viana. Fins i tot enviaren ambaixadors al rei perquè reivindicessin la doctrina del pactisme. En el cas que el rei no l'alliberés, afirmaven que ells ho farien utilitzant els mitjans de la justícia.

---

³⁶¹ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític: l'ambaixada de la Diputació del General i del Consell del Principat a Joan II (1460-1461). *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 16 (2005), pp. 9-35.

³⁶² SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., pp. 97-99.

³⁶³ HILLGARTH, J. N. *La hegemonia castellana...*, op. cit., pp. 301-302.

³⁶⁴ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., p. 239.

Els ambaixadors que tractaren amb el rei li demanaren que traslladés el príncep a Catalunya, ja que es trobava empresonat en el Regne de València.³⁶⁵

Així doncs, entre el desembre de 1460 i el març de 1461 tingué lloc un procés diplomàtic entre les institucions catalanes i el rei amb la finalitat d'alliberar el Príncep de Viana. Certament, també hi hagueren peticions de llibertat per al príncep en els regnes de València, Mallorca i Aragó, però només a Catalunya aquestes assumiren un caràcter pactista.³⁶⁶ Segons Desdevises, els catalans veieren en aquest cas una oportunitat per a fer prevaler llurs privilegis i limitar el poder reial.³⁶⁷

Amb aquest mandat, els ambaixadors es presentaren al rei a mitjan de gener del 1461, però les negociacions no portaren enlloc.³⁶⁸ En contrapartida, el rei havia aconseguit unir en contra d'ell un territori polític que es trobava dividit: la Biga, que controlava la Diputació i representava les oligarquies municipals i alguns aliats entre la noblesa i la clerecia, i la Busca, que des del 1453 tenia el poder de Barcelona, s'uniren per anar en contra del rei. Però la unió fou momentània, ja que la lluita a les Corts s'organitzà a partir d'unes noves bases.³⁶⁹

---

³⁶⁵ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític..., op. cit., p. 15.

³⁶⁶ HILLGARTH, J. N. *La hegemonía castellana...*, op. cit., p. 302.

³⁶⁷ DESDEVISES DU DEZERT, Georges. *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane: Étude sur l'Espagne du nord au XVe siècle*. Paris: Armand Colin et Cie Éditeurs, 1889.

³⁶⁸ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític..., op. cit., p. 19.

³⁶⁹ En aquest sentit, una de les millors anàlisis sobre l'època és la de Callicó i Vidal: "Entre la Busca i la Biga, Joan II s'inclinà per... Navarra i per Joana Enríquez. I allò que no havia pogut aconseguir com a lloctinent durant tres anys d'actuació a les Corts –és a dir, la concòrdia entre els dos partits que dividien els seus súbdits– ho obtingué com a rei en un termini de molts pocs dies després de la malaurada detenció del seu fill gran, la desgraciada jornada del 2 de desembre del 1460. Aleshores, tot el país, sense distinció de partits polítics o de classes socials, es posà d'acord en un meravellós moviment d'unanimitat, però fou contra el rei. La Busca i la Biga, els greugistes i els antigreugistes de 1455-1456, els senyors i els camperols, els patricis i els menestrals, oblidaren llurs diferències i s'uniren en un moviment comú de repulsa en el qual participaren igualment –i és un fet no prou remarcat– els qui a la propera guerra civil havien d'ésser defensors decidits de la dinastia i els qui havien d'ésser-ne els enemics acarnissats. Però quan, després de la claudicació del rei a les Capitulacions de Vilafranca i, sobretot, després de la mort de Carles de Viana, el riu tornà a mare, els súbdits del fill de Ferran d'Antequera es tornaren a barallar. Tanmateix, ara, la lluita era plantejada sobre unes bases noves, sobretot

Durant la Guerra Civil Catalana diversos grups mostraven llurs diferències polítiques sobre la dinastia regnant i sobre el rei Joan II. D'una banda, hi havia moltes expectatives dipositades en el rei Joan II; d'altra banda, també hi havia molts retrets a fer-li, un dels quals era que, suposadament, no volia que el seu fill Carles de Viana el succeís en el tron.³⁷⁰ En aquest sentit, hom acusava el rei de violar les llibertats catalanes com també hom li recordava que no tenia dret a canviar la successió al tron ni tampoc a excloure a Carles del seu dret com a primogènit.³⁷¹

Els diputats i els membres del Consell del Principat de Catalunya decidiren d'organitzar un exèrcit per alliberar Carles.³⁷² L'escenari era complex: a Barcelona, es formà un exèrcit auxiliat per 24 galeres; a Lleida, el rei gairebé fou empresonat, però aconseguí fugir, si bé fou perseguit fins a Aragó. Dies després, tota Catalunya estava armada. Davant aquest quadre social, el rei alliberà Carles i l'envià a Barcelona el 25 de febrer de 1461.³⁷³ A més, la Concòrdia de Vilafranca del Penedès, del juny del 1461, recollia les reivindicacions polítiques presentades per l'oligarquia catalana. Aquestes reivindicacions, provinents del temps de Pere el Cerimoniós i dels regnats dels dos primers reis Trastàmars, s'imposaren³⁷⁴ i representaren la victòria del pactisme dels catalans. Al rei Joan II li fou prohibit

---

polítiques. *Una minoria enèrgica i audaciosa es proposà, senzillament, acabar d'una vegada amb la dinastia, aprofitant-ne la impopularitat, mentre una altra minoria també agosarada i decidida cregué que hom anava massa lluny i, no volent fer un salt al buit, es proposà, a mesura que els designis dels seus adversaris s'anaven manifestant, defensar la dinastia sorgida de Casp, però no pas per haver sortit de Casp, ni per castellana, ni per autoritària, sinó simplement perquè era la legítima i era aquella a la qual havien jurat fidelitat, i aquest sentiment se'ls imposà per damunt de qualsevol altre. (...) Allò que no pot ésser admès com a veritat incontrovertible és que els enemics de Joan II fossin els defensors del constitucionalisme tradicional, i que els seus partidaris ho fossin de l'autoritarisme monàrquic. Els uns i els altres cregueren que defensaven igualment l'ordre constitucional: els primers oferint la corona successivament a Enric IV de Castella, a Pere de Portugal i a Renat d'Anjou; els segons mantenint-la en el pare de Ferran el Catòlic." SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., pp. 119-120.*

³⁷⁰ SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític..., op. cit., p. 27.

³⁷¹ HILLGARTH, J. N. *La hegemonia castellana...*, op. cit., p. 304.

³⁷² SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític..., op. cit., p. 30.

³⁷³ HILLGARTH, J. N. *La hegemonia castellana...*, op. cit., p. 304.

³⁷⁴ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1961, p. 174.

d'entrar al Principat de Catalunya i Carles de Viana fou nomenat lloctinent perpetu a Catalunya.³⁷⁵ Cal recordar que aquestes peticions donaren origen al document Memorial de Greuges, escrit pels diputats de la Diputació del General i pel Consell del Principat de Catalunya, document que és considerat la primera manifestació del catalanisme polític.³⁷⁶

Joan II no sabia la reacció que la seva decisió de perseguir al seu fill Carles provocaria en el Principat de Catalunya.³⁷⁷ A la fi, Carles fou alliberat i morí al cap de poc, el 23 de setembre de 1461. Però els barcelonins cregueren que la seva mort havia esta provocada pel seu pare.

III.2.2. Un esdeveniment anunciat: la Guerra Civil Catalana (1462-1472)

Després de l'alliberament de Carles de Viana, Joan II continuà mantenint que el seu fill no l'havia de succeir en el tron. Quan morí Carles de Viana, la dona de Joan II, Joana Enríquez, fou acusada d'haver-lo assassinat.³⁷⁸ En aquells moments, la mort del Príncep de Viana fou percebuda pels catalans com el resultat de la persecució i l'empresonament infligits pel seu pare. Com a conseqüència, el Principat de Catalunya patí deu anys de guerra civil, una confrontació violenta i llargament incubada, des de les discussions en les Corts fins a l'empresonament de Carles.³⁷⁹

Abans de la guerra, l'escenari s'anà construint lentament d'acord amb els esdeveniments. El rei Joan s'emparà en els buscaires, en els remences i en el rei

---

³⁷⁵ SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I..., op. cit., p. 129.

³⁷⁶ SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític..., op. cit., p. 35.

³⁷⁷ HILLGARTH, J. N. *La hegemonía castellana...*, op. cit., p. 302.

³⁷⁸ *Ibid.*, p. 305.

³⁷⁹ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., p. 239.

de França, Lluís XI el Prudent. D'altra banda, la majoria de l'oligarquia de Barcelona i del clergat s'aplegà entorn del Consell del Principat de Catalunya.³⁸⁰

Políticament, aquest conflicte provenia d'un enfrontament entre l'autoritarisme reial i el constitucionalisme oligàrquic català. Les forces polítiques es trobaven dividides en dos grups: d'un costat, hi havia els reialistes, els pagesos de remença i el sector dels buscaires que donaven suport a Joan II d'Aragó; de l'altre, hi havia la Generalitat i el Consell del Principat de Catalunya, juntament amb el rei castellà, Enric IV, el primer rei elegit pels catalans.³⁸¹

Durant la Guerra Civil Catalana dos altres personatges foren coronats com a reis al Principat de Catalunya. El primer fou Pere de Portugal, nét de Jaume II d'Urgell, fill de l'infant Pere de Portugal i duc de Coïmbra i d'Elisabet d'Urgell i d'Aragó (c. 1409-1470), filla de l'últim comte d'Urgell.³⁸² Segurament aquest fet representa no solament una reacció contra la presència de Joan II al Principat de Catalunya, sinó també una reacció contra el resultat del Compromís de Casp, ja que proposà com a rei el nét de Jaume II d'Urgell. Pere de Portugal exercí la funció de rei d'una república aristocràtica i arribà fins i tot a suspendre les reunions del Consell, al·legant que el rei hauria d'actuar amb plens poders. Durant el seu regnat, la Guerra Civil perjudicà el Principat de Catalunya, ja que Aragó, València i Mallorca s'havien unit al bàndol de Joan II i alguns bigaires abandonaren el bàndol en què militaven. La seva mort el juny del 1466 dificultà encara més als rebels catalans la prossecució de la guerra.³⁸³

El tercer i últim rei del Principat de Catalunya fou Renat I d'Anjou, representat pel seu fill, Joan de Lorena, en iniciar-se l'última fase de la Guerra Civil. Segons

---

³⁸⁰ IRADIEL, Paulino. La crisis medieval. Dins: DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (org.). *Historia de España*. Vol. 4. De la crisis medieval al Renacimiento (ss. XIV-XV). Barcelona: Editora Planeta, 2008, p. 254.

³⁸¹ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., pp. 244-246.

³⁸² SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *Els barons de Catalunya*. Edició i pròleg a cura de Jaume Sobrequés i Callicó. Revisió a cura d'Armand de Fluvià i Escorsa. Barcelona: Editorial Base, 2011, p. 184.

³⁸³ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., pp. 248-249.

Sobrequés i Vidal, els catalans l'havien elegit després de considerar la candidatura de Joan Ramon Folc IV, fill de Joan Ramon Folc III, comte de Prades i de Cardona i de Joana d'Urgell, –aquesta, filla de Jaume II d'Urgell–. Tanmateix, aquesta decisió no es concretà, ja que Joan Ramon Folc IV lluitava al costat de Ferran II d'Aragó, fill de Joan II, el qual seria el futur rei de la Corona d'Aragó.³⁸⁴ Al començament d'aquest període, els rebels tingueren èxit en llurs atacs a l'exèrcit reial, però finalment fou signada la pau al Principat de Catalunya. A més, el rei d'Aragó seguia demostrant les seves estratègies de guerra i política en què el principal acte fou el casament del seu fill Ferran II d'Aragó amb Isabel de Castella, hereva de Castella.³⁸⁵

I fou durant aquest context que el ms. Y-III-5 de la RBMSLE, una miscel·lània no sols en el seu contingut, sinó també en les seves intencions textuais, fou compost. A partir d'ara analitzarem aquest objecte.

III.3. El ms. Y-III-5 RBMSLE i les seves parts

En col·lacionar els manuscrits del *SE*, Joan Iborra descobrí que aquests presentaven dues famílies. La primera és representada pel ms. Y-III-4 de la RBMSLE, anomenat “A” i pel ms. 7964 de la BNE, anomenat “C”, i la segona és representada pel ms. Y-III-5 de la RBMSLE, anomenat “B”. Segons l'editor, els errors conjuntius dels tres manuscrits indiquen l'existència d'un text comú (α) del qual deriven totes les tres còpies actualment conegudes i, específicament, una

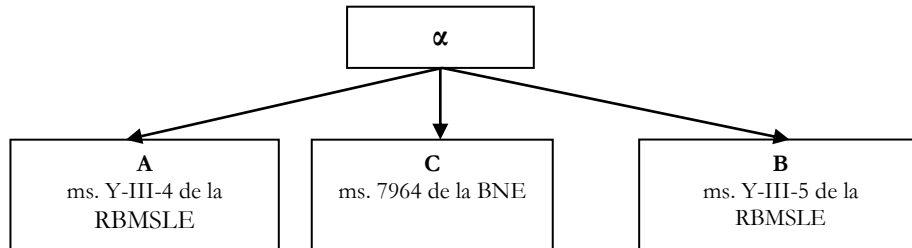
---

³⁸⁴ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. *Els barons de Catalunya...*, op. cit., p. 223.

³⁸⁵ VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas...*, op. cit., pp. 249-251.

font comuna per als exemplars B i C que, segons Iborra, és l'obra de Pere Tomic, les *HCRACB*.³⁸⁶

Esquema 4

Aquestes informacions ajuden a veure l'especificitat del text contingut en el còdex que estudiem, una diferència que serà necessària per a comprendre la seva intencionalitat. En aquest sentit, analitzarem les seves diverses parts.

III.3.1. La *HE* (primera part)

La primera part del manuscrit Y-III-5, la *HE*, presenta una estructura que reuneix diversos temes que van des de la creació del món fins al regnat d'Alfons el Magnànim. Amb una lectura atenta del manuscrit podem distingir-hi 14 seqüències, les quals són esmentades a la taula següent:

---

³⁸⁶ IBORRA, Joan. Introducció. Dins: *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 17-19.

Taula 4 Contingut de la narració del text *HE* al ms. Y-III-5 de la RBMSLE

Seqüència	Paràgrafs	Folis	Contingut
1	1-3	1r-2v	Creació del món
2	4	3r-3v	Població del món
3	5-7	4r-5r	Població del Regne d'Aragó i d'Espanya
4	8-11	5r-6v	Construcció de la ciutat de Barcelona i les senyories de la ciutat
5	12-14	6v-7v	Presència de Carlemany a Espanya i de Ludovic a Barcelona
6	15	7v-8r	Història de la traïció del comte Julià
7	16	8r-9r	Origen dels Gots
8	17-24	9r-12v	Història de la traïció del comte Julià
9	25-29	12v-15r	Atacs dels reis musulmans Invasió musulmana a la Península Història del Regne de Navarra i del Regne d'Aragó
10	30-39	15r-18v	Història del Regne d'Aragó
11	40-49	18v-22v	Independència del Regne d'Aragó Formació del Regne d'Aragó Unió del Regne de Navarra amb el Regne d'Aragó Unió del Regne d'Aragó amb el comtat de Barcelona
12	50-60	22v-27v	Història del comtat de Barcelona Importància dels barons catalans Incursió carolíngia a les terres peninsulars Organització carolíngia en el Principat de Catalunya
13	61-70	27v-33v	Donació de la ciutat de Barcelona a Guifré d'Arrià Guifré el Pelós, primer comte de Barcelona Història de la dinastia dels comtes de Barcelona
14	71-84	33v-46r	Reunió del Regne d'Aragó amb el comtat de Barcelona Història dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó fins a Alfons el Magnànim

Com podem observar, el contingut textual no presenta cap correspondència amb el títol amb què aquest text és més conegut, és a dir, *HE*, ja que es refereix a la història del Regne d'Aragó i la seva unió territorial amb el Principat de Catalunya. A partir del cinquè capítol (o paràgraf) la narració es refereix a la història del Regne d'Aragó i en el vuitè comença la història de la ciutat de Barcelona.³⁸⁷ Segons Joan Iborra, la narració del ms. Y-III-4 de la RBMSLE, que conté una altra versió d'aquest text, presenta una intencionalitat diferent de la versió que es

³⁸⁷ RBMSLE, ms. Y-III-5, fols. 4r, 5r-5v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 159, 161-162.

troba al ms. Y-III-5 de la RBMSLE. Amb referència al ms. Y-III-4, Joan Iborra destaca que la seva producció segurament fou patrocinada pels interessos de la família dels Jardí, ja que en la narració hi ha inserits diferents personatges d'aquesta família. D'altra banda, la primera part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE, nostre objecte d'estudi, no presenta cap intencionalitat clara, només s'hi percep un cert protagonisme de la ciutat de Barcelona.³⁸⁸

La narració del còdex Y-III-5 comença amb la història de la primera edat del món basada en el llibre del Gènesi. Segons la narració, Déu conferí la senyoria sobre el món primerament a Adam i la transferí després als seus descendents, Set, Enòs, Canan, Malech, Jeret, Enoch i Matusalen, fins a arribar a Noè. A partir del diluvi, començà un nou ordenament de la població del món en què intervingueren els seus tres fills, Sem, Cam i Jàffet. Després de comentar l'incident en què Noè maleí al seu fill Cam per haver-li embriagat,³⁸⁹ l'actor de la narració estableix la funció social que tindria cadascun dels fills de Noè:

Aquest [Sem] començà e instituí l'estament e orde sacerdotal, e fon lo primer qui féu sacrifici a Déu, de qui isqué tot l'estament clerical. Deu's entendre [que] per lo cobrir de la cara que's féu Cam passant avant que'ls clergues han lurs béns transitoris, dels quals no an sinó la vida. Per Cam e Canan són entesos los servents, tartres, rosos e charquesos, negres, e tots esclaus comprats e venuts, pagesos e gent rural qui viuen de lur treball corporall. De Jàffet, tercer fill, són devalats tots los grans senyors dell món e tota gentilessa. Aquest fon qui primer agué vergonya en lo món, la qual és la primera virtut de gentilessa. Aquest fon lo primer hom qui cavalcà cavall, e casà, e pres ocells, e tench esclaus, e servents a sa muller, e fonch lo qui primer començà tenir estament. Relexant la enologia de l'orde ecclesiàstich, e venint a l'estament real, e setglar, e art de cavalleria, vull, en breus paraules, demostrar en quina manera se poblà Spanya, ne de quines nacions och e part de lles altres confinies del món.³⁹⁰

---

³⁸⁸ IBORRA, Joan. Introducció. Dins: *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 16.

³⁸⁹ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 2r. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 156-157.

³⁹⁰ RBMSLE, ms. Y-III-5, fols. 2r-3r. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 158.

Dels fills de Noè, Jàffet poblà Europa i tingué set fills: Gomer, Magoch, Madeus, Jaunus, Tubal, Monsópius i Tarrer. D'aquests, Tubal poblà Espanya. Una primera conclusió, doncs, que podem treure de la intencionalitat d'aquesta primera part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE és que Espanya fou poblada per l'estament dels grans senyors, els descendents de Jàffet, els qui comandarien el món. A més, cal esmentar les funcions socials que exercirien els seus descendents, com ara la gentilesa, l'art de cavalleria i l'art de la caça. Hem de recalcar que els historiadors familiars s'esforçaren de manera persistent a connectar els llinatges als quals servien amb la figura mítica de Jàffet, que instituí una dinastia que tenia un passat heroic. La *HE* present al ms. Y-III-5 de la RBMSLE és un text únic en comparació amb la versió present al ms. Y-III-4 de la RBMSLE, sobretot perquè hi trobem la intenció del seu *actor*:

E per amor de açò, relexant los dits actes he venint, per abreugar, a la intenció [de] veure e saber la casa de Aragó com és estada poblada, e d'on devalla, e de quines nacions és, cové a saber e pendre fonament e principi, segons istòries o legendes per mi, *dit actor*, lestes, vinch al cinquèn fill de Jàffet, per nom Tubal, lo qual se'n vench a poblar en la província o partides d'Espanya (...).³⁹¹

En aquest fragment el personatge que composà la narració s'intitulà *actor*, és a dir, segons el que hem esmentat en la introducció, “aquell que produeix un llibre”. En aquest cas, l'*actor*, que no és identificat, ha compost una obra en què comenta els esdeveniments de la població d'Espanya, més específicament de la Corona d'Aragó, segons les històries i les llegendes creades per ell (“segons istòries o legendes per mi, *dit actor*, lestes”). Cal recordar que aquesta informació està posada justament abans de començar a explicar la població de la Corona d'Aragó. Per tant, l'*actor* presenta la seva versió o la versió que li demanà el patrocinator del text. Comparant aquesta narració amb la del ms. Y-III-4 de la RBMSLE, no

---

³⁹¹ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 4r. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 160.

hi trobem aquest *actor* i la seva decisió de crear una altra narració. Estem davant, doncs, d'un objecte únic.

En la narració veiem que l'*actor* vol centrar el seu discurs en la formació de la ciutat de Barcelona:

Èrcules, sabuda la nova, vench al Munt Judaïc. E stant alí, féu desembarcar la gent. E Èrcules, mirant la província e lo ribatge de aquella, e per ço com ell era gran estròlech, vista la constilació de tota la província, edificà la ciutat de Barcelona, alí on és ara, la qual edificació fon en lo temps de Gedon, qui jutgava Israel l'any del començament après lo diluvi MDCCCX anys. E après que Èrcules hac edeficada la ciutat de Barcelona, lo dit Èrcules pres per cap major e estatge la dita ciutat de Barcelona. E estant en la dita ciutat, ell provehïa per totes les parts que eren sots sa senyoria.³⁹²

Després d'aquests capítols inicials, la narració se centra en la formació del Regne d'Aragó i també del comtat de Barcelona. La incursió de Carlemany a Espanya i la presència de Ludovic a Barcelona són els temes comentats abans de la invasió musulmana a la Península. Tot seguit, comença la història del Regne de Navarra i del Regne d'Aragó, segueix la posterior unió d'aquests dos territoris i acaba amb la unió entre el comtat de Barcelona i el Regne d'Aragó.

L'altra qüestió es refereix a la presència dels barons catalans en la formació del comtat de Barcelona a l'època de Otger Catalò, i també a la incursió carolíngia a les terres peninsulars. L'organització carolíngia del Principat de Catalunya i la donació de la ciutat de Barcelona per Lluís el Piadós a Guifré d'Arrià són temes que també narra la història creada per l'*actor*.

Joan Iborra remarcà que els dos textos existents –el del ms. Y-III-4 i el del ms. Y-III-5– tenen intencionalitats diferents. El que nosaltres estudiem i que fa part de

---

³⁹² RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 5r-5v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigbardines...*, op. cit., p. 162.

l'objecte principal d'aquest capítol (ms. Y-III-5) narra una defensa de la ciutat de Barcelona en el curs de la història dels comtes de Barcelona i posteriorment dels comtes de Barcelona com a reis d'Aragó.

Amb l'objectiu d'intentar trobar la intenció de l'*actor* d'aquest text, hem analitzat detingudament la narració i hem arribat a algunes conclusions. La nostra anàlisi ha trobat cinc fragments de la narració (apartats III.3.1.1, III.3.1.2, III.3.1.3, III.3.1.4 i III.3.1.5) en els quals l'*actor* estableix un vincle entre el seu present i el passat. Per tant, serà mitjançant aquests fragments en la narració del text *HE* que intentarem trobar el probable estament social al qual pertanyia l'*actor* de la *HE* al ms. Y-III-5.

III.3.1.1. Els problemes amb els remences

El primer fragment fa referència a algunes afirmacions relacionades amb els remences:

Mort doncs, lo emperador Carles, los moros donaren e feren grans gueres als barons crestians qui eren romasos en la terra del Principat de Catalunya, en tant que als dits barons senyors de la terra covench consentir que lurs vasals crestians fesen traüt als moros de totes les males costumes que *huy* hi són. E aquests són los hòmens que *huy* són dits de remença. E axí visqueren los dits barons fins a la venguda del dit rey Loís de França, fill de l'emperador Carles, la qual conquesta lo dit rey Loís continuà e complí, segons per son pare li fon manat. Aquest vench en Catalunya en l'any DCCCXI e essent en lo Principat, manà a tots los crestians qui se eren tractats als moros que's rebel·lassen contra los moros, los quals, per por dels moros, no u gosaren fer. E lo dit rey Loís, vehent que no u volien o no u gosaven fer, après que hagué conquistada tota la terra, hordenà e volgué que tots aquells crestians qui per manament seu no s'eren

volguts rebetlar contra los moros, romanguesen e fosen sotmesos als dits moros.³⁹³

En aquest fragment hi ha una afirmació contra els coneguts “hòmens que huy són dits de remença”, els quals l'*actor* relaciona amb les “males costumes” que existien en el seu temps (“huy”). L'*actor* del text recuperà del passat la informació segons la qual després de la mort de Carlemany els sarraïns guerrejaren contra els barons cristians que habitaven les terres del Principat de Catalunya. Aquests senyors toleraren que llurs vassalls fessin tractes amb els invasors, la qual cosa permeté que sorgissin les “males costumes” que a l'època de l'*actor* encara persistien (“huy”).

Malgrat que l'*actor* no digui quines són aquestes “males costumes”, probablement es refereix a la qüestió dels pagesos remences, un fet molt present durant el regnat d'Alfons el Magnànim, com hem vist, especialment entre els anys 1448-1450 i 1455-1458, i durant el regnat de Joan II, quan aquest rei es refià políticament dels remences abans de l'inici de la Guerra Civil Catalana. Hem de tenir en compte que l'*actor* identifica els actuals homes de remença amb un passat negatiu, la qual cosa, segons la visió de l'*actor*, obliga a condemnar llur conducta. El text estableix, doncs, un lligam entre el passat i el present i fixa l'origen del mal contemporani. Per tant, podem afirmar que l'*actor* de la *HE* continguda en el ms. Y-III-5 era contrari al moviment dels remences.

---

³⁹³ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 27r-27v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigbardines...*, op. cit., pp. 196-197.

III.3.1.2. Els “homes de paratge” i la impossibilitat de la pèrdua de la ciutat de Barcelona

En el paràgraf 64 trobem una referència en la qual hi ha una altra connexió entre el passat històric i el present de l'*actor*. El moment històric a què remet la narració és fonamental, i en aquest cas remet a la recuperació de la ciutat de Barcelona pels cristians en lluita contra els musulmans. Tot passà a l'època de Borrell II, quan els musulmans assetjaren la ciutat:

Estant en la dita ciutat ajustà *tots los barons, nobles e cavallers*, entre los quals hi fon N'Oliba Cabreta; lo compte Roger de Pallars; lo compte d'Ampúries N'Uget; En Bernat, vescomte de Bas; En Guillem, vezcomte del Querforada; En Ponç, vezcomte de Cabrera; N'Uch de Mataplana; En Pere Galceran de Pinós; En Dalmau de Roquabertí; N'Uch Folch, vezcomte de Cardona e los cavallers de totes les muntanyes. E com fossen [30v] tots ajustats dix e explicà a aquells les paraules següents: 'Barons ja sabeu com los moros me an tolt la ciutat de Barcelona, que no'm resta sinó Muncada [e] Cervelló, perquè us prech carament a tots ensems quants sou ací, que la m'ajudeu a pendre e a cobrar'. Los quals, oïda la proposició a ells feta per lo dit compte, li respogueren tots qui ells eren tots contents de bon grat ajudar-li, però que'ls apareia que devia sobre açò trametre embaxada al sant pare, e a l'emperador, e al rey de França que li deguessen socórer e ajudar de gents d'armes per cobrar la dita terra. La qual cosa acordada e la dita embaxada presta, fonch tramesa als dits senyors. E durant lo temps de la dita embaxada, lo dit comte e tots los barons e nobles, veents que'll stament melitar se demenuïa cascun jorn, per rahó de les continuades batalles en les quals se'n perdien molts, hagueren de acort e consell entre tots los dits barons que'l dit conte atorgara privilegi militar a tothom qui pogués sostenir cavall, e que en esta manera haurien prou servidors. E de continent, lo dit comte atorgà lo dit privilegi a cascú de aquells qui sostrindien lo dit cavall per rahó del dit atorgament de privilegi. Dins breus dies, los dits comte e barons se trobaren ab DCD hòmens a cavall, armats, *los quals foren appellats d'allí avant hòmens de paratge*, quasi volent dir qui eren en totes coses pars eguals als cavallers. E ara és-nos romàs que dien hòmens de paratge, volent lo dit compte. E proveint que les cases de cascú de aquests fosen dits masos e de servents qui eren fossen dits franchs. E véus la causa per què e la manera com foren atrobats e fets los hòmens de paratge. Lavors, lo dit compte, ab los barons e hòmens a cavall, anaren assetgar Barcelona, la qual dins breus dies e

temps virtuosament agué e cobrà. *E de lavors ençà, per mercè de nostre senyor Jesuchist, no s'és perduda ni·s perdrà.*³⁹⁴

Aquest fragment ens presenta la ciutat de Barcelona com a protagonista. Un fet remarcable és la presència dels nobles, barons i cavallers en la recuperació de la ciutat. En la visió de l'*actor* de la narració, la ciutat fou recuperada amb l'ajut dels nobles, barons i cavallers, la qual cosa ens demostra que una de les intencions de l'*actor* fou ressaltar la funció d'aquests personatges en la construcció històrica d'aquesta ciutat.

Una altra qüestió fa referència als “hòmens de paratge”, que foren decisius en la recuperació de la ciutat, ja que en aquell moment el contingent militar de què disposaven els cristians era reduït. Aquesta denominació indica una composició d'ascendència noble, de llinatge. L'origen d'aquesta expressió l'hem de veure a l'obra *HCRACB* del cronista Pere Tomic,³⁹⁵ la qual l'*actor* utilitzà per a compondre aquesta part de la narració.

Per acabar, hem de destacar que l'*actor* subratlla que la ciutat de Barcelona “no s'és perduda ni·s perdrà” per als enemics exteriors. Al nostre parer, hi ha una afirmació insistent que la ciutat de Barcelona mai no s'hauria de perdre, ja que l'*actor* es refereix al seu present (“no s'és perduda”) i al futur (“ni·s perdrà”). Sembla com si el narrador parlés de quelcom que hagués passat o d'un esdeveniment relacionat amb la ciutat que estigués passant en l'època de la composició de la narració, i possiblement podria influenciar en el futur. Cal recordar que ens trobem en un context en què la ciutat de Barcelona s'aixecà contra el rei Joan II d'Aragó a la Guerra Civil Catalana. Ja hem explicat que la ciutat de Barcelona estava en contra del rei Joan II i que la ciutat, després de l'alliberament de Carles de Navarra i el seu establiment com a lloctinent

---

³⁹⁴ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 30r-30v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., pp. 201-202.

³⁹⁵ PERE TOMIC. *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*. Textos Medievals 29. Índices por Juan Sáez Rico. Reimpresión facsímil de la de 1534. València: Anubar, 1970.

permanent, prohibí a Joan II d'Aragó d'entrar-hi. La guerra, doncs, seria una manera que el rei podria recuperar-la.

III.3.1.3. L'origen de la guerra contra els genovesos

El text es refereix també al comentari sobre la incursió a la P'illa de Mallorca pels cristians en temps de Ramon Berenguer III, context en què l'*actor* fa una referència a l'origen de la guerra entre catalans i genovesos:

E stant aquí, vench una fusta de Malorques per la qual sabé com los genovesos havien liurada la ciutat de Malorques als moros per dinés. Hoïda la dita nova per lo dit comte, agué de aquella singular e gran desplaer vehent la malesa que li era estada feta. E per aquesta rahó, lo comte féu manament a tots los catalans que jamés per nul temps fossen amichs de jenovesos, ans de aquí avant fossen ab ells en guerra de omey. E aquesta és la causa principal d'on és exida la guerra de catalans ab genovesos. Aprés de açò, lo dit comte se desisqué del rey de València e de Tortosa, los quals convengué fer-li trahüt, lo qual li feren mentre visqué.³⁹⁶

Sabem que el rei Alfons el Magnànim havia estat en guerra contra els genovesos dues vegades, una de les quals fou a la fi del seu regnat. Aquest fet li conferí una gran importància en la política continental, per tal com havia restat molts anys en terres italianes. Des del començament del seu regnat, el rei s'interessà més pels assumptes mediterranis que no pas pels ibèrics. Per aquest motiu, decidí guerrear

---

³⁹⁶ RBMSLE, ms. Y-III-5, fols. 32v-33r. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 205.

per conquerir Nàpols, i restar-hi després de la conquesta com a màxima autoritat del regne.³⁹⁷

III.3.1.4. La referència al regnat d'Alfons el Magnànim

El quart punt és el comentari que Joan Iborra inclogué en la seva edició. Es refereix a l'època de la regència d'Alfons el Magnànim:

Fins ací havem hagut d'on an haüd principi los il·lustres comtes de Barcelona e los gloriosos actes que an fet, e com a singular geny e tracte del noble En Guillem Ramon de Moncada, lo regne d'Aragó és stat ajunt al comdat de Barcelona. D'ací avant havem a veure la descendença dels il·lustres reys de Aragó, dell rey Ildefonsus fins al gloriós rey e senyor nostre don Alfonso, *huy benaventuradament regnant*.³⁹⁸

Aquest és el punt més discutit en els estudis de la datació del text. Pel que sembla, seguint la informació esmentada en cursiva al fragment a dalt, cal situar la seva composició abans del 27 de juny del 1458, data de la mort d'Alfons el Magnànim.

El fet que hi hagi una referència al regnat d'Alfons el Magnànim a la narració de la primera part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE no vol dir directament que aquest text hagi estat compost durant aquest regnat, sobretot si es tracta d'una còpia, l'antígraf de la qual probablement fou l'arquetip, com ja hem esmentat a l'esquema 4. Al nostre parer, per trobar la data aproximada de la composició del manuscrit cal examinar la seva narració com un tot i relacionar-la amb el moment

---

³⁹⁷ RYDER, Alan. *The Kingdom of Naples...* op. cit.

³⁹⁸ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 35r. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 209.

històric que s'esdevenia a la Corona d'Aragó, més específicament entre la fi del regnat d'Alfons el Magnànim i el començament del regnat de Joan II d'Aragó.

III.3.1.5. L'exemple del rei En Jaume I

El cinquè punt subratllat ens remet a l'episodi de la narració en què l'*actor* esmenta la participació dels barons, nobles i cavallers en les conquestes del rei En Jaume I el Conqueridor:

Aquest rey En Jaume amprés la conquesta de la ylla de Malorques la qual, *ab ajuda dels prelats, e barons, nobles, e cavallers e universitats de Catalunya*, conquistà, e agué e la tornà a la santa fe catòlica crestiana e tota la illa de aquella, la qual poblà de crestians per gràcia de Jesuchrist. E tornant en Catalunya de la dita conquesta, amprés la conquesta del regne [de] València *ab ajuda dels tres brasos de Aragó*, la qual en breu temps agué e la major part del regne, en la qual féu venir .M. donzelles de Leyda e de Urgell a les quals donà allí marit. E fet açò, lo rey féu furs e leys ab los quals se regeix huy en dia. E cresqué a la fe crestiana .MCC. esglésies. Aquest fon meravellós rey qui jamés féu res desplaent a la terra, *car jamés féu alguna cosa que no la fes ab consell de lla terra.*³⁹⁹

En aquest fragment l'*actor* exposa dues característiques del regnat del rei En Jaume I. A la primera, amb referència a la conquesta de la illa de Mallorca, es destaca la participació dels prelats, dels barons, dels nobles, dels cavallers i de les universitats de Catalunya. Això mateix succeí en la conquesta de València, una expansió territorial aconseguida amb l'ajut dels tres braços: la noblesa, l'Església i els cavallers. A la segona, el text remarca que el rei En Jaume I fou un rei

---

³⁹⁹ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 37r-37v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 213.

exemplar per al regne, ja que sempre seguia el consell de la terra, això és, dels nobles i de tots els qui formaven part de la seva cort.

L'espai dedicat al rei En Jaume I, tot i ésser molt reduït comparat amb el dedicat a altres reis, demostra que en el moment de la composició de la narració de la *HE* el Conqueridor ja era una figura rellevant en la història dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. L'*actor* destaca les conquestes del rei En Jaume I, fetes amb l'ajut dels qui formaven part de la seva cort. A més, descriu la seva manera de governar, sempre consultant la seva cort i els qui eren més a prop del govern, i ho fa amb una doble intenció. La primera, vol treure l'atenció als reis i dirigir-la a altres actors socials, com ara els "prelats, barons, nobles, cavallers i universitats de Catalunya", com una forma de subratllar les seves participacions en la reconstrucció del passat dels comtes de Barcelona com a reis d'Aragó. La segona, vol enaltir l'actitud exemplar del rei En Jaume I, que sempre consultava els seus súbdits en tot el que feia referència als assumptes del govern. En aquesta referència hi ha un record del pactisme, molt discutit en la transició dels regnats d'Alfons el Magnànim i de Joan II, sobretot al començament del regnat d'aquest últim, quan es produïren els intents d'alliberar el Príncep de Viana, com ja hem esmentat anteriorment.

III.3.2. Folis en blanc... històries per a escriure? (segona part)

Malgrat que pugui semblar estrany afirmar que alguns folis en blanc poden ésser considerats com un resultat de l'acció de l'*actor*, en el present cas hi ha indicis que ens fan arribar a aquesta conclusió.

La narració del primer text que hem analitzat, el que conté informacions referents tant al regnat d'Alfons el Magnànim com al regnat de Joan II d'Aragó, s'atura cronològicament el 1418. Els problemes del rei Alfons el Magnànim amb els

remences s'aguditzaren entorn de l'any 1454, gairebé al final del seu regnat. A més, el regnat del Magnànim no tingué gaire importància pel que fa als assumptes del Principat de Catalunya, ja que estigué fora del Principat durant la majoria del temps en què fou rei de la Corona d'Aragó. Serien aquests espais en blanc reservats per l'*actor* de la tercera i quarta part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE per a la continuïtat de la història del regnat d'Alfons el Magnànim? Els elements que hem assenyalat en el text (apartats III.3.1.1, III.3.1.2, III.3.1.3, III.3.1.4 i III.3.1.5) segurament remetent a esdeveniments posteriors al 1418, sobretot perquè alguns d'aquests elements formen part de l'escenari del regnat de Joan II d'Aragó –per exemple, els problemes amb els remences i l'afirmació sobre la impossibilitat de la pèrdua de la ciutat de Barcelona–, i d'aquesta forma, aquests folis en blanc probablement serien un espai per a històries encara per escriure per part de l'*actor* de la tercera i de la quarta part del manuscrit. Hem de recordar que des de la perspectiva codicològica el ms. Y-III-5 de la RBMSLE probablement fou compost materialment d'una tirada, ja que hi ha la presència de dues filigranes molt properes en el temps.

Així doncs, podem suposar que aquests folis en blanc es refereixen a un espai reservat per a incloure fets del final del regnat d'Alfons el Magnànim i del regnat de Joan II, probablement perquè molts problemes del regnat d'Alfons el Magnànim continuaren durant el govern del seu successor. A més, quan estudiem el context en què Joan II començà el seu regnat, observem que el nou rei heretà molts problemes del regnat d'Alfons el Magnànim. Hi ha també la qüestió que el contingut textual d'aquest objecte no es limita a aquesta narració, sinó que continua amb la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó fins al regnat de Joan II i la mort del seu fill, Carles de Viana, a més d'un compendi de la *CV* pel rei En Jaume I, textos compostos per un segon *actor*. Probablement, doncs, la intenció del segon *actor* en deixar aquests folis en blanc era d'acabar la història d'Alfons el Magnànim i començar la narració del regnat de Joan II.

III.3.3. La cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó (tercera part)

Diverses dinasties establiren llistes d'avantpassats, imaginàries o manipulades, per tal de reforçar llur prestigi i llur autoritat.⁴⁰⁰ La genealogia és un gènere historiogràfic que té com a principal característica establir un ordre cronològic, successiu i continu en el temps i l'espai a què es refereix. La seva estructura es fonamenta en la transmissió d'un títol i dóna preponderància al personatge que fundà la dinastia. En aquesta representació, el temps és una continuïtat cronològica que unifica el present i el passat.⁴⁰¹

En el cas de la tercera part del ms. Y-III-5 del RBMSLE, aquesta cronologia presenta la successió dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. La hipòtesi que la composició d'aquesta part del manuscrit fou posterior a la mort de Carles de Viana, la qual hem avançat al punt anterior, es reforça encara més quan analitzem el contingut de la cronologia:

Aquests són estats los reys d'Aragó depuix que l'egregi baró en Ramon Berenguer derrer pres la filla del rey Remiro de Aragó per muller.

Aquest En Ramon Berenguer, mentre visqué ab sa muller, filla del damunt dit rey Remiro, se intitulà príncep de Aragó e compte de

---

⁴⁰⁰ LE GOFF, Jacques. *Histoire et mémoire...*, op. cit., pp. 244-245.

⁴⁰¹ "Written above all to exalt a line and legitimize its power, a medieval genealogy displays a family's intention to affirm and extend its place in political life. As genealogies were amplified in the course of the twelfth century, pushing out in every direction, filling in each sequence with more detail, adding names of younger sons, daughters, and ancestors not previously mentioned, the profile of the family tree became a skeleton of aristocratic society, revealing the multiple threads which crossed and recrossed, binding regional nobilities into ever more integrated congeries of family relations (...). But whether aristocratic or royal, genealogies were expressions of social memory and, as such, could be expected to have a particular affinity with historical thought, and, at least to a certain extent, to impose their consciousness of social reality upon those whose task it was to preserve for future generations images of society in the record of history – Cassiodorus's *imagines historiarum*." SPIEGEL, Gabrielle M. Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative. *History and Theory* 22/1 (1983), pp. 43-53 (p. 47).

Barcelona, però lo primer fill que nasqué de aquests dos se intitulà rey d'Aragó e compte de Barcelona. E aquests dos procrearen en fill primer Ildefonsus, del qual són proceïts per orde tots los gloriosos reys segons dejús apar.

Ildefonsus, agué fill

Pere, aquest agué fill

Jaume, aquest agué fill

Pere, aquest agué fill

Alfonso, aquest agué fill

Jaume, aquest agué fill

Amphós, aquest agué fill

Pere, aquest agué fill

Johan, aquest agué ~~fill~~ jermà

Martí, aquest agué nebot

Ferrando, aquest agué fill

Alfonso, aquest agué jermà

Johan, aquest agué fill [*apelat Carles*] lo qual fon perseguit [*e empresonat en lo castell de Morella*] per lo pare e morí sant [*en Barcelona*]. *Per lo qual se seguí gran roïna en lo Principat de Quatalunya perquè lo rey don Johan, pare del dit Carles, meté lo comte de Foix, són gendre, ab ben XM francesos e asetgà Barcelona per ben XV jorns. E estant sobre lo setge, los barceloneses alçaren banderes de rey de Castella apelat don Enric e donaren-se a ell. E fon en l'any 1462. Enaprés fon fet compromís per lo rey don Johan e los quatalans en poder del rey de Castella e del rey de Francia. E aquests pronunciaren que los quatalans eren bons e leals e que's poguessen donar al senyor que's volguessen. E prometeren los dits reys de Castella e de França que no ajudarien al rey don Johan ni als quatalans. En pòchs dies, los quatalans trameteren dos galeres en Portugal e portaren l'infant don Pedro, nèt qui era del comte d'Urgell. E aquell levaren per lur rei e senyor, lo qual visqué molt poch en lo regne. E a pòchs dies, los dits quatalans an pres per rey e senyor lo duch Johan, senyor de Masella, lo qual regna buy en lo Principat e fa la guerra contra lo nostre rey don Johan en l'any 1468.*⁴⁰²

La tercera part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE és una llista de la successió dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. La part en lletres rodones (“Aquests són estats... e morí sant.”) es refereix a la cronologia, escrita després de la mort de Carles de Viana, ja que acaba amb la notícia de la seva mort. Els fragments presentats entre claudàtors i en cursiva (“[*apelat Carles*]”, “[*e empresonat en lo castell de Morella*]” i “[*en Barcelona*]”) provenen d'una mà posterior, com podem veure a la imatge 9. La part que està en cursiva (“Per lo qual... l'any 1462.”) es refereix a l'afegit d'una mà desconeguda al voltant del 1462. Finalment, la part que està en cursiva i subratllada fou composta el 1468 (“Enaprés... l'any 1468”). Així, les

---

⁴⁰² RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 48v. *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines...*, op. cit., p. 227.

parts en cursiva (“Per lo qual... l’any 1462.”) i en cursiva i subratllada (“Enaprés... l’any 1468”) són afegits posteriors, els quals probablement foren afegits per un partidari de Joan II d’Aragó, ja que declarà que Joan II de Lorena guerrejava contra el seu rei (“contra lo *nostre* rey don Johan”).

Imatge 10

[http://rbme.patrimoniocional.es/Busqueda-en-Catalogo.aspx?searchtext=&aut=Puigpardines, Berenguer de \(S.XV\)&searchmode=advanced&pagesize=20&pagesort=Ascendente&page=0](http://rbme.patrimoniocional.es/Busqueda-en-Catalogo.aspx?searchtext=&aut=Puigpardines, Berenguer de (S.XV)&searchmode=advanced&pagesize=20&pagesort=Ascendente&page=0) (resultat 2)

Cronologia del ms. Y-III-5 de la RBMSLE, fol. 48v

Segons la nostra hipòtesi, la composició d'aquesta part del còdex se situaria en un moment ben determinat d'acord amb la següent frase: "Johan aquest agué fill lo qual fon perseguit per lo pare e morí sant." En primer lloc, aquestes informacions es refereixen a Joan II d'Aragó, fet que situa la composició de la llista de successors durant el seu regnat. En segon lloc, les parts afegides a aquesta frase per una mà tardana ("[apelat Carles]", "[e empresonat en lo castell de Morella]" i "[en Barcelona]"), donen informacions específiques sobre Carles de Viana. Al contrari de l'actor dels afegits posteriors ("Per lo qual... l'any 1462" i "Enaprés... l'any 1468"), l'actor d'aquesta cronologia –i per consegüent del compendi de la CV, ja que són la mateixa persona segons les característiques paleogràfiques– era un partidari de Carles de Viana, ja que relata que el fill de Joan II fou perseguit i morí "sant". Considerant que els afegits posats per les dues mans diferents són dels anys 1462 i 1468, aquesta cronologia fou composta probablement l'any 1461, ja que tracta específicament de la mort de Carles de Viana.

La qüestió de si la "primogenitura universal" havia d'ésser atribuïda a Carles fou la causa de la relació conflictiva entre pare i fill. Els sectors governamentals del Principat de Catalunya, l'aristocràcia i la Biga, ho volien, mentre que Joan II d'Aragó ho rebutjava. Vicens Vives resumí aquest afer en tres punts: primer, la primogenitura implicava la constitució d'una cort de govern i d'una jurisdicció específica; segon, Joan II d'Aragó volia controlar les activitats de Carles inserint-lo en l'àmbit polític portuguès i tercer, Joan II d'Aragó volia que el seu fill Ferran pugés al tron d'Aragó per donar continuïtat a la seva dinastia. A més, l'empresonament de Carles ocasionà que l'aristocràcia i la Biga reivindicassin els drets que havien estat usurpats juntament amb la primogenitura universal que corresponia a Carles. Més endavant, aquests grups socials, juntament amb els vianistes, formaren el Consell representant del Principat de Catalunya, moment en què la ciutat de Barcelona visqué dies d'eufòria revolucionària defensant les lleis de la terra. Quan, el febrer de 1461, la primogenitura de Carles de Viana fou

negada, els sectors polítics contraris a Joan II proclamaren el Príncep de Viana hereu del Principat de Catalunya.⁴⁰³

En aquest sentit, és crucial l’afirmació de Vicens Vives sobre la imatge de Carles de Viana com a “sant” al Principat de Catalunya:

El desenvolupament del règim constitucional establert per la Capitulació de Vilafranca recolzava, doncs, en la persona del nou lloctinent, convertit en heroi popular, en símbol d’una causa patriòtica, en el transcurs de molt pocs mesos. Malauradament, l’experiència no pogué ésser feta. Carles de Viana moria a Barcelona, la mateixa ciutat que l’havia rebut frenèticament el 12 de març, de les seves fatigues darreres, que accentuaren la dolença pulmonar que patia. La gent assenyada –com el bisbe Joan Margarit– considerà providencial aquest traspàs (23 de setembre de 1461). Els arrauxats escriviren necrologies delirants, on ja es perfila el mite del “*Sant Karles de Catalunya*”. Els sentimentals acudiren a la seva tomba miraculosa.⁴⁰⁴

Aquestes afirmacions de Vicens Vives són contundents pel que fa a la figura de Carles de Viana i al context de composició de la tercera part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE. Hereu del tron de la Corona d’Aragó, Carles havia d’ésser per dret el successor del rei Joan II d’Aragó, però el rei el volia apartar de la política al Principat de Catalunya. La reacció a la seva mort fou tan intensa que la santedat del príncep no solament fou representada en la literatura, sinó també en l’art (imatge 11).

---

⁴⁰³ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, op. cit., pp. 170, 172-173.

⁴⁰⁴ Ibid., pp. 174-175.

Imatge 11

<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000050917> (miniatura 17)

El príncep de Viana. Anònim

(¿Antonio Aznar?) *Cartas a los Reyes de Aragón, Castilla y Portugal* de Fernando de Bolea y Galloz (c. 1480). BNE, ms. 17-3-17, fol. 3v

En definitiva, en tanto que signos de identidad personales y familiares, las divisas representan el carácter, la psicología, las creencias y la situación personal o política de un personaje, algo que queda especialmente patente en el caso del sistema emblemático del príncipe de Viana. Este sistema paraheráldico del primogénito de Navarra, por tanto, no solo constituye un programa de devoción sino que además da muestra de una determinada actitud ante los asuntos de gobierno y fue un elemento que don Carlos utilizó en su tentativa de legitimación. Este conjunto de divisas de fuerte alcance simbólico que representó a los Evreux durante más un siglo, desaparecerá finalmente con la muerte del príncipe en 1461 (CÁRCELES NARBONA, María. ¡Ay!... las divisas de Carlos de Évreux, Príncipe de Viana (1421-1461). *VII Congreso General de Historia de Navarra. Arqueología, Historia Antigua. Historia Medieval. Historia del Arte y de la Música*. Vol. I. *Príncipe de Viana* 72/253 (2011), pp. 357-374)

Aquesta representació del Carles de Viana, present en un manuscrit compost després de la seva mort, reflecteix la sensibilitat pel seu personatge, que a aquesta representació era vist com a sant. Si l'analitzem, descobrirem l'aurèola al voltant del cap de Carles. És la imatge d'un sant. Segons Georges Duby, l'obra d'art és un objecte d'adornament, però també és un objecte d'ordre superior, ja que estableix un contacte amb el sagrat.⁴⁰⁵ Així, en obrir el ms. 17-3-17 de la BNE el lector veia la imatge de Carles santificat, venerat com un sant, no solament en la literatura, sinó també en l'art.

La idea de santedat de Carles també ja era present entre els participants del govern de la vila de Ceret, quan enviaren una carta als consellers i als diputats de la ciutat de Barcelona el 14 de juliol de 1462:

Als molt magnífichs senyors e de gran savieses los senyors de concellers e diputats en Barchinona. Molt magnífichs mossenyors e de grans savieses. Primer de totes coses nos lons recomanam en gracia e merce de V. S. Certificam vos senyors com en Rosselló ha molta gent d'armes e han ja pres Salses e altres places e vinen tot jorn fins al pont de Nostra dona de Perpenya per que molt magnífichs senyors vos suplicam que us placia per defensió de la terra e vostra nos vullau socorrer de dos quintals de polvere, ço és, V robes per bombardas e tres robes per spingardes car si nosaltres havem compliment de la polvere nosaltres farem coses en defensió vostra e de la terra mijançant la potència de Déu e de la gloriosa humil Verge Maria e del *benaventurat Sant Carles* que serà laor de nostre Senyor Déu e del dit benaventurat sant car a Perpenyà ara no podem intrar en Perpenyà que tot sta tancat per causa de les dites gents d'armes. E ab tant molt magnífichs senyors sia la Sancta Trinitat en vostra protecció e guarda. Scrita ab cuyta a Ceret a XIII de juliol. – Prests a vostre manament e ordinació per tots temps lo capità e cònsols de la vila de Ceret.⁴⁰⁶

---

⁴⁰⁵ DUBY, Georges. *Saint Bernard. L'art cistercien*. Paris: Flammarion, 1988, p. 15.

⁴⁰⁶ *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, publicada de Real Orden por su archivero D. Manuel de Bofarull y de Sartorio*. Vol. XXII. *Levantamiento y guerra en Cataluña en tiempo de don Juan II. Documentos relativos a aquellos sucesos, publicados de Real Orden por D. Manuel de Bofarull y de Sartorio, archivero de la Corona de Aragón*. Vol. IX. Barcelona: en la imprenta del archivo, 1862, p. 8.

En aquest fragment, Carles de Viana, a més d'ésser anomenat sant, és posat al costat de la Verge Maria i també de Déu, intensificant, així, el sentiment de veneració. Certament, la santedat del Príncep de Viana, creada en un context favorable, fou utilitzada com a símbol després de la seva mort.

Cal recalcar també la rapidesa amb què la Generalitat difongué la santedat del príncep als *DGC* entre els dies 23 i 30 de setembre del 1461:

Dimecres, a XXIII. Sanct Karles, primogènit d'Aragó e de Sicília. Aquest die, entre III e IIII hores de matí, passà d'esta vida en la glòria de paradís la sancta ànima del il·lustríssimo senyor don Karles, primogènit d'Aragó e de Sicília, lo qual finí sos dies en lo palau reyal major de aquesta ciutat de mal de pleusulis. Moch-se'n grandíssim dol en Barchinona e per tot lo Principat de Cathalunya, per la gran e bona amor que ell portava a tota la nació cathalana, qui'l havien tret de presó e'l havien luyat e separat de la ira e furor del senyor rey, són pare. Loat e beneÿt sie lo nom de Déu, a qui ha plagut separar ten sanct e virtuós senyor d'aquells qui tant l'amaven e'l volien.

Divenres, a XXV. Aquest die començà de fer miracles lo beneÿt senyor don Karles, qui gorí una fadrina contreta e sanà una dona perelèticha.

Dissabte, a XXVI. Aquest die, continuant de fer miracles lo dit senyor don Karles, primogènit d'Aragó, inluminà alguns sechs, gorí contrets e féu molts altres miracles en gran quantitat.

Dicmenge, a XXVII. Aquest die lo beneÿt senyor, continuant sos miracles, gorí dos infants geperuts qui staven prop lo hospital, e gorí una dona de cranch, e féu parlar un mut e féu molts altres miracles quascun successivament.

Dilluns, a XXVIII. Ídem, miracles, *ut supra*.

Dimarts, a XXVIIIo. Ídem, miracles, *ut supra*.

Dimecres, a XXX. Ídem, miracles, *ut supra*.⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁷ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. I (1411-1539) Director: Josep Maria Sans i Travé (a cura de Lluïsa Cases i Loscos; Josep Fernández i Trabal; Laureà Pagarolas i Sabaté). Barcelona: Generalitat de Catalunya/Gráficas Almogávares, 1994, pp. 167-168.

Aquests indicis, tant a la literatura com a l'art, comproven la percepció social relacionada a la santedat de Carles de Viana, tot seguit a la seva mort. Aquestes informacions ens permeten afirmar que aquest personatge era d'extrema importància al Principat de Catalunya i era utilitzat, abans i després de la seva mort, com a símbol contra les accions de Joan II d'Aragó.

La intenció de l'*actor* de la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, des del casament entre Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó fins a la mort "santa" de Carles de Viana, era no solament establir una continuïtat entre el començament de la dinastia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó i la mort "santa" del probable successor a la Corona d'Aragó, sinó també destacar el final de la dinastia Trastàmara amb la mort del primogènit de Joan II d'Aragó mort pel propi pare, fet que el desautoritzava per complet de la regència al Principat de Catalunya.

III.3.4. El compendi de la CV: afegits i omissions (quarta part)

L'última part del còdex Y-III-5 de la RBMSLE és un compendi sobre la CV pel rei En Jaume I en 45 capítols entre els folis 49r i 68v.

Aquesta narració conté 12 seqüències que ens permeten d'entendre l'organització feta per l'*actor*. Com que el text és un compendi i no un text extens, les seqüències serviran per a identificar les tries de l'*actor* en compondre la narració, les quals identifiquem a la taula següent:

Taula 5

Contingut del compendi sobre la *CV* al ms. Y-III-5 de la RBMSLE

Seqüència	Paràgrafs	Folis	Contingut
1	1-2	49r-50r	Primeres conversacions sobre la conquesta de València i primeres conquestes
2	3-16	50v-54v	Conquesta de Borriana com a lloc estratègic per a la conquesta de València
3	17	54v-55r	Primera proposició d'impossibilitat de realitzar la conquesta
4	18-21	55r-57v	Conquesta de llocs estratègics
5	22-25	57v-60v	Conquesta del castell d'Anesa i manutenció del Puig
6	26	60v-61v	Mort de Bernat Guillem d'Entença
7	27	61v-62v	Mort de Bernat Guillem d'Entença Segona proposició d'impossibilitat de realitzar la conquesta
8	28	62v-63r	Reunió del rei En Jaume I amb els cavallers del Mont d'Anesa
9	29-32	63r-65r	Proposta de Zahen Rendició de les ciutats de Paterna, Betera i Cilla
10	33-37	65r-66v	Primers atacs contra la ciutat de València
11	38-42	66v-68r	Parlaments i rendició de la ciutat de València
12	43-45	68r-68v	Entrada de l'exèrcit reial a la ciutat de València

La característica general d'aquest text es troba en els trets paleogràfics valencians, la qual cosa podria indicar l'origen del seu *actor*.⁴⁰⁸ Està escrit tot d'una sola mà, la mateixa que escrigué la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, i amb espais per a les caplletres que al final no hi foren dibuixades. En comparació amb les altres narracions sobre la conquesta de València en els objectes de la tradició textual del *LdF*, dues indicacions fundamentals es destaquen.

Primera indicació: l'*actor* fa referència a la participació dels grans barons, nobles, cavallers, prelats i altres persones en la discussió sobre la proposta de la conquesta de València:

Sapiats que tornat lo gloriós rey En Jaume del Regne de Malorques, lo qual auia leuat e tolt a pagans e mes en mans de crhistians, stant lo dit

⁴⁰⁸ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

rey en Aragó en la vila d'Alcanys, *acompanyat de grans barons, nobles caualles, prelats e altres presones* [e] *notables militas*, pasejant per lo terrat de la sua posada recitans e relants molts fets e actes segons és de costum en les grans corts e cases de grans reys e senyors del món. Estant, doncs, aquí prenint plaer, lo mestre del Hospital, appellat N'uch de Fullalquer, qui allí present era, dreçant les paraules al dit senyor rey, dix: "Senyor, pus tant de bé vos ha fet Jesus que auets conquistat Malorques e aquelles ylles. Com no entendriets vós e nos deçà en lo Regne de València que tots temps ha estat de cara a vostre linatge e may an pogut auer aquell? Si Jesus me ajud, bó seria que y pensàsem, puix som ací davant vós atenent que don Blasco és ací, que y sab més que tot altre, quins pot dir qual terra seria la milor que poguessets primer pendre". E responent lo dit don Blasco, dix: "Si vosaltres voleu que yo hi diga, yo diré al senyor rey quant hi sé e que a ell sia bó". Lauos lo senyor rey pregà al dit don Blasco que li dixés per on li semblaria que primer degué entrar en lo dit regne.⁴⁰⁹

Les paraules en cursiva són una intervenció de l'*actor* segurament amb la intenció de destacar els personatges que contribuïren a organitzar la conquesta de València. Si llegim els altres manuscrits de la tradició veurem que hi manca aquesta informació afegida per l'*actor*:

ms. 69 (J):	E nós estàvem en nostre regne en Aragó, jugan e deportan. E érem en el Caniç, e ab nós lo maestre de l'Ospital e Don Blasco d'Alagó. E foren ab .II. denant nós en un terrat. ⁴¹⁰
ms. 1734 (C):	Nós estàvem en nostre regne en Aragó, jugan e deportant. E érem a Alcaniz, e era ab nós lo maestre de l'Espital e Don Blasco d'Alagó. E foren amdós denant nós en .I. terrat. ⁴¹¹
ms. Y-III-5 (F):	Sapiats que tornat lo gloriós rey En Jaume del Regne de Malorques, lo qual avia levat e tolt a pagans e mes en mans de crhistians, stant lo dit rey en Aragó en la vila de Alcanys, <i>acompanyat de grans barons, nobles, caualles, prelats e altres presones</i>

⁴⁰⁹ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 49r.

⁴¹⁰ BUB, ms. 69, fol. 62r. En ser una còpia exacta del ms. 1 de la BUB, hem utilitzat el ms. 69 de la BUB per a reconstruir aquest fragment, ja que el foli 65 del ms. 1 de la BUB s'ha perdut.

⁴¹¹ BC, ms. 1734, fol. 54r.

[e] *notables militas*, pasejant per lo terrat de la sua posada, recitans e relants molts fets e actes, segons és de costum en les grans corts e cases de grans reys e senyors del món.⁴¹²

- ms. II-475 (D): NÓS estàvem en nostre regne en Aragó, jugan e deportant. E érem a Alcaniç, e era ab nós lo mestre del Spital e Don Blasco d'Alagó. E foren abdós denant nós en hun terrat.⁴¹³
- ms. 10121 (E): NÓS estàvem en nostre regne en Aragó, jugant e deportant. E érem a Alcaniç, e era ab nós lo mestre del Spital e Don Blasco d'Alagó. E foren abdós denant nós en un terrat.⁴¹⁴
- ms. 9-4769 (N): NÓS estàvem en nostre regne en Aragó, jugan e deportant, e érem a Alcaniç. E era ab nós lo maestre de l'Espital e Don Blasco d'Alagó. E foren amdós devant nós en un terrat.⁴¹⁵
- edició R-15398 (V): NÓS stàvem en nostre regne en Aragó jugant e deportant: e érem a Alcaniç, e era ab nós lo Mestre del Spital, e Don Blasco d'Alagó: e foren abdós denant nós en un terrat.⁴¹⁶

D'aquesta primera indicació podem concloure que en el pensament de l'*actor* la conquesta fou empresa no solament pel rei En Jaume I, sinó també per altres personatges que pertanyien a la cort reial. En conseqüència, el rei sembla perdre el protagonisme a causa de la presència d'altres personatges.

Segona indicació: altre fragment que ens sembla important es refereix al rei En Jaume I quan comunica la conquesta de València als seus nobles:

---

⁴¹² RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 49r.

⁴¹³ BPRM, ms. II-475, fol. 43r.

⁴¹⁴ BNE, ms. 10121, p. 62.

⁴¹⁵ BRAHM, ms. 9-4769, p. 72.

⁴¹⁶ BNE, edició R-15398, fol. 43r.

E fet açò, enviam per los arquebisbes de Narbona e als bisbes e richs homens, e dixem-los com Jesus Nostre Senyor nos havia fet molta gràcia en nostre govern e ara no se'n hauia feta una molt especial que tots la y deuem molt agrair, per quals feyem a saber per lur alegria com València era nostra. E oit açò don Nuno, e don Eximen d'Urrea, e don Pero Ferrandis de Çagra e don Pero Cornell perderem la color de la cara com si hom los agués ferit dins lo cor, e no y agué om nat ques digués que u agrayssem a Jesus sinó fon per lo arquebisbe e bisbes quens dixerem: "Açò és obra de Jesus e yo no crech que açò no sia una de tres coses, ço és, o que vós auets seruit Jesus, ho que ara lo seruirets, o que'l seruireu". E dit açò pels bisbes, dixeren-nos los altres: "Com anaua aquesta faena?" E nós dixem-los que hauíem guiat Zaén, rey de Valencia, e tots los sarrayns de la ciutat, que vagen guiats tro a Cullera e Denia ab lo que se'n porien portar a les costes, e hauíem nos abuydar la ciutat dins .V. dies. E llauos dixeren-nos que u hauíem per bó. *E dix En Ramon Berenguer*: "Molt ho deueu agrair a Jesus la amor que us mostra, car lo que per vostre linatge e per vós s'és desitjat que's cumpla ara per vós. E lavors loamne Nostre Senyor Déu Jesucrist e la sua mare benyta".⁴¹⁷

En la narració, el personatge "en Ramon Berenguer" –que hem destacat en cursiva– és en realitat Ramon Berenguer d'Àger, el qual apareix tres vegades a la narració del compendi. Però, en aquest moment de la narració l'*actor* del text omet el cognom "d'Àger" i l'anomena com a "en Ramon Berenguer", personatge el qual és molt significatiu per a la història del Principat de Catalunya i sobretot per a la nissaga dels comtes de Barcelona. De fet, en la història dels comtats catalans hi hagué quatre personatges coneguts com a Ramon Berenguer: Ramon Berenguer I, Ramon Berenguer II, Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV. És probable que aquesta informació es refereix al Ramon Berenguer IV, ja que l'*actor* de la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, el mateix que la de la *CV*, la comença amb el casament d'aquest personatge.

Comparat amb els altres manuscrits de la tradició textual, aquest fragment encara esdevé més singular, ja que és el primer que omet el cognom "Àger":

---

⁴¹⁷ RBMSLE, ms. Y-III-5, fol. 68r-68v.

ms. 1 (H):	E dix En Ramon Berenguer <i>d'Àger</i> . ⁴¹⁸
ms. 1734 (C):	E dix En Ramon Berenguer <i>d'Àger</i> . ⁴¹⁹
ms. Y-III-5 (F):	E dix En Ramon Berenguer. ⁴²⁰
ms. II-475 (D):	E dix En Ramon Berenguer. ⁴²¹
ms. 10121 (E):	E dix En Ramon Berenguer. ⁴²²
ms. 9-4769 (N):	E dix En Ramon Berenguer <i>d'Àger</i> . ⁴²³
edició R-15398 (V):	E dix En Ramon Berenguer. ⁴²⁴

Al nostre parer, hi ha tres motius pels quals l'*actor* de la *CV* ometé el cognom “d'Àger” i es referí a Ramon Berenguer IV.

El primer motiu és que ens trobem davant d'un còdex en què una de les parts presenta la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó a partir del casament de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó, és a dir, recorda el lligam existent entre els dos territoris, el Regne d'Aragó i el Principat de Catalunya.

El segon motiu fa referència a la frase atribuïda al personatge “afegit”, anomenat Ramon Berenguer amb l'omissió d'un cognom. El que havien desitjat de fer els comtes de Barcelona, els avantpassats del llinatge del rei, havia estat realitzat mitjançant les accions del rei En Jaume I (“*E dix En Ramon Berenguer*. “Molt ho deueu agrair a Jesus la amor que us mostra, car lo que per vostre linatge e per vós s'és desitjat que's cumpla ara per vós”). Durant el regnat de Ramon Berenguer

---

⁴¹⁸ BUB, ms. 1, fol. 120v.

⁴¹⁹ BC, ms. 1734, fol. 101r.

⁴²⁰ RBMSLE, ms. Y-III-5, fols. 68r-68v.

⁴²¹ BPRM, ms. II-475, fol. 72r.

⁴²² BNE, ms. 10121, p. 122.

⁴²³ BRAHM, ms. 9-4769, p. 118.

⁴²⁴ BNE, edició R-15398, fol. 78r.

IV, les conquestes d'Almeria, Tortosa, Lleida i Miravet, dins d'un espai de temps de set anys, foren crucials per a l'augment territorial del Principat de Catalunya. Si ho comparem amb els regnats anteriors, veurem que el procés d'expansió territorial és una de les característiques que més es destaca del seu regnat. Amb la conquesta de la Catalunya Nova, Ramon Berenguer IV duplicà els territoris que governava i expandí el comtat de Barcelona.⁴²⁵ A més, no podem oblidar la unió territorial amb el Regne d'Aragó, mitjançant el seu casament amb Peronella d'Aragó, i també els acords establerts amb Alfons VII de Castella, que assenyalaven les conquestes que en el futur farien els reis de la Corona d'Aragó.⁴²⁶

El tercer motiu és la rellevància que tingué Ramon Berenguer IV en la producció literària i artística al Principat de Catalunya. Per exemple, fou presentat com el "Bon comte de Barcelona" en el *LRP*, obra en què apareix com un dels protagonistes de la formació territorial del Principat de Catalunya. A més, no podem oblidar la representació visual que es troba en el foli 34r del ms. 246 de la Biblioteca de Catalunya (imatge 12), on podem veure'l en la unió del casal de Barcelona amb els reis d'Aragó mitjançant el seu casament amb Peronella d'Aragó.

---

⁴²⁵ VIRGILI, Antoni. Gent nova. La colonització feudal de la Catalunya Nova (ss. XII-XIII). *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 21 (2010), pp. 77-102.

⁴²⁶ SCHRAMM, P. E. Ramón Berenguer IV. Dins: BAGUÉ, E; CABESTANY, J; SCHRAMM, P. E. Els primers comtes-reis. *Història de Catalunya*. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona: Edicions Vicens-Vives, 1985, pp. 23-29 (p. 25).

Imatge 12

<http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritBC/id/9908/show/9888/rec/1171>

Genealogies dels comtes de Barcelona, 1450-1550
Biblioteca de Catalunya, ms. 246, fol. 34r

Ramir el Monjo, Ramon Berenguer IV i Petronilla d'Aragó. Aquests tres personatges presents al foli d'aquest manuscrit representen un context crucial per al desenvolupament i continuació política del comtat de Barcelona i del Regne d'Aragó: el casament entre el comte de Barcelona i l'hereva d'Aragó possibilità la formació d'una nova institució, la Corona d'Aragó

Hem de tenir en compte que totes aquestes informacions es troben en un manuscrit que és un compendi, és a dir, una exposició més breu i substancial d'una obra més extensa. El fet que sigui una exposició del que hi havia de més rellevant en una narració fa que aquest tipus de composició sigui una tria dels temes que més interessaven al patrocinador o a l'*actor*, una tria que ens permet d'identificar les seves intencions historiogràfiques.

En la narració del compendi, l'*actor* treballà les informacions de la conquesta de València “afegint-hi”, mitjançant una omisió, un considerable personatge per a la dinastia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Aquesta interpretació que fa l'*actor* és més significativa perquè permet interpretar que el missatge és transmès com si fos del mateix Ramon Berenguer IV. El resultat és que el regnat del rei En Jaume I apareix com l'assoliment de tot el que havia desitjat de fer el seu llinatge. Així doncs, la presència de Ramon Berenguer IV fou un recurs que l'*actor* utilitzà per tal de reforçar la idea que els comtes de Barcelona i reis d'Aragó tingueren una participació decisiva en el desenvolupament polític de la Corona d'Aragó –i, doncs, també en la conquesta de València–, en un moment en què la dinastia Trastàmara tenia el poder. A més, com que aquesta narració es troba en el mateix còdex del primer text que hem analitzat (*HE*), aquesta omisió també es refereix al procés històric que aleshores vivia el Principat de Catalunya, és a dir, l'àmbit de la Guerra Civil Catalana.

III.4. El significat històric del ms. Y-III-5 de la RBMSLE

Si considerem separatament cada part del ms. Y-III-5 de la RBMSLE és difícil comprendre el motiu d'haver-hi: 1) el text *HE*; 2) alguns folis en blanc; 3) una cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó i 4) un compendi sobre la *CV*. D'altra banda, si intentem comprendre de manera holística les informacions

d'aquest objecte en trobarem el seu significat històric. Per a fer-ho, hem de considerar no solament les seves informacions textuais, sinó també les dades paleogràfiques i codicològiques, les quals han de ser considerades en un estudi sobre el significat d'un objecte polifònic com un còdex.⁴²⁷

Pel que fou vist fins ara, el ms. Y-III-5 de la RBMSLE fou compost entre el final del regnat d'Alfons el Magnànim i el moment de la mort de Carles de Viana (c. 1458-1461). A més, cal tenir en compte tres consideracions: 1) que el còdex presenta dos tipus de filigrana d'anys molt propers (1473 i 1476), de manera que probablement fou compost materialment en un mateix moment; 2) que hi ha folis en blanc (46v-48r) entre el primer text (*HE*) i la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, que segurament havia de servir per a continuar la història del regnat d'Alfons el Magnànim i la primeria del govern de Joan II d'Aragó i que 3) l'objecte com un tot presenta considerables informacions sobre la seva composició entre l'època del començament del regnat de Joan II d'Aragó (1458) i el moment de la mort de Carles de Viana (1461), la qual cosa suposa que el període complet de composició fou entre el 1458 i el 1461. La diferència entre la composició textual (c. 1458-1461) i la composició material (c. 1473-1476) del ms. Y-III-5 de la RBMSLE s'explica pel fet que les filigranes serveixen per a delimitar l'espai de temps de producció del còdex, i per tant situen i emmarquen el temps de producció, però no són definitives i taxatives sobre la datació.⁴²⁸

Així doncs, pel que fa a la seva intencionalitat, hem d'esbrinar-la tenint en compte les quatre parts de l'objecte, és a dir, la seva unitat d'informacions.⁴²⁹ Segons les dades analitzades, el text *HE* (primera part) fou compost per un *actor* partidari i

---

⁴²⁷ CHARTIER, Roger. *Le monde comme représentation...*, op. cit., p. 1510.

⁴²⁸ L'observació de Horakova ens ajuda a comprendre la importància de la perspectiva codicològica en el moment de singularitzar un còdex: "Paper was originally made from cotton or linen rags, sometimes other materials were also added. Paper was manufactured in *papermills*. Each papermill had its own sign which they incorporated in the paper during its production and which enables us to identify the particular papermill and the *approximate period (decades)* of its production according to the paper. The signs are called *watermark*." HORAKOVA, Lenka. *The Origin of Medieval Manuscripts Mainly in the Czech Lands*. *Dergimizin Yayinlanar Sayilari* 10/2 (2008), pp. 59-66 (p. 61).

⁴²⁹ WENZEL, Siegfried. *Reflections on (New) Philology...*, op. cit., p. 14.

defensor de la ciutat de Barcelona, contrari als remences, els quals són representats a la narració com els responsables dels mals usos de l'època. A més, l'*actor* destacà la funció dels nobles en la formació històrica de la ciutat de Barcelona i alhora defensà la seva actuació al costat del rei En Jaume I en les conquestes dels regnes de Mallorca i de València.

Pel que fa als folis en blanc (segona part), probablement el segon *actor* tenia la intenció d'omplir-los amb altres esdeveniments del regnat d'Alfons el Magnànim i també del començament del regnat de Joan II d'Aragó, ja que la datació de la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó arriba fins a la mort de Carles de Viana.

La cronologia (tercera part) ens indica clarament la preferència política del seu *actor*, probablement valencià, per Carles de Viana, ja que afirma que aquest personatge morí com un "sant". Condicionat pel context o per les ordres del patrocinador, l'*actor* del text composà una cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó fent un lligam entre el passat i el present del Principat de Catalunya i acabant amb la línia directa de successió dels Trastàmars, entronitzats a la Corona d'Aragó després de la decisió del Compromís de Casp. Així doncs, quaranta-nou anys després de la decisió del Compromís de Casp (1412-1461), el patrocinador o l'*actor* de la cronologia deixava clar que no aprovava aquesta decisió, ja que ometé la successió de l'infant Ferran, preferint destacar la mort santa del successor al tron de la Corona d'Aragó, Carles de Viana.

El compendi de la *CV* (quarta part), compost també per l'*actor* de la cronologia, afegeix a la narració elements de la conquesta que com hem vist són absents en els altres manuscrits de la tradició, com ara la participació dels nobles i dels cavallers en l'organització de la conquesta de València i l'omissió del cognom "d'Àger" per tal de donar a entendre que es tractava de Ramon Berenguer IV, príncep d'Aragó i comte de Barcelona, amb la intenció de fer veure que el rei En Jaume I hauria complert tot el que Déu havia encomanat de fer a ell i al seu llinatge. D'aquesta manera, feia coincidir dos avantpassats –Ramon Berenguer IV

i el rei En Jaume I— situant-los en el seu present. En el pensament de l'*actor* de la tercera i quarta part, per tant, les conquestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó eren esdeveniments que calia atribuir no solament als reis, sinó també als nobles. Així, la participació dels nobles i dels cavallers en les conquestes dels reis seria un reflex de la literatura de l'època que posava de costat els principals personatges de segles enrere.

Segons aquestes dades, el text del *HE* fou escrit per un *actor* o patrocinat per un partidari dels nobles de Barcelona contrari al moviment dels remences, que posà la noblesa al mateix nivell que els reis en llurs conquestes i que remarcà, així doncs, llur participació en la formació històrica de la ciutat de Barcelona. Segons les informacions que hem pogut identificar en la narració, probablement aquest text fou copiat entre el final del regnat del Magnànim i el començament del regnat de Joan II d'Aragó. No gaire després i abans de la fi de l'any 1461, un altre *actor*, partidari valencià de Carles de Viana, escrigué la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó i el compendi de la *CV*, triant les parts que més li interessaven de la narració de la conquesta de València trobades a l'antígraf utilitzat per l'*actor*.

Per tant, inicialment els textos d'aquest còdex no tindrien cap relació entre si i es referien a contextos divergents. Ara bé, tenint en compte les informacions metodològiques i teòriques exposades en la introducció d'aquesta tesi doctoral, i analitzant el còdex com un tot, podem afirmar que el significat històric del ms. Y-III-5 de la RBMSLE es refereix al context històric del començament de la Guerra Civil Catalana al Principat de Catalunya, el qual reflecteix en els seus folis el context de transició governamental en el Principat de Catalunya del segle XV, un moment en què el passat fou rememorat, manipulat i integrat en el text.

Capítol IV

El “gloriós rey”, el “gloriós màrtir” i “sent Alexandre bisbe”: un rei, un sant i un papa presents en un manuscrit (c. 1492- 1503)

(ms. II-475 de la BPRM)

E, segons que·ls sarrahins nos comptaren, deÿen que veeren entrar primer hun cavaller blanch ab armes blanques ab cavall blanch e vestidures blanques. E açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en istòries trobam que en altres batalles de chrestians e de sarrahins l'an vist moltes vegades.

BPRM, ms. II-475, fol. 34r

El còdex dipositat a la BPRM amb la signatura II-475 és singular en la tradició textual del *LdF* per dos aspectes. Primer, és el manuscrit valencià més antic i complet del *LdF*.⁴³⁰ Segon, és un còdex miscel·lani, ja que hi ha dues narracions sobre les “vides” de dos personatges prou coneguts a les terres de parla catalana, és a dir, el *LdF* del rei En Jaume I i la *V SJ*, les quals estan juntes des de la composició del còdex.⁴³¹ A més, a part dels dos personatges principals ja esmentats, és a dir, el rei En Jaume I i sant Jordi, hi apareix un tercer personatge a la *V SJ*: “sent Alexander bisbe”. Ramon d’Alòs-Moner edità l’any 1926 la *V SJ* que apareix juntament amb la vida del rei En Jaume I, utilitzant també la versió del ms. 889 de la BC, en el qual també hi ha la presència de “sent Alexander bisbe”.⁴³² La lectura d’aquest manuscrit permet de comprovar la similitud entre les narracions. A més, el ms. 889 de la BC fou compost a la primera meitat del segle XV, la qual cosa vol dir que és anterior al text que estudiem i que, per tant,

---

⁴³⁰ FERRANDO, Antoni. Interés dels mss. C i D del ‘Llibre dels Fets’..., op. cit., p. 48.

⁴³¹ GIMENO BLAY, Francisco M. El “Llibre dels Feyts del rey En Jaume I” i la vida de sant Jordi (Ex Bibliotheca Gondomariensi. Sal. 2^a. Est. 6°. Cax. 7°). Dins: *Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les graties que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi*. València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, pp. 21-29.

⁴³² BC, ms. 889.

la versió de la *V SJ* que esmenta la participació del bisbe “sent Alexander” ja era coneguda abans de la composició del ms. II-475 de la BPRM i probablement també pel seu patrocinador o *actor*.

El còdex té 129 folis, 412 x 275 mm, compost en paper, escrit a dues columnes, amb 484 capítols i presenta dos textos. El primer text és la narració del *LdF* del rei En Jaume I que està entre els folis 3r i 117v amb aquest íncipit “Aquest és lo comensament del pròlech sobre lo libre que féu lo gloriós rey En Jaume, per la gràtia de Déu rey d’Aragó, de Mallorques e de València, comte de Barcelona e de Urgell e de MuntPELLER, de tots los fets e de les gràties que Nostre Senyor li féu en la sua vida. Íncipit prologus”⁴³³ i amb aquest colofó “Finito libro sit laus gloria Christo. Visqué lo rey En Jaume après que hac presa València .XXXVII. anys”.⁴³⁴ El segon text conté, entre els folis 118r i 127r, la narració intitulada *V SJ* que comença així “Ací comença la vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi”,⁴³⁵ i s’acaba així “E lo rey d’Aragó apparellà lo dit cavaller maravellosament e donà-li companyia fins que fo en Alamanya perquè·n sien fetes gràties a Nostre Senyor Déu e a la Verge Maria e a monssènyer senct Jordi. Amen”.⁴³⁶ Hem de recalcar que aquesta narració és una de les versions de la vida de sant Jordi. La seva escriptura és una lletra gòtica amb influència humanística, de cancelleria i notarial catalana, cursiva i variable. En algunes parts del text hi ha una escriptura gòtica librària rodona que aproximadament cal datar entre la fi del segle XV i el començament del segle XVI.⁴³⁷ Segons Ferrando i Escartí, la narració d’aquest manuscrit té trets dialectals valencians, la qual cosa pot indicar l’origen del seu *actor*.⁴³⁸ La caplletra inicial del foli 3r té els colors vermell, violeta i blau. Les altres caplletres són de color blau i vermell, gairebé sempre usats alternativament. Les filigranes, molt properes a les de registre 81, 86, 87 i 5236 (dels anys 1475, 1495,

---

⁴³³ BPRM, ms. II-475, fol. 3r.

⁴³⁴ BPRM, ms. II-475, fol. 117v.

⁴³⁵ BPRM, ms. II-475, fol. 118r.

⁴³⁶ BPRM, ms. II-475, fol. 127r.

⁴³⁷ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

⁴³⁸ FERRANDO, Antoni i ESCARTÍ, Vicent J. *Introducció al Llibre dels fets de Jaume I*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1995, pp. 7-26 (p. 19).

1495 i 1496-1500, respectivament) del catàleg de Briquet confirmen la data aproximada de composició.⁴³⁹

Imatge 13

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=81&lang=fr (filigrana 81)

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=86&lang=fr (filigrana 86)

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=87&lang=fr (filigrana 87)

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=5236&lang=fr (filigrana 5236)

Cal remarcar que el text presenta un canvi de mà en el foli 22v, fet que indica un canvi d'*actor*, ja que després la segona mà continua fins al final del còdex, com podem veure en la imatge següent:

---

⁴³⁹ Les dades de les filigranes són aquestes: “Circunferència partida a l’interior (a manera de creixent) i coronada per una creu llatina, pròxima a la del número 5236 del repertori de C. M. Briquet, localitzada en un manuscrit el text del qual està datat entre 1496 i 1500. La segona representa una àguila, semblant a les arreplegades en el catàleg de C. M. Briquet amb els números 81, 86 i 87, els textos dels quals estan datats els anys 1475 i 1495, respectivament”. GIMENO BLAY, Francisco M. El “Libre dels Feys del rey En Jaume I” i la vida de sant Jordi..., op. cit., pp. 21-29.

Imatge 14

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les gracies que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 22v.

BPRM, ms. II-475, fol. 22v (detall)
Detall sobre el canvi de mà

Cal destacar a la imatge següent l'elaborada caplletra del capítol de la conquesta de València al foli 72v:

Imatge 15

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les gracies que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 72v.

BPRM, ms. II-475, fol. 72v (detall)
Caplletra posada al capítol de l'entrada del rei En Jaume I a la ciutat de València

Alguns folis del manuscrit presenten petites flors dibuixades al costat dels següents capítols de la narració.

1) entrada de l'exèrcit cristià a la ciutat de Mallorca durant la seva conquesta:

Imatge 16

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les gracies que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 34r.

BPRM, ms. II-475, fol. 34r (detall)

2) decisió del rei En Jaume I de guerrejar contra l'alcaid de Xàtiva:

Imatge 17

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les graties que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 81r.

BPRM, ms. II-475, fol. 81r (detall)

3) decisió dels sarraïns d'entregar la ciutat de Biar al rei En Jaume I:

Imatge 18

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les gracies que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 84r.

BPRM, ms. II-475, fol. 84r (detall)

4) diàleg entre el rei En Jaume I i el rei de Castella sobre al-Azrac:

Imatge 19

Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les gracies que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi (Volum facsímil). València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, fol. 87v.

BPRM, ms. II-475, fol. 87v (detall)

Podem suposar que hi ha una relació entre les petites flors i l'assumpte de la narració on estan dibuixades. Com que en aquest manuscrit hi ha la narració de la *VSJ*, podem relacionar aquests dibuixos amb la història d'aquest sant, ja que una de les tradicions de la seva història és la flor vermella. En contextualitzar les imatges amb el text, observem que la primera flor (imatge 16) està al costat de la descripció de la conquesta de Mallorca. Les altres flors es refereixen a les regions de Xàtiva (imatge 17), Biar (imatge 18) i al personatge al-Azrac (imatge 19), el qual, durant el regnat del rei En Jaume I, s'apoderà de les ciutats de Gallinera, Penàguila i Pego. Com ja hem esmentat, aquest manuscrit presenta trets d'un *actor* valencià, i així les flors dibuixades ho corroboren per tal com fan referència a territoris (Xàtiva i Biar) i a personatges (al-Azrac) de la regió sud de València.

El ms. II-475 de la BPRM es destaca en la tradició textual del *LdF* per un altre motiu: és la primera vegada que apareix al pròleg d'un manuscrit d'aquesta tradició la paraula “gloriós”.⁴⁴⁰ Consultant el *DCVB* trobem un dels significats de *gloriós*: “Benaventurat en la glòria celestial” i que “s'aplica com a títol dels sants”.⁴⁴¹ En el cas del pròleg del segon text, el patrocinador també posà el títol de sant directament. Probablement, aquesta fou la intenció del patrocinador del text quan afegí aquesta paraula, la qual, segons la tradició textual del *LdF*, no consta en cap manuscrit anterior al ms. II-475 de la BPRM.⁴⁴²

ms. 1734 (C):   Aquest és lo començament del pròlech
sobre el libre que féu el rey En Jacme,
per la gràcia de Déu rey de Aragó e de

⁴⁴⁰ És cert que aquesta paraula apareix al ms. Y-III-5 de la RBMSLE, fol. 49r (analitzat al capítol anterior): “Sapiats que tornat lo *gloriós* rey En Jaume del Regne de Malorques...”; però apareix al text, i no en un lloc destacat com el pròleg (ja hem vist la importància dels pròlegs; vegeu nota 195). A més, considerant les característiques textuais específiques del ms. II-475 de la BPRM, les quals seran esmentades més endavant, aquesta paraula porta un significat considerable al ms. II-475. Pel que fa a la presència d'aquesta paraula en el ms. Y-III-5 de la RBMSLE, entenem que la seva inclusió fa part del context que desenvoluparem més endavant al punt IV.3 “El rei En Jaume I: un *rei sant* entre els cronistes valencians (c. 1325-1547)”.

⁴⁴¹ Vegeu “gloriós” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcvb.iecat.net>).

⁴⁴² Al contrari dels altres manuscrits que analitzem, el ms. 1 de la BUB no presenta íncipit i el ms. Y-III-5 és un compendi de la conquesta de València.

Mallorchs e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Muntpesler, de tots los fets e de les gràcies que Nostre Senyor li féu en la sua vida.⁴⁴³

ms. II-475 (D):

Aquest és lo comensament del pròlech sobre lo libre que féu lo *gloriós* rey En Jaume, per la gràtia de Déu rey d'Aragó, de Mallorques e de València, comte de Barcelona e de Urgell e de Muntpeller, de tots los fets e de les gràties que Nostre Senyor li féu en la sua vida.⁴⁴⁴

La tradició de declarar “sant” el rei En Jaume I es perllongà per uns cinquanta anys més a València, lloc probable de composició del ms. II-475, quan els jurats de València, patrocinadors de l'edició del 1557 (que serà analitzada al capítol 7), afegiren les següents informacions a la vida del rei:

Chronica, o commentari del *gloriosísim* e invictísim rey En Jacme (...).⁴⁴⁵

Comença la inclyta obra del *gloriós* rey En Jacme.⁴⁴⁶

Comença la conquesta del Regne de València, feyta y conquistada per lo *gloriós* Rey En Jacme.⁴⁴⁷

Ací comença la conquesta del Regne de Múrcia, feyta e conquistada per lo *gloriós* Rey En Jacme.⁴⁴⁸

Lo *gloriós* Rey En Jacme quant hagué oyt los missatgers del gran Can, e de Paliàgolo Emperador dels Grechs, delliberà passar oltra mar, e conquerir lo Sanct Sepulchre.⁴⁴⁹

---

⁴⁴³ BC, ms. 1734, fol. 1r.

⁴⁴⁴ BPRM, ms. II-475, fol. 3r.

⁴⁴⁵ BNE, edició R-15398, portada.

⁴⁴⁶ BNE, edició R-15398, fol. 2r.

⁴⁴⁷ BNE, edició R-15398, fol. 43r.

⁴⁴⁸ BNE, edició R-15398, fol. 80r.

⁴⁴⁹ BNE, edició R-15398, fol. 119r.

Les dades obtingudes en una primera anàlisi indiquen una relació d'aquest manuscrit amb el Regne de València i que fou compost entre el final del segle XV i el començament del segle XVI. Hem d'esmentar que l'objectiu d'aquest capítol no és centrar-se en la novetat de la narració de la *VSJ* present al ms. II-475 de la BPRM, és a dir, la presència de “sent Alexander bisbe”, subratllada al començament del capítol, sinó que entendre el motiu de la utilització d'aquesta versió de la vida del sant al ms. II-475 de la BPRM juntament la vida del rei En Jaume I.

En els propers apartats hem d'examinar les qüestions que es relacionen amb la producció d'aquest manuscrit, com ara el culte a sant Jordi en la Corona d'Aragó i les relacions entre les narracions del ms. II-475 de la BPRM. La recerca d'aquests temes ens ajudarà no solament a apropar-nos al context de producció, sinó també a proposar el significat històric del ms. II-475 de la BPRM.

IV.1. Sant Jordi: història, llegenda i mite

L'estudi d'Àngel Canellas sobre el significat de sant Jordi per a la Corona d'Aragó ofereix una síntesi útil per a esbossar el significat que tingué per a les terres de parla catalana. És un fet que sant Jordi tingué una gran influència sobre l'imaginari col·lectiu de l'expansió territorial de la Corona d'Aragó. Cal tenir en compte que la seva influència en l'imaginari és motiu suficient en si mateix per a ser estudiat, a part de la seva presència contemporània a la cultura catalana.⁴⁵⁰ A

---

⁴⁵⁰ “Honor a una tradición georgiana que en los últimos cinco siglos inspiró a los artistas: Donatello, Ucello, Pasinello, Chirlandaio, De la Francescha, Rafael, Mantegna, Correggio, Giorgione, Tiziano, Luini, Bellini, Veronese, Tintoretto, van Eyck, Memling, Rubens, Holbein, Cranach, Durero, Verrochio, Di Fiesole, Murillo, Huguete, Pero Johan, Vicente, Ancheta, González de San Pedro y –por qué no– a los contemporáneos como Vallmitjana y Llimona. Honor a una devoción que desde el siglo XIII al menos, tuvo carta de naturaleza en la Corona de Aragón, inspiró cofradías nobiliarias y también cultos religiosos, fiestas sociales, parabienes, amor a las rosas, actos literarios; el señor San Jorge, prototipo de mártir y caballero espiritual y

més, cal recordar els diversos territoris en què sant Jordi és considerat patró o protector, com per exemple Catalunya, Aragó, Portugal, Anglaterra, la qual cosa augmenta la seva rellevància històrica, no solament en els cercles peninsulars ibèrics, sinó també en altres llocs.

Entre els comtes de Barcelona i reis d'Aragó que afavoriren el patrocini i el prestigi de sant Jordi hi ha Pere el Catòlic, Jaume el Conqueridor, Jaume el Just, Alfons el Benigne, Pere el Cerimoniós, Joan el Caçador i Martí l'Humà. D'altra banda no hem d'oblidar la col·laboració de confraries, ordes religiosos i altres institucions.⁴⁵¹

La importància de sant Jordi per a la història de la Corona d'Aragó és palesa sobretot en la presència literària i artística que tingué en l'expansió territorial de la Corona. Hi figura com a "participant" en les conquestes de Mallorca i València, empreses bèl·liques narrades al *LdF* i en altres cròniques, com ara la *CSJP*.⁴⁵² La seva presència en les manifestacions literàries i artístiques augmentà la seva influència en l'imaginari col·lectiu de la Corona d'Aragó, que amb el temps el considerà una part de la seva història. Per exemple, l'aparició d'aquest sant en la conquesta de Mallorca és representada com un miracle en el context històric de recuperació de les terres en poder dels musulmans.⁴⁵³

Anys després, sant Jordi ja formava part de l'imaginari col·lectiu, estant present en altres moments de la història de la Corona d'Aragó. Per exemple, quan Pere el Cerimoniós entrà en guerra contra Castella durant la Guerra dels dos Peres,

---

desinteresado, fabuloso y sugestivo con la fuerza imaginativa de tantos santos orientales, creó en estas tierras aragonesas emoción religiosa y patriótica; arraigado en la conciencia popular, amalgamó gentes de muchas tierras y engendró el sentimiento de patria aragonesa." CANELLAS LÓPEZ, Ángel. Leyenda, culto y patronazgo en Aragón del señor san Jorge, mártir y caballero. *Revista de Historia Jerónimo Zurita* 19-20 (1966-1967), pp. 7-22 (p. 22).

⁴⁵¹ ANGLÈS, Higiní. L'orde de Sant Jordi durant els segles XIII-XIV i la devoció dels reis d'Aragó al sant cavaller. Dins: *Miscel·lània Fontserè*. Barcelona: Gustavo Gili, 1961, pp. 41-65 (pp. 43-61).

⁴⁵² *Crònica de San Juan de la Peña...*, op. cit., pp. 40-41, 92-93.

⁴⁵³ TOURTOULON, Charles de. *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpellier, según las crónicas y documentos inéditos*. Vol. II. València: Impresión de José Domenech, 1873, p. 306.

ordenà que els bisbes celebressin misses en honor de sant Jordi per implorar la seva intervenció en les batalles.⁴⁵⁴

Hem d'entendre, doncs, que sant Jordi s'integrà lentament en l'imaginari col·lectiu mitjançant manifestacions literàries, artístiques i culturals, ampliades i modificades amb el temps, fins al punt que la seva vida arribà a ésser escrita juntament amb la història d'un dels reis més coneguts de la nissaga dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó.

Imatge 20

<http://www.antiblavers.org/galeria/displayimage.php?album=4&pos=250>

Retaule de Sant Jordi de Xèrica (detall)
Ajuntament de Xèrica. Obra del cercle d'Andreu Marçal de Sas, c. 1420

---

⁴⁵⁴ LAFUENTE GÓMEZ, Mario. Devoción y patronazgo en torno al combate en la Corona de Aragón: las conmemoraciones a San Jorge de 1356. *Aragón en la Edad Media* 20 (2008), pp. 427-444.

Des de la primera meitat del segle XI, la festivitat de sant Jordi estava inscrita en els sacramentaris catalans. En aquest mateix segle foren construïts els primers altars i temples sota l'advocació del sant, un fet que contribuï a difondre el seu culte. Pel que fa al Principat de Catalunya, cal remarcar les iniciatives individuals de tres personatges prestigiosos i d'autoritat política que contribuïren a la difusió del culte del sant: l'abat Oliba de Ripoll, el bisbe Eribau de la Seu d'Urgell i el fundador de la dinastia vescomtal d'Àger, Arnal Mir de Tost. Especialment aquest darrer contribuï a representar sant Jordi associat als ideals cavallerescs i a la lluita contra l'Islam.⁴⁵⁵

Els reis d'Aragó establiren regiments militars en homenatge al sant, com ara l'Orde de Sant Jordi d'Alfama, creada l'any 1201 per Pere el Catòlic. Aquesta institució fou un dels principals mitjans de difusió del culte al sant en el territori de la Corona d'Aragó, malgrat que posteriorment s'uní a l'Orde de Santa Maria de Montesa.⁴⁵⁶ Al cap d'uns anys, el 1353, Pere el Cerimoniós creà la Confraria dels Cavallers de l'Orde de Sant Jordi i, durant la dècada del 1380, l'Orde de Cavalleria de Sant Jordi a Livàdia. La presència del sant a Catalunya també tingué ressò en el fervor per les relíquies sagrades. El crit de guerra dels almogàvers era "Sant Jordi!", juntament amb el de "Avant Aragó!"⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁵ BARAUT, Cebrià. Els orígens del culte de Sant Jordi a Catalunya i al bisbat d'Urgell, abans del segle XII. *Fe i Teologia en la història. Estudis en honor del Prof. Dr. Evangelista Vilanova*. A cura de Joan Busquets i Maria Martinell. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya; Istituto per le scienze religiose (Bolonya). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pp. 137-142.

⁴⁵⁶ ALVIRA CABRER, Martín. *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*. Vol. I. Fuentes Históricas Aragonesas 52. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 2010, p. 426-429 (Document 293).

⁴⁵⁷ BARRIGA I PÉREZ, Francesc. *Sant Jordi i Catalunya. Arrels de la identitat catalana*. Madrid: Editorial Edaf, 2006, pp. 80, 83.

Taula 6

Principals dades amb relació a sant Jordi i a la història de la Corona d'Aragó

Anys	Esdeveniments
1096	Patró d'Aragó
1343	Patró de València
1378	Institució de la seva festa a la ciutat de Barcelona
1407	Patró de Mallorca
1436	Inici dels procediments per establir sant Jordi com a patró de Catalunya
1456	Festa oficial de sant Jordi a Catalunya
1458	Festa oficial de sant Jordi a Lleida
1462	Reafirmació de sant Jordi com a patró de la Corona d'Aragó
1492-1503	Composició del ms. II-475 de la BPRM
1574	Gregori XIII concedeix l'indulgència als que visitin la capella de Sant Jordi
1630	Santiago és establert com a únic patró d'Espanya per Felip IV i Urbà VIII
1633	Temptativa de beatificació del rei En Jaume I
1667	Reconeixement de la festa de Sant Jordi pel papa Climent IX

Amb el temps, el culte de sant Jordi adquirí un caire institucional i fou incorporat al calendari festiu en els diferents regnes de la Corona. Des del 1378 la seva festa fou instituïda a Barcelona i el 1456 fou oficialitzada quan se'l declarà patró de la Generalitat durant el papat de Calixte III, primer papa valencià de la història.⁴⁵⁸ Pocs anys després, el 1462, en un context molt proper a la Guerra Civil Catalana (1462-1472), se'l reafirmà com a patró, segons els *DGC*:

Dissabte, a XVII. Aquest die fonch feta crida pública per la ciutat de Barchinona que la festa de sent Jordi fos colta generalment per tothom, com la Cort General del Principat de Cathalunya, qui de present se celebre en la claustra de la Seu de la dita ciutat, ne hagués feta novament constitució.⁴⁵⁹

Encara que la festa hagi estat establerta oficialment des de mitjans del segle XV, sabem pel *DGC* que ja feia molt de temps que se celebrava el 23 d'abril, ja que el

---

⁴⁵⁸ Ibid., p. 85.

⁴⁵⁹ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya...*, op. cit., pp. 130-131.

primer registre d'aquest document és de l'any 1412.⁴⁶⁰ D'altra banda, l'aprovació del papat tingué lloc el 1667 per decisió del Papa Climent IX. La relació entre la història del sant i el territori de la Corona d'Aragó és un fenomen, doncs, que es desenvolupà lentament, des de les seves primeres mencions en documents fins al seu establiment definitiu com a personatge que hauria de figurar en la memòria històrica de la Corona d'Aragó, sent utilitzat, per exemple, cultes patriòtics.⁴⁶¹

Com que la nostra intenció és trobar el significat històric del ms. II-475 de la BPRM en el context en què fou compost, hem de considerar conjuntament com hi són representats el rei En Jaume I, sant Jordi i també el "sant bisbe Alexander".

IV.2. L'homònim del papa Alexander VI: l'indicador (con)textual de la composició del ms. II-475 de la BPRM

Comparant la narració de la *V SJ* amb altres versions, com ara les narracions catalana i llatina de la vida del sant a la *LA*, trobem informacions diverses que singularitzen la narració present en el manuscrit que estudiem.

En primer lloc, observem que hi ha un nucli invariable sobre la vida del sant similar en totes les versions analitzades: 1) l'etimologia del nom; 2) l'episodi de la princesa i el drac; 3) la història del martiri i 4) les referències a sant Gregori de Tours. Aquests quatre aspectes els podem relacionar, respectivament, amb: 1) el significat del nom del sant; 2) la lluita contra l'enemic i la cristianització del poble;

---

⁴⁶⁰ Ibid., p. 2.

⁴⁶¹ "En efecte la Renaixença literària i l'incipient catalanisme polític foren els impulsors de la conversió del culte religiós (de sant Jordi) en culte patriòtic, tot assumint la tradició galant." ANGUERA, Pere. Sant Jordi, Patró de Catalunya. Dins: *Estudis d'Història Agrària...*, op. cit., pp. 67-76 (p. 71).

3) el patiment, característica de la vida dels sants i 4) les qüestions de les relíquies sagrades.

Malgrat que les diverses narracions continguin informacions coincidents que podem anomenar el nucli invariable de la *VSJ*, el ms. II-475 de la BPRM presenta una narració més àmplia sobre la vida del sant, on es destaquen cinc aspectes. Aquesta narració més àmplia es caracteritza per: 1) la història del seu martiri ampliada; 2) la presència del personatge “sent Alexander bisbe”; 3) els miracles del sant encara viu; 4) la història del captiu cristià i 5) l’aparició del cavaller alemany a la batalla d’Alcoraz.

Taula 7

Versions catalanes i llatina de la *VSJ* a la *LA*
i la narració de la *VSJ* al ms. II-475 de la BPRM

Versió catalana de la <i>VSJ</i> a la <i>LA</i>	Versió llatina de la <i>VSJ</i> a la <i>LA</i>	Versió de la <i>VSJ</i> ms. II-475 de la BPRM
Significat del nom	Significat del nom	Significat del nom
Episodi de la princesa i del drac	Episodi de la princesa i del drac	Episodi de la princesa i del drac
Història del martiri	Història del martiri	Història del seu martiri <i>ampliada</i>
-	-	<i>Presència de sent Alexander bisbe</i>
-	-	<i>Els miracles del sant encara viu</i>
Sant Gregori de Tours	Sant Gregori de Tours	Sant Gregori de Tours
-	Història d’Antioquia	Història d’Antioquia
-	-	<i>Història del captiu cristià</i>
-	-	<i>Història de la batalla d’Alcoraz</i>

Hem d’esmentar que les informacions en cursiva presents a la taula 7 signifiquen l’especificitat de la versió de la *VSJ* present al ms. II-475 de la BPRM. Ara, un cop singularitzada la narració de la *VSJ* al ms. II-475 de la BPRM, hem d’analitzar els cinc aspectes esmentats.

Pel que fa al primer aspecte, (“història del seu martiri ampliada”), el ms. II-475 de la BPRM, en comparació amb altres narracions, presenta una narració més

detallada (fols. 118r-126v). Podem parlar d'una recreació, ja que en altres narracions la seva vida és presentada més abreujadament. L'augment dels detalls fa pensar que el patrocinador o l'*actor* d'aquesta narració desitjava presentar el sant amb les especificitats de la seva vida, fent que fos coneguda tan detalladament com fos possible.

Pel que fa al segon aspecte esmentat (“presència de sent Alexander bisbe”), hi ha alguns fragments que cal destacar:

Ffet açò, monsènyer sents Jordi appellà *sent Alexandre bisbe*, lo qual era stat turmentat de molts e diverses turments per lo nom de Jesucrist e havia stat amagat en coves e deserts per molts e diverses temps. Lo qual *sent Alexandre*, a ordinació de monsènyer sents Jordi, imposà al poble dijuni per tres dies e en aquests tres dies ab sent Jordi preycà al poble e aquell en la fe informa.⁴⁶²

Aquest fragment es refereix a un personatge absent en les altres versions de la narració sobre la *V SJ*, un fet que podria indicar una possible intervenció del patrocinador o de l'*actor* del còdex en la tria d'aquesta versió per a posar-la juntament amb la vida del rei En Jaume I.

Primerament, tenint en compte l'època en què visqué sant Jordi (c. 270-303), podríem pensar que aquest “sent Alexandre bisbe” fos Alexander de Jerusalem, bisbe de Capadòcia, lloc d'origen de sant Jordi. D'altra banda, buscant les dades històriques del bisbe de Capadòcia, ens assabentem que morí el 251,⁴⁶³ aproximadament 19 anys abans del naixement de sant Jordi. Confrontant aquestes dades amb la seqüència de la narració esmentada a dalt, veiem, doncs, que el bisbe de Capadòcia ja estaria mort quan fou “apellat” per sant Jordi. Per

---

⁴⁶² BPRM, ms. II-475, fol. 120r.

⁴⁶³ *The Ante-Nicene Fathers*. Vol. VI. Edited by Rev. Alexander Roberts; Sir James Donaldson; Arthur Cleveland Coxe. New York: Cosimo Classics, 2007, p. 153.

tant, la informació que hi ha en la narració del còdex no es correspon amb les dades històriques que tenim d'aquests dos personatges.

D'altra banda, també podem observar la relació establerta entre sant Jordi i el personatge “sent Alexander bisbe”:

E yo, (sant Jordi) vaig me'n en altra ciutat que's appellada Jerusalem, que vol dir tant com visió de pau en la qual habitaré perpetualment ab tots los àngels de Nostre Senyor Déu. E lavors leixà en aquesta ciutat, per bisbe e regidor, sent Alexandri. E fet açò, pres comiat del rey e de tota sa casada e anassen a partís de la sobredita ciutat de Silena.⁴⁶⁴

Novament, el patrocinator o l'*actor* del text suposa que sant Jordi i “sent Alexander” són coetanis, tot i que el darrer hagués mort quan nasqué el primer. Enfront d'aquestes dades, la nostra hipòtesi és que el patrocinator o l'*actor* del text volia establir aquests dos personatges com a coetanis –fent que el sant bisbe Alexander fos el successor de sant Jordi en la ciutat de Silena–, sense tenir en compte que històricament era impossible.

En les altres versions de la *V SJ* que figuren tant en la versió llatina com en la catalana de la *LA*, no hi trobem cap dada referent al sant bisbe Alexander, la qual cosa fa que la narració del ms. II-475 de la BPRM sigui singular, no solament pel que fa a les informacions sobre sant Jordi, sinó també pel que fa a la vida del “sant bisbe Alexandre”. A més, com ja hem esmentat, no hem d'entendre la singularitat d'aquesta narració comparant-la només amb altres versions, sinó sobretot considerant que es troba en un objecte on hi ha la vida del rei En Jaume I.

Tenint en compte la datació paleogràfica i codicològica del manuscrit, localitzada entre el final del segle XV i el començament del segle XVI, entenem que aquesta

---

⁴⁶⁴ BPRM, ms. II-475, fol. 120v.

citació es refereix probablement al papa Alexander VI, papa entre els anys de 1492 i 1503. A part dels dos personatges principals, el rei En Jaume I i sant Jordi, hi apareix un tercer personatge, “sent Alexander bisbe”, que, si bé en principi estaria descontextualitzat, es contextualitza mitjançant la constatació de l’existència d’un reconegut personatge valencià, homònim, contemporani a la composició del manuscrit i que formà part de la història de la Corona d’Aragó. Ens referim a Roderic de Borja, el papa Alexander VI, el segon papa valencià de la història entre els anys de 1492 i 1503, nascut a Xàtiva.

Certament, Alexander VI mantingué contacte amb els territoris de la Corona d’Aragó, sobretot amb els Reis Catòlics, Ferran d’Aragó i Isabel de Castella. Miquel Batllori estudià els sis primers anys del pontificat d’Alexander VI i constatà que tant el pontífex com el rei d’Aragó volien relacionar-se políticament. D’una banda, Alexander VI volia assegurar la prosperitat i l’èxit històric de la seva família; d’altra banda, Ferran II volia allunyar el rei de França Carles VIII dels seus estats a Nàpols i també comptar amb el suport papal en el conflicte amb el rei portuguès Joan II sobre el domini de les terres descobertes al nou continent.⁴⁶⁵ Per tant, constatem que els temes debatuts feien referència no solament a la política europea, sinó també en els litigis sobre nous territoris en què el papa havia d’intervenir.

Si considerem que la llegenda de sant Jordi i el drac és una història de l’alliberament d’una ciutat pagana, que sant Jordi hi és representat com un defensor de la fe cristiana (“gloriós cavaller deffenedor de la sancta fe de Jesucrist”), i que després de la cristianització de la ciutat el sant hi establí com a successor el “sant bisbe Alexander”, podem pensar que aquest personatge forma part del context de composició d’aquest còdex. Aquesta és una informació clau en la narració, perquè es refereix a un personatge conegut no solament en el món cristià, sinó també en el Regne de València, i probablement també conegut pel

---

⁴⁶⁵ *Alejandro VI y la Casa Real de Aragón. 1492-1498*. Discurso leído por el R. P. Miguel Batllori S. I. El día 8 de junio de 1958, con motivo de su recepción y contestación del Excmo. Sr. Don Gregorio Marañón. Madrid, 1958, pp. 9-81 (pp. 13-25).

patrocinador o per l'*actor* del ms. II-475 de la BPRM. Fins ara hem analitzat el còdex mirant de determinar la llengua del manuscrit (valenciana), la datació paleogràfica i codicològica (final del segle XV i començament del segle XVI), la presència de dues narracions representant dos personatges importants per a la Corona d'Aragó (el rei En Jaume I i sant Jordi), la representació de sant Jordi en la Corona d'Aragó i la singularitat de la narració de la *V SJ* en comparació amb altres versions. Per tot plegat, podem afirmar que, considerant les informacions esmentades a dalt, el desig del patrocinador o de l'*actor* del text en establir a sant Jordi i a "sent Alexander bisbe" com a coetanis s'explica per la influència del context històric de composició del manuscrit, en què hi havia un personatge valencià d'extrema influència en el món cristià.

Pel que fa al tercer aspecte ("els miracles del sant encara viu"), crida l'atenció que només la narració del ms. II-475 de la BPRM presenti les ressurreccions fetes per sant Jordi abans del martiri, dades que no són en les versions catalana i llatina de la *LA*. Per exemple, totes les versions esmentades a la taula 7 presenten l'episodi de la princesa i del drac, però no podem considerar que aquest fet sigui un miracle, sinó que més aviat pertany a la faceta cavalleresca del sant. Els fragments que parlen de "sant Gregori de Tours" i de la "Història d'Antioquia" esmenten les seves relíquies, però en un context en què el sant ja havia patit el martiri.

Pel que fa als miracles presentats en aquesta narració, els esmentem a la taula següent:

Taula 8

Resurreccions fetes per sant Jordi durant la seva vida
contingudes a la narració del ms. II-475 de la BPRM

fol. 123r	Ressuscita un jove
fol. 123v	Ressuscita diversos morts d'un cop

Pel que fa al quart i al cinquè aspectes de la narració (“la història del captiu cristià” i “la història de la batalla d’Alcoraz”), hem de remarcar que ens presenten la faceta guerrera de sant Jordi lluitant contra els musulmans. En el primer punt, el sant apareix rescatant un captiu cristià; en el segon apareix a la batalla d’Alcoraz, que tingué lloc l’any 1096, quan els cristians assetjaven aquesta ciutat aleshores habitada pels musulmans. Podem relacionar aquests últims aspectes amb les flors dibuixades en determinats episodis de la narració, on es destaca la qüestió de la guerra contra els musulmans. Els dibuixos d’aquestes flors apareixen en moments en què la narració del ms. II-475 de la BPRM descriu Xàtiva, Biar i les regions de Galinera, Penàguila i Pego, conquerides per al-Azrac i que estaven en poder del rei En Jaume I. Aquestes terres tenen en comú el fet que foren arrabassades als musulmans durant la conquesta de València. Els contextos narratius en què les flors foren dibuixades es refereixen a l’àrea d’expansió cap al sud del Regne de València i coincideixen amb l’assumpte del quart i del cinquè aspectes particulars de la narració de la *V SJ* (lluita contra el musulmà).

De tots aquests aspectes hem de subratllar el segon. Des del pontificat de Calixt III fins al del seu conterrani el papa Alexander VI, augmentà considerablement el nombre dels personatges de la Corona d’Aragó que eren a la cúria papal.⁴⁶⁶ Durant el pontificat d’Alexander VI, la presència de personatges catalans, valencians i castellans a Roma també fou notable.⁴⁶⁷ José Maria Cruselles Gómez, que ha estudiat la família Borja, ha recollit les dades referents a aquesta família, des de treballs històrics i novel·lístics, fins als poètics i músics, i n’ha destacat quatre característiques principals: l’humanisme, el caire valencià interpretat per alguns com a catalanitat, la dimensió universal i el notable perfil cultural.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁶ SERRA, Josep Rius. Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III. *Analecta sacra tarraconensia*. *Revista de ciències historicoeclesiàstiques* 3 (1927), pp. 193-330.

⁴⁶⁷ CORDOVA MIRALLES, Álvaro Fernández de. *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclésiásticas* (1492-1503). Tesi Doctoral. Roma: Edizioni Università della Santa Croce, 2005, pp. 133-144.

⁴⁶⁸ CRUSELLES GÓMEZ, José Maria. Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria. *Revista d’Història Medieval* 11 (2000), pp. 279-305.

Una qüestió relacionada amb aquesta discussió és la possibilitat que Roderic de Borja hagués triat el nom d'Alexander VI a causa del papa Alexander III, ja que aquest lluità contra la política de Frederic Barba-roja.⁴⁶⁹ Però no hem d'oblidar una altra hipòtesi relacionada amb un temps anterior: segons l'inventari del seu fill, el duc Joan de Borja, Roderic de Borja posseïa dos tapissos o teixits que representaven la història d'Alexander el Gran.⁴⁷⁰ Segons les dades que disposem, el fet que el patrocinador o l'*actor* del còdex hagi establert sant Jordi i “sent Alexander bisbe” com a coetanis, i el fet que aquest manuscrit sigui d'un context molt proper al pontificat d'aquest papa, representa un primer intent d'establir com a coetanis aquests dos homònims i de relacionar posteriorment el papa valencià amb el sant que “ajudà a conquerir” el Regne de València. Així doncs, la presència del personatge “el bisbe Alexander” a la narració de la *V SJ* ha d'ésser subratllada no solament perquè és un afegit que no existeix en altres narracions d'aquesta llegenda, sinó perquè coincideix amb l'homònim valencià més conegut a l'època, el papa Alexander VI.

IV.3. El rei En Jaume I: un *rei sant* entre els cronistes valencians (c. 1325-1547)

Una de les facetes del rei En Jaume I no gaire estudiada és la seva santedat. Tot i que en el segle XVII no prosperà l'intent de beatificar-lo,⁴⁷¹ la literatura, sobretot

---

⁴⁶⁹ DE LA TORRE, Ángel Sánchez. Alejandro VI, un papa renacentista. Dins: SÁNCHEZ, Ángel; CASTELL, Vicente; PESET, Mariano. *Alejandro VI. Papa Valenciano*. València: Generalitat Valenciana/Consell Valencià de Cultura, 1994, pp. 9-34.

⁴⁷⁰ *Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia en Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI*. Josep Sanchis Sivera. Estudi preliminar i edició: Santiago La Parra López. Transcripció: Vicent Garcia i Martínez. Gandia: CEIC Alfons el Vell/La imprenta Comunicació Gráfica, S. L., 2001, p. 193 (Document 46).

⁴⁷¹ TOURTOULON, Charles de. *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón...*, op. cit.

la valenciana, sovint el representà com a sant.⁴⁷² Cal remarcar que en el segle XV hi havia una manifestació del sentiment particularista valencià,⁴⁷³ fet que podria explicar el deler per representar-lo com a sant. És necessari assenyalar que altres reis coetanis al Conqueridor foren considerats sants, com ara Lluís de França i Ferran III de Castella. Per apropar a aquesta representació, analitzarem, doncs, algunes obres que han remarcat aquesta faceta del rei En Jaume I.

El rei En Jaume I ha estat qualificat com a sant com a mínim des de l'època de Ramon Muntaner, ciutadà valencià i servidor de la Corona d'Aragó, el qual a la *CRM* aplicà aquest adjectiu al Conqueridor:

Que més de vint milia misses se canten vui en aquell dia e tots dies en ço que el *sant rei En Jacme* conquerí sense ajuda e croada que no hac de l'Església: que el Regne de Mallorca, e el Regne de València e el Regne de Múrcia conquerí sens croada e ajuda de l'Església.⁴⁷⁴

Al cap d'uns anys, Pere el Cerimoniós cità el seu avantpassat en la *CSJP*, que fou patrocinada pel rei. En diversos passatges, la narració presenta el rei En Jaume I com un sant. A continuació, en citem un exemple:

Aquesti *santo rey* passó desta vida en hedat de LXXII annos, dia lunes III días de julio, después de la fiesta de Sant Jayme et Sant Cugat, en el anno de Nuestro Sennyor M CC LXXVI.⁴⁷⁵

---

⁴⁷² RUBIO VELA, Agustí. Jaime I. La imagen del monarca en la Valencia de los siglos XIV i XV. Dins: *El rei Jaume I: fets, actes i paraules...*, op. cit., pp. 129-155.

⁴⁷³ *Epistolari de la València Medieval*. Vol. II. Introducció, edició, notes i apèndixs a cura d'Agustí Rubio Vela. Pròleg d'Antoni Ferrando. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 39.

⁴⁷⁴ Crònica de Ramon Muntaner. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques...*, op. cit., p. 698.

⁴⁷⁵ *Crònica de San Juan de la Peña...*, op. cit., p. 95.

La narració d'aquesta crònica també remarca la intervenció dels sants en les conquestes del rei, fins i tot en els moments en què ell no hi era:

Et se troba que *muytos santos de Parayssso non tan solament ayudavan a el quando avia batallas con los moros, mas encara ayudavan a sus vassallos quando por el se combatian con moros*; porque se dize que como el avies enviado algunos nobles et cavalleros en el Regno de Valencia, yes assaber, el noble don Bernat Guillem d'Entença et de otros cavalleros de Aragón et de Catalunya et fuessen en un pueyo qui agora es clamado Santa María del Puyg et toda la morisma vinies contra ellos en la batalla, qui entre ellos fue muyt grant, *les apareció sant Jorge* con muytos cavalleros de parada qui los ayudó a vencer la batalla, por la qual ayuda ningún christiano no hi murió.⁴⁷⁶

Pere el Cerimoniós, en pagar un dels seus encàrrecs de tasques historiogràfiques, anomenà un llibre “vida del sant rey en Jacme”:

Item pos en data los quals lo senyor Rey ab albaranet ab lo seu anellet segellat, scrit en Valencia a .xxvi. dies d'agost present atorga de mi haver haudes e reebudes les quantitats devall scrites, és a saber, per .i. *libre apellat vida del sant rey en Jacme* qui conqués Mallorches e València, .xi. florins, .viii. sols. barcs. item los quals lo dit senyor dóna a algunes persones, .viii. florins e mig, e axí són .xx. florins d'or, .ii. solidos, .vi. diners barcs.⁴⁷⁷

Vicent Ferrer, en un dels seus sermons, esmentà l'ajut de sant Jordi al rei En Jaume I:

---

⁴⁷⁶ Ibid., p. 95.

⁴⁷⁷ *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II..., op. cit., p. 163 (document CLXIX).

Esta solemnitat anual que es fa de mossènyer sent Jordi, *és por les grans ajudes que féu en la conquesta de la ciutat e Regne de València*, e per ço serà lo sermó de sent Jordi.⁴⁷⁸

En les paraules de Vicent Ferrer observem que sant Jordi ajudà a conquerir no solament la ciutat de València, sinó també el regne valencià, fet que vol dir que la seva ajuda s'estengué a tota la conquesta, inclosa l'expansió cap al sud. En aquest sentit, la relació entre els dibuixos de les flors i la narració del còdex, característica del ms. II-475 de la BPRM que ja hem esmentat anteriorment, adquireix un significat notable.

La imatge del rei En Jaume I com a sant també es troba en el text *SE*. En alguns fragments de la narració el rei En Jaume I és anomenat “sant”:

Aprés de aquest rey Pere, regnà en rey d'Aragó e compte de Barcelona e en la baronia de Monpeller En Jaume, fill seu, *apellat Sant*. Aquest rey fonch molt aventurós contra moros, car jamés perdé batalla ell ni ses gents, en cars que ell no y fos en persona, e en les batalles que ell agué ab moros, *fonch vist molt[e]s vegades lo benaventurat Sant Jordi en ajuda sua*.⁴⁷⁹

Trobem una afirmació semblant en l'obra de Pere Miquel Carbonell. En la seva obra *CE* –datada el 1513, però editada el 1547– el cronista remarcà aquesta faceta del rei:

E tenia aquest *sanct rey* tots los òrdens, axí de hòmens com de dones, de la senyoria hon ell fos, bastos de viandes; entenent totstemps que lo servici de Déu fos fet e observança sempre fos tenguda en los dits

---

⁴⁷⁸ VICENT FERRER. *Sermons de Quaresma*. Vol. II. Edició M. Sanchis Guarnier. València: Albatros, 2003, p. 188.

⁴⁷⁹ *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigbaldines...*, op. cit., p. 212.

órden, defensant aquells contra totes persones qui·ls fessen o procurassen damnatge.⁴⁸⁰

Quant era inflammat aquest *sanct rey En Jaume* en servir a nostre senyor Déu Jesuchrist, e mori[r] màrtir, si mester fos, per mantenir la sancta fe cathòlica, dir no·s pot ne escriure, tant hi era encès.⁴⁸¹

Per ço dich que lo primer fundador e instituïdor fo lo *gloriós* e tant estimat e amat rey lo rey En Jaume, vulgarment apellat lo gran Conquistador, e amador e defenedor de la sancta fe cathòlica. Lo qual, *encara que no sia canonizat*, per haver ell tan sanctament viscut e obrat, *e fets miracles en sa vida*, per tots los chronistes e històrichs e altres qui d'ell han escrit és *apellat rey sanct*.⁴⁸²

E negú no·s meravell si en les altres vides dells reys dessus designades yo no he tengut l'orde que en aquesta he tengut de desinar-hi tots los qui en temps de aquest rey Jaume són estats, e del temps que an segut en la cadira de sanct Pere, e de molts litterats e actes subseguits, car a mi ha aparegut, per la virtut e *santedat d'aquest rey En Jaume*, estendre més a la plom[a] en aquest loch que en los altres.⁴⁸³

Aquesta presentació del rei com un sant tingué un ampli ressò. Hom el considerà un rei de “bona memòria”, “sant” i “legislador”, imatge propalada pels oligarques, per l'Església, per la noblesa i sobretot pel Consell i pels jurats valencians, els quals sovint el recordaven com a sant.⁴⁸⁴ Però el text de Carbonell afegeix una informació que fins ara no hem vist als altres documents esmentats en aquest apartat: l'autor català considera que el rei En Jaume I havia estat un sant, malgrat no haver estat canonitzat (“encara que no sia canonizat”). A més, el fet que afirmi que el rei féu miracles durant la seva vida (“e fets miracles en sa vida”), l'aproxima de la característica de la narració de la *V SJ* del ms. II-475 de la BPRM, la qual, com hem vist, també destaca aquesta faceta de sant Jordi. En aquest sentit, el text de Carbonell confirma la nostra opinió que Jaume el Conqueridor, tot i no ésser un sant, era considerat sant en un determinat context –recordem

---

⁴⁸⁰ PERE MIQUEL CARBONELL. *Cròniques d'Espanya*. Vol. II. Edició crítica d'Agustí Alcoberro. Barcelona: Editorial Barcino, 1997, p. 55.

⁴⁸¹ Ibid., p. 57.

⁴⁸² Ibid., p. 59.

⁴⁸³ Ibid., p. 72.

⁴⁸⁴ RUBIO VELA, Agustí. Jaime I. La imagen del monarca en la Valencia de los siglos XIV i XV. Dins: *El rei Jaume I: fets, actes i paraules...*, op. cit., pp. 129-155.

que l'obra de Carbonell és del 1513, una data molt propera a la producció del ms. II-475 de la BPRM-. A més, Carbonell encara subratlla que el rei En Jaume I havia rebut l'ajut dels sants del paradís, entre els quals estava sant Jordi:

E trobà's que *molts sancts de Paradís* no tan solament ajudaven a ell quant havia batalles ab moros, mas encara ajudaven a sos vassalls quant se combatien ab predits moros. E seguí's un die, com ell hagués tremesos alguns nobles hòmens e cavallers en lo regne de València, entre los quals eren lo noble En Bernat Guillem de Entença e altres cavallers de Aragó e Cathalunya, e fossen en un munt, qui ara és apellat Sancta Maria del Puig, e tot lo morisme vengué's contra ells, en la batalla, que entre ells fou molt gran, *los aparegué aquell gloriós cavaller de Jesuchrist sanct Jordi*, de molts cavallers de Paradís acompanyat, qui'ls ajudà a vençre la batalla, per la qual ajuda nengun cristià no y morí.⁴⁸⁵

Continuant l'anàlisi de la presència del rei sant a la literatura, al *LM* (c. 1308-1644) llegim aquesta afirmació:

Que seria bona obra e de ben estar a la dita ciutat que aquella, en reverència de nostre senyor Déu e en memòria e laor del molt *excel·lent, sant e virtuós senyor Rey En Jacme*, de loable recordatió, qui conquerí e pres de mans de infeels la dita ciutat e tot son Regne, fos feta alguna conmemoració e obra piadosa per ànima del dit *sant Rey* en aytal dia con ell finà e passà d'aquesta present vida, ço és, en lendemà de la festa de santa Ana, lo qual dia és a XXVII dies del mes de juliol, segons que d'açò lo dit senyor Rey havia certificat als dits ladonchs jurats.⁴⁸⁶

Aquests fragments confirmen que en l'imaginari literari hom creia en la santedat del rei En Jaume I, molt abans de l'intent de beatificar-lo en el segle XVII.

---

⁴⁸⁵ PERE MIQUEL CARBONELL. *Cròniques d'Espanya*. Vol. II..., op. cit., pp. 57-58.

⁴⁸⁶ *Llibre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la dita ciutat e regne de Valencia* (1308-1644). Vol. I. Edició a cura de S. Carreres Zacarés. València, 1930-1935, pp. 95-96.

Observem també que la majoria dels cronistes són valencians, la qual cosa corrobora indirectament la intenció hagiogràfica de l'*actor* del ms. II-475 de la BPRM que, com ja hem esmentat, presenta trets valencians. D'aquesta manera, podem afirmar que la remembrança del rei En Jaume I entre els valencians fou considerable, sobretot perquè era el "conquistador de la terra", en paraules de Pere Antoni Beuter.⁴⁸⁷ Cal subratllar que en una obra de Beuter, el rei En Jaume I apareix al costat de màrtirs i sants i enmig de llegendes i miracles.⁴⁸⁸

Davant d'aquestes constatacions, podem concloure que aquest còdex fou compost dins d'un context en què el Conqueridor era considerat sant, sobretot pels cronistes valencians. Els tres personatges principals del ms. II-475 de la BPRM, el rei En Jaume I, sant Jordi i el papa Alexander VI, coincideixen en un mateix objecte, un fet que convertí el manuscrit en el moment de la seva composició en un objecte hagiogràfic que contenia la vida de dos "sants", l'un màrtir i l'altre rei, i la referència a l'homònim d'un papa de l'època.

IV.4. El significat històric del ms. II-475 de la BPRM

Entre el final del segle XV i el començament del segle XVI hi havia elements referents a sant Jordi que formaven part de la memòria social i de la memòria cultural dels territoris de la Corona d'Aragó i que podrien ésser utilitzats en contextos diversos. Igualment, en aquest context també hi havia la imatge que els cronistes valencians havien construït del rei En Jaume I com a sant. En aquest sentit, l'objecte que estudiem en aquest capítol, el ms. II-475 de la BPRM, feia part d'aquest context.

---

⁴⁸⁷ PERE ANTONI BEUTER. *Crònica*. Introducció i edició d'Enric Iborra. València: Institució Alfons el Magnànim, 1982, pp. 35-36.

⁴⁸⁸ BELENGUER, Ernest. *Jaume I a través de la història*. Vol. I..., op. cit., p. 63.

Ha estat necessari d'esbossar la història, la llegenda i el mite de sant Jordi per tal d'entendre la seva importància per al territori de la Corona d'Aragó. Des de les seves primeres manifestacions en el territori fins a la participació en les conquestes al costat del rei En Jaume I, sant Jordi tingué una funció important en la configuració de territori, ja que sempre era present en els textos dels cronistes.

Les informacions paleogràfiques i codicològiques que hem esmentat al començament del capítol, les quals afirmen que els dos textos del ms. II-475 de la BPRM estaven junts des del moment de la composició del còdex i foren compostos entre el final del segle XV i el començament del segle XVI, ens ha ajudat a establir el seu moment de composició. A més, el text que acompanya la vida del rei En Jaume I, és a dir, la *VSJ*, precisa que la seva composició tingué lloc durant el pontificat d'Alexander VI, entre els anys de 1492 i 1503. La versió particular de la *VSJ* conté el personatge "bisbe sent Alexander" descontextualitzat a partir de la perspectiva de l'època del sant oriental, però que es contextualitza a partir del moment en què hi ha la coincidència entre les informacions de les dades paleogràfiques, codicològiques i textuais de la *VSJ* al ms. II-475 de la BPRM, presentant-lo com l'homònim i important personatge en la història de la Corona d'Aragó, el papa Alexander VI.

El fet que diversos cronistes valencians consideressin el rei En Jaume I com a sant és un aspecte crucial per tal d'entendre perquè hi ha dos textos que ajunten personatges prou coneguts en el mateix territori. Igualment, el fet que l'un fos sant i l'altre rei fou necessari per entendre el context de composició del manuscrit, tot i no saber i no tenir cap informació del seu patrocinador o del seu *actor*. L'anàlisi ha començat per les dades contingudes en el manuscrit i les hem estudiades amb l'objectiu de descobrir el seu significat històric: presentar el conqueridor del territori valencià considerat com a sant per la literatura valenciana. Així doncs, podem parlar del ms. II-475 de la BPRM com un objecte hagiogràfic.

Des del regnat d'Alfons el Magnànim, els dirigents valencians es destacaven per l'ajut financer al rei, fins al punt que entre els anys 1472 i 1515 fou el regne que

més col·laborà amb préstecs, precisament en el període de producció del ms. II-475 de la BPRM. L'any 1492, durant el papat d'Alexander VI, València esdevingué arquebisbat i, al cap de no gaire, el 1500, hi fou establerta la universitat. Al mateix temps, declinava la influència política del Principat de Catalunya en els territoris de la Corona, ja que acabava de sortir d'una guerra civil amb un resultat desastrós per al país. Fou en aquest context de prosperitat valenciana que la consideració del rei En Jaume I com a sant tingué el seu apogeu del qual es fa ressò el ms. II-475 de la BPRM. Constatem, doncs, que la faceta religiosa del rei es manifestà més aviat en les terres valencianes, on testimonis literaris recolzen aquesta característica.

Capítol V

L'Imperi com a *forma* i els fets del passat com a *contingut* (c. 1516-1543)

(ms. 10121 de la BNE)

Il disegno delle capitali latine di forma epigrafica (delle 'lettere maiuscole antiche', nella nomenclatura coeva) costruite 'con ragione di geometria' o tracciate 'per pratica', costituisce uno dei motivi principali dell'arte della scrittura nel secolo XVI. Se nell'opera dei calligrafi interessati soprattutto alla lettera cancelleresca –come Ludovico degli Arrighi Vicentino o Giovanni Antonio Tagliente– il disegno delle capitali occupa un posto che non è di primo piano (il Vicentino, tuttavia, non va dimenticato, è autore di un raffinatissimo alfabeto romano maiuscolo, intagliato in bianco su fondo nero, che sarà spesso imitato), nella maggioranza dei libri di modelli rinascimentali, invece, la costruzione di quelle lettere rappresenta la prova ultima, decisiva dell'abilità artistica e della scienza del caligrafo.

CASAMASSIMA, E. *Trattati di scrittura del cinquecento italiano*. Milano: Il Polifilio, 1966, p. 17.

Segons Gimeno Blay, el model del ms. 10121 de la BNE “tingué una presència més que discreta” en les terres de la Corona d'Aragó, gràcies a la seva presentació gràfica amb l'escriptura humanística *antiqua* i amb les capitals romanes epigràfiques.⁴⁸⁹

La producció d'aquest còdex es refereix a una imitació per part del seu patrocinador o *actor* dels trets humanístics amb la “voluntat precisa d'imitar un model de llibre”, en les paraules de Gimeno Blay, que no tingué molta presència als territoris de la Corona d'Aragó.⁴⁹⁰ Aquesta “voluntat d'imitació” podria

---

⁴⁸⁹ “L'escriptura emprada en l'exemplar manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid fa l'efecte que respon a la *voluntat precisa d'imitar un model de llibre que tingué una presència més que discreta als territoris peninsulars de la Corona d'Aragó*, com ho prova la minsa i reduïda presència de llibres humanístics copiats als territoris peninsulars de la confederació catalanoaragonesa, així com l'escàs nombre de copistes i escriptors que utilitzaren l'escriptura dels humanistes, siga l'antiqua, siga la humanística cursiva.” GIMENO BLAY, Francisco M. *Manuscrits medievals del 'Llibre dels fets': tradició manuscrita i materialitat*. Dins: *El Llibre dels fets. Aproximació crítica...*, op. cit., pp. 17-34 (p. 27).

⁴⁹⁰ *Ibid.*, pp. 27-28.

explicar, per exemple, les “reminiscències gòtiques” trobades per Jordi Bruguera en els nexes d’algunes lletres,⁴⁹¹ i que potser justifiquen les dificultats trobades per l’*actor* en compondre aquest tipus de lletra.

Compost en pergamí, el manuscrit té 110 folis numerats a llapis a cada pàgina (amb un total de 219 pàgines), escrit a dues columnes, de mida 315 x 241 mm i conté 484 capítols. L’escriptura és humanística librària amb la presència d’alguns trets gòtics. Les caplletres són humanístiques seguint el model de les capitals romanes epigràfiques. L’incipit diu: “Aquest és lo començament del pròlech sobre lo libre que féu lo gloriós rey En Jaume, per la gràtia de Déu rey d’Aragó, de Mallorca e de València, comte de Barcelona e de Urgell e de Muntpeller, de tots los fets e de les gràties que nostre Senyor li féu en la sua vida”,⁴⁹² i l’èxPLICIT diu: “Finito libro sit laus et gloria Christo. Visqué lo rey En Jaume, après que hac presa València, XXXVII anys. Era de LXXII anys quant morí”.⁴⁹³ Seguint les observacions paleogràfiques d’Anscari Mundó, Jordi Bruguera afirmà que la seva època de composició és la primera meitat del segle XVI.⁴⁹⁴ Amb característiques d’un llibre de registre, el ms. 10121 de la BNE presenta la influència de l’*antiqua* en la seva escriptura. Respecte a la recepció de la humanística al territori peninsular ibèric, podem afirmar que potser l’únic context gràfic el qual rebé les formes rodones de les lletres humanístiques fou la producció documental de la cancelleria que estava vinculada a una elit cultural,⁴⁹⁵ la qual cosa pot indicar el seu lloc de producció o també l’origen de la influència en el seu procés de composició. Cal remarcar que aquestes característiques es destaquen dins la tradició textual del *LdF*, ja que és el primer exemplar de la tradició que participa dels aspectes humanístics en contraposició dels manuscrits analitzats als capítols anteriors, els quals tenien característiques gòtiques.

---

⁴⁹¹ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

⁴⁹² BNE, ms. 10121, p. 1.

⁴⁹³ BNE, ms. 10121, p. 219.

⁴⁹⁴ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

⁴⁹⁵ GIMENO BLAY, Francisco M. De la “Luxurians litera” a la “castigata et clara”. Del orden gráfico medieval al humanístico (ss. XV-XVI). Dins: *XVIII Congrés d’Història de la Corona d’Aragó...*, op. cit., pp. 1519-1563 (pp. 1520-1521).

De fet, les característiques paleogràfiques d'aquest còdex poden oferir senyals sobre el seu context de composició. Inicialment, podem considerar-lo un producte de la historiografia humanística, raó per la qual, segons la proposta de Mundó esmentada per Bruguera,⁴⁹⁶ l'hem de situar a la primera meitat del segle XVI.

Un dels resultats dels canvis del sistema gràfic en aquesta època fou la superació dels models gòtics i la creació d'una escriptura librària anomenada *littera antiqua*. La composició d'aquest tipus de lletra sorgí arran de la còpia de manuscrits carolingis, erròniament considerats pels humanistes com a productes que pertangueren a les elits carolíngies.⁴⁹⁷ L'ús d'aquest tipus de lletra significà la recuperació d'un passat no solament textual, sinó també simbòlic. Així doncs, podem considerar que l'objecte que conté la vida del Conqueridor envoltat amb un caire d'una època imperial fou compost dins d'un context en què hi havia un interès historiogràfic omnipresent pels orígens de les ciutats, nacions, llengües, arts i imperis.⁴⁹⁸

Les capitals epigràfiques clàssiques són l'altra característica del còdex. En la història de l'escriptura hi ha altres moments en què observem la recuperació de la capital epigràfica clàssica, com ara als segles XI i XII. L'ús de la capital romana de manera epigràfica en el segle XVI representava la prova decisiva de l'habilitat artística del cal·lígraf i la forma gràfica llatina fou considerada la més noble de totes les lletres. Els tractadistes del segle XVI es preocuparen per la perfecció d'aquestes capitals i per la "divina proporció" en llur composició, afegint un valor i un significat nou a l'objecte.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁶ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 11.

⁴⁹⁷ RICO, Francisco. Introducció. Dins: GIMENO BLAY, Francisco M. *Admiradas mayúsculas. La recuperación de los modelos gráficos romanos*. Salamanca: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, 2005, p. 26.

⁴⁹⁸ ESTEVE, Cesc. Orígenes, causas e inventores en la historiografía del Renacimiento. *TALLA DIXIT* 3 (2008), pp. 77-103.

⁴⁹⁹ En aquest sentit, és important l'afirmació de Casamassima sobre el valor i el significat d'un objecte que porta les capitals antigues: "Se il principio dell'applicazione del disegno geometrico per la costruzione delle lettere a mezzo della squadra e del compasso non era ignoto allo

Imatge 21

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/34697391092392752454679/ima0079.htm>

BNE, ms. 10121, fol. 74 (detall)

Imatge 22

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/34697391092392752454679/ima0132.htm>

BNE, ms. 10121, fol. 129 (detall)

Certament, la capital epigràfica romana fou emprada sobre suports durs, com ara les pedres. Tanmateix, en analitzar un manuscrit, l'analitzem dibuixada sobre un suport flonjo, en un pergami. Seguint la proposta de Robert Favreau de suport del material epigràfic en un sentit ampli,⁵⁰⁰ hem de tenir present que analitzem aquest manuscrit com un document epigràfic.

'scriptor' del tardo Medievo (...), è certo che quel principio assume nel Rinascimento *un valore e un significato del tutto nuovo per l'oggetto*, le eccellenti capitali antiche, e per il diverso spirito da cui è informato." CASAMASSIMA, E. *Trattati di scrittura del cinquecento italiano*. Milano: Il Polifilo, 1966, pp. 17-35 (p. 22).

⁵⁰⁰ "On pourrait donc proposer comme nouvelle définition de l'épigraphie: science de ce qui est écrit, en général sur une matière résistante, en vue d'une publicité universelle et durable. La *notion de matière* pourrait être maintenue afin d'assurer une liaison avec la définition traditionnelle, *mais*

Seguint la definició de suport epigràfic de Robert Favreau, podem considerar els suports materials en els quals s'inscriuen els caràcters epigràfics des d'una àmplia perspectiva, de manera que podem incloure el suport en pergamí del ms. 10121 de la BNE. Així doncs, les característiques d'aquest manuscrit –és a dir, la presència de les capitals epigràfiques romanes en un document representatiu de la història de la Corona d'Aragó– juntament amb el fet de l'ampli concepte de suport epigràfic, autoritza a analitzar aquest objecte com un document epigràfic.

La fascinació per la representació epigràfica romana significava una aspiració al nivell més alt de la *res publica* gràfica humanística, que suplantà les representacions gràfiques medievals.⁵⁰¹ Aquest tipus de lletra representava l'escriptura dels temps moderns en contraposició als models anteriors.⁵⁰² Així doncs, la seva utilització conferia a l'objecte un simbolisme peculiar, talment que traslladava el seu aspecte monumental al document.

---

on doit bien admettre que le support matériel de l'inscription est, en tant que tel, indifférent." FAVREAU, Robert. L'épigraphie médiévale. *Cahiers de civilisation médiévale* 12/48 (1969), pp. 393-398 (p. 395). Pel que fa a l'àmplia visió de l'epigrafia medieval vegeu l'obra del mateix autor *Études d'épigraphie médiévale. Recueil d'articles de Robert Favreau rassemblés à l'occasion de son départ à la retraite*. Vol. I. Text. Réalisé avec le concours de: Université de Poitiers – Faculté des Sciences Humaines et Arts. Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale – C.N.R.S. Société d'Études médiévales. Limoges: PULIM, 1995. Per aquest assumpte també és necessari estudiar el text del Prof. Manuel Ramírez Sánchez sobre la nova definició d'epigrafia a partir d'una perspectiva àmplia i interdisciplinària. RAMÍREZ SÁNCHEZ, Manuel. El concepto de Epigrafía. Consideraciones sobre la necesidad de su ampliación, cincuenta años después. *Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita* 15 (2005), pp. 47-76.

⁵⁰¹ RICO, Francisco. Introducció. Dins: GIMENO BLAY, Francisco M. *Admiradas mayúsculas...*, op. cit., p. 25.

⁵⁰² GIMENO BLAY, Francisco M. De la "Luxurians litera" a la "castigata et clara"..., op. cit., p. 1527.

Imatge 23

<http://www.lluïsvives.com/servlet/SirveObras/jlv/34697391092392752454679/ima0036.htm>

BNE, ms. 10121, fol. 31 (detall)

Imatge 24

<http://www.lluivives.com/servlet/SirveObras/jlv/34697391092392752454679/ima0036.htm>

BNE, ms. 10121, fol. 31

La manca d'informació sobre el lloc de composició, la data de composició, el patrocinador, l'*actor* i altres dades ens impedeix de determinar les dades crucials que ens podrien ajudar a trobar el context de composició del ms. 10121 de la BNE. Tanmateix, a partir de les dades esmentades podem pensar que aquest manuscrit fou compost per algun *actor* influït pels manuscrits humanístics. Segurament, en copiar-lo fent referència a l'Antiguitat, el patrocinador o l'*actor* pretenia aconseguir que aquest objecte representés la formació del passat territorial de la Corona d'Aragó. En aquest sentit, el ms. 10121 de la BNE es vinculava amb un altre passat més llunyà i monumental, segons la historiografia humanística, i, per tant, incloïa el contingut històric del passat de la Corona d'Aragó dins la forma simbòlica de l'Imperi.

Després d'una primera aproximació a les característiques d'aquest objecte epigràfic, hem d'examinar amb més detall el context de composició establert per l'anàlisi paleogràfica per tal de trobar el significat històric d'aquest manuscrit. Els propers apartats se centraran, doncs, en la situació de la història al segle XVI i en el preludi de l'imperi de Carles l'Emperador per tal de proposar el significat històric del ms. 10121 de la BNE.

V.1. La situació de la història al segle XVI

La historiografia humanística apareix a Europa entre els segles XV i XVI.⁵⁰³ La història, en aquell moment, depenia sobretot de la concepció que Ciceró havia exposat en el *De oratore*: “testimoni del temps, llum de veritat, vida de la memòria, mestra de la vida, missatgera de l'Antiguitat”,⁵⁰⁴ definició que era un lloc comú

---

⁵⁰³ DURAN, Eulàlia. Historiografia dels temps de l'Humanisme. Dins: BALCELLS, Albert (coord.). *Història de la historiografia catalana...*, op. cit., pp. 77-92 (p. 78).

⁵⁰⁴ LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium Catalano-Latinum*. Barcelona: Antoni Cavalleria, 1696, p. 563.

amb característiques més retòriques que sinceres.⁵⁰⁵ En aquest context, calia reflexionar críticament sobre la història, el seu caràcter i la seva naturalesa,⁵⁰⁶ la qual cosa comportà un canvi en comparació amb els contextos anteriors.

Juntament amb aquest canvi ideològic hi hagué un canvi d'escriptura. Hom inventà una nova manera d'escriure –o, més ben dit, recuperà– amb l'objectiu de representar els nous pensaments historiogràfics. Aquesta nova escriptura era representada per la lletra humanística, considerada com una carolina “renacida, reestructurada y renovada”, la representació cultural i ideològica de la cultura clàssica, heretada del món romà i utilitzada en el context cultural que anomenem humanisme.⁵⁰⁷ A més, segons Simon i Tarrés, tots aquests canvis han d'ésser interpretats dins d'un context en què el poder polític i la cultura estaven cada vegada més unificats en les seves representacions.⁵⁰⁸

L'afirmació de Simon i Tarrés serveix per a definir la connexió entre el poder i la cultura, característica historiogràfica del segle XVI, per mitjà de la qual cada territori creà les seves eines de poder, d'identitat, de simbolisme i els seus referents culturals.⁵⁰⁹ Analitzarem aquesta nova forma de lletra i la considerarem no solament a partir de la perspectiva estètica –la lletra humanística era més fàcil

---

⁵⁰⁵ DURAN, Eulàlia. *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs per Eulàlia Duran i Grau, membre de la secció Històrico-Arqueològica, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991-1992, pp. 7-17 (p. 8).

⁵⁰⁶ *Diccionari d'Historiografia Catalana*. Antoni Simon i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pp. 662-664.

⁵⁰⁷ GALENDE DÍAZ, J. C. La escritura humanística en la Europa del Renacimiento. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 11 (1998), pp. 187-230 (p. 208).

⁵⁰⁸ “El reforçament dels lligams entre *poder polític i cultura* és un dels trets més característics de l'època de la formació dels estats moderns. Les relacions de força, de domini o d'integració entre centre i perifèria, entre governs centrals i poders locals i regionals, no solament es van donar en els terrenys polític, institucional o fiscal, sinó també en l'àmbit cultural i ideològic, creant tots els poders, identitats, símbols i referents culturals. L'arquitectura, les arts visuals, la història, el teatre o la música es van convertir en instruments de propaganda i de legitimació així com en eines que van modelar patriotismes i identitats. De fet, els moviments culturals del Renaixement i del Barroc no es poden entendre sense el procés d'afirmació de les estructures estatals, sense l'activitat dels centres cortesans de les grans dinasties europees o sense la producció del pensament polític, jurídic i històric de les *intelligentsies* vinculades als centres de poder.” SIMON I TARRÉS, Antoni. Llengua i cultura a l'època del Renaixement i del Barroc. Dins: BALCELLS, Albert. *Història de Catalunya*. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2009, pp. 405-419 (p. 405).

⁵⁰⁹ DURAN, Eulàlia. Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI. *Recerques. Història, Economia, Cultura* 32 (1995), pp. 7-18.

de llegir que no pas la gòtica—, sinó també de la seva funció simbòlica per la qual es recuperaven els comportaments, els pensaments i els valors de l'Antiguitat.

Segons Eulàlia Duran, l'humanisme féu que la història esdevingués més laica, més cultural i més patriòtica. L'autora subratlla que en aquest context sorgí el que ella anomena el “patriotisme cultural”, fonamentat en un passat propi i diferenciat d'altres territoris en l'elaboració de símbols representatius que responien a necessitats diverses i a circumstàncies específiques. A més, en considerar les formulacions d'aquest corpus de “patriotisme cultural”, Eulàlia Duran sosté que aquestes expressions pertanyen més a “sentiments col·lectius” que no pas a “realitats objectives”. Aquest context es reflecteix en la producció literària catalana, on les narracions de les llegendes manifestava una preocupació pels orígens del territori i per l'ús de la llengua catalana.⁵¹⁰

La diferència entre sentiments i realitats és crucial per a l'anàlisi del manuscrit perquè no disposem de cap dada específica que permeti conjeturar fàcilment el context i el motiu de la seva composició. Així, la diferència entre sentiments i realitats ens pot ajudar a entendre un tema debatut en la historiografia política de la Corona d'Aragó des del segle XVI: el projecte imperial.

En aquest context sorgeixen els “historiadors-polítics” al servei dels reis, de l'aristocràcia i de les institucions polítiques.⁵¹¹ Aquests historiadors-polítics, utilitzant mitjans diversos, investigaven el passat dels territoris per difondre el que volien representar: llegendes, gestes, mites i símbols.⁵¹² Al Principat de Catalunya no hi havia cap historiador que treballés sota els ordres del govern, com un cronista oficial. D'altra banda, podem afirmar que hi havia una certa llibertat de producció literària, tot i que sempre segons les concepcions historiogràfiques de l'època. Així doncs, el constitucionalisme polític i el sentiment de llibertat

---

⁵¹⁰ Ibid., p. 10.

⁵¹¹ Una recent aportació sobre aquest tema és el llibre de Richard L. Kagan. *Clio & the Crown: the Politics of History in Medieval and Early Modern Spain*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009.

⁵¹² DURAN, Eulàlia. *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans...*, pp. 7-17 (pp. 7-8).

defensats en aquest territori contra les accions de l'absolutisme reial trobaren en els elements històrics i mítics els referents fonamentals per a l'elaboració de la propaganda i així fer-ne difusió d'acord amb el que interessava.⁵¹³ Al cap d'un temps, els historiadors del barroc perseguiren els mateixos interessos i defensaren el sentiment patriòtic i els interessos politicoinstitucionals. En aquests contextos esclataren pugnes conegudes com a "guerres de paper".⁵¹⁴

A aquesta època la història era considerada una disciplina que mantenia relacions estretes amb la retòrica i l'ètica i els fets històrics eren vistos com exemples per a l'educació de l'home en el sentit més ampli. En analitzar els textos produïts en aquesta època, cal tenir en compte la formació ideològica i contextual dels seus autors que generalment actuaven com a intel·lectuals polítics. Aquests intel·lectuals pertanyien a una època en què hi havia una recerca per les autoritats del passat, una recerca que es reflectia a la composició de llurs obres.

Hem de tenir en compte, doncs, alguns aspectes dels documents, com ara la intencionalitat política, subjectiva o partidista, la forma de composició de les obres, copiant textos anteriors i intercalant-n'hi d'altres, la utilitat d'aquests textos per a l'historiador contemporani, les llegendes utilitzades per a explicar o per a il·lustrar un passat llunyà i els fets coetanis interpretats i elaborats pels autors d'aquestes èpoques.⁵¹⁵

En general, fou una època en què s'intensificà l'elaboració d'instruments de propaganda i de legitimació, principalment perquè hi havia, en comparació amb moments anteriors, la presència del que anomenem actualment l'Estat modern.⁵¹⁶ Aquest lligam forma part del comportament polític i cultural,⁵¹⁷ el qual,

---

⁵¹³ DURAN, Eulàlia. *Historiografia dels temps de l'Humanisme...*, op. cit., pp. 77-92.

⁵¹⁴ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Catalunya" de Rafael de Cervera*. Vol. I. Tesi Doctoral. Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2012, pp. 127-133.

⁵¹⁵ DURAN, Eulàlia. *Historiografia del Renaixement. Recerques* 40 (2000), pp. 5-14.

⁵¹⁶ Per al tema del sorgiment de l'Estat laic a l'Edat Mitjana vegeu BAYONA AZNAR, Bernardo. *El origen del estado laico desde la Edad Media*. Madrid: Tecnos, 2009, en especial els capítols 1 (pp. 21-38), 2 (pp. 39-84), 5 (pp. 151-194) i 6 (pp. 195-261).

⁵¹⁷ VIANNA, Luciano J. *Methodological Approaches to Cultural History...*, op. cit., pp. 19-20.

mitjançant creacions representatives, formulà, utilitzà i emprà símbols amb els quals volia fer-se present, anar en contra d'un poder advers, reclamar els seus drets històrics i reafirmar el seu passat en el seu context contemporani.

V.2. El preludi de l'Imperi de Carles l'Emperador i el seu govern al Principat de Catalunya

Creiem que cal justificar perquè l'estudi de la recuperació del context històric de producció del ms. 10121 de la BNE ens ha dut analitzar la relació entre l'emperador Carles i el territori del Principat de Catalunya.

Les *Germanies* tingueren lloc a l'inici del regnat de l'emperador, un fet que determinà la seva actitud envers el Regne de València.⁵¹⁸ En el que respecte al Regne de Mallorca, la influència de les *Germanies* també es féu present i tingué uns resultats dràstics.⁵¹⁹ Aquest moviment, comandat per l'aliança entre la burgesia i la població, fou vençut per l'aristocràcia amb l'ajut de l'emperador Carles i dels exèrcits castellans.⁵²⁰ És cert que en aquest context l'emperador donà més poder als governadors per anar

contra las personas que en las alteraçiones y escándalos que ha habido y hay en los dichos Reynos este presente año de quinientos e veynte, han cometido cualesquier delitos de cualquier calidad e gravedad e condición que sean o han sido cabsa dellos, o en ellos en cualquier manera se hallaren culpados a pugnición de sus culpas e delitos y los condenen y puedan condenar en las penas así çeviles como criminales

---

⁵¹⁸ BELENGUER, Ernest. *El Imperio hispánico* (1479-1665). Barcelona: Océano Grupo Editorial, 1995, pp. 152-173.

⁵¹⁹ COLL I ALENTORN, Miquel. *Textos i Estudis de Cultura Catalana. Història*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 316.

⁵²⁰ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *Las Germanías de Valencia*. Barcelona: Península, 1975, pp. 139-143.

e confiscaciones de bienes e privación de cualesquier oficios reales públicos que tengan.⁵²¹

En Barcelona durant els anys 1519 i 1520 hi havia problemes socials, però no eren tan greus que causessin conflictes seriosos com els que es produïen en València i Mallorca. A més, a Barcelona els revoltosos pertanyien a les classes baixes sense repercussió en els altres sectors polítics. Aquesta fase ja havia passat al territori del Principat de Catalunya durant la Guerra Civil Catalana, entre el 1462 i el 1472, un fet que demostra que els territoris de la Corona d'Aragó tenien una evolució social diferenciada.⁵²²

D'altra banda, cal tenir en compte que a Catalunya, durant el regnat de Carles l'Emperador, no es produïren conflictes greus entre el rei i els representants del territori, en comparació amb el regnat anterior de Ferran el Catòlic, i el posterior, de Felip II.⁵²³ Com a continuador de la dinastia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, Carles l'Emperador gaudí, almenys inicialment, d'una situació pacífica amb els representants catalans, potser influenciat per les recomanacions del seu avi, Ferran el Catòlic, que afirmà que els regnes de la Corona d'Aragó “se gobiernan por naturales de la mesma tierra”.⁵²⁴ Per tant, malgrat que les primeres actuacions de l'emperador en el territori del Principat de Catalunya no foren del tot pacífiques –per exemple, els resultats de les Corts del 1519–,⁵²⁵ de tots els territoris a la Corona d'Aragó el Principat de Catalunya era el lloc on hi havia més tranquil·litat política. De totes maneres, podem afirmar que les Corts del 1519,

---

⁵²¹ Poder de Carlos V a los gobernadores (Malinas, 22 de septiembre de 1520). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. I (1516-1539). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, p. 83 (Document XVII).

⁵²² CASALS MARTÍNEZ, Àngel. *L'emperador i els catalans*. Barcelona: Editorial Granollers, 2000, pp. 95, 107-108.

⁵²³ CASALS MARTÍNEZ, Àngel. La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent. *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 13 (1993), pp. 67-73.

⁵²⁴ COLL I ALENTORN, Miquel. *Textos i Estudis de Cultura Catalana...*, op. cit., p. 298.

⁵²⁵ BELENGUER, Ernest. *El Imperio hispánico...*, op. cit., pp. 144-148.

quan Carles l'Emperador jurà les Constitucions,⁵²⁶ refermaren el pacte establert amb els grups més influents del territori del Principat de Catalunya, els quals no tenien gaire interès per aventures de futur incert, com tot el que aleshores passava a València i a Mallorca.⁵²⁷

La carta que Carles I envià al seu fill Felip II, donant-li instruccions per a governar el territori de la Corona d'Aragó ens ajuda a comprendre la relació que hi hagué entre l'emperador i els catalans:

He ordenado aquí el Consejo de Aragón, y también se os harán instruxiones sobre la gouernación de los reynos desá Corona y sobre la manera del firmar, a lo qual me remyto, y usareys conforme a lo contenydo en ellas y a lo susodicho. Saluo os auysos que necesarios, que en ello seays muy sobre auysos, porque más presto podryades herrar en esta gouernación que en la de Castilla, *asy por ser los fueros y constituciones tales*, como porque sus pasiones no son menores que las de otros, y ósanlas más mostrar y tienen más desculpas, y hay menos maneras de poderlas aueryguar y castigar.⁵²⁸

Aquest fragment representa el pensament del rei, 27 anys després de l'inici del seu regnat, referent a la particularitat jurídica dels regnes de la Corona d'Aragó. Aquestes instruccions, compostes el 4 de maig del 1543 a Palamós, havien d'orientar el futur rei, Felip II, en el govern de la Corona d'Aragó. L'emperador l'alerta sobre la característica particular de les lleis en els territoris de la Corona d'Aragó no solament pel que fa als *Furs* i *Constitucions*, sinó també referent a

---

⁵²⁶ Carta de Carlos I á los Concellers, anunciándoles su próxima entrada á la ciudad y juramento de las Constituciones, pero manifestándoles su disgusto por haber llegado á su conocimiento que pretendian presentarle una cédula de protesta respecto á la fórmula del juramento. – Martorell, 7 de febrero 1519. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes. Memoria documentada leída en la Academia de Buenas Letras en la sesión de 16 de febrero de 1894 por D. Francisco de Bofarull y Sans*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jepus, 1895, pp. 23-24 (Document 15).

⁵²⁷ CASALS MARTÍNEZ, Àngel. *L'emperador i els catalans...*, op. cit., p. 107.

⁵²⁸ Instrucciones de Carlos V a Felipe II (Palamós, 4 de mayo de 1543). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. II (1539-1548). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, pp. 90-103 (p. 97) (Document CCLI).

l'actitud de llurs representants. Tant que al començament del seu regnat, una ambaixada li fou enviada per tal d'avisar-li que alguns “han desseo muy grand de ver separados estos reynos de la corona de Aragón de los reynos de Castilla”⁵²⁹, el que subratlla, doncs, la particularitat d'aquests territoris.

La decisió d'advertir el seu fill i successor, Felip II, sobre la particularitat jurídica d'aquests territoris, sembla un reconeixement no solament de l'especificitat jurídica d'aquests territoris, sinó també de l'especificitat històrica, ja que cita les principals herències establertes pels fundadors d'aquestes terres. Els primers anys del regnat de Carles l'Emperador a Catalunya tingueren com a característica una política menys intervencionista i més flexible, el que proporcionà un acostament entre l'emperador i el Principat.⁵³⁰

V.3. El significat històric del ms. 10121 de la BNE

L'anàlisi del ms. 10121 de la BNE ens ha aportat informacions sobre el tipus de lletra (*antiqua*) i sobre les capitals utilitzades (epigràfiques romanes). Malgrat que aquest tipus de lletra fos comú a l'època, hem de posar en relleu no solament el seu simbolisme, sinó també la unió que representà amb la història que era copiada, és a dir, la vida del rei En Jaume I. Encara que hom no hagi establert cap data concreta en què fou compost el ms. 10121 de la BNE, l'anàlisi de les seves característiques ens ha permès delimitar la seva composició dins d'un regnat específic, el de Carles l'Emperador. Considerant tots els aspectes d'apropiació del simbolisme, sobretot la funció de la història en el segle XVI, hem de recalcar que en preparar un manuscrit amb característiques epigràfiques, el patrocinador o

---

⁵²⁹ Alonso de Aragón a Juan de Aragón (Zaragoza, 7 de marzo de 1516). *Corpus documental de Carlos V*. Vol. I..., op. cit., p. 55 (Document III).

⁵³⁰ SIMON I TARRÉS, Antoni. Catalunya i la monarquia hispànica en temps de Felip II príncep. *Manuscrits* 16 (1998), pp. 101-121 (p. 105).

L'actor tenia la intenció no solament de presentar els fets del rei En Jaume I, sinó també de conferir-li un prestigi imperial. Així doncs, el ms. 10121 de la BNE conté una *forma* imperial i un *contingut* dels fets del rei En Jaume I.

La historiografia humanística formava part del context d'aquesta època, en la qual la història era definida com el “testimoni del temps, llum de veritat, vida de la memòria, mestra de la vida, missatgera de l'Antiguitat”,⁵³¹ com hem esmentat anteriorment. No podem oblidar l'aparició del “patriotisme cultural”, subratllat per Eulàlia Duran, pel qual cada territori formulà elements representatius dels seus orígens històrics.⁵³² Així doncs, en observar qüestions com ara la intencionalitat política, la forma de composició de les obres, les llegendes utilitzades o creades i la interpretació dels esdeveniments coetanis a la composició dels manuscrits, hem d'entendre que la connexió entre el poder polític i la cultura formà un *locus* característic d'aquest context, dins del qual la cultura fou entesa com identitat, simbolisme històric i referent propagandístic i de legitimació.

L'afirmació de Daniel Genís referent a la qüestió imperial en el Principat de Catalunya és una referència crucial per a aquest treball. El fet que el rei En Jaume I i Pere el Gran siguin considerats models d'emperadors en les cròniques catalanes a l'època moderna⁵³³ –sobretot el *LRP* i la *CRM*– permet que relacionem aquesta informació amb la producció del ms. 10121 de la BNE.

Hem d'interpretar la composició del ms. 10121 en el context del govern de Carles l'Emperador al Principat de Catalunya, un fet confirmat per les informacions paleogràfiques, no solament per la datació establerta (primera meitat del segle XVI), sinó també pel simbolisme de les dades paleogràfiques (lletra *antiqua* i capital epigràfica romana). En compondre-lo, el patrocinador o l'actor conferí una dimensió imperial a aquest artefacte, afegint-hi aspectes imperials referents a l'època de composició.

---

⁵³¹ LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium Catalano-Latinum...*, op. cit., p. 563.

⁵³² DURAN, Eulàlia. *Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI...*, op. cit., p. 12.

⁵³³ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, p. 86.

Amb aquestes dades podem inferir que el patrocinator o l'*actor* del ms. 10121 de la BNE buscava en el passat els orígens de la història del territori del Principat de Catalunya, raó per la qual volia atribuir formes imperials al contingut de la vida del rei En Jaume I. Segons Hillgarth, no podem parlar d'un imperi català durant els segles XIII i XIV perquè no hi havia cap unió dels regnes.⁵³⁴ D'altra banda, la qüestió imperial implícita, subratllada per Daniel Genís, i les dades paleogràfiques del ms. 10121 de la BNE, interpretades a partir de la nova definició de suport epigràfic de Robert Favreau i del context de composició, indiquen que aquest objecte fou compost tenint en compte aquest passat imperial.

Per tant, podem considerar que el ms. 10121 de la BNE és un document epigràfic compost en un context humanístic en què la composició epigràfica era una de les formes de representar el passat. En triar les capitals epigràfiques romanes, el patrocinator o l'*actor* demostrà no solament que estava influït pel context de composició, sinó també que representava la imatge de la vida del Conqueridor tal com la interpretava o tal com la imaginava.

En aquest context, el patrocinator o l'*actor*, en utilitzar aquest tipus de lletra, intentava conferir al text un significat històric mitjançant la recuperació de les capitals pròpies de les inscripcions epigràfiques romanes i la utilització de l'*antiqua*. D'aquesta manera, donava un valor, un aspecte i un significat nou a un objecte de la cultura històrica de la Corona d'Aragó.

És important posar en relleu l'actitud dels homes d'aquella època, els quals, en posar en relació diversos nivells del passat, buscaven una forma del passat llunyà –les característiques epigràfiques romanes– per inserir-l'hi el contingut d'una vida del passat més pròxim –la història del rei En Jaume I–. La raó per la qual utilitzaven aquest tipus de lletra i de caplletra, imitant les capitals epigràfiques romanes, era la voluntat d'idealitzar i mitificar el passat de la Corona d'Aragó. A més, els permetia de justificar una identitat del present, un fet recurrent entre els

---

⁵³⁴ HILLGARTH, J. N. *El problema d'un imperi mediterrani català. 1227-1327*. Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1984, pp. 119-122.

historiadors de l'humanisme, període clau en la formació de les identitats nacionals. El patrocinator o l'*actor* d'aquest objecte intentava, doncs, donar un significat imperial a la història de la Corona d'Aragó.

Capítol VI

Historiar el passat de la Corona d'Aragó (c. 1535-1553/1554)

(ms. 9-4769 de la BRAHM)

Entre las otras que tenemos, la más antigua y de más ciertas y verdaderas relaciones, y de más autoridad, es la historia que se compuso de las hazañas y conquistas del rey don Jaime el primero, que está ordenada en su nombre, y se tiene comúnmente por cierto que el mismo rey fue el que la compuso, y habiendo el autor de estos Anales conferido las más cosas de ella con los registros que ay de aquellos tiempos, de las cosas del estado del mismo rey, que están en el Archivo Real de Barcelona y con otros infinitos instrumentos y memorias públicas y auténticas, ha averiguado ser una verdaderísima historia (Soldevila citant les paraules de Jerónimo Zurita)

SOLDEVILA, Ferran. Zurita com a historiador. Dins: SOLDEVILA, Ferran. *Cronistes, joglars i poetes*. A cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 145-197 (p. 178)

El ms. 9-4769 de la BRAHM és un artefacte amb una notable particularitat: mentre que els manuscrits de la RBMSLE (ms. Y-III-5) i de la BPRM (ms. II-475) contenen parts amb narracions diferents del *LdF* (la *HE* i el *CV* al primer i la *V SJ* al segon), el de la BRAHM conté només la narració del *LdF*, però probablement composta en dos moments.

El ms. 9-4769 de la BRAHM també presenta una altra particularitat en comparació amb els altres objectes de la tradició textual del *LdF*, ja que hi ha la intervenció d'un dels historiadors més distingits a la Corona d'Aragó, Jerónimo Zurita, que escrigué una de les obres més conegudes de la historiografia del segle XVI, els *AnCAR*,⁵³⁵ i que probablement utilitzà el manuscrit que estudiem per preparar-los. A l'incipit hi ha la frase "Aquest és lo començament del pròlech sobre el libre que féu el rey En Jacme, per la gràcia de Déu rey de Aragó e de Mallorques e de València, comte de Barcelona e d'Urgell, e senyor de Montpeller,

---

⁵³⁵ JERÓNIMO ZURITA. *Anales de la Corona de Aragón...* op. cit.

de tots los fets e de les gràties que nostre senyor li féu en la sua vida. Íncipit prologus”⁵³⁶ i a l'èxplicit la frase “E aquí en València, en l'any de M.CCLXXXVI, sexto kalendas augusti, lo noble En Jacme, per la gràtia de Déus rei d'Aragó e de Mallorques e de València, comte de Barcelona e de Urgell, senyor de MuntPELLER, passà d'aquest segle, cuius anima per misericòrdia Dei sempre sine requiescat impare. Amen.”⁵³⁷

El text fou compost sobre pergami i té 197 pàgines.⁵³⁸ És escrit en dos tipus de lletra. Tots dos són humanístics amb reminiscències de gòtica notarial catalana. La lletra que es troba entre les pàgines 1-71 és una cursiva i la que es troba entre les pàgines 72-197 és una librària. Segons Bruguera, totes dues són de la primera meitat del segle XVI.⁵³⁹ Hem de dir que el primer *actor* fou menys curós que el segon. En efecte, el segon segueix perfectament la caixa de justificació començada pel primer, el qual en diversos moments la traspassà, sobretot en el marge dret. Igual que els mss. 1734 de la BC, II-475 de la BPRM i el 10121 de la BNE –estudiats en els capítols 2, 4 i 5, respectivament–, conté 484 capítols. En més d'una pàgina, el primer *actor* no acabà de dibuixar les caplletres als començaments dels paràgrafs. Les glosses fan referència a Jerónimo Zurita, com ho remarca Bruguera.⁵⁴⁰

Les filigranes del ms. 9-4769 de la BRAHM situades a les pàgines 77, 79, 81, 93, 97, 101, 103, 107, 113, 115, 119, 129, 133, 135, 137, 139, 141, 153, 157, 159, 161,

---

⁵³⁶ BRAHM, ms. 9-4769, p. 1.

⁵³⁷ BRAHM, ms. 9-4769, p. 197.

⁵³⁸ Tot i que Bruguera en la seva descripció utilitzi la terminologia “folis”, en consultar aquest manuscrit *in situ* hem comprovat que fou utilitzada una numeració moderna de pàgines i no de folis (recto-verso). Així doncs, en aquest cas citarem les pàgines que hi hem trobat.

⁵³⁹ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 12.

⁵⁴⁰ “El còdex presenta nombroses –i a vegades llargues– notes marginals, tant correccions al text, com glosses històriques, aquestes en castellà. *El tipus de lletra d'aquestes notes és idèntic al de la segona meitat del text i coincideix també amb la mateixa cal·ligrafia de les notes marginals del ms. 1018 de la Biblioteca de Catalunya, que conté la versió llatina de Pere Marsili, atribuïdes a Jerónimo Zurita.*” Ibid., p. 12.

163, 165, 175, 179, 183, 187, 189, 181, 195,⁵⁴¹ 199, 203 i 207, són molt properes a les dels registres 3256 i 3263 segons el catàleg de Briquet, dels anys 1543 i 1555 respectivament.⁵⁴²

Imatge 25

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=3256&lang=fr (filigrana 3256)

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=3263&lang=fr (filigrana 3263)

Hem de dir que les filigranes apareixen només a la part composta pel segon *actor* amb lletra humanística amb reminiscències de gòtica notarial catalana librària, és a dir, a la segona part del manuscrit com esmentem a la taula 9, i que coincideix amb l'inici de la narració sobre la conquesta de València.

Taula 9

Característiques textuais, paleogràfiques i codicològiques del ms. 9-4769 de la BRAHM

Parts	Descripció	Tipus de Lletra	Filigranes-any	Pàgines
1	Inici de la narració fins a la conquesta de Mallorca	Humanística cursiva	No presenta	1-71
2	La narració de la conquesta de València fins al final	Humanística librària	1543-1555	72-197

⁵⁴¹ Hem de recalcar que a l'arxiu online on es pot consultar aquest manuscrit només està disponible fins a la pàgina 198; les altres pàgines, entre la 198 i el 208, són esmentades perquè hem consultat el manuscrit *in situ*.

⁵⁴² BRIQUET, Charles M. *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier: dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Amsterdam: The Paper Publications Society, 1968, p. 218.

Aquest manuscrit presenta una coincidència textual i codicològica: les filigranes només apareixen a partir de la narració de la conquesta de València. Hi ha una coincidència de límits textual, paleogràfic i codicològic, la qual cosa fa que el seu procés de composició sigui singular en comparació amb els altres objectes de la tradició textual del *LdF*, ja que els altres manuscrits tots foren materialment compostos d'una tirada.

Entre aquestes dues parts hi ha algunes diferències, per exemple, en la forma de les caplletres o en l'esforç per dibuixar-les. A la primera part hi ha un esforç per dibuixar-les, gairebé sempre en un estil rústic, si bé n'hi ha de destacables, com ara la caplletra del pròleg i del capítol 1 (imatge 26), la del capítol sobre la conquesta de Mallorca (imatge 27) i la del capítol sobre la conquesta d'Eivissa (imatge 28). D'altra banda, a la segona part el segon *actor* no es preocupà gaire de les caplletres.

Imatge 26

<http://www.lluivives.com/servlet/SirveObras/jlv/00365170866861017710046/ima0004.htm>

BRAHM, ms. 9-4769, p. 1

Caplletra del pròleg i del capítol 1

Imatge 27

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/00365170866861017710046/ima0031.htm>

BRAHM, ms. 9-4769, p. 28

Caplletra del capítol sobre la conquesta de Mallorca

Imatge 28

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/00365170866861017710046/ima0073.htm>

BRAHM, ms. 9-4769, p. 70

Caplletra del capítol sobre la conquesta d'Eivissa

Bruguera, en col·lacionar el ms. 9-4769 de la BRAHM amb els manuscrits que utilitzà per a la seva edició del *LdF*, arribà a la conclusió que les variants d'aquest

manuscrit feien referència als mss. 1734 de la BC, II-475 de la BPRM, 10121 de la BNE i l'edició R-15398 de la BNE, o només al ms. 1734 de la BC quan aquest se separava dels altres.⁵⁴³

Malgrat que el manuscrit hagi estat compost per dos *actores*, ambdues còpies foren probablement molt properes en el temps, ja que utilitzaren lletres humanístiques amb particularitats de gòtica notarial catalana. L'única diferència seria que la primera és cursiva i la segona librària (vegeu taula 9). La pàgina 71 presenta l'últim paràgraf de la narració sobre la conquesta de Mallorca on s'acaba la primera part. Per tant, podem afirmar que el primer *actor* hi havia estat interessat almenys en aquesta part de la narració de la vida del rei En Jaume I. En la segona part del manuscrit hi ha les filigranes. Ens trobem, doncs, davant d'un manuscrit que conté dues parts.

---

⁵⁴³ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 12.

Imatge 29

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/00365170866861017710046/ima0074.htm>

BRAHM, ms. 9-4769, p. 71

Capítol final de la conquesta de Mallorca. Cal observar la lletra humanística cursiva, present entre les pàgines 1-71 i que és utilitzada fins al final del capítol sobre la conquesta de Mallorca

Imatge 30

<http://www.luisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/00365170866861017710046/ima0075.htm>

BRAHM, ms. 9-4769, p. 72

Capítol inicial de la conquesta de València. Com hem esmentat, en començar el capítol sobre la conquesta de València s'utilitza la humanística librària

Així, el primer *actor* compongué la narració fins a la conquesta de Mallorca i el segon *actor* continuà afegint-hi les informacions a partir de la narració de la conquesta de València fins al final dels fets de la vida del rei En Jaume I.

Havent constatat les diferències entre la primera i segona part del ms. 9-4769 de la BRAHM, hem de preguntar-nos perquè el primer *actor* s'interessà per la conquesta del rei En Jaume I, representada per les caplletres dibuixades a la conquesta de Mallorca i d'Eivissa, i perquè el segon *actor* féu més aviat la tasca complementària de completar un manuscrit ja començat. Hem de cercar la resposta considerant el context de composició del manuscrit, és a dir, el context historiogràfic del segle XVI. Examinades les informacions del ms. 9-4769 de la BRAHM, hem d'estudiar tot el que contribuí a la seva producció per tal de trobar el seu probable significat històric.

VI.1. Primers passos per historiar el passat

Des de la mort del rei En Jaume I fins al regnat de Carles l'Emperador transcorregueren més de 240 anys. Els fets del rei En Jaume I eren recordats en les memòries, cròniques, imatges, escultures o obres literàries, de manera que els mateixos fets del rei formaven part del comportament polític i cultural⁵⁴⁴ a la Corona d'Aragó. La remembrança del passat formava part de l'imaginari col·lectiu mitjançant l'acumulació i la transmissió dels fets,⁵⁴⁵ transmesos com a tals o transformats segons el context en què eren recuperats.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁴ VIANNA, Luciano J. *Methodological Approaches to Cultural History...*, op. cit., pp. 19-20.

⁵⁴⁵ ASSMANN, Jan. *Collective Memory and Cultural Identity...*, op. cit., pp. 125-133.

⁵⁴⁶ AVILÉS FERNÁNDEZ, Miguel. El siglo XVI en España: Cultura. Dins: *Jerónimo Zurita. Su época y su escuela*. Congreso Nacional. Ponencias y Comunicaciones. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Excma. Diputación Provincial de Zaragoza, 1983, pp. 107-126 (p. 114).

En aquest sentit, en la recerca del passat medieval dels territoris que formaven part de la Corona d'Aragó s'intentava establir les bases fonamentals i originals dels seus regnes. La recerca del passat se centrava en diversos estrats del passat, condicionats no solament per la història del territori, sinó també per la influència del context dels patrocïnadors i *actores* de les obres.

Algunes obres literàries que sortiren a la llum en el segle XVI són una recerca d'un passat on es destaca el protagonisme històric de la Corona d'Aragó. L'expansió en el Mediterrani és un dels temes de què tracten. Tots aquests temes ja eren presents en la literatura del segle XVI, en un context simbòlicament reivindicatiu, i foren reviscuts amb més intensitat en el segle XVII. No hem d'oblidar el particularisme territorial que hi havia en aquesta època, quan s'intentava reviure el passat historiogràfic mitjançant la publicació d'obres que remetien als esdeveniments històrics més significatius del territori.

Per exemple, algunes obres elaborades a la Corona de Castella intentaren proporcionar una història en què hi hagués una assimilació d'aquest territori amb el topònim "Espanya", a fi de crear un sentiment patriòtic.⁵⁴⁷ Algunes d'aquestes obres són els *CGE* (1543),⁵⁴⁸ el *LGCME* (1548)⁵⁴⁹ i la *SVI* (1551).⁵⁵⁰ Els cronistes a la Corona d'Aragó, en canvi, buscaren informacions en el passat històric del seu territori per tal de combatre els intents dels cronistes castellans d'identificar la història d'Espanya amb la història de Castella.⁵⁵¹ Podríem dir que

---

⁵⁴⁷ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, op. cit., p. 24.

⁵⁴⁸ FLORIÁN de OCAMPO. *Los cinco libros primeros de la Crónica General de España*. Edición Facsímil. Madrid: Secretaría General del Senado, 1997.

⁵⁴⁹ PEDRO de MEDINA. *Libro de las grandezas y cosas memorables de España*. València: Editores de Facsímiles Vicent Garcia, 2011.

⁵⁵⁰ JUAN SEDEÑO de ARÉVALO. *Summa de varones illustres, en la qual se contienen muchas sentencias y grandes hazañas y cosas memorables de doçientos y veynte y quatro famosos emperadores, reyes y capitanes, que ha hauido de todas las naciones, desde el principio del mundo hasta nuestros tiempos*. En Toledo: en la oficina de Juan Rodríguez, 1590.

⁵⁵¹ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, op. cit., p. 30.

hi havia una mena de patriotisme cultural que –malgrat el possible anacronisme– es pot interpretar com un “factor d’autoafirmació política i nacional”.⁵⁵²

Entre els exemples valencians que s’articularen en aquest context hi ha el cas de Pere Antoni Beuter, que és crucial per a entendre el lligam entre la història i la política. Centrant-se en la història valenciana, Beuter estudià i propagà la història del seu lloc d’origen:

En la *primera* puse lo que passo dende el diluúo de Noe hasta la venida del esclarecido rey don Jayme para conquistar este reyno. Donde se contiene la poblacion de España, las venidas de los estrangeros en ella, las guerras cruels que en ella huuo, de Griegos, Africanos, Romanos, y Godos. Como se predico la fe, y el fruto que en ella hizo, y como la tomaron los Moros, y la empeçaron a recobrar los Reyes Christianos que en ella se leuataron. En la *Segunda* recollegi la conquista de la ciudad y reino de Valencia, como se gano con el saber, cordura, y las armas. En la *Tercera*, los diuersos acaescimientos que de entonces hasta nuestros dias han sido en las guerras que con los Moros se han tenido, y con los Franceses, y Castilla, hasta la vnion de Castilla y Aragón, en tiempo del Rey Catholico. Y las reuoluciones de comunidades, que muchas vezes se leuataron.⁵⁵³

La proposta de Beuter fou compondre una història general del territori del Regne de València, establint-ne els orígens. Especialment la segona part de l’obra tracta de la conquesta de la ciutat, que cal entendre com un compendi de tota la campanya conqueridora del rei En Jaume I. A la fi, l’obra s’interessa per l’àmbit imperial, per un territori més enllà de les fronteres del regne, difonent així la seva identitat territorial.

---

⁵⁵² SIMON I TARRÉS, Antoni. Llengua i cultura a l’època del Renaixement..., op. cit., p. 406.

⁵⁵³ *Primera parte de la Coronica general de toda España, y especialmente del reyno de Valencia. Donde se tratan los estraños acaescimientos que del diluúo de Noe hasta los tiempos del Rey Don Jayme de Aragón, que gano Valencia, en España se siguieron: con las fundaciones de las ciudades mas principales della, y las guerras cruels, y mutaciones de señorios que ha huuido, como por las tablas se podra ver. Compuesta por el Dotor Pero Anton Beuter, Maestro en sacra Theologia.* Con priuilegio para diez años. Impresso en la muy noble ciudad de Valencia, en casa de Ioan de Mey Flandro, 1546.

Hi ha diverses produccions historiogràfiques del rei En Jaume I compostes en el territori de la Corona d'Aragó que són exemples de literatura memorialística del territori: per exemple, l'obra de Pere Miquel Carbonell coneguda com a *CE* (1495-1513), la de Pere Tomic intitulada *HCRACB* –que tingué dues edicions, el 1519 i el 1534–, i la de Cristòfol Despuig, els *CICT* (1557).

Compostes entre els anys de 1495 i 1513, les *CE* narren la lluita del Conqueridor contra els moros en les conquestes dels regnes de Mallorca i de València i introdueixen una imatge del rei En Jaume I com un personatge conegut en molts llocs. El que més es destaca en la narració de Pere Miquel Carbonell és el significat global perceptible en la història del rei En Jaume I: el cronista no solament comenta els esdeveniments que considera més importants de la vida del Conqueridor, sinó que els connecta amb les successions papals i amb altres esdeveniments, alhora que emet comentaris sobre alguns sants de l'època, sobre membres de l'orde dels predicadors i dels menors i altres assumptes diversos. En comparació amb la narració sobre els altres reis, hi ha més informació sobre el regnat del rei En Jaume I, i Carbonell explica aquest fet a la narració de la seva obra:

E negú no·s marvell si en les altres vides dells reys dessús designades yo no he tengut l'orde que en aquesta he tengut de desinar-hi tots los qui en temps de aquest rey Jaume són estats, e del temps que an segut en la cadira de sanct Pere, e de molts litterats e actes subseguits, car a mi ha aparegut, per la virtut e *santedat d'aquest rey En Jaume*, extendre més a la plom[a] en aquest loch que en los altres.⁵⁵⁴

Aquest significat global donat al regnat del rei En Jaume I per Carbonell manifesta l'interès en els esdeveniments que tingueren lloc durant el regnat del Conqueridor. Certament, Carbonell ho fa subratllant sobretot la “santedat” del

---

⁵⁵⁴ PERE MIQUEL CARBONELL. *Cròniques d'Espanya*. Vol. II..., op. cit., p. 72.

rei; tanmateix, no podem dir que aconseguí de donar una visió global del seu regnat.

De les obres que foren impreses a l'època de Carles l'Emperador hem de destacar la crònica de Pere Tomic, *HCRACB*, composta el 1438 i publicada dues vegades, el 1519 i el 1534. Pel que fa a l'exemplar de 1534, criden l'atenció algunes informacions que es troben en l'epístola de l'edició. L'editor, Martí d'Ivarra, que adreça l'epístola a les Corts de Montsó del 1533-1534, i que després fou publicada en l'edició del text de 1534, dirigida al "spectable senyor don Galceran de Cardona", comença fent una referència a Ciceró amb l'afirmació que la història és "testimoni del temps, llum de veritat, vida de la memòria, mestra de la vida, nuncià de la Antiquitat", concepció que era comuna en aquell temps. A més, subratlla les seves condicions: "I es fa primera condició: que no gose dir alguna cosa de falsia. Y la segona: que no gose callar alguna cosa de veritat y que no entreuinga alguna sospita de fauor: ni de dissimulat odi en lo scriure", establint, així doncs, una preceptiva històrica. Tot seguit, explica la raó de l'edició:

Perq[ue] en tal temps reconegués así com en un mirall clar los actes e batallas dels antics Comtes e Reys Hespanyols com principis dels presents. Que no és qui ignor: quantas virtuts dels magnànims Folcs illustres Ducs de Cardona, dels quals vostra Senyoria és lum, en aquellas s'escriuen. E sabem quant arra letras e històrias latinas. E après que fou en Alemanyia gregas, com caualler qui ha legit en Plutarcho, que aquell Alexander, fill de Phelip Rey de Macedonia, portaua ab si lo poeta Homero per companyó no pereros, més de bons e promptes consells. *E per cert qui lig las chronicas dels Reys grecs, y los actes memorables dels Reys, Cònsols y Emperados Romans deu legir las conquestas e històrias de Catalunya e Aragó.*⁵⁵⁵

Aquesta epístola és, doncs, un document polític adreçat a les Corts de Montsó i publicat després juntament amb el document històric (*HCRACB*), fet que

---

⁵⁵⁵ MARTÍ d'IVARRA. La [ep]istola al spectable senyor Don Galceran de Cardona letra de Martí de Ivarra tramesa en las corts de Montsó. Dins: PERE TOMIC. *Histories e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya...*, op. cit., p. 8.

il·lustra l'innegable lligam que hi havia entre política i història. A més, la relació entre la història dels temps antics i la història de Catalunya i d'Aragó és clara: els nobles que s'educaven llegint els fets dels reis de l'Antiguitat també haurien de llegir les cròniques dels avantpassats de Catalunya i d'Aragó. Si llegia aquest document, la noblesa trobaria un lligam entre els primers governadors del territori i el seu context actual, és a dir, el regnat de Carles l'Emperador:

Ni és manco immortal aquell primer pare de aquesta insigne ciutat, Grifà, del castell de Arrià en Conflent. Qui primer per lo Rey Luys de Franca, fill de Carles Maynes, la governa. *Del qual denallen deu Comtes de Barcelona e quinze Reis de Aragó fins lo present Emperador*, que Romulo, qui primer edificà e del seu nom apellà Roma. Ni és manco illustre Grifà Pelós primogenit de aquell, qui per bé defensar dels Moros aquesta terra, fou creat per lo matex Rey Luís primer, Comte de Barcelona. Que Tullo Hostilio, terç Rey Roma, esforçat en la guerra, liberal en la pau. E no bastant en breu epístola loar dignament tots los qui per lurs virtuts las conquestas ensalçan. Cert lo Rey don Ferrando e Reyna dona Isabel recobrants en deu anys de guerra après de vuitcents de captiuidat Granada, són més gloriosos solament en la terra que el Rey Agamenon presa Troia. E no callant, finalment aquell de qui ultra las tres coronas, e altrás victorias, quals deu omnipotent a pocs acostuma donar, *se troba més que scriure fins al present*, que de l'Emperador Octavia Augusto, lo triumphant Carles César debellat en lo siti de Viena lo infant el Princep dels Turcs Solymano, és més superior que egual al Rey Alexander. Vençut ab la major de lurs victòrias lo potent Rey dels persas, Dario. Prudentíssim, Christianíssim, Meritíssim Emperador ésser confessan encara los enemics.⁵⁵⁶

Aquest document polític presenta la continuïtat del llinatge dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó fins a l'emperador Carles, connectant, així, el passat i el present de la història del territori. Per tant, el text que acompanya les *HCRACB*, enviat a les Corts de Montsó el 1533 i publicat l'any següent, estableix el record d'aquest passat llunyà. La "missatgera de l'Antiguitat" subratllava així el caràcter patriòtic de la constitució territorial de la Corona d'Aragó. En recordar aquests

---

⁵⁵⁶ Ibid., p. 8.

territoris, Ivarra volia destacar la dinastia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó i enllaçar-los amb l'Emperador.

Cristòfol Despuig escrigué els *CICT*⁵⁵⁷ (1557), obra en què exposa qüestions discutides, com ara la unitat i la lloança de la llengua catalana, la defensa del territori català davant les pretensions literàries de Castella i els orígens llegendaris de la nació catalana. El que més sobresurt en la seva obra és la posició política que pren, ja que afirma que Espanya hauria d'integrar tots els pobles que formaven part de la mateixa realitat, però conservant-ne les diferències culturals, sense que ningú hagués de renunciar a la seva identitat.⁵⁵⁸ Tot i que fou escrita en un moment de transició del regnat de Carles I al de Felip II, l'obra serveix d'exemple per a identificar els temes conflictius al Principat de Catalunya en un moment en què la literatura en català patia una escassetat productiva en comparació amb segles anteriors.⁵⁵⁹

Xavier Baró i Queralt indica de quins temes tractaven les llegendes analitzades pels historiadors dels segles XVI i XVII: 1) l'especificitat de les virtuts del Principat de Catalunya com a territori; 2) el Principat de Catalunya com a primer poble cristià de la Península Ibèrica i 3) els orígens carolingis del Principat. Cal recordar també el debat entre els historiadors castellans i els de la Corona d'Aragó sobre el concepte d'Espanya i l'intent d'aquests últims de mostrar l'especificitat de la formació territorial del Principat.⁵⁶⁰ En aquest sentit, Pere Antoni Beuter i Cristòfol Despuig són dos exemples de temptatives de demostrar la prioritat de les primeres poblacions peninsulars a València i a Tortosa en

---

⁵⁵⁷ CRISTÒFOL DESPUIG. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. A cura de Joan Tres. Barcelona: Curial, 1996.

⁵⁵⁸ TRES, Joan. Introducció. Dins: CRISTÒFOL DESPUIG. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa...*, op. cit., pp. 5-35.

⁵⁵⁹ GARCIA SEMPÈRE, Marinela i WILKINSON, Alexander. La producció impresa en català dels ss. XV i XVI: observacions sobre la història de la impremta a través de l'estudi dels catàlegs. *Caplletra* 51 (2011), pp. 51-79 (pp. 54-57).

⁵⁶⁰ BARÓ I QUERALT, Xavier. *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*. Tesi Doctoral. Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Barcelona, Desembre de 2005, pp. 119-121.

contra de la proposta castellana.⁵⁶¹ Hi havia, doncs, una tendència a escriure la història del territori recurrent a les llegendes a fi de recordar el passat del Principat de Catalunya, no solament des d'una perspectiva interna, preocupada pels seus orígens, sinó també externa, disposada a combatre els atacs dels cronistes castellans.⁵⁶²

La presència d'aquestes tres obres il·lustra que la recerca dels orígens fou un tema comú a la literatura del segle XVI en el territori de la Corona d'Aragó. Sota la influència de l'erudició humanista de l'època, les produccions literàries s'adreçaven a un passat llunyà, que a vegades traspassava les fronteres reconegudes i arribava al començament de la història del territori. És, doncs, dins d'aquesta reflexió que cal plantejar la composició de la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM, que rescata la primera gran conquesta del rei En Jaume I, és a dir, la conquesta de Mallorca.

VI.2. La campanya de Tunis del 1535 i la lectura del passat

Els atacs i les defenses contra els musulmans foren accions constants durant el regnat de Carles l'Emperador. En la primera meitat del segle XVI hi havia un equilibri de forces en el Mediterrani que feia que el predomini naval, fos cristià o musulmà, resultés determinant en l'exercici del poder.⁵⁶³ En aquest context,

---

⁵⁶¹ ROMEU I FIGUERES, Josep. *Lectura de textos medievals i renaixentistes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 244.

⁵⁶² “Les llegendes expliquen a llur manera veritats difícils d'analitzar. Han estat utilitzades per raons polítiques i esgrimides, sovint, com a reacció de competència amb els veïns: castellans, francesos, italians. Són un material especialment idoni per a l'estudi de l'imaginari. En alguns moments han pres un relleu especial que ha ultrapassat el nivell erudit, ha envaït els carrers i ha estat tractat pels poetes.” DURAN, Eulàlia. *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans...*, op. cit., p. 17.

⁵⁶³ JUAN VIDAL, Josep. La defensa del reino de Mallorca en la época de Carlos V (1535-1558). Dins: *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*. Vol. I. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, pp. 541-589.

Carles l'Emperador era vist com un defensor de la santa fe catòlica i de les terres cristianes en la seva lluita contra els musulmans, com explica el bisbe de Badajoz:

Sacra Cesarea Catholica Magestad: Recibí la letra de V. Cesarea Magt. y beso sus pies e ymperiales manos por el sancto proposito e yntençión que tiene *en resistir y expeller el grand Turco e ynfielos enemigos de la santa fé cathólica de las tierras de los christianos*. Todos rogamos a Dios en oraçiones, sacrificios, plegarias y en processiones, que se han hecho con mucho heruor e deuoción, guarde y prospere a Vuestra Sacra Magt. por muchos y prósperos tiempos y le tenga de su mano para que consiga victoria de los dichos ynfielos, lo qual yo espero en Dios cuya es la causa, segund el cathólico proposito de V. Magt. lo hará asy, y que en sus bienaventurados dias será un ouil y un pastor. (...). De Valladolid a XII de Diciembre, 1526.⁵⁶⁴

Si examinem la política de Carles l'Emperador en el Mediterrani, constatem que fou més defensiva que no pas expansiva, com ho demostra la defensa del Regne de Mallorca. A diferència de les gestes dels seus avantpassats, conqueridors i reconqueridors, l'emperador establí una política pensada més per a la defensa i manteniment dels llocs que formaven part del seu imperi que no pas per a la seva expansió. Com que hi havia altres problemes als quals l'emperador havia de donar atenció, la qüestió del Mediterrani quedà a segon terme en els seus plans. Així, la seva política imperial no pogué comptar amb el suport de tots els cristians, la qual cosa li impedí d'oposar-se als musulmans i defensar l'*Universitas Christiana*.⁵⁶⁵

Atenent el requeriment de la seva esposa, Isabel de Portugal, i dels governants de Mallorca, Menorca i Eivissa perquè actués en contra dels atacs persistents dels

---

⁵⁶⁴ Obispo de Badajoz a Carlos V (Valladolid, 12 de diciembre de 1526). *Corpus documental de Carlos V*. Vol. I..., op. cit., p. 120 (Document XXV).

⁵⁶⁵ JUAN VIDAL, Josep. La defensa del reino de Mallorca en la época de Carlos V (1535-1558). Dins: *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa...*, op. cit., p. 546.

turcs contra les illes,⁵⁶⁶ l'emperador decidí d'escometre un dels llocs on es concentraven les forces musulmanes:

Su Mag. ha determinado de hacer una armada gruesa de muchas galeras (...) de manera que sea tan poderosa o más que la de los enemigos para que se pueda ir a buscar aquella y con ayuda de Nuestro Señor romperla y deshacerla o echarla de los mares de sus Reinos y de la Christiandad (...).⁵⁶⁷

La conquesta de Tunis fou una resposta necessària als problemes que l'imperi de Carles l'Emperador havia de resoldre al Mediterrani. En aquesta època, la lluita entre cristians i turcs era tan persistent que l'any 1529, cinc anys abans de l'atac de l'emperador contra Tunis, Joan Lluís Vives escrigué dues obres sobre aquest conflicte, el *DP* i el *EQMVCT*.⁵⁶⁸ En un context en què la presència de l'enemic religiós encara era a les terres ibèriques, Carles l'Emperador es proposà de lluitar contra els enemics com a defensor de la Cristiandat, assumint la funció que havien tingut els seus avantpassats. A més, afligida pels problemes causats per l'enemic, el 1532 l'emperadriu envià una carta al arquebisbe de Toledo demanant-li que continués amb les “plegarias, sacrificios y otras oraciones en todas las Iglesias”⁵⁶⁹ perquè Déu donés la victòria contra l'enemic turc, un fet que mostra que aquest perill fou constant en aquesta època.

La carta de l'emperadriu a l'arquebisbe de Toledo ens revela que, a fi de poder respondre a aquests atacs, entre els anys 1529 i 1530 fou decretat l'impost d'una

---

⁵⁶⁶ Ibid., pp. 551-552.

⁵⁶⁷ Ibid., p. 558.

⁵⁶⁸ JOAN LLUÍS VIVES. De concordia et discordia in humano genere = sobre la concordia y la discordia en el género humano; De pacificatione = sobre la pacificación; Quam misera esset vita christianorum sub turca = Cuán desgraciada sería la vida de los cristianos bajo los turcos. Introducció de Valerio del Nero. València: Ajuntament de València, 1997.

⁵⁶⁹ Carta de la Emperatriz al Arzobispo de Toledo. 5 de agosto de 1532. *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. Por Don Martín Fernández Navarrete; Don Miguel Salvá; Don Pedro Sainz de Baranda. Vol. I. Madrid: Imprenta de la viuda de Calero, 1842, pp. 149-150.

quarta part dels ingressos eclesiàstics, establert per mitjà d'una butlla papal.⁵⁷⁰ Després de diversos incidents marítims, arran dels intents d'envair les terres de l'imperi, la conquesta de Tunis el 1535 representà una de les accions militars més importants de Carles l'Emperador, fins al punt que Pedro Girón comparà l'emperador amb Escipió i Anníbal:

S. M. en este poco tiempo se ha mostrado tan esforçado y se ha puesto tan adelante en los peligros, que no convenía para su persona, aunque su esfuerço real y ánimo de cristiano no le dexa hazer otra cosa, y tan sabio y diligente en la guerra que ni Cipión ni Aníbal le hazen ventaja.⁵⁷¹

Aquesta empresa tingué com a resultat la recuperació de la localitat de Tunis per un estol comandat personalment per l'emperador, imitant així les gestes dels seus avantpassats, el rei En Jaume I el Conqueridor i Pere el Gran. Aquest fet li valgué que les butlles papals el consideressin el cap dels croats contra l'enemic de la fe cristiana.⁵⁷² Al mateix temps, el fet acabà amb la situació de precarietat que patia

---

⁵⁷⁰ Carta de la Emperatriz al Arzobispo de Toledo. 20 de diciembre de 1529. Ibid., pp. 140-143.

⁵⁷¹ PEDRO GIRÓN. *Crónica del emperador Carlos V*. Edición de Juan Sánchez Montes. Prólogo de Peter Rassow. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas/Escuela de Historia Moderna, 1964, p. 59.

⁵⁷² Aquesta afirmació és comprovada en les butlles papals publicades durant el seu regnat i que són citades en les cartes reials que envià a Barcelona: "Magnífichs y amats nostres: Nostre Sanct pare a nostra suplicacio *ha otorgat vna molt sancta y plenissima bulla de cruzada ab grans graties, facultats e indulgenties para tots nostres Regnes y sennorios per ajuda a las despeses de la guerra contra turchs y moros inimichs de nostra sancta fe catholica* y para conservar y sustentar les ciutats y viles que en Affrica havem guanyat, en la qual venen nomenats per commissaris generals el R/everendissi/m pare en Christ Cardenal de Tortosa y los molt Reverens Archabisbe de Granada y bisbes de Cordava y Badajoz de nostre consell, los qual[s] señalaren y no menaren per thesorer de aquella en eixa ciutat y bisbat y en totes les altres ciutats, viles y locs de aqueix nostre Principat á Christòfol Descalano, vezino de la ciutat de Toledo, lo qual ha de fer/o fer fer presentatio dela dita bulla en eixa ciutat. Per ço nos vos diem encarregam y manam que doneu orde com tots los vehins y habitants de aqueixa dita ciutat bisquem a reebre ab molta solemnitat y reverencia com a tant sancta indulgencia y para tan justa causa otorgada se requer, e tingau manera com se junten y congreguen a oyr los sermons que della se faran perque a tots sie manifesta tan justa indulgencia y la puguen guannar, y quant se haura de despedir fareu ques despedesca ab la mateixa solemnitat, y en totes les coses que de part del dit thesorero y sos officials sereu requerits los favorescau y ajudeu per que millor puixan exercir lo dit son carrech en lo que molt plaer y servici nos fareu. Data en la vila de Valladolid á nueve del mes de febrer Any 1518". BOFARULL Y

l'imperi a causa de la caiguda de la influència espanyola al nord d'Àfrica el 1516. Feia gairebé vint anys que les conquestes havien cessat i que l'emperador pogué veure les naus algerianes apropant-se al litoral barceloní. Podem afirmar, doncs, que aquella societat encara enaltia els fets militars,⁵⁷³ sobretot els vinculats al passat territorial. Lentament, s'anava configurant una identitat regional afavorida per les condicions socials i polítiques. Conscient de la importància que tenia la seva presència en la defensa dels seus territoris, Carles l'Emperador es considerava el defensor dels seus regnes i de la Cristiandat:

Considerando la importancia desta empresa, y lo que en ella va a toda la Cristiandad y principalmente a nuestros Reinos y Estados, autoridad y reputación, aunque por el gran amor que tenemos a estos dichos nuestros Reinos y a los naturales dellos, por su grandeza, nobleza y fidelidad y por el entrañable amor que nos tienen, sienta la soledad que es razón de partirnos dellos, *he determinado de ir a la ciudad de Barcelona, así para acabar de expedir y poner en orden la dicha armada, como para darla favor y esforzarla y estar más cerca y poder mejor mirar, proveer y hacer desde allí, según las empresas que los enemigos querrán y podrían hacer, lo que conviniere al bien, defensa, seguridad y reposo de nuestros Reinos y de la Cristiandad* y para obviar a los inconvenientes y dagnos que de otra manera podrían subceder y de embarcarme, si viere ser necesario para estos efectos, o otros que se podrían ofrescer.⁵⁷⁴

SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes...*, op. cit., p. 18 (Document 8); “Fieles y amados nuestros: ya deveis saber como nuestro muy Santo padre Paulo terçio, sabido los grandes gastos que el año pasado heçimos en la guerra contra el turco enemigo de nuestra Santa fe Catolica, nos concedio para ayuda dellos la bula de cruzada que se a publicado y al presente publica. E agora visto los nuevos modos que el dicho turco apareja e tiene para ofender la religion christiana apareçido se deve engrosar nuestra armada como el diz que haze la suya e yra hazerle guerra en sus tierras. E porque los christianos que en ellas estan sugetas al dicho turco, tienen necesidad de armas para ayudar a nuestro exercito, su santidad a aplicado las yndulgencias de la dicha Cruzada por un su breve en que a concedido á todas las personas de nuestros reynos e señorios que ayudaren para lo susodicho jubileo e otras gracias e yndulgencias segun que mas largamente en el dicho breve se contiene, por ende nos vos rogamos que quando el dicho jubileo ay se fuere apresentar deis al thesorero predicadores y ministros que en ello entendieren para la dicha predicación todo favor pues veis quanto lo suso dicho conviene a servicio de Dios nuestro Señor y nuestro que en ello plazer y servicio nos hareis. Data en Toledo a 31 dias del mes de enero de 1539 años.” Ibid., pp. 85-86 (Document 97).

⁵⁷³ ÁLVAREZ, Manuel Fernández. *Carlos V, el César y el hombre*. Madrid: Espasa Calpe, 2001, pp. 487-488, 491.

⁵⁷⁴ Carlos V a Lope de Soria (Palencia, 29 de septiembre de 1534). *Corpus documental de Carlos V*. Vol. I..., op. cit., p. 410 (Document CLXVII).

Des de Barcelona, el 9 de maig de 1535 l'emperador envià una carta als seus súbdits on els comunicava l'arribada de Barba-rossa, "l'enemic comú de la religió cristiana". Hi havia, doncs, un enemic que representava l'oposició a la fe cristiana i a les intencions de Carles l'Emperador. El príncep de Melfi, Andrea Doria i el rei de Portugal l'havien d'ajudar.⁵⁷⁵ L'emperador mobilitzà una quantitat considerable de gent i reuní un exèrcit d'alemanys, italians, espanyols i portuguesos.⁵⁷⁶ Això no obstant, el resultat de l'empresa en el Mediterrani li fou insuficient, ja que no s'hi pogué dedicar com els seus súbdits haurien volgut.⁵⁷⁷ D'altra banda, també es dirigí als diputats del Principat de Catalunya mitjançant una carta, datada també el 9 de maig del 1535, avisant-los de les novetats en el nord d'Àfrica:

Venerables, magníficos, amados y fieles nuestros: ya teneis entendido como haviendo mandado hazer armada gruesa para resistir y offender la que Barbaroxa traxo del Turco *enemigo comun de la republica Cristiana* para invadir en ella y principalmente en nuestros Reinos, venimos a esta Ciudad para dar prissa en la expedición della y proveer mejor lo que convieesse á la deffensión y seguridad de nuestros Reinos y de la Crestiandad. Agora hallandonos aquí y stando ya las provisiones de la dicha armada en terminos que con ayuda de Nuestro Señor se juntara toda con muy poco spacio de días y siendo tan poderosa de navios y gente y otras provisiones como para tal empresa se requiere y importando aquella tanto como importa al servicio de Nuestro Señor y á la deffensión y benifficio comun de la republica crestiana, y particularmente de nuestros reinos, y a nuestra reputación, ha aparecido convenir y havemos determinado embarcarnos en el armada para proveer mejor con nuestra presencia lo que para todos los dichos effectos fuere necesario, y visitar de camino si la oportunidad se offresciere los nuestros Reynos de Nápoles y Sicilia y Cerdenya y esto hecho en lo qual nos deternemos el menos tiempo que sea possible, entendemos plaziendo á nuestro Señor volver á estos Reynos lo mas presto que podrá hazer para estar en ellos con mas reposo, y entender en lo que convenga al bien público dellos de lo qual durante nuestra ausencia no nos faltara el cuydado

---

⁵⁷⁵ Carta del Emperador Carlos V a todas las ciudades del reino, su fecha en Barcelona a 9 de mayo de 1535, participando como había resuelto embarcarse en la armada que se juntó en dicha ciudad para la jornada de Túnez. *Colección de documentos inéditos para la historia de España...*, op. cit., pp. 154-160.

⁵⁷⁶ ÁLVAREZ, Manuel Fernández. *Carlos V, el César y el hombre...*, op. cit., p. 497.

⁵⁷⁷ MESTRE ZARAGOZA, Marina. El Imperio de Carlos V: el laboratorio político de la Europa moderna. *Erytheis* 3 (2008), pp. 69-93 (p. 77).

que su grande meresce, de lo qual por vuestra consolación, nos ha parecido daros aviso, que entretanto la sereníssima Emperatriz y Reina mi muy cara y muy amada muger á quien dexamos por nuestro lugarteniente que nomenos que nos los ama lo terna de lo que conveniere, á la qual os encargamos y mandamos obedezcais y sirvays y cumplays sus mandamientos como los de nuestra misma persona segun de vosotros lo confiamos y vivais en toda tranquilidad y sosiego, que nos dexamos proveydo y dado orden con nuestros visoreyes lugartenientes lo que conviene para seguridad dellos. Data en Barcelona á VIII del mes de Mayo del año de mil DXXXV. Yo el Rey.⁵⁷⁸

La carta ens fa adonar que l'emperador Carles realitzà aquesta empresa motivat per la idea que el seu projecte d'imperi tenia fonaments religiosos. En intentar restaurar la *Universitas Christiana*, pretenia transformar el seu imperi en el centre del món cristià.⁵⁷⁹ L'empresa tingué lloc entre la fi de maig i mitjan d'agost de l'any 1535, però el primer de setembre Barba-rossa tornava a atacar i saquejar la illa de Mallorca i demostrava que l'atac de l'emperador a Tunis no l'havia afectat.⁵⁸⁰

Tanmateix, a efectes de la propaganda, l'èxit de la conquesta romangué durant molt de temps, com podem veure a la *HICSCHC* de Diego de Colmenares, publicada a l'any 1637, en la qual encara es lloava el valor de la lluita contra els musulmans representats per Barba-rossa:

Barbarroja, celebrado corsario, con gruesa armada del Gran Turco, cuyo general le habían hecho su valor y fortuna, robando las costas de Italia, y molestando el mar Mediterráneo, ocupó el reino y ciudad de Túnez, quitándole a Muley-Hazén. El cual, desposeído, pidió favor al emperador Carlos quinto, que movido de los ruegos y de su

---

⁵⁷⁸ Còpia de otra que escribió el Rey á los Diputados antes de partir para África durante su estancia en Barcelona con objeto de preparar la expedición. – Barcelona, 9 de mayo de 1535. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes...*, op. cit., pp. 74-75 (Document 88).

⁵⁷⁹ DE LAS HERAS, José Luis. La idea de Europa en Carlos V. *Cuadernos del Lazarillo. Revista literaria y cultural* 18 (2000), pp. 50-56.

⁵⁸⁰ JUAN VIDAL, Josep. La defensa del reino de Mallorca en la época de Carlos V (1535-1558). *Dins: Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa...*, op. cit., pp. 541-589.

inclinación, previniendo prudente, cuánto importaba desarmar aquel tirano, *enemigo cruel del nombre cristiano; más atento a este provecho que a su autoridad imperial, pasó en persona a África contra un corsario por junio del año mil y quinientos y treinta y cinco*. Ganó la Goleta: desbarató, y ahuyentó a Barbarroja, que valiente se presentó en campaña contra la persona y banderas imperiales, asegurando esta gloria a su valor. Huido el corsario, entró el César en Túnez, donde sacó de mazmorras veinte mil esclavos cristianos, que libres y contentos derramó con la gloria de su fama por Europa.⁵⁸¹

Colmenares dona la seva versió dels fets i subratlla que l'emperador alliberà gairebé 20.000 cristians empresonats a Tunis, i destaca, així, la fama de l'emperador com un líder contra els enemics del Cristiandat. D'altra banda, una carta que l'emperador envià al lloctinent general del Principat de Catalunya ens revela com l'emperador interpretava la conquesta de Tunis. L'emperador dirigí personalment l'empresa amb la intenció de desarmar Barba-rossa i els exèrcits que atacaven els regnes cristians. Les seves paraules deixen ben clar que pretenia defensar "la Cristiandat", la qual cosa confirma que es considerava defensor dels territoris cristians.⁵⁸²

L'anàlisi de la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM ens fa adonar que les caplletres referents a la conquesta de Mallorca i d'Eivissa són les més destacades (imatges 27 i 28) en comparació amb la rusticitat de les altres caplletres. És probable que aquesta primera part del manuscrit hagués estat composta durant els anys 30 del segle XVI, segurament després del 1535. El patrocinador o l'actor de la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM devia ésser algú que desitjava fer referència a la conquesta realitzada pel rei En Jaume I contra els musulmans feia gairebé 300 anys, però també considerava el seu context contemporani en què l'emperador Carles I havia atacat un territori habitat també pels enemics de la fe cristiana. Cal recalcar que la primera meitat del segle XVI fou una època

---

⁵⁸¹ COLMENARES, Diego de. *Historia de la insigne ciudad de Segovia y compendio de las historias de Castilla*. Segovia: Academia de historia y arte de San Quirce, 1969-1974, Capítulo XL, I.

⁵⁸² Toma de Túnez. – Alcazava de Túnez, 25 de julio de 1535. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes...*, op. cit., pp. 23-24 (Documento 15).

interessada pels temes de l'expansió catalana en el Mediterrani. En aquesta època es publicà la traducció castellana del *LRP* preparada per Rafael Cervera l'any 1616, que rescatava de l'oblit l'època de la plenitud del Principat de Catalunya.⁵⁸³ Atès que un dels moments més emblemàtics i representatius del regnat del rei En Jaume I fou la conquesta del regne musulmà de Mallorca, podem conjecturar que la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM revela que la intenció del patrocinador o de l'*actor* era recordar la primera gran empresa del rei En Jaume I, el seu primer gran fet d'armes, en un context molt semblant a l'atac que Carles l'Emperador havia dut a terme per conquerir Tunis l'any 1535.

VI.3. Zurita i el ms. 9-4769 de la BRAHM

Durant la primera meitat del segle XVI foren compostes diverses obres que relacionaven estretament la història d'Espanya amb la història de Castella. Al mateix segle, els cronistes de la Corona d'Aragó es preocuparen d'enaltir el seu passat territorial, sobretot fent referència als esdeveniments històrics més coneguts. Hi havia, doncs, la necessitat de trobar una "persona experta" per a compondre la història del territori, com fou afirmat en les *CC*, en el seu apartat "Del ofici de Cronista":

Porquè por la falta de històrias los fets y cosas antigas del Principat de Cathalunya y Comtats de Roselló y Cerdanya restan olvidats, y sie non sols convenient però necessari [...] tenir història certa y cumplida dels fets dels antepassats, lo que si en Província alguna convé, en los dits Principats y Comdats, aon los exemplars dels antepassats no sols moven, però ancora a las voltas fan ley. Per ço, humilment supplica a Vostra Majestat la present Cort li plàcia ab lur consentiment y aprobació statuyr y ordenar que sie nomenat y deputat ab lo salari que aparexará als tres Brazos una persona experta, sàbia, pròvida en

---

⁵⁸³ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, op. cit., p. 86.

crónicas y històrias, natural dels dits Principat y Comtats, la qual tinga particular càrrec de recopilar, ordenar y escriure una crònica en latí y una altra en vulgar cathalà, com al semblant Principat convé.⁵⁸⁴

Aquesta inquietud, subratllada per Genís i Mas, es féu present amb l'aparició de diversos textos que intentaven omplir la manca d'una història dels territoris de la Corona d'Aragó que fessin justícia al seu passat, a l'estil de la *HGC*⁵⁸⁵ (1585) de Viladamor, del *DC*⁵⁸⁶ (1588) de Francesc Calça, de la *HVACB*⁵⁸⁷ (1603) de Francesc Diago i de la *CU*⁵⁸⁸ (1604-1609) de Jeroni Pujades.⁵⁸⁹ I en aquest context apareix Jerónimo Zurita.

El 1547 a la Cort de Montsó es decidí que calia nomenar un cronista oficial que compongués una història de la Corona d'Aragó. L'any 1548, Jerónimo Zurita rebé l'encàrrec de preparar una història de la Corona d'Aragó.

Segons el Conde de la Viñaza, hi ha dos obstacles que fan difícil l'estudi de la producció historiogràfica dels cronistes aragonesos. El primer es refereix al desconeixement dels escrits preparatoris, la majoria inèdits, i el segon es refereix a la manca d'un estudi sobre la historiografia aragonesa d'aquest període.⁵⁹⁰ Això no obstant, intentarem trobar en la vida de Zurita el que el relaciona amb la redacció del ms. 9-4769 de la BRAHM.

---

⁵⁸⁴ Constituciones de Cataluña. Del ofici de Cronista, Vol. 3º, fol. 25 col 2ª. Apud GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, op. cit., p. 29.

⁵⁸⁵ VILADAMOR, Antoni. *Història General de Catalunya*. Edició crítica d'Eulàlia Miralles. Pròleg d'Eulàlia Duran. Barcelona: Fundació Noguera, 2007.

⁵⁸⁶ CALÇA, Francesc. *De Catalonia liber primus*. Barcinone : Ex typographia Iacobi Cendrat, 1588.

⁵⁸⁷ DIAGO, Francesc. *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*. Barcelona: S. de Cormellas, 1603.

⁵⁸⁸ PUJADES, Jeroni. *Crónica Universal del principado de Cataluña*. A cura d'Eulàlia Miralles i Jori. Barcelona: Ajuntament de Barcelona/ Arxiu Històric de la Ciutat, 2003.

⁵⁸⁹ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"...*, op. cit., pp. 405-419.

⁵⁹⁰ VIÑAZA, Conde de la. *Los cronistas de Aragón*. Edición facsimilar del texto original del 1905 con una introducción a cargo de María del Carmen Orcástegui Gros y Guillermo Redondo Veintemillas. Zaragoza: Cortes de Aragón, 1986, p. 35.

Ferran Soldevila, en una ponència presentada l'any 1962 al VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó intitulada "Zurita com a historiador", afirmà que la biografia d'aquest notori historiador encara estava per fer. Les informacions donades per Soldevila en aquesta ponència fan referència a dates i fets de la vida de Zurita.⁵⁹¹ Hi ha dades que Soldevila presentà que juntament amb les característiques del ms. 9-4769 poden ajudar a esbossar la manera com l'historiador aragonès féu les seves recerques en terres del Principat de Catalunya.

És probable que Zurita comptés amb col·laboradors per a estudiar els diversos documents. Els seus coneixements de paleògraf i de diplomàtic foren crucials per a l'anàlisi dels documents en els arxius.⁵⁹² D'altra banda, hi ha registres de còpies i d'anotacions de la pròpia mà de Zurita als marges dels documents, com ara diversos manuscrits que se citen als *PHRA*,⁵⁹³ i també, segons Bruguera, en el manuscrit que ara analitzem. Una altra dada important és el contacte que Zurita tingué amb les cròniques dels reis castellans, no solament les impreses, sinó també les manuscrites, algunes de les quals foren copiades amb la intenció d'utilitzar-les en la composició dels *AnCAR*.⁵⁹⁴

El 1549 Carles l'Emperador autoritzà que Zurita estudiés els arxius i els dipòsits de documents de la Corona d'Aragó. Entre el juny de 1553 i el juny del 1554, Zurita féu una llarga estada a Barcelona per tal de reunir dades, principalment a l'Arxiu Reial, integrat avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁵⁹⁵ Zurita reuní, així, un gran nombre de documents i de còpies de documents, a més de notes i de dades de documentació procedents dels arxius públics i particulars de Catalunya:

---

⁵⁹¹ SOLDEVILA, Ferran. Zurita com a historiador. Dins: SOLDEVILA, Ferran. *Cronistes, joglars i poetes*. A cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 145-197.

⁵⁹² VIÑAZA, Conde de la. *Los cronistas de Aragón...*, op. cit., p. 39.

⁵⁹³ ANDRÉ DE UZTARROZ, Juan Francisco i DORMER, Diego Josef. *Progresos de la Historia en el reyno de Aragón y elogios de Geronimo Zurita su primer coronista*. En Zaragoza, por los herederos de Diego Dormer, 1680, pp. 248-277.

⁵⁹⁴ SOLDEVILA, Ferran. Zurita com a historiador. Dins: SOLDEVILA, Ferran. *Cronistes, joglars i poetes...*, op. cit., pp. 145-197.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, pp. 145-197.

Gerónimo Zurita, que en cada acción ofrece un ejemplo a sus sucesores, continuando en disponer la historia de estos Reynos, resolvió el año 1553 pasar al *archivo de Barcelona*, por ser el común y más importante depósito de todas nuestras escrituras, y estar ordenado con inmenso trabajo desde los tiempos antiguos, con expedición, y uso fácil de los papeles que se encierran en él, de la manera que también se procura oy, poniendo siempre los Reyes una persona muy perita que con buen salario siga esta ocupación: *lo que allí trasladó por su mano, y copiaron sus escribientes admira mucho*, y aunque no es poco lo que vemos visto nosotros, viene a ser como un rasgo de tanto como trabajo, y juntó; algunas cosas se perdieron, y otras se agenaron, que la fama de sus escritos excitó la curiosidad de muchos hombres doctos, y aun de algunos que no lo eran (...).⁵⁹⁶

Com fou esmentat, els registres de Zurita també foren preparats per ell mateix i, en aquest cas, com ho féu amb les cròniques castellanes, res no impedeix de pensar que també aplicà la seva metodologia a les cròniques catalanes.

Hem vist a l'apartat VI. 2 com la campanya de Tunis realitzada el 1535 per l'emperador Carles I reflectí en la composició de la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM, amb el seu patrocinador o *actor* destacant les rústiques caplletres als capítols sobre la conquesta de Mallorca el 1229 pel rei En Jaume I. També hem esmentat que les característiques paleogràfiques i codicològiques del ms. 9-4769 de la BRAHM reflecteixen aquesta conquesta. Ara bé, pel que fa a la segona part del manuscrit, hem d'entendre que la seva composició fou una tasca complementària de Jerónimo Zurita en la seva feina d'investigador interessat a reunir el material necessari per a preparar la seva obra.

Aquesta tasca complementària, que caracteritza la segona part del ms. 9-4769 de la BRAHM, fa pensar que la primera part originà la segona, és a dir, la tasca complementària, la qual ha d'ésser entesa en el sentit de completar la vida del rei En Jaume I. Amb aquestes dues parts, aquest objecte tingué una nova unitat

---

⁵⁹⁶ ANDRÉ DE UZTARROZ, Juan Francisco i DORMER, Diego Josef. *Progresos de la Historia en el reyno de Aragón...*, p. 67.

textual i material i, per tant, les dues parts han d'ésser considerades conjuntament com una unitat codicològica.⁵⁹⁷

VI.4. Els significats històrics del ms. 9-4769 de la BRAHM

Considerant la peculiaritat d'aquest manuscrit, podem dir que en un primer moment algun *actor*, al voltant de l'any 1535, vinculat a la qüestió representativa de l'expansió de la Corona d'Aragó cap al Mediterrani i considerant la campanya de Tunis feta per l'emperador Carles I, copià la vida del rei En Jaume I fins a la part referent a la conquesta de Mallorca. Posteriorment, entre els anys 1553-1554, Jerónimo Zurita, en investigar els documents a Barcelona, preparà la còpia de la segona part del ms. 9-4769 de la BRAHM.

Hi ha, doncs, dos significats històrics en aquest manuscrit. El primer és la remembrança del passat imperial català i el segon la preparació d'una tasca historiogràfica complementària.

Observant el context històric en què aquest objecte fou produït, hem de subratllar la necessitat d'evocar el passat de Catalunya quan es produí l'expansió cap al sud de la Península Ibèrica i també l'expansió cap al Mediterrani. El rei En Jaume I i el seu fill Pere el Gran eren les figures polítiques més rellevants d'aquest context, ja que havien estat els màxims exponents de la cultura catalana mediterrània en el segle XIII. Aquest fenomen fou més remarcable al segle XVII, si bé hi havia existit durant el segle XVI, context en què fou compost el ms. 9-

---

⁵⁹⁷ "On the other hand a codicological unit may *grow* by additions. In those cases another of the characteristic properties is lost: the unity of production. Sometimes the additions only concern the finishing phase, for instance completion of decoration which had been only partially executed, or the addition of glosses. This adds an extra layer to the structure; the discrete set of quires, however, which formed the basis of the original codicological unit, remains untouched; there is simply more on the same 'footprint', as it is now called. The codicological unit, now with a new top layer, will be called an *enriched codicological unit*." GUMBERT, J. Peter. *Codicological Units...*, op. cit., pp. 41-42.

4769 de la BRAHM. La composició d'aquest objecte fou realitzada en un context reivindicatiu dins del qual assolí una representació simbòlica considerable. Hi hagué, doncs, dos contextos en què la necessitat de recuperar la vida del rei En Jaume I tingué lloc, i que després foren posades juntes, originant, així doncs, el ms. 9-4769 que es troba a la BRAHM.

Aquest comportament ens indica que el primer *actor* intentà imitar sense aconseguir-ho un model de caplletra que fou vist al capítol cinquè, considerant, és clar, que les caplletres del ms. 10121 de la BNE han estat compostes amb més cura en comparació amb les del ms. 9-4769 de la BRAHM. Aquesta atenció per les caplletres en la primera part no hi és en la majoria de capítols de la segona part, la qual cosa denota que el segon *actor* –probablement Zurita– tenia una altra intenció quan feia la feina. Amb una lletra humanística librària molt curiosa, el seu objectiu era preparar una còpia tan llegible com fos possible.

Coneixent l'origen de la composició de la primera part i el caràcter de complementació de la segona, podem elaborar una hipòtesi sobre la composició global del manuscrit. En un determinat moment, al voltant dels anys 30 del segle XVI, probablement al voltant del 1535, la primera part del ms. 9-4769 de la BRAHM fou composta per un *actor* que volia posar en relleu la conquesta de Mallorca i d'Eivissa feta pel rei En Jaume I, ja que les rústiques caplletres que més es destaquen fan referència a aquesta part de la vida del rei En Jaume I. Posteriorment, en una de les seves estades a Barcelona, entre el juny del 1553 i el juny del 1554, Zurita trobà aquesta primera part en alguns dels arxius on feia les seves investigacions, buscà un manuscrit sencer que era a l'Arxiu Reial de Barcelona, més precisament algun de la branca oficial establerta per Pere el Cerimoniós, i l'utilitzà per continuar la còpia amb les seves pròpies mans, ja que, segons les característiques filològiques esmentades, és probable que la primera part d'aquest manuscrit hagués estat copiada a partir d'un manuscrit que també es trobava a l'Arxiu Reial de Barcelona.⁵⁹⁸ Per tant, considerant el lloc d'actuació de

---

⁵⁹⁸ *Llibre dels fets del rei En Jaume* (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I..., op. cit., p. 12.

Zurita i les característiques filològiques del ms. 9-4769, és possible que l'antígraf d'aquesta segona part es trobés a l'Arxiu Reial de Barcelona, probable lloc de la seva composició.

Capítol VII

L'edició com a remembrança i l'emissió com a mirall de prínceps (1557)

(edició R-15398 de la BNE)

Es tan hermoso que sin vacilar puede presentarse como el modelo más perfecto y magnífico de la tipografía española del siglo XVI.

SALVÁ Y MALLÉN, Pedro.
Catálogo de la Biblioteca de Salvá. Vol. I.
València: Impr. de Ferrer de Orga, 1872, p. 489.

El llibre imprès possibilitava una ràpida reproducció. Aquesta innovació, una de les més considerables amb la invenció de la impremta, també tingué lloc en la tradició textual del *LdF*, cosa que repercutí en la publicació de la seva edició i de la seva primera emissió que sortiren a la llum a l'any 1557 en el Regne de València.⁵⁹⁹

Les diferències entre l'edició i l'emissió són mínimes i fan referència als elements de la portada. Per aquest motiu, en la nostra anàlisi hem utilitzat l'edició R-15398 de la BNE, considerant les respectives diferències entre les dues impressions.

En estudiar aquest objecte, Antoni Ferrando féu tres afirmacions respecte a la voluntat d'afirmació identitària per part dels jurats en patrocinar aquesta obra. Primera, els patrocinadors tingueren molta cura a l'hora d'encomanar l'emissió i l'edició del *LdF* a les persones responsables per la seva creació per tal de garantir

---

⁵⁹⁹ “La unitat de composició tipogràfica dels dos exemplars és essencialment única; només té variacions lleugeres i intranscendents. Per aquesta raó hem de parlar d'una primera *edició*, la prínceps (...) (perquè és aquella que està basada en un original manuscrit, és a dir, no imprès anteriorment) i d'una *emissió* posterior.” GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció. Dins: *Chronica, o commentari del gloriosíssim, e invictíssim rey en Jacme per la gracia de Deus Rey de Aragó, de Mallorca, e de València, Compte de Barcelona, e de Vrgell, e de Muntpesller: feyta e escrita per aquell en sa llengua natural, e treyta del Archiu del molt Magnífich Rational de la insigne ciutat de València hon stana custodiada. Has affixit la interpretació y exposició de les diccions obscures*, 1557. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert/Quinta Impresión, S. L., 2007, pp. 5-38 (p. 32).

un text fidedigne. Segona, el context en què el text fou imprès era absolutament advers a la publicació de l'edició en català al Regne de València, ja que la quantitat de producció de textos en català no era rellevant. I tercera, la decisió dels jurats era convertir l'obra en un text intel·ligible i que representés la fonamentació jurídica i la legitimació històrica del regne valencià.⁶⁰⁰

A la fi del segle XV el Regne de València era singular en comparació amb els altres regnes peninsulars. En aquesta època, la població de la ciutat de València era nombrosa, només superada per la població de la ciutat de Granada. La seva prosperitat econòmica era perceptible en l'agricultura, indústria i comerç, a més de disposar d'una moneda forta i estable.⁶⁰¹

A València sorgí una veritable indústria amb múltiples tallers.⁶⁰² En el Regne de València, el desenvolupament de la impremta creà la professió del llibrer, el treball en conjunt entre petits artesans i grans comerciants i l'augment de la quantitat de llibres impresos i de llibreries.⁶⁰³ Hem de remarcar que en la Corona d'Aragó, tant en el Regne de València com en el Principat de Catalunya, el nombre de publicacions impreses fou considerable.⁶⁰⁴

L'activitat d'impressió de llibres no significà la desaparició immediata de la producció o de la còpia de llibres manuscrits.⁶⁰⁵ Ho demostra la pròpia tradició textual del *LdF*, en la qual la composició dels manuscrits perdurà fins al segle XVIII. L'activitat d'impressió canvià considerablement la història de la lectura.

---

⁶⁰⁰ FERRANDO, Antoni. L'edició valenciana de la Crònica de Jaume I (1557): entre la resistència a la despersonalització cultural i política i l'adaptació al marc hispànic. *eHumanista/IVTTRA* 1 (2012), pp. 240-247 (pp. 243-244).

⁶⁰¹ BERGER, Philippe. *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. Vol. I. València: Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1987, pp. 15-21.

⁶⁰² *Ibid.*, p. 35.

⁶⁰³ BERGER, Philippe. Développement et évolution de la librairie à Valence à l'époque de la Renaissance. Dins: *Actes du Ier Colloque sur le Pays Valencien a l'époque moderne*. Pau, les 21, 22 et 23 avril 1978. Université de Pau, 1908, pp. 43-53.

⁶⁰⁴ LAMARCA LANGA, Genaro. El libro y las lecturas en Valencia en la Edad Moderna. Bibliografía y estado de la cuestión. *Estudis. Revista de Història Moderna* 25 (1999), pp. 245-257 (p. 250).

⁶⁰⁵ CHARTIER, Roger. *Mystère esthétique et matérialités de l'écrit...*, op. cit., p. 12.

En comparació amb la realitat anterior, la dels llibres manuscrits, hi hagué un canvi qualitatiu i quantitatiu, ja que la qualitat de les impressions era visiblement millor que la dels llibres manuscrits i també la quantitat de còpies era molt més elevada. Aquesta activitat d'impressió féu que la comercialització del llibre augmentés considerablement durant la primera meitat del segle XVI en el Regne de València.⁶⁰⁶

Un aspecte d'aquesta nova realitat textual es refereix a l'estructura política i administrativa del territori on el llibre era produït, ja que cada regne tenia una legislació diferent. Per exemple, els privilegis d'edició no eren els mateixos en tot el territori de la Corona Espanyola.⁶⁰⁷ Amb el temps, la multiplicació i la difusió dels exemplars provocà que la regulació del llibre imprès s'especialitzés considerablement.⁶⁰⁸ Així doncs, a partir de la fi del segle XV sorgí un nou artefacte amb unes altres característiques en comparació amb el llibre manuscrit. Per tal de comprendre aquest nou format, representat en aquest capítol per l'edició R-15398 de la BNE, hem d'analitzar-lo en les seves diferents característiques, resumides en la taula següent:

---

⁶⁰⁶ BERGER, Philippe. Développement et évolution de la librairie..., op. cit., pp. 43-53.

⁶⁰⁷ MOLL, Jaime. *Problemas bibliográficos del libro del Siglo de Oro*. Madrid: Editorial Arco Libros, 2011, p. 22.

⁶⁰⁸ MARTÍNEZ PASCUAL, Pedro. Las pragmáticas y la industria editorial española en el reinado de Felipe II. Dins: *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica*. Actas del Congreso Internacional: *Felipe II (1598-1998). Europa dividida: la Monarquía Católica de Felipe II*. Universidad Autónoma de Madrid, 20-23 de abril 1998, José Martínez Millán (dir.). Madrid: Parteluz, 1998, pp. 403-423.

Taula 10 Comparacions entre l'edició i l'emissió del *LdF* de 1557

Parts	Característiques de l'edició	Emissió destinada al príncep Carles d'Habsburg
1	Portada amb l'escut imperial dels Àustries	Portada amb la cimera dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó
2	Xilografia de la cimera dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó	-
3	Pròleg dels jurats valencians al príncep Carles Habsburg	Pròleg dels jurats valencians al príncep Carles d'Habsburg
4	Taula d'"interpretació y exposició de les diccions obscures"	Taula de "declaració de les paraules obscures"
5	Xilografia del rei En Jaume I el Conqueridor	-
6	Dedicatòria al príncep Carles d'Habsburg	Dedicatòria al príncep Carles d'Habsburg

Primera part

a) El títol de l'edició i de l'emissió:

*Chronica, o commentari del gloriosíssim, e invictíssim rey en Jacme per la gracia de Deus Rey de Aragó, de Mallorca, e de València, Compte de Barcelona, e de Vrgell, e de Muntpesller: feyta e escrita per aquell en sa llengua natural, e treyta del Archiu del molt Magnifich Rational de la insigne ciutat de València hon staua custodiada.*⁶⁰⁹

Aquest fragment ens dóna diverses informacions. Indica l'origen del llibre manuscrit que serví per a la producció del llibre imprès: l'Arxiu del Rational a València. En un primer moment podríem pensar, doncs, que aquest llibre fou tret de l'Arxiu del Rational a València. D'altra banda, si considerem el procés de producció d'una edició al segle XVI i els significats de la paraula "treyta" –el verb treure podia significar "fer sorgir, produir una cosa d'una altra", "produir, donar

⁶⁰⁹ BNE, edició R-15398, fol. 1r.

profit” o “obtenir o produir una cosa a semblança d’una altra”–,⁶¹⁰ entendrem que hi ha hagut un procés de còpia d’aquest exemplar de l’Arxiu que originà l’edició impresa. A més, amb tots aquests elements veiem que la portada dels llibres al segle XVI tenia una funció identificadora.⁶¹¹

D’altra banda, l’emissió presenta un títol diferent:

*Chronica, o commentaris del gloriosíssim, e invictíssim rey En Jacme primer: Rey D’Aragó, de Mallorques, e de València, Compte de Barcelona e de Muntpesller. Dictada per aquell en sa llengua natural, e de nou feyta estampar per los Iurats de la insigne ciutat de València per servir ab aquella al Sereníssim senyor don Carlos, Príncep dels regnes de Castella e infant de Aragó.*⁶¹²

Podem veure que el destinatari era un altre, el fill de Felip II, Carles d’Habsburg.

b) La presència de l’escut imperial a l’edició i de la cimera i de l’escut dels comtes de Barcelona i reis d’Aragó a l’emissió

Una de les principals diferències de format entre el llibre imprès i el llibre manuscrit es refereix a la portada, lloc que cada vegada més serví d’element identificador.⁶¹³ En aquesta part del llibre imprès hi ha diverses referències visuals, fenomen que fou una novetat en comparació amb el llibre manuscrit.⁶¹⁴

---

⁶¹⁰ Vegeu “treure” en *Diccionari català-valencià-balear* (<http://dcvb.iecat.net>) els significats 8, 9 i 11.

⁶¹¹ EISENSTEIN, Elizabeth. *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 29.

⁶¹² AGUILÓ, Marià. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Barcelona: Curial, 1977, p. 680.

⁶¹³ GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció..., op. cit., p. 31.

⁶¹⁴ EISENSTEIN, Elizabeth. *The Printing Revolution...*, op. cit., pp. 41-43.

En el cas de l'edició que estudiem, a la portada (fol. 1r) hi ha el títol de l'obra, l'heràldica del Sacre Imperi Romanogermànic i el lloc d'impressió del llibre.

Imatge 31

<http://www.lluivives.com/servlet/SirveObras/jlv/01349431922137076757680/ima0005.htm>

BNE, edició R-15398, fol. 1r (detall)

La portada de l'emissió presenta una altra imatge.

Imatge 32

http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/catalogo-de-obras-en-lengua-catalana-impresas-desde-1474-hasta-1860--0/html/009e88c2-82b2-11df-acc7-002185ce6064_705.htm

AGUILÓ, Marià. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*.
Barcelona: Curial, 1977, p. 680.

c) Lloc d'impressió

Tant l'edició com l'emissió foren impreses al mateix lloc.

En València. En la casa de la viuda de Ioan Mey Flandro. 1557.

En València. En la casa de la viuda de Ioan Mey Flandro. 1557.

La relació existent entre els jurats valencians i Joan Mey Flandro, propietari del taller on foren preparades l'edició i l'emissió del *LdF*,⁶¹⁵ demostra el lligam que hi havia entre aquests personatges i el motiu de la sol·licitud d'impressió preparada a aquest taller, malgrat que quan s'imprimí el llibre qui estava al davant del taller era la seva viuda, com consta en l'edició i l'emissió.

Cal posar en relleu que en el taller Mey també foren compostes altres obres de caire històric i valuoses per al Regne de València, com ara l'obra de Pere Antoni Beuter, la *PPCGE*,⁶¹⁶ publicada el 1538, la compilació dels *Furs* valencians dels anys 1547 i 1552 impresa el 1555 i la impressió de la *CRM* el 1558, les quals, amb l'edició i l'emissió del *LdF* de 1557, tracten del rei En Jaume I i exalten el patriotisme valencià en contra d'una perspectiva més centralista.⁶¹⁷ Les relacions entre aquestes obres poden ésser explicades tenint en compte que representen els fonaments del Regne de València i també la reivindicació de la llengua del territori davant la centralització lingüística castellana.⁶¹⁸ En general, la impressió de les *QGC* al llarg dels segles XVI i XVII demostra que les noves elits intel·lectuals s'interessaven per lectures sobre la consciència nacional, el patriotisme local, l'expansió de la Corona d'Aragó, la consciència històrica catalanista i la perspectiva imperial.⁶¹⁹

Els aspectes jurídics del regne (*Furs*) associats a la seva història fundacional (*LdF*) i patriòtica (*CRM*), foren així recuperats per aquestes tres obres impreses al mateix taller. A més, hem de tenir en comte que les seves impressions foren preparades en un interval de tres anys i es trobaven en un context de transició de govern en la dinastia dels Àustries (entre els anys de 1555 i 1558). D'aquesta manera, el taller de Joan Mey Flandro era considerat pels jurats valencians un lloc des d'on s'elaboraven estratègies editorials relacionades amb la història del

---

⁶¹⁵ GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció..., op. cit., pp. 13-24.

⁶¹⁶ *Primera parte de la Coronica general de toda España*,... op. cit.

⁶¹⁷ RUBIÉS, Joan Pau. La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència. *Manuscrits* 17 (1999), pp. 207-235 (p. 221).

⁶¹⁸ FERRANDO, Antoni. L'edició valenciana de la Crònica de Jaume I..., op. cit., pp. 240-241.

⁶¹⁹ GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña"*..., op. cit., pp. 89-90.

territori valencià, no solament des de la perspectiva divulgativa, sinó també reivindicativa.

Segona part

La segona part es refereix a la cimera utilitzada pels reis d'Aragó a partir del regnat del Cerimoniós i que només apareix en l'edició.

Imatge 33

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/01349431922137076757680/ima0006.htm>

BNE, edició R-15398, fol. 1v (detall)

La cimera dels reis d'Aragó present a l'edició del *LdF* del 1557 fou inclosa pel rei Pere el Cerimoniós en els aparats propagandístics de la dinastia, fet comprovat per la sigil·lografia, malgrat haver estat atribuïda originalment al rei En Jaume I. Fins a la fi del segle XV la utilització de la cimera fou exclusiva del Casal Reial, i la seva funció era no solament donar més sumptuositat a l'arnès,⁶²⁰ sinó també contribuir amb eficàcia en la lluita.⁶²¹

Amb l'aparició de la impremta, la inserció d'elements visuals en els llibres impresos havia esdevingut una acció mecànica i més senzilla. L'elaboració d'una imatge per un miniaturista en els llibres manuscrits trigava més que l'acte d'agregar una imatge al llibre imprès. D'altra banda, la mateixa imatge podria ésser reutilitzada i aparèixer en diversos llibres.⁶²² Per exemple, la imatge de Judith, que analitzarem més endavant, consta en l'edició i l'emissió del *LdF* de 1557 i també a la *CRM* de 1558. D'altra banda, la facilitat d'inserir elements visuals en les obres féu que l'acte de propaganda fos potenciat en la seva perspectiva visual.

La influència dels elements visuals proporcionats per la revolució de la impremta fou tan notable que alguns llibres manuscrits foren compostos imitant les obres impreses. Ho observem, per exemple, en la portada del ms. 69 de la BUB, compost a l'any 1619, que és una còpia del ms. 1 de la BUB.

---

⁶²⁰ Riquer, Martí de. *Heràldica catalana des de l'any 1150-1550*. Vol I. Barcelona: Cuaderns Crema, 1983, pp. 23-25.

⁶²¹ Eficàcia aquesta aconseguida mitjançant la por que la mateixa podria exercir sobre els cavalls dels adversaris: "La onzena que'l deven exercitar a portat cimeres en los elms o sobre los bacinetes, hoc encara davant en la faç del guarniment del cavall, car per açò se spaventen molt los cavalls dels contraris si no són veats. Per tal, qui hi vol avear los cavalls lo cimer li deu posar davant quand menja". FRANCESC EIXIMENIS. *Dotzè del Crestià*. València: Lambert Palmar, 1484, capítol 227.

⁶²² EISENSTEIN, Elizabeth. *The Printing Revolution...*, op. cit., pp. 58-61.

Imatge 34

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/91316141878597832532279/ima0001.htm>

BUB, ms. 69, fol. 1r

Aquest objecte presenta una relació intrínseca entre els seus aspectes textuais i visuals, en aquest cas, l'heràldica, amb l'escut d'armes de Catalunya.

Tercera part

La tercera part que hem d'analitzar és el pròleg compost pels jurats valencians:

Molt alt e molt poderós senyor. Gran mercè y favor ha rebut aquesta ciutat, en haver entés per los missatgers tramesos a visitar a la Sacra Cesàrea Catòlica Real Majestad de l'Emperador y Rey nostre senyor per sa benaventurada venguda, que vostra Real Alteza seria servit que li enviàssem de ací la chrònica, o comentari del rey don Jacme conquistador gloriosíssim desta insigne ciutat e regne, e lo retrato del sapientíssim rey don Alfonso III, predecessors invictíssims de vostra Real Alteza. Perquè si de P. Scipió e Q. Fabio se troba scrit que de veure e contemplar les imatges de persones il·lustres se incitaren a coses molt preclares: y lo mateix se llig féu Júlio Cesar, vista la imatge del gran Alexandre. No menys s'à de creure y sperar de vostre Real ànimo *y en tant tendra edat tant altament inclinat*, sinó que vistes y enteses les azanyes de tant alt y valerós Príncep, ha de vençre e sobrepujar sos antepassats, encara que molt gloriosos y de admirable recordacio, y fer a esta ciutat y regne no menors mercès y favors que lo *Christianíssim conquistador*? Y perquè història tan cathòlica y tant notable no estiga con fin ací oblidada a molt gran dany de la cosa pública, se ha treballat ab tota vigilància de stampar aquella en la mateixa llengua materna que per dit Rey fonch feta y dictada, *a exemple del gran Júlio Cèsar*, a nom y protecció de vostra Real Alteza, puix que ad aquella mèritament se deu, *no sols per la descendència y successió natural*, però encara per la particular affectió que té de llegir y entendre semblants hystòries dignes de gran admiració y de Christianíssim exemple. Nostre senyor tant ínclito y preclaro ànimo y tant altes inclinacions guie, prospere y felicite en dies bons de sa Sacra Cesàrea Catòlica Real Majestad y de sa Real Alteza com per estos sos súbdits és desitjat, ab augment de majors estats. De València, a VII de maig, any M.D.L.VII. De vostra Altesa molt affectats súbdits qui les sues reals mans besen, Los Iurats de Valencia.⁶²³

La lectura del pròleg dels jurats de València ens porta a l'any 1557, segon any del regnat de Felip II. Segons el fragment esmentat, els jurats de València foren els patrocinadors del llibre imprès. Foren ells els qui sol·licitaren el treball d'impressió al taller Mey, ja que des de feia temps hi havia una bona relació amb aquest taller. Els jurats valencians consideraven Joan Mey Flandro un bon professional fins al punt de demanar-li el seu retorn a la ciutat de València quan

---

⁶²³ BNE, edició R-15398, fol. 2r.

vivia a Alcalá de Henares.⁶²⁴ La relació entre el taller familiar de Joan Mey i els magistrats municipals ens permet de concloure que els magistrats s'interessaven per les obres referents al Regne de València i necessitaven un lloc adequat per a emprendre llurs impressions sobre el passat històric valencià.

El retrat del rei Alfons el Magnànim esmentat al pròleg, presentat com a III de València, ens remet a la relació que aquest rei tenia amb el regne valencià. No podem oblidar que durant el seu regnat el Regne de València gaudí d'una bona relació amb la dinastia dels Trastàmars. Fou durant el seu regnat que es consolidà la Diputació del General o Generalitat com a institució permanent de govern.⁶²⁵ A més, la recepció que la ciutat de València preparà per al rei fou tot un espectacle organitzat pels jurats. Les festes reials introduïren la imatge de la renovació del contracte de fidelitat entre el rei i el poble i esdevingueren l'acte d'afirmació local amb la reialesa. Un exemple el trobem l'any 1428, quan els jurats de la ciutat suplicaren al rei Alfons III la transformació de la festa de celebració de l'entrada de l'exèrcit del rei En Jaume I a la ciutat en una celebració cívica i

---

⁶²⁴ “Dicto die mercurii intitulato septimo mensis decembris et anno iam dicto a nativitate Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo. Los dits magnífichs en Guillem Ramon Cathalà, generós, en Hieroni Tagell, ciudadà, en mossén Miquel Hierònim Cathalà, *alíis*, Gonçalbo, cavaller, e'n Bernat Simó, ciudadà, quatre dels magnífichs [j]jurats en lo any present del (...) ciutat de València, ensemps ab Benet (...), en Honorat Joan Figuerola e en Miquel Hierònim Berenguer, ciudadans altres dels dits magnífichs jurats, absents del present acte, ajustats en la cambra de Consell secret, attés que lo honorable en Johan Mey, stampador, és persona molt àbil de stampar, e la necessitat de la dita ciutat és molt gran per a poder stampar moltes obres, y li fan gran partit ad aquell en la vila de Alcalá de Enares, del regne de Castella, y aquell no vol aturar en la dita ciutat, si ja per la ciutat no se li feya alguna gratificació, per ço, per beneffici de la dita ciutat, provehexen que al dit Johan Mey li sien donades e pagades per ajuda del loguer de una casa cascun any trenta liures moneda reals de València per temps de deu anys, les quals li sien pagades per lo Clavari comú de la dita ciutat, ab pacte e condició, que lo dit Mey sia obligat de tenir una premsa contínuament ab *matrices* necessàries per a imprimir letra latina o antigua e cancelleresca, de totes sorts e tamany, e grega gran y chica, e ab que s'obligue de estar en [la dita ciu]tat per temps de deu anys contínuos [sots pena de cin]ch-cents ducats, e que sia oblig[at donar] fermances en la dita pena.” Apud GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció..., op. cit., p. 20.

⁶²⁵ Sobre la imatge de la Generalitat Valenciana en el pas del temps, vegeu MUÑOZ POMER, María Rosa. La Generalidad Valenciana vista por dietaristas y cronistas. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval 2* (1983), pp. 93-118 (p. 97).

patriòtica. En aquest sentit, la decisió del rei vinculà la dinastia dels Trastàmars amb el regne mitjançant l'exaltació del passat històric del territori.⁶²⁶

Cal entendre algunes qüestions referents al significat d'aquestes festes. Tenien la funció de celebrar l'origen de la ciutat que es remuntava a la conquesta del rei En Jaume I. Posteriorment, el significat es dirigí al govern del moment, és a dir, el connectaven amb un temps en el passat. D'aquesta manera, en recordar el rei En Jaume I recordaven també els *Furs*, l'instituidor dels quals havia estat aquest rei, i eren presentats al governant actual per tal d'exaltar i rememorar els orígens històrics del Regne de València.⁶²⁷

Quarta part

La quarta part es refereix a les taules de les paraules difícils que es troben en l'edició i l'emissió, la qual cosa pot fer pensar que l'edició fou enviada a una persona que tenia pocs coneixements del català. Cal recordar que el context de producció d'aquest còdex fou una època de decadència de la llengua valenciana i també cal considerar el procés cada vegada més intens de castellanització en el Regne de València, sobretot després de les *Germanies*.⁶²⁸

Cinquena part

La cinquena part és la imatge del rei En Jaume I (*Iacobus I. Aragonum Rex*), present només a l'edició.

---

⁶²⁶ VIZCAÍNO, Rafael Narbona. El nueve de octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana (ss. XIV-XX). *Revista d'Història Medieval* 5 (1994), pp. 231-290 (p. 241).

⁶²⁷ Sobre la institució dels *Furs* i de tots els reglaments jurídics al regne valencià, vegeu LÓPEZ ELUM, Pedro. *Los orígenes de los Furs de València y de las Cortes en el siglo XIII*. València: Biblioteca Valenciana, 2001.

⁶²⁸ Per a una introducció general a aquest assumpte vegeu FERRANDIS I OLMOS, Marivi. *Introducció a la decadència valenciana*. València: Gràficas Ronda, 1997.

Imatge 35

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/01349431922137076757680/ima0013.htm>

BNE, edició R-15398, fol. 5r (detall)

Aquesta xilografia del rei En Jaume I correspon a la representació dels reis en el segle XVI. A més, hem de destacar l'àngel que porta l'escut d'armes de Catalunya, presentant-lo al costat del rei.

Sisena part

La sisena part es refereix als dístics dels jurats valencians al príncep Carles, presents en l'edició i en l'emissió:

Ad serenissimum Aragonum infantem Carolum potentis.
Regis Philippi filium.

Rex fama magnus, maior virtute Iacobus.
Talis erat: sic ille manus, sic ora ferebat
Restituit pictura artus: tu grandior olim
Carole restitues virtutes, bella, triumphos.

Ad eundem ipsa imago.

Magne puer magni soboles praeclara Philippi
Carole, cui splendor Caroli auitus adest:
Aspicias vultum, magnos qui terruit hostes,
Imperiis auxi dum mea regna tribus.
Ille ego sum, calamo retuli qui bella Iacobus,
Inuicta potui quae superare manu.
Ille pius, bis mille dedi qui templa tonanti,
Quae Mahumetanis sacra fuere viris.
Hic animum, mentemque tibi, faciemque, videndam
Do proauus: proauum fac imitere nepos.⁶²⁹

Aquesta dedicatòria conté dos apartats: el primer remarca que l'obra i la imatge eren destinades al príncep Carles; el segon presenta les sol·licituds del rei En Jaume I al príncep Carles.

El primer apartat es refereix a la fama i a la virtut del rei En Jaume I, qualitats que subratllen la seva importància per al territori valencià. A més, cal remarcar la referència a les mans i a la boca del rei, úniques parts del cos que són esmentades en els dístics, amb la qual cosa es fa al·lusió a la seva postura legisladora, fonamentada en la promulgació dels *Furs* de València. Per tant, aquesta primera

---

⁶²⁹ BNE, edició R-15398, fol. 6r.

part dels dístics subratlla la característica jurídica del rei En Jaume I i la presenta al seu descendent.

En el segon apartat apareixen diverses informacions referents a les sol·licituds fetes pel Conqueridor al príncep Carles. En primer lloc el rei En Jaume I li recorda que hauria de tenir com a referència les virtuts, les guerres i els triomfs que configuraven la vida del fundador del Regne de València. D'altra banda, cal subratllar la consagració de diversos temples musulmans a Déu, el que era una referència a la Reconquesta i a l'expansió dels territoris de la Corona d'Aragó. Finalment, les paraules dels dístics afirmen que el rei En Jaume I lliurà al futur rei el seu esperit, la seva ment i la seva imatge perquè el futur rei de València sabés imitar el seu avantpassat:

Hic animum, mentemque tibi, faciemque, videndam
Do proauus: proauum fac imitere nepos.⁶³⁰

Després d'aquesta primera aproximació al document, hem d'analitzar les seves dades a partir del context en què fou imprès. Cercarem les referències a l'Antiguitat presents en l'edició i l'emissió per tal d'entendre el seu significat. Tot seguit, estudiarem el context històric de la ciutat de València a l'any 1557 quan fou composta l'edició i preparada l'emissió. Després analitzarem el procés de castellanització de Felip II i la influència en la política del regne. Per últim, farem una proposta sobre el significat històric dels dos objectes preparats pels jurats valencians.

---

⁶³⁰ BNE, edició R-15398, fol. 6r.

VII.1. Una referència a l'Antiguitat: el caire humanístic de l'edició i de l'emissió

La preparació de l'edició i de l'emissió del *LdF* no sols intentà tornar al passat de la casa dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, sinó també recuperar aspectes de l'Antiguitat. En opinió de Ferrando, aquesta impressió fou inspirada per una “sensibilitat humanista”, entesa com un referent historiogràfic per al Regne de València.⁶³¹

Una de les intencions dels jurats valencians era enriquir el text de la vida del rei En Jaume I amb informacions humanístiques. El pròleg escrit pels jurats valencians cita Publi Escipió, Quint Fabi, Juli Cèsar i Alexandre el Gran. A més, si observem les imatges que hi ha en l'edició trobarem altres detalls relacionats amb l'Antiguitat. Per exemple, la imatge que es troba en el primer capítol i que fa referència a la llegenda de Judith.

Imatge 36

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/01349431922137076757680/ima0019.htm>

BNE, edició R-15398, fol. 2r (detall)

---

⁶³¹ FERRANDO, Antoni. L'edició valenciana de la Crònica de Jaume I..., op. cit., p. 244.

Aquesta imatge també apareix en l'edició de la *CRM* publicada el 1558 en el mateix tauler de la viuda de Joan Mey Flandro.

Imatge 37

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/13515029467913530509279/ima0034.htm>

BC, edició 8-VII-23, fol. 2r (detall)
CRM, 1558

Aquestes dues caplletres presenten una mateixa imatge, però pertanyen a documents diferents. Amb el desenvolupament de la impremta era comú trobar la mateixa xilografia en diferents obres, sobretot quan es tracta d'obres impreses en el mateix taller.⁶³² En el nostre cas, hom pot suposar que fou una intervenció de l'impressor, perquè la imatge de Judith –un personatge conegut a l'Antiguitat i que era viuda– representaria la viuda de Joan Mey, Jerònima Galés. A més, la coincidència entre les paraules “Vera” (de “veritat”, la primera paraula del text de l'edició), “viuda” (la impressora de l'edició) i “València” (la ciutat dels patrocinadors del llibre imprès), totes començades amb la lletra “V”, sembla una coincidència d'intencions ideològiques, entorn de les quals l'edició fou preparada, ja que unificaria en un mateix objecte la veritat de l'obra, la presència de l'editor i el lloc de l'edició.

---

⁶³² EISENSTEIN, Elizabeth. *The Printing Revolution...*, op. cit., pp. 60-61.

L'edició utilitza les capitals a l'estil gràfic romà, les capitals romanes epigràfiques. Com hem vist al capítol cinquè, la utilització d'aquest tipus de capital significava un intent d'afegir trets de l'Antiguitat al text.⁶³³

En els pròlegs de l'edició i l'emissió consten que els jurats valencians enviaren al fill del rei Felip II, Carles d'Habsburg, el *LdF* del rei En Jaume I i el retrat d'Alfons III, avantpassats seus, els quals havien de servir d'exemple a la preparació del futur rei. Hi havia també el motiu de l'enviament que es fonamentava en exemples de personatges de l'Antiguitat. De la mateixa manera que Publi Escipió, Quint Fabi i Juli Cèsar contemplaren les imatges de personatges il·lustres, el futur rei hauria d'emmirallar-se en els fets dels avantpassats de gloriosa i admirable recordança. Cal tenir en compte que aquestes referències als temes de l'Antiguitat no solament es fan presents en les informacions textuais que contenen característiques clàssiques, sinó també en les informacions gràfiques, la qual cosa pot ésser una herència de l'ambient de la cort virregnal en el Regne de València a la primera meitat del segle XVI.⁶³⁴

Considerant que el *LdF* fou imprès en l'espai polític del Regne de València, hem de centrar-nos-hi i analitzar la transició de govern que tingué lloc entre Carles l'Emperador i Felip II l'any 1557. Philippe Berger presenta dos motius per a la impressió d'aquest text. El primer era la remembrança de les glòries passades del rei En Jaume I, conqueridor i fundador del regne. El segon era difondre la llengua natural, és a dir, el català.⁶³⁵ L'afirmació de Berger és formulada tenint en compte només les dades històriques i d'identitat, és a dir, la vida del rei En Jaume I i la seva llengua natural. En aquest sentit, Berger no s'ha preocupat per les diverses parts que constitueixen aquesta edició, com hem analitzat al començament d'aquest capítol, ni tampoc pel context de producció. En altres

---

⁶³³ RICO, Francisco. Introducció. Dins: GIMENO BLAY, Francisco M. *Admiradas mayúsculas...*, op. cit., pp. 18, 27.

⁶³⁴ FERRER VALLS, Teresa. Corte virreinal, humanismo y cultura nobiliaria en la Valencia del siglo XVI. Dins: BELENGUER, Ernest (coord.). *Reino y ciudad. Valencia en su Historia*. Madrid: Fundación Caja Madrid, 2007, pp. 185-200.

⁶³⁵ BERGER, Philippe. *Libro y lectura en la Valencia...*, op. cit., pp. 181-182.

paraules, no s'ha preocupat d'analitzar la primera edició de la vida del rei En Jaume I com un objecte integral que formava part d'un context de composició.

En el context de composició d'aquest objecte el casal dels Àustries entronitzava el segon rei de la dinastia, Felip II. Al cap d'uns anys, el 1580, la Península Ibèrica el veuria també com a rei de Portugal, un dels fets que representà la màxima expansió territorial de la història de la Corona, període conegut com a Unió Ibèrica (1580-1640).⁶³⁶ El 1557 fou el segon any de govern de Felip II i llavors tot l'imperi espanyol passava per un moment de transició dinàstica.⁶³⁷

Felip II estava preocupat per assegurar la continuïtat de la dinastia amb la designació del seu únic fill, Carles d'Habsburg, que el 1556, quan tenia 11 o 12 anys, fou jurat com a hereu del tron castellà. En ésser designat hereu del tron, el príncep havia de tenir una educació especial que el preparés per a assumir les futures responsabilitats. En aquest sentit, la cort, la noblesa i el regne en general es preocupaven per l'educació del príncep hereu a fi que es preparés espiritualment i físicament per a poder exercir les seves funcions. En aquest programa hi havia el foment de l'interès per la història i pels exemples del passat.⁶³⁸ Certament, entre els segles XIV i XV augmentà la producció del gènere dels *specula principum*, on es trobaven instruccions per als qui estaven destinats a dirigir un regne.⁶³⁹ El contingut d'aquestes obres oferia al lector sentències bíbliques, citacions d'*auctoritates* i informacions per a l'educació política.⁶⁴⁰ Al llarg de l'Edat Mitjana aquesta literatura tingué un èxit considerable amb la producció

---

⁶³⁶ Sobre el tema vegeu LABRADOR ARROYO, Félix. *La Casa Real Portuguesa de Felipe II y Felipe III: la articulación del reino a través de la integración de las élites del poder* (1580-1621). Madrid: UAM Ediciones, 2007; SCHAUB, Jean Frédéric. *Le Portugal au temps du Comte-Duc Olivares: 1621-1640. Le conflit de juridictions comme exercice de la politique*. Madrid: Casa de Velázquez, 2001.

⁶³⁷ RODRÍGUEZ-SALGADO, M. J. *Un imperio en transición: Carlos V, Felipe II y su mundo*. 1551-1559. Barcelona: Crítica, 1992.

⁶³⁸ PÉREZ MARCOS, Regina. La educación del príncipe. Dins: ESCUDERO, José Antonio (ed.). *El Rey. Historia de la Monarquía*. Vol. I. Barcelona: Planeta, 2008, pp. 85-104.

⁶³⁹ RÁBADE OBRADÓ, María del Pilar. La educación del príncipe en el siglo XV: Del Vergel de los príncipes al Diálogo sobre la educación del príncipe Don Juan. *Res publica* 18 (2007), pp. 163-178.

⁶⁴⁰ BIZZARRI, Hugo O. Sermones y espejos de príncipes castellanos. *Anuario de Estudios Medievales* 42/1 (2012), pp. 163-181.

de diverses obres no solament en el territori peninsular, sinó també les traduccions de produccions externes.⁶⁴¹

VII.2. La ciutat de València en el regnat de Felip II i la inspecció fiscal

La funció del virrei del Regne de València experimentà diferències determinants entre el regnats de Carles l'Emperador i de Felip II. Durant el regnat de Carles l'Emperador, els virreis tenien un lligam amb la família reial. En canvi, Felip II no considerava que la consanguinitat fos cap raó per a nomenar un virrei i desconsiderava l'exigència de la naturalitat valenciana per a ésser designat com a virrei en el Regne de València. En aquest sentit, pretenia no sols assegurar l'objectivitat de les informacions que els virreis feien arribar a la cort, sinó també la lleialtat dels virreis a l'hora d'aplicar una mesura impopular,⁶⁴² com ara les visites d'inspecció.

Les visites d'inspecció foren un dels trets característics del regnat de Felip II. Eren un procediment de control que la reialesa utilitzava en la gestió del govern dels regnes i que perdurà al llarg d'un segle.⁶⁴³ Durant el regnat de Carles l'Emperador, una de les visites més importants fou la que tingué lloc l'any 1543, dirigida per Pedro de la Gasca, en la qual foren investigats tots els oficials de la ciutat i del regne, tret el lloctinent general.⁶⁴⁴ Els jurats de València s'oposaren als

---

⁶⁴¹ NOGALES RINCÓN, David. Los espejos de príncipes en Castilla (ss. XIII-XV): un modelo literario de la realeza bajomedieval. *Medievalismo. Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales* 16 (2006), pp. 9-39.

⁶⁴² BELCHÍ NAVARRO, Maria Peligros. Felipe II y el reino de Valencia (1567-1578). La tecnificación del virreinato. *Estudis. Revista de Història Moderna* 26 (2000), pp. 263-272 (pp. 267-268).

⁶⁴³ FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección. Un intento de solución a la crisis financiera de la ciudad de Valencia durante el siglo XVII. *Estudis. Revista de Història Moderna* 20 (1994), pp. 143-166 (p. 143).

⁶⁴⁴ FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI. *Studia Historica. Historia Moderna* 25 (2003), pp. 241-267 (pp. 245-246).

procediments amb què es feren aquestes visites, com podem veure en aquesta carta enviada per Pedro de la Gasca al rei Felip II:

Vuestra Señoría terná memoria se supplicó por esta comisión y se le dio (al racional) y él ha empeçado por virtud della a proceder. *Y los jurados se han oppuesto diziendo que no ha de proceder el racional por vía de la comisión, que serie introducción para que Su Magestad se entrometiesse en el patrimonio de la ciudad.* Y dado que se les ha dicho que Su Magestad no se entromete ni quiere entrometer en aprovecharse deste patrimonio sino en mandar veer si está tam bien administrado como a la Ciudad cumple, y en mandar castigar a quien en él hiziere robos o baraterías o usare dello en propios usos, quitándolo de los neçessarios de la ciudad, y que la jurisdicción quel officio del racional tiene Su Magestad se la da, y que si en ella se incluyó el conoscimiento destas causas criminales por cometerse por Su Magestad en comisión particular, ninguna libertad ni fuero se puede dezir que se quiebra... *no han querido los jurados dexar de insistir en esta opposición.* Y según se dize están en determinación de recorrer sobre ello a Su Magestad, serie possible más por embarasçar lo que contra ellos o sus deudos y amigos se podría en la misma materia hallar que no porque piensen que se les quiebre privilegio ni fuero.⁶⁴⁵

Aquest document permet de deduir que els jurats valencians foren els qui més s'oposaren a les investigacions que feien els enviats del rei i acusaren el rei d'actuar contra les llibertats i els *Furs*.

Per a una altra visita d'inspecció a València a l'any 1547 fou nomenat inspector el bisbe d'Elna, Miquel Puig. Al contrari d'anys anteriors, els eclesiàstics i els militars demanaren la inclusió dels jurats i oficials de la ciutat de València i d'altres ciutats del regne a la inspecció, com demostra el document següent:

Item señor com per molts furs y privilegis del vostre Regne de València en gran útil e profit de aquell sia statuyt, fancit, e ordenat que inquisició puixa ésser feta dels officials en dits furs y privilegis nomenats, e que per la observació de aquells per Sa Magestat fonch tramés en jutge de residència lo licenciado Pedro de la Gasca, *lo qual*

---

⁶⁴⁵ Ibid., p. 247.

no acabà de pendre dita residència als oficials e alguns de aquells resten suspesos en sos officis per no haver y persona deputada per prendre.ls compte e residència. Suppliquen per ço los dits dos braços Ecclesiàstich y Militar sia mercé de Vostra Alteza provehir per observació de dits furs y privilegis que la dita residència se fase e continue conforme als dits furs y privilegis, e que per Vostra Alteza sia deputat jutge que reba aquella en la dita ciutat de València dels dits oficials, qui no han acabat de donar compte de los officis, e que en aquella sien entesos e compresos los jurats e oficials de la dita ciutat e de les altres viles del vostre Regne de València. E que la nominació del dit jutge per a pendre e rebre la dita residència sia feta e nomenada durant la present cort.⁶⁴⁶

Les informacions que es poden treure d'aquest document són les següents. Per una banda, els eclesiàstics i militars destaquen la no finalització de la visita de Pedro de la Gasca el 1543; d'altra banda, la insistència en què els jurats i oficials de la ciutat de València i d'altres viles del regne fossin inclosos en el procés d'investigació.

En les conclusions de la investigació sobre els problemes financers que tenia la ciutat, el bisbe d'Elna subratllà el següent:

En la casa de la ciudad hay mucho mal. Dévense a la Ciudad passados de ciento y veinte mil ducados, los quales se tienen particulares que por sus respectos no se executan los unos a los otros, padeçen los pueblos y pobres aumentándoles de cada día los drechos, creçiendo el precio de los trigos en excessiva cantidad.⁶⁴⁷

El bisbe d'Elna presentà també al rei un memorial que contenia una llista de les persones contra les quals el bisbe havia promogut processos la majoria dels quals

---

⁶⁴⁶ *Furs*, Carlos I, 1547, cap. 1, f. xi. Apud FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI..., op. cit., pp. 249-250.

⁶⁴⁷ MARTÍ FERRANDO, J. *El poder sobre el territorio* (Valencia 1536-1550). València: Biblioteca Valenciana, Generalitat Valenciana, 2000, pp. 333-334.

corresponien a la justícia civil o criminal.⁶⁴⁸ Recordem que en aquesta època, l'any 1547, fou impresa l'edició dels *Furs* de València.

Les tensions entre els representants dels estaments i les institucions del regne i els representants de la Cort augmentaren sobretot després de la mort del virrei Ferran d'Aragó, el 1550. El seu successor, Bernardino de Cárdenas, només pogué prendre possessió tres anys després (1553) i una de les seves primeres decisions fou sol·licitar el nomenament de l'inspector reial. La tercera visita d'inspecció al Regne de València tingué lloc l'any 1553, quan Hernán Pérez fou nomenat per al càrrec d'inspector.⁶⁴⁹ Durant la seva inspecció també foren investigats els membres del Consell General per tal d'examinar llurs accions.⁶⁵⁰ Podem afirmar que en aquesta inspecció el príncep Felip, el futur Felip II, deixava clar quina actitud tindria envers els jurats i els altres oficials:

De inquirir contra ellos, como adelante se os dirá, resultará que auréis de poner la mano en las cosas de la Ciudad, *lo qual avéis de hazer con toda disimulación y haziendo demostración de que no tratáis dello, ni vuestro fin es inquirir contra los jurados y otros oficiales, sino contra los racionales, que son oficiales de Su Magestad y nuestros.*⁶⁵¹

Abans de començar el seu regnat, el príncep aconsellava als inspectors a manifestar sempre el que volien aconseguir i a establir quin límits tindria llur actuació. Els jurats i els oficials del regne havien d'entendre que les indagacions no anaven en contra d'ells, sinó en contra del racional, per tal d'investigar si aquest havia rebut beneficis que no eren permesos per la legislació.⁶⁵²

---

⁶⁴⁸ FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI..., op. cit., pp. 250-251.

⁶⁴⁹ FERRANDO, Antoni. L'edició valenciana de la Crònica de Jaume I..., op. cit., p. 241.

⁶⁵⁰ FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI..., op. cit., p. 251.

⁶⁵¹ Ibid., p. 253.

⁶⁵² Ibid., p. 253.

El 1555 Diego de Cardona, el responsable per les inspeccions, no pogué continuar la seva feina a causa de les peticions dels jurats al príncep Felip en les quals explicaven que Don Diego de Cardona els acusava de no procedir correctament en llurs oficis.⁶⁵³

Aquestes quatre visites (1543, 1547, 1553 i 1555) tingueren lloc durant el regnat de Carles l'Emperador. Representen no solament el preludi dels problemes financers que tindria al Regne de València durant el regnat de Felip II, sinó també els primers senyals de la crisi de l'any 1557. L'esclat d'aquesta crisi fou simultani a la impressió de l'edició i de l'emissió del *LdF* del 1557. Cal recalcar que el rei Felip II visità per primera vegada la ciutat de València l'any 1564, tot i que des del 1559 els representants de la ciutat demanaven que hi anés per jurar els *Furs* i celebrar les Corts.⁶⁵⁴

Durant el regnat de Felip II, els anys més crítics des de la perspectiva financera foren el 1557, el 1575 i el 1596, durant els quals esclataren els problemes econòmics de la suspensió de la devolució dels deutes a curt termini i de la transformació del seu import total o parcial en deute consolidat.⁶⁵⁵ De fet, al llarg del segle XVI el Regne de València patí canvis constants en el sistema tributari el resultat dels quals fou que la Corona augmentà la fiscalitat monetària.⁶⁵⁶

En aquestes circumstàncies fou compost el primer text imprès del *LdF*. L'èxit d'aquesta impressió queda confirmat per l'enviament que els jurats valencians feren de l'edició no solament a tots els llogarets del regne –foren impresos 109 exemplars–, sinó també per l'emissió que feren arribar al futur rei, Carles

---

⁶⁵³ Ibid., pp. 254-255.

⁶⁵⁴ FELIPO ORTS, Amparo. Monarquía y control de finanzas en la Valencia de Felipe II. Dins: MARTÍNEZ RUIZ, Enrique (dir.). *Madrid, Felipe II y las ciudades de la monarquía*. Vol. II. Capitalismo y Economía. Madrid: Actas Editorial, 2000, pp. 163-184.

⁶⁵⁵ FUERTES, Mercedes i SOSA WAGNER, Francisco. *Bancarrota del estado y Europa como contexto*. Barcelona: Marcial Pons, 2011, p. 15.

⁶⁵⁶ CASTILLO DEL CARPIO, José Maria. El sistema tributario del reino de Valencia durante el siglo XVI. *Estudis. Revista de Història Moderna* 19 (1993), pp. 103-130 (p. 129).

d'Habsburg.⁶⁵⁷ En aquesta confluència de motius econòmics, polítics i culturals veié la llum l'edició i l'emissió del *LdF*, les quals foren preparades en un context de crisi en el Regne de València, i que els objectius eren, en primer lloc, l'edició de més de 100 còpies destinades als regnícoles i, en segon lloc, l'emissió destinada a Carles d'Habsburg, fill i hereu de Felip II, i futur rei de València.

VII.3. El Regne de València a l'època de Carles l'Emperador i el procés de castellanització de Felip II

En el marc de l'humanisme a la Corona d'Aragó començà el procés de castellanització de la llengua i de la cultura. En aquest sentit, hem de ressaltar la impressió de diverses obres representatives de la historiografia castellana, com ara la *CGE*,⁶⁵⁸ publicada el 1543, la *CSRCFICA*,⁶⁵⁹ de Hernando de Pulgar publicada el 1545, el *DRH*⁶⁶⁰ (c. 1496) de Jiménez de Rada i la *GRE*⁶⁶¹ de Alfonso de Cartagena, publicada el 1463, cronistes que intentaren legitimar el futur rei presentant-lo com un rei no solament biològic, sinó també moral del tron castellà.⁶⁶²

Aquest marc intel·lectual o humanístic tenia un doble aspecte. D'una banda, demostra el procés de castellanització de Felip II per mitjà de l'activitat educativa de coneixement del passat castellà. D'altra banda, també interessava la reacció

---

⁶⁵⁷ Arxiu Municipal, Libro de Lonja Nova (1556-1557), e³-66, s.f. Apud GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció..., op. cit., p. 30.

⁶⁵⁸ FLORIÁN de OCAMPO. *Los cinco libros primeros de la Crónica General de España...* op. cit.

⁶⁵⁹ FERNANDO de PULGAR. *Crónica de los Señores Reyes Católicos Don Fernando y Doña Isabel de Castilla y de Aragón, escrita por su cronista Hernando de Pulgar, cotexada con antiguos manuscritos y aumentada de varias ilustraciones y enmiendas.* València: Impr. de B. Monfort, 1780.

⁶⁶⁰ RODRIGO JIMÉNEZ de RADA. *De Rebus Hispaniae...* op. cit.

⁶⁶¹ *El libro de la genealogía de los Reyes de España de Alfonso de Cartagena.* Estudio, transcripción y traducción por Bonifacio Palacios Martín. València: Scriptorium, Ministerio de Cultura, Biblioteca Nacional, 1995.

⁶⁶² GONZALO SÁNCHEZ-MOLERO, José Luis. Felipe II, Princeps Hispaniarum: la castellanización de un príncipe Habsburgo (1527-1547). *Manuscrits* 16 (1998), pp. 65-85 (p. 83).

que aquesta producció tingué al segle XVI en altres territoris de la Corona Espanyola i sobretot a la Corona d'Aragó. Per exemple, Francesc Tarafa publicà el 1553 l'obra *CPCCS*⁶⁶³ i la dedicà al futur rei amb l'objectiu que aquest conegués els exemples i accions dels reis passats. El 1557 en els *CICT*,⁶⁶⁴ Cristòfol Despuig denuncià les pretensions castelleses, i a la fi d'aquest segle es publicà l'obra de Màrmol Carvajal, la *DGA* (c. 1573-1599).⁶⁶⁵

En el moment de la impressió del *LdF* a càrrec dels jurats valencians, el príncep Carles tenia 12 anys, una edat important per a la formació d'un futur rei. La formació cultural d'un príncep es fonamentava en lectures d'obres influents que servien d'exemple per a la formació del futur rei. L'educació del príncep tenia com a objectiu específic capacitar-lo i preparar-lo per a la seva funció reial. En aquesta preparació, la cort, la noblesa i la comunitat participaven en el sentit d'afavorir la preparació, ja que el rei els havia de representar i llur futur estaria a les seves mans.⁶⁶⁶ A més, aquesta educació havia d'iniciar-se en la infantesa i continuar durant tota la vida:

El oficio del príncipe o infante heredero tiene el segundo lugar después del rey, al qual somos obligados de servir e amar como segunda persona e señor natural e superior sobre todos los demás, pues que es elegido por Dios para reinar después de su padre, e así deve ser acatado, e con toda fidelidad festejado e obedesçido en su grado e segundo estado.⁶⁶⁷

---

⁶⁶³ BC, mss. 497 i 498.

⁶⁶⁴ CRISTÒFOL DESPUIG. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa...*, op. cit.

⁶⁶⁵ LUIS del MÁRMOL CARVAJAL. *Primera parte de la descripcion general de Affrica: con todos los successos de guerras que a auído entre los infieles y el pueblo christiano y entre ellos mesmos: desde que Mahoma inuento su secta hasta el año del Señor de mil y quinientos y setenta y uno*. Granada: en casa de Rene Rabut; vendese en casa de Iuan Díaz, 1573; *Segynda parte y libro septimo de la descripcion general de Africa : donde se contiene las prouincias de Numidia, Libia, la tierra de los negros, la baxa y alta Etiopía y Egipto, co[n] todas las cosas memorables della*. Impresa en la ciudad de Malaga, a costa del autor: en la imprenta de Ruan Rene, 1599.

⁶⁶⁶ PÉREZ MARCOS, Regina. La educación del príncipe..., op. cit., pp. 85-104.

⁶⁶⁷ GONZALO FERNÁNDEZ de OVIEDO. *Libro de la Cámara Real del príncipe don Juan*. Edición de Santiago Fabregat Barrios. València: Publicacions Universitat de València, 2006, p. 85.

Els cronistes de Felip II es preocuparen per crear obres amb les quals el futur rei pogués instruir-se amb l'objectiu d'estar preparat per al govern. Els cronistes d'aquesta època, Jerónimo Zurita, Ambrosio de Morales i Florián de Ocampo, esmentaven en les seves composicions la importància de tenir cura de la preparació del príncep hereu per als assumptes de govern.⁶⁶⁸ No hem d'oblidar la frase que encapçala el pròleg dels jurats valencians en l'edició impresa el 1557 i que està d'acord amb aquesta mentalitat educativa:

Perquè si de P. Scipió e Q. Fabio se troba scrit que de veure e contemplar les imatges de persones il·lustres se incitaren a coses molt preclares: y lo mateix se llig féu Júlio Cesar, vista la imatge del gran Alexandre. No menys s'à de creure y sperar de vostre Real ànimo *y en tant tendra edat tant altament inclinat*, sinó que vistes y enteses les azanyes de tant alt y valerós Príncep, ha de vençre e sobrepujar sos antepassats, encara que molt gloriosos y de admirable recordacio, y fer a esta ciutat y regne no menors mercès y favors que lo *Christianíssim conquistador?*⁶⁶⁹

Aquestes paraules estableixen una connexió directa entre el príncep Carles i la ciutat de València per tal com la ciutat esperava rebre “mercès i favors” del futur rei. Així, recordant el passat de la ciutat, els jurats recuperaren el significat del rei En Jaume I, el “christianíssim conquistador”, el fundador de l'era cristiana del regne, el conqueridor definitiu del territori i el proposaren com a model de la formació del futur rei.

En parlar de “mercès y favors”, considerant el context de composició de l'edició i de l'emissió els jurats es referiren al manteniment i a l'observança dels *Furs* de València, la legislació que donà personalitat a la ciutat i que fou motiu de discussió entre els reis de la Corona d'Aragó i els representants de la ciutat en

---

⁶⁶⁸ MATEU IBARS, Josefina. Algunas “noticias” sobre virreyes de la Corona de Aragón en el reinado de Felipe II de Austria (1556-1598). *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 2/18 (1998), pp. 195-207 (p. 198).

⁶⁶⁹ BNE, edició R-15398, fol. 2r.

diverses ocasions, sobretot deu anys abans de la publicació d'aquesta impressió, l'any 1547. Estudiada des del seu context de composició, aquesta pròleg recuperava el significat del rei En Jaume I per al territori valencià en un moment de crisi financera representat per la constant intervenció del rei en els drets de la ciutat que constaven en els *Furs*. Així doncs, podem afirmar que l'edició i l'emissió del *LdF* impreses a València a la meitat del segle XVI, juntament amb els altres còdexs jurídics i històrics esmentats, ajuden a repensar l'afirmació d'"oblit historiogràfic" dels personatges d'aquest territori.⁶⁷⁰

VII.4. El significat històric de l'edició i de l'emissió del *LdF* de 1557

Al segle XVI, la rellevància del Regne de València es fonamentava sobretot en la quantitat de la seva població, conseqüència del desenvolupament dels segles anteriors. La prosperitat econòmica, destacada des de mitjan del segle XV, feia que els reis donessin una atenció especial al territori. Al mateix temps, la València del segle XVI conegué la novetat de la impremta, un fet que proporcionà l'augment de la producció de llibres i féu circular més ràpidament les idees.

La impressió de l'edició i de l'emissió del *LdF* l'any 1557 forma part d'una situació crítica en el Regne de València, on els problemes financers i polítics afectaven no solament aquest territori, sinó tota la Corona Espanyola, la qual cosa causà la bancarrota del 1557.

La impressió de l'edició i l'emissió del *LdF* del rei En Jaume I es troba inserida en un context d'utilització exemplar de la història. Ens adonem també de l'interès dels jurats per mantenir, o almenys per difondre, la llengua original del rei, imprimint el document en la seva llengua materna, i sobretot imprimint un

---

⁶⁷⁰ BELENGUER, Ernest. *Jaume I a través de la història*. Vol. I..., op. cit., pp. 51-58.

apartat de les paraules més difícils del lèxic del *LdF*. Finalment, els jurats recorden al príncep Carles la seva connexió directa amb el rei En Jaume I, ja que és un descendent seu.

El motiu de la impressió del *LdF* del 1557 es troba en les qüestions que configuraven el seu context de composició. Aquestes qüestions eren la transició del govern de Carles I a Felip II, l'educació del príncep Carles d'Habsburg, el gènere literari del mirall dels prínceps, la bancarrota de la Corona Espanyola, la pressió fiscal sobre el Regne de València i la participació dels jurats valencians que volien rescatar el passat medieval del territori i exaltar la personalitat del rei En Jaume I. Així doncs, el significat històric de l'edició del 1557 es refereix a un rescat del passat territorial valencià en què el rei En Jaume I era el referent polític, jurídic i identitari del regne.

Pel que fa a l'emissió destinada a l'hereu Carles d'Habsburg, hem d'inserir-la en un intent d'ensenyar al futur rei de la Corona d'Aragó la història del Regne de València; però no solament la història, sinó l'origen i la formació del regne que tingué com a personatge principal el rei En Jaume I. Per tant, en llegir la història del regne, el príncep Carles d'Habsburg, futur rei de València estaria en contacte amb el seu avantpassat el rei En Jaume I, la història del qual havia d'ésser un veritable mirall de prínceps.

Considerant les dades d'aquests objectes i interpretant-los segons el context de composició, podem afirmar que la impressió tant de l'edició com de l'emissió foren motivades per una necessitat política, ja que els *actores* del *LdF* havien dit clarament que els destinataris de l'edició eren els regnícoles i el destinatari de l'emissió era el futur hereu del tron.

El context en què sorgí el primer text imprès del *LdF* fou més que favorable, ja que hi havia diversos elements com ara la difusió de la impremta, la situació del regne valencià al moment del canvi de govern, la crisi del 1557 i sobretot l'educació del futur rei, el pare del qual era acusat de tenir una influència

castellana i d'estar lluny de la política del regne valencià. Són qüestions que predisposaven a acollir el repte que suposava la impressió del *LdF*, recuperant la vida del seu personatge principal, la qual serví com a referent polític, jurídic i identitari i també com a exemple per al proper governant.

En aquest context, la conveniència d'editar un text en català era confirmada no solament pels esdeveniments anteriors a la transició de regnat, sinó també pels posteriors, relacionats amb la pressió fiscal que exercia la corona. La publicació de l'edició destinada als regnícoles tenia com a objectiu fer reviure el passat històric i jurídic del territori, que havia començat amb el rei En Jaume I, el protagonista de l'obra impresa. Aquest era el seu significat històric. A més, davant la castellanització de Felip II, l'emissió, destinada al seu fill Carles d'Habsburg, amb una taula de "declaració de les paraules obscures", ajuda a definir el significat històric de l'emissió del *LdF*: un objecte destinat a l'educació del futur rei i que li havia de servir com a mirall de prínceps.

La impressió de les memòries del rei fundador del regne, el seu enviament als regnícoles i al futur hereu de la corona no solament han d'ésser vistos com una exaltació de la llengua i del passat històric valencià a causa del context de crisi del moment, sinó també com un intent d'apropar el futur rei al Regne de València, cosa que no succeí amb Felip II. En aquest sentit, l'edició i l'emissió del 1557 adquireixen uns atributs que han d'ésser interpretats en funció de llurs significats històrics: la impressió d'un llibre, la referència als temes de l'Antiguitat i l'establiment dels fonaments històrics i jurídic de què el regne gaudia i que els reis no respectaven.

Conclusions

En aquest estudi hem analitzat els objectes de la tradició textual del *LdF* a partir de les dades textuais, paleogràfiques i codicològiques, per tal de comprendre'ls com a objectes simbòlics en els quals el passat –representat per la vida del rei En Jaume I– i el present –representat pels interessos dels patrocinadors i *actores*– coincidien en el moment de la composició.

A partir de l'anàlisi d'aquestes dades hem recuperat i hem reconstruït el context de composició de cada objecte de la tradició textual del *LdF* amb l'objectiu de comprendre'n la composició. Finalment, per a cada objecte d'aquesta tradició textual, hem proposat un significat històric, és a dir, el motiu pel qual l'objecte havia estat compost.

1. Referències teòriques i metodològiques utilitzades

Per tal de descobrir allò que hem anomenat el significat històric, els objectes han estat analitzats a partir de les propostes teòriques de Hayden White, Gabrielle M. Spiegel i Roger Chartier. Hem utilitzat també els diversos mètodes que eren al nostre abast: la crítica textual, la paleografia, la codicologia, la filologia, la lexicografia, la diacronia, el estudis genealògics, l'epigrafia i la història de l'art. Amb aquestes eines hem estudiat els objectes de la tradició textual posant en relleu llurs particularitats. Cal remarcar que algunes d'aquestes tècniques han estat crucials per a trobar informacions sobre els còdexs, especialment la tècnica paleogràfica en el capítol 3 i la codicològica en el capítol 6. En considerar els còdexs de la tradició textual del *LdF* a partir de les propostes historiogràfiques més recents i en aplicar metodologies apropiades a cada capítol, hem vist la

singularitat del gènere historiogràfic de la crònica medieval, singular fins i tot en la mateixa tradició textual. Així, el que hem descobert en les anàlisis ens ha ajudat a entendre aquests objectes i a comprendre'ls a partir de llur posició en la formació de la memòria històrica de la Corona d'Aragó.

Aquests objectes havien estat utilitzats per a la reivindicació territorial de la Corona de Mallorca pel rei Pere el Cerimoniós (ms. 1 de la BUB); per a la recuperació de les terres del Regne de Múrcia per part del rei Pere el Cerimoniós (ms. 1734 de la BC); per a la justificació política dels bàndols en el context de la Guerra Civil Catalana (ms. Y-III-5 de la RBMSLE); per a la reunió de dos personatges prou coneguts a la Corona d'Aragó que aparegueren junts en el mateix objecte (ms. II-475 BPRM); per a la recuperació humanística representant el contingut de la vida del Conqueridor en una forma imperial en un context que el territori de la Corona d'Aragó era governat per un emperador (ms. 10121 de la BNE); per a celebrar els fets del Conqueridor en les seves conquestes, posant-les al mateix nivell de les conquestes de l'emperador Carles i també per a realitzar la tasca complementària d'un gran historiador que escrigué una història de la Corona d'Aragó (ms. 9-4769 de la BRAHM) i per a la reivindicació política valenciana i preparació del futur hereu de la Corona (edició R-15398 de la BNE). Tots aquests objectes foren compostos en moments en què el passat fou reviscut i reconstruït i, dins d'aquesta reformulació, es produí una recreació de la vida del rei En Jaume I.

2. El significat històric de cada objecte de la tradició textual del *LdF*

El pròleg del manuscrit de Poblet (ms. 1 de la BUB) exposa la frevolesa del temps en què visqué el rei Pere el Cerimoniós en lluita contra el seu vassall Jaume III de Mallorca. Els preparatius jurídics per a la conquesta de la Corona de

Mallorca es reflecteixen en els folis del manuscrit de Poblet. L'episodi del judici de Don Pero Ahones, que s'esdevingué al començament de la vida del rei En Jaume I, expressa el món viscut per Pere el Cerimoniós. Ho confirma el fet que la narració del ms. 1 de la BUB afegeix l'afirmació que el rei En Jaume I esperava el mal comportament del seu vassall. Per tant, en aquests folis hi ha una narració del vassallatge entre el rei En Jaume I i Don Pero Ahones elaborada a partir dels problemes contemporanis entre els reis de la Corona d'Aragó, Pere el Cerimoniós, i de la Corona de Mallorca, Jaume III. A més, aquest canvi en la narració del manuscrit de Poblet fa que les relacions entre senyor, el rei En Jaume I, i els seus vassalls siguin considerades moments de tensió, com els que es produïren en l'auxili a Aurembiaux d'Urgell, en el motiu de la conquesta de València, en el trencament dels pactes per part de l'alcaid de Xàtiva i en la traïció d'al-Azrac. Aquests moments de la narració són vistos, doncs, com exemples que Pere el Cerimoniós necessitava en el context de la confiscació de la Corona de Mallorca, precisament a causa dels canvis esdevinguts en la tradició de la relació de vassallatge. El problema fou resolt de manera definitiva amb l'establiment del testament del rei En Jaume I en el manuscrit de Poblet, el qual eliminà textualment la Corona de Mallorca.

Podem afirmar que el manuscrit d'Aiamans (BC, ms. 1734) fou produït en la primera transició de govern en la dinastia Trastàmara entre Enric de Trastàmara i Joan I de Castella. A més, la seva producció té relació amb la narració de la *CPC*, la qual omet la derrota de Pere el Cerimoniós davant Enric de Trastàmara entre els anys de 1369 i 1375. La reconstrucció del context de la Guerra dels dos Peres, segons la narració de la *CPC*, reflecteix la mentalitat del patrocinador del manuscrit d'Aiamans, una mentalitat que és imprescindible si volem entendre el motiu de la composició d'aquest objecte, ja que el colofó al·ludeix aquesta guerra. El probable motiu de la guerra entre Pere el Cerimoniós i Pere I de Castella, per la possessió de les terres de Múrcia durant els anys 1356 i 1369, ens permet de suposar que hi havia una connexió entre el context de referència que el manuscrit d'Aiamans cita en el colofó i el context de composició del manuscrit d'Aiamans

que es produí entre el maig i l'octubre del 1379. Tot i que Pere el Cerimoniós confirmi que envià el manuscrit d'Aiamans al Regne de Mallorca, inicialment la seva intenció probablement era enviar-lo al seu gendre, Joan I de Castella, per a recordar-li la veritable conquesta de les terres del Regne de Múrcia realitzada pel rei En Jaume I. Per tant, hem d'entendre el ms. 1734 de la BC com un objecte compost per a substituir una derrota, omesa a la *CPC*, i també per a recordar la veritable conquesta del Regne de Múrcia realitzada pel rei En Jaume I.

L'anàlisi de ms. Y-III-5 de la RBMSLE fou especialment treballosa per tal com es tracta d'un objecte miscel·lani. Inicialment, podríem entendre que les seves quatre parts tenien diferents significats. D'altra banda, un cop analitzades les seves parts i narracions per separat i confrontats els resultats, hem descobert que aquest manuscrit és una obra que conté intencionalitats diverses. El text principal del còdex és el compendi de la *CV*, el qual presenta trets paleogràfics semblants als de l'*actor* de la cronologia dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó que estableix un vincle entre Ramon Berenguer IV i Carles de Viana. Així doncs, com que aquestes dues parts del ms. Y-III-5 de la RBMSLE foren compostes pel mateix *actor*, el compendi de la *CV* pot ésser entès com una manifestació valenciana contrària a la decisió del Compromís de Casp, ja que la cronologia continguda en el còdex acaba quan mor el Príncep de Viana de la dinastia dels Trastàmara.

La narració del ms. II-475 de la BPRM reuneix les versions de les vides de dos personatges de la Corona d'Aragó, el rei En Jaume I i sant Jordi. En reconstruir la història de sant Jordi a la Corona d'Aragó i el seu establiment en l'imaginari col·lectiu d'aquest territori, hem vist que aquest personatge era present en les produccions literàries del context de composició d'aquest manuscrit, sobretot entre els cronistes valencians. Probablement compost en un àmbit valencià, aquest manuscrit reflecteix la construcció historiogràfica valenciana que valorava la santedat del rei En Jaume I. És, doncs, el manuscrit valencià més antic i complet del *LdF* que esmenta la santedat del rei En Jaume I en el seu l'incipit ("gloriós rey"). Posades l'una al costat de l'altra, les vides d'el "rei sant" i la d'un

sant permeten que el ms. II-475 de la BPRM pugui ésser entès com un objecte hagiogràfic que se situava dins del procés literari de “santificació” emprès pels cronistes valencians entre els anys 1325 i 1547, i que fou compost entre els anys 1492 i 1503 a causa de la presència del “bisbe sent Alexandre”, homònim del papa Alexander VI, a la narrativa de la *V SJ*.

Les capitals epigràfiques romanes i la lletra *antiqua* del ms. 10121 de la BNE són el tret més sobresortint d'aquest manuscrit. El seu període de composició cal situar-lo entre els anys 1516 i 1543, i més específicament entre els anys 1520 i 1530, quan Carles l'Emperador tingué bones relacions polítiques amb el Principat de Catalunya. Les capitals epigràfiques romanes donen a aquest còdex i, per consegüent, a la vida del rei En Jaume I, un aspecte imperial influenciat per la historiografia humanística que buscava en el passat de l'antiguitat els orígens de la història del territori. El rei En Jaume I era vist, doncs, a l'època del patrocinador i de l'*actor* del ms. 10121 de la BNE, com el creador d'un imperi. La utilització d'aquest tipus de lletra i de les capitals epigràfiques romanes es connectava amb la intenció d'idealitzar i de mitificar el passat català per a justificar la identitat contemporània en un moment clau en la formació de les identitats nacionals. Des de la seva perspectiva contemporània imperial, el patrocinador o l'*actor* d'aquest objecte intentava donar, doncs, un significat imperial a la formació de la Corona d'Aragó pel rei En Jaume I.

La composició del ms. 9-4769 de la BRAHM, que des de la perspectiva codicològica presenta dues parts, fou realitzada en dos moments i per dos motius diferents. La primera part probablement fou copiada per a reviure el passat imperial català en la conquesta de Tunis per l'emperador Carles, component la narració del *LdF* des de la infantesa del rei En Jaume I fins al seu primer gran fet d'armes, la conquesta del regne musulmà de Mallorca. Els aspectes paleogràfics i les caplletres rústiques dibuixades en els capítols de la conquesta de Mallorca i Eivissa ajuden a situar el propòsit de composició i per tant el seu significat històric. La composició de la segona part tingué lloc en un moment de tasca

complementària realitzada per Jerónimo Zurita, per tal d'utilitzar les informacions del manuscrit en la composició dels *AnCAR*. Hi ha, doncs, un manuscrit “materialment miscel·lani” en la seva composició, però que conté el text sencer de la vida del rei En Jaume I. Durant la seva composició, hi hagué inicialment la necessitat d'evocar el passat imperial de Catalunya, resumit en la figura del rei En Jaume I i en la del seu fill Pere el Gran, màxims exponents de la cultura catalana mediterrània en el segle XIII. Aquesta necessitat de subratllar el passat imperial fou complementada posteriorment amb la necessitat de nomenar un cronista oficial –Jerónimo Zurita– que compongués la història de la Corona d'Aragó. Així doncs, aquest objecte representa una sinergia de necessitats, l'una política i l'altra institucional, ambdues fent referència a la vida del rei En Jaume I.

La narració de la vida del Conqueridor també aparegué en la impremta, en ocasió de la publicació de l'edició i l'emissió del *LdF* el 1557. L'edició era destinada al territori; l'emissió, a l'infant Carles d'Habsburg, fill del rei Felip II i hereu del tron de la Corona d'Aragó. Tot i que l'edició i l'emissió foren compostes el mateix any, tenien funcions diferents. L'edició estava relacionada amb el context de crisi financera del Regne de València, amb les visites d'inspecció i amb la bancarrota del 1557 a la Corona. Si tenim en compte que en el mateix taller es publicaren diversos textos de caire jurídic i institucional, la impressió de l'edició ha d'ésser entesa com un objecte reivindicatiu per part dels jurats valencians que volien que el passat del territori fos un exemple per als governants contemporanis. L'emissió, destinada al futur hereu de la Corona d'Aragó, tenia com a funció servir com un mirall de prínceps, i així apropar el futur rei Carles d'Habsburg a la realitat històrica del passat valencià mitjançant l'aprenentatge dels fets del rei En Jaume I. L'emissió, composta en la llengua del seu *auctor*, esdevenia l'objecte pensat per a demostrar a l'hereu de la Corona d'Aragó la realitat valenciana, ensenyant-li la història del regne i els fets del seu fundador. D'aquesta manera, es volia solucionar el problema de l'allunyament de Felip II respecte al Regne de València –és a dir, la seva castellanització–.

3. La memòria històrica específica

En general, en el context de composició de cada objecte de la tradició textual del *LdF* descobrim la proposta historiogràfica per part del seus patrocinadors i *actores*. El tret principal d'aquesta proposta és la necessitat de tornar al passat per a trobar-hi una solució per a un problema contemporani (capítols 1, 2, 3 i 7) o bé la conveniència de representar aquest passat a partir d'una interpretació del context contemporani de composició (capítols 4, 5 i 6), però sempre buscant una particularitat específica en les memòries de la vida del rei En Jaume I, allò que hem anomenat memòria històrica específica. Així doncs, en haver-hi aquesta proposta historiogràfica, els objectes de la tradició textual del *LdF* han d'ésser considerats personatges actius en llurs contextos de composició, cadascun fent referència a una memòria històrica específica del Conqueridor.

Quan parlem de la memòria històrica específica hem d'entendre que la composició de cada còdex de la tradició –cadascun amb la narració de tota la vida del rei En Jaume I– feia referència a un esdeveniment de la vida del rei En Jaume I. Així doncs, les memòries històriques específiques que hem identificat són les següents: la conquesta de Mallorca (capítol 1); la conquesta de Múrcia (capítol 2); la implícita qüestió imperial al Principat (capítol 5); la conquesta de Mallorca (capítol 6) i la conquesta i fundació del Regne de València (capítol 7). Els altres capítols, si bé no fan referència a la memòria del regnat del rei En Jaume I, remetent al Compromís de Casp (capítol 3) i a la vida de sant Jordi (capítol 4), temes històricament reconeguts en la Corona d'Aragó.

4. Una historiografia reivindicativa dins del comportament polític i cultural

L'estudi dels contextos de composició d'aquests objectes exigeix considerar la iniciativa dels patrocinatoros i dels *actores* dels textos, els quals per motius polítics i culturals, volien fer reviure el passat històric i convertir-lo en un objecte útil en el context en què es trobaven. Aquest comportament dels patrocinatoros i *actores* del *LdF* es trobava inserit dins d'un procés on la referència al regnat del rei En Jaume I es feia constantment present.

Aquesta recuperació del temps passat no significà una reproducció simple de la vida del rei En Jaume I. Al contrari, la vida del rei fou interpretada d'acord amb les necessitats del context dels patrocinatoros i *actores* dels objectes de la tradició textual. Es tractava de la necessitat de posar el passat al costat del present, donant coherència a la perspectiva històrica que vivien els homes d'un context determinat. Per tant, l'actitud d'aquests homes en compondre aquests objectes és un exemple de com es construeix la història i es configura la memòria, i aquesta actitud té com a conseqüència la formació dels diversos sediments que constitueixen la trama de la història i que els historiadors tenen la feina d'intentar esquinçar per a entendre el procés de composició historiogràfica al llarg dels anys.

La tradició textual del *LdF* ha d'ésser considerada una historiografia reivindicativa, de recuperació del passat i de la seva necessària utilització en contextos històrics. Les decisions dels patrocinatoros i dels *actores* (capítols 1, 2, 3, 6 i 7) com també el pensament col·lectiu (capítols 4 i 5), tot és una acció reivindicativa del passat de la Corona d'Aragó. En aquesta reivindicació hem de subratllar la lluita contra el regne castellà, que es reflecteix en la composició dels ms. 1734 de la BC, ms. Y-III-5 de la RBMSLE i de l'edició R-15398 de la BNE. Aquests objectes serviren d'instruments de poder per a reivindicar el passat històric de la Corona d'Aragó representat pels fets del Conqueridor davant la Corona de Castella en contextos d'igualtat institucional (quan la Corona d'Aragó

encara no estava unificada a la Corona de Castella durant a la Guerra dels dos Peres) i també de dominació política (com per exemple la Guerra Civil Catalana i la pressió fiscal i l'allunyament del rei Felip II del Regne de València).

La presència dels personatges als quals la tradició textual del *LdF* estava vinculada subratlla no solament la importància de la remembrança del rei En Jaume I entre els seus successors, sinó també la seva permanència entre els personatges d'altres nissagues. La majoria dels successors del rei En Jaume I tingueren contacte amb la seva obra. Esmentem-ne alguns: el seu fill Pere el Gran, Jaume el Just, el rei Alfons el Benigne, el rei Pere el Cerimoniós i el seu fill Joan el Caçador, sense comptar els cronistes i els cortesans que intervenien en la política de la Corona d'Aragó. En un àmbit més ampli, podem esmentar els qui estaven relacionats directament o indirectament amb la producció d'aquests objectes, com hem vist en els capítols d'aquesta tesi: Joan I de Castella, Joan II d'Aragó, Carles de Viana, el papa Alexander VI, Carles I l'Emperador, Jerónimo Zurita, Felip II i Carles d'Habsburg. Així doncs, foren nombrosos els personatges que, d'una manera o d'una altra, formaren part dels contextos de composició del *LdF* directament o indirectament. De tot això podem concloure que l'obra del rei En Jaume I tingué èxit no solament en el casal dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, sinó també en l'entorn d'altres personatges que pertanyien a altres cases, participant com un objecte actiu en el comportament polític i cultural dels seus patrocinadors i *actores* en contextos crucials per a la història de la Corona d'Aragó.

5. Objectes singulars d'una tradició textual

Analitzar i considerar les particularitats dels manuscrits ens ha ajudat a veure'ls com objectes únics dins la tradició textual del *LdF*.

El ms. 1 de la BUB és un manuscrit particular del rei Pere el Cerimoniós a causa de les seves característiques textuais referents a la relació entre senyor i vassall. El ms. 1734 de la BC presenta un colofó que fa referència a la Guerra dels dos Peres que tingué lloc onze anys abans de la seva composició, la qual cosa no treu el seu possible caràcter textual canònic, però subratlla la seva composició en un context particular per al rei Pere el Cerimoniós. El ms. Y-III-5 de la RBMSLE és un objecte en què diverses intencionalitats de la Guerra Civil Catalana hi són presents, alhora que és l'intent d'un dels seus patrocinadors o *actores* d'acabar amb la dinastia Trastàmara i així anul·lar la decisió del Compromís de Casp. El ms. II-475 BPRM és un intent d'establir el rei En Jaume I al costat d'un sant (sant Jordi) i del sant pare (papa Alexander VI), un fenomen que estigué present a la historiografia valenciana durant un llarg temps. El ms. 10121 de la BNE, compost en un context imperial, presenta el contingut de la història del rei En Jaume I en un objecte caracteritzat per la seva forma d'un passat imperial realçat per les seves capitals epigràfiques. El ms. 9-4769 de la BRAHM, format de dues parts, presenta els fets gloriosos del Conqueridor contrastant-los amb els de Carles l'Emperador, un fet que serví de suport per a la composició d'una de les obres historiogràfiques més conegudes de la història d'Espanya mitjançant la tasca complementària de Zurita. L'edició R-15398 de la BNE representa un intent de fer reviure la vida del rei En Jaume I no solament com conqueridor i formador del Regne de València, en un context en què era políticament necessari, sinó també com un mirall dels prínceps per a la formació del futur governant Carles d'Habsburg.

6. Els tipus de composició del *LdF*: el passat històric i el passat imaginat

L'estudi desenvolupat en aquesta tesi doctoral ha permès arribar a la conclusió que és possible distingir tres tipus de composició dels objectes de la tradició

textual del *LdF*. El primer tipus (capítols 2, 6 i 7) es caracteritza per la recuperació de la imatge del rei En Jaume I mitjançant la representació d'un fet realitzat pel rei. El segon tipus (capítols 1 i 3) es caracteritza per la introducció d'un canvi en la narració i manté i recupera els fets realitzats pel Conqueridor, però produint un nou text. El tercer i últim tipus (capítols 4 i 5) es caracteritza per la interpretació de la vida del rei En Jaume I en contextos inexistents en el passat –per exemple, el capítol 4, on el Conqueridor fou considerat com un sant i al capítol 5 que confereix un caire imperial als fets del rei–.

Aquests tres tipus de composició indiquen que hi hagué dues maneres de concebre el passat a partir de les quals els patrocinatoris i *actores* dels textos compongueren els còdexs. La primera és la que dóna lloc al que anomenem el passat històric, és a dir, l'existència d'un fet realitzat pel rei En Jaume I i divulgat pels patrocinatoris o *actores* (capítols 1, 2, 3, 6 i 7). La segona és la que dóna lloc al que anomenem el passat imaginat, és a dir, la transferència al passat de quelcom que no existí durant el regnat del rei En Jaume I i que, un cop formulat, configura l'imaginari col·lectiu després de la mort del rei (capítols 4 i 5).

Així doncs, podem considerar que els objectes de la tradició textual del *LdF* són manifestacions de la cultura històrica a la Corona d'Aragó, per tal com són objectes que manifesten la memòria històrica del rei, cadascun representant-ne una memòria històrica entre el passat històric i el passat imaginat. L'objectiu d'aquesta cultura era no solament tornar al passat i al fonament històric del territori, sinó també buscar una manifestació d'identitat històrica. Les successives composicions foren utilitzades per a reivindicar el passat (capítols 1, 2, 3, 6 i 7), per a formar nous governants (capítol 7) i per a representar una possible realitat (capítols 4 i 5). Per tant, l'acte de singularitzar aquests objectes representatius de la vida del rei En Jaume I, analitzant-ne les característiques, ens ha ajudat a entendre el motiu pel qual foren compostos, a més d'entendre la construcció de la memòria històrica del Conqueridor.

7. La memòria i la construcció d'una identitat

Des de la contemporaneïtat i seguint els consells de Marc Bloch sobre la comprensió del present pel passat i del passat pel present, el rei En Jaume I és vist com un dels personatges històricament més importants del llinatge dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Amb el pas del temps, la composició dels objectes de la tradició textual del *LdF* afavorí la construcció d'una identitat configurada pels diversos fets de la vida del rei: la conquesta de Mallorca, la conquesta de Múrcia, la seva presència dins la nissaga dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, la seva imatge com a sant entre els valencians, la qüestió imperial i el seu caràcter fundacional per al Regne de València. Aquests trets foren incorporats en l'imaginari col·lectiu del territori de la Corona d'Aragó. Aquesta incorporació fou afavorida per les composicions dels textos de la tradició textual del *LdF*, que considerem el “cos historiogràfic” del rei En Jaume I.

Conclusions

In this study we have analysed the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* with regard to their textual, paleographical and codicological aspects, in order to understand them as symbolical objects in which the past –represented by King James I's life– and the present –represented by the interests of the sponsors and *actores*– converged at one and the same time, that is, in the moment of composition.

From the analysis of this information we have recovered and reconstructed the context of composition of each object of the textual tradition of the *Book of Deeds* so as to understand its composition. Finally, for each object of this textual tradition, we have proposed a historical meaning, that is, the reason why the object was composed.

1. Theoretical and methodological references

In order to discover what we call their historical meaning, the objects were analysed from the theoretical perspectives proposed by Hayden White, Gabrielle M. Spiegel, and Roger Chartier. We have also employed several disciplines and their methods, such as textual criticism, paleography, codicology, philology, lexicography, the diachronic method, genealogical studies, epigraphy and history of art. With these tools, we have studied the objects of the textual tradition highlighting their particularities. We have to remember that some of these methods have been decisive in order to find information about the codices, specially the paleographical method in chapter 3 and the codicological method in chapter 6. Considering the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* in

the light of recent historiographical approaches and applying the appropriate methods in each chapter, we were able to grasp the singularity of the historiographical genre of medieval chronicles, which are singular even within the same textual tradition. Thus, what we have discovered in the analyses helped us to understand these objects and relate them to the configuration of the historical memory of the Crown of Aragon.

These objects were used for King Peter III's territorial claims regarding the Crown of Majorca (ms. 1 of the BUB); for his attempt to recover the lands of the Kingdom of Murcia (ms. 1734 of the BC); for the political claims of the parties involved in the Catalan Civil War (ms. Y-III-5 of the RBMSLE); for merging two well known figures of the Crown of Aragon, who appear side by side in the same object (ms. II-475 of the BPRM); for the humanist recreation of King James I's life in an imperial form in a context when the territory of the Crown of Aragon was governed by an emperor (ms. 10121 of the BNE); for praising King James I's deeds in his conquests, putting them on the same level as the conquests of the Emperor Charles and also as a basis for the complementary task of a great historian who wrote a history of the Crown of Aragon (ms. 9-4769 of the BRAHM), as well as for supporting the Valencian political claims and the education of the Crown's heir (edition R-15398 of the BNE). All these objects were composed in contexts in which the past was revived and reconstructed and, by means of this reenactment, King James I's life was recreated.

2. The historical meaning of each object of the textual tradition of *Book of Deeds*

The prologue of the manuscript of Poblet (ms. 1 of the BUB) describes the fragility of King Peter III's days, when he struggled with his vassal, King James

III of Majorca. The manuscript of Poblet reflects the juridical preparations for the conquest of the Crown of Majorca. Also the episode of the judgement of Don Pero Ahones, which happened at the beginning of King James I's life, reflects King Peter III's world. This is confirmed insofar as the narrative of ms. 1 of the BUB adds the affirmation that King James I expected the bad behaviour of his vassal. Thus, we can consider these folios a narrative of the vassalage between King James I and Don Pero Ahones which reflects in its elaboration contemporary problems between the kings of the Crown of Aragon, Peter III, and the Crown of Majorca, James III. Furthermore, this change in the narrative of the manuscript of Poblet concerning the relations between the lord, King James I, and his vassal, has the effect that all relations between lord and vassals in the narrative become moments of tension, such as the ones concerning the assistance to Aurembiaux of Urgell, the context of the conquest of Valencia, the violation of the agreement by the ruler of Xativa and al-Azrac's treason. These moments of the narrative are understood, therefore, as precedents which King Peter III needed in the context of the confiscation of the Crown of Majorca, specifically because of the changes which redefined the tradition of the relation of vassalage. The problem was resolved definitively with the establishment of King James I's will in the manuscript of Poblet, which eliminated textually the Crown of Majorca.

We can affirm that the manuscript of Aiamans (ms. 1734 of the BC) was composed during the first transition of power in the Trastámara dynasty between Henry of Trastámara and John I of Castile. Furthermore, the production of this manuscript has to do with the narrative of the *CPC*, which omits King Peter III's defeat against Henry of Trastámara between 1369 and 1375. The reconstruction of the context of the War of the two Peters according to the narrative of the *CPC*, reflects the mentality of the sponsor of the manuscript of Aiamans, a mentality which is crucial for understanding the motive of the composition of this object, since the colophon refers to this war. The probable reason of the war between Peter III and Peter I of Castile, concerning the lands of Murcia during

1356 and 1369, allows us to suppose that there was a connection between this event, which the manuscript of Aiamans quotes in its colophon, and the context of composition of the manuscript of Aiamans, between May and October 1379. Although Peter III confirms that he had sent the manuscript of Aiamans to the Kingdom of Majorca, in a first moment his intention probably was to send it to his son-in-law, John I of Castile, to remind him of the true conquest of the lands of the Kingdom of Murcia by King James I. Therefore, we have to understand the ms. 1734 of the BC as an object composed to replace a defeat, which was omitted in the *CPC*, and to remember the true conquest of the Kingdom of Murcia by King James I.

The analysis of ms. Y-III-5 of the RBMSLE turned out to be particularly complicated since this manuscript is a miscellaneous object. It was therefore possible that its four parts had different meanings. When analysing its parts and narratives separately and comparing the results, we discovered that this manuscript is an object with several intentionalities. The principal text of the codex is the compendium of the *CV*, which presents similar paleographical aspects as the *actor* of the chronology of the counts of Barcelona and kings of Aragon which establishes a relation between Ramon Berenguer IV and Charles of Viana. Therefore, as these two parts of the ms. Y-III-5 of the RBMSLE seem to have been composed by the same *actor*, the compendium of *CV* could be understood as the Valencian manifestation against the decision of the Compromise of Casp, particularly since the chronology in the object ends with the death of the Prince of Viana of the dynasty of Trastámara.

The narrative of ms. II-475 of the BPRM gathers the versions of the lives of two figures of the Crown of Aragon, King James I and Saint George. By means of a reconstruction of the history of Saint George in the Crown of Aragon and his place in the collective imaginary of this territory, we saw that this figure was present in the literary productions that belong to the context of composition of this manuscript, particularly among the Valencian chroniclers. Probably

composed in a Valencian environment, this manuscript reflects the Valencian historiographical construction that stressed King James I's holiness. It is the most ancient and complete Valencian manuscript of *Book of Deeds* which highlights King James I's holiness in its incipit ("gloriós rey"). Put side by side, the lives of the "rei sant" and the saint suggest that the ms. II-475 of the BPRM should be understood as a hagiographical object belonging to the literary process of "sanctification" undertaken by the Valencian chroniclers between 1325 and 1547. It was composed between 1492 and 1503 as the presence in the narrative of the *V SJ* of the "bisbe sent Alexandre" indicates, namesake of Pope Alexander VI.

The Roman epigraphical capitals and the *antiqua* of ms. 10121 of the BNE are the most outstanding characteristics of this manuscript. Its composition can be established between 1516 and 1543, and more specifically between 1520 and 1530, when the Emperor Charles had good political relations with the Principality of Catalonia. The Roman epigraphical capitals give to the codex, and hence to King James I's life, an imperial appearance influenced by the humanist historiography which looked in the ancient past for the origins of the history of the territory. King James I was understood, therefore, during the time of the sponsor and the *actor* of the ms. 10121 of the BNE, as the creator of an empire. The use of this kind of letters and the Roman epigraphical capitals went hand in hand with the idealization and mystification of the Catalan past in order to justify the contemporary identity in an important moment of the formation of national identity. From the imperial contemporary perspective, the sponsor or the *actor* of this object tried to give, therefore, an imperial interpretation to the formation of the Crown of Aragon by King James I.

The composition of ms. 9-4769 of the BRAHM, which from a codicological perspective presents two parts, was carried out in two moments and for two different reasons. The first part was probably copied in order to revive the Catalan imperial past during the conquest of Tunis by the Emperor Charles, comprising King James I's childhood up to his first great deed, that is, the

conquest of the Kingdom of Majorca. The paleographical aspects and the capitals in the chapters of the conquest of Majorca and Eivissa helped us to determine its intention of composition and therefore its historical meaning. The composition of the second part took place in a moment which corresponds to a complementary task carried out by Jerónimo Zurita, namely his intention of using the information of the text for the composition of his *AnCAR*. We are facing, therefore, a “miscellaneous manuscript”, though it contains King James I’s entire life. During its composition, there was first of all the necessity to evoke the Catalan imperial past, which was embodied in the figures of King James I and his son Peter II, the most important representative of Mediterranean Catalan culture in the thirteenth century. This necessity of highlighting the imperial past was complemented, in a second step, by the necessity of having the official chronicler –Jerónimo Zurita– composing a history of the Crown of Aragon. Hence, this object represents the synergy of two needs, one political, the other institutional, yet both referring to the life of King James I.

The narrative of the life of the Conqueror also appeared in print, when the first edition and second emission of the *Book of Deeds* were published in 1557. The first edition was addressed to the territory; the second emission was addressed to Charles of Habsburg, the son of Philip II and heir of the Crown of Aragon. Although the first edition and the second emission were composed the same year, they had different functions. The first edition was related to the context of the financial crisis in the Kingdom of Valencia, with the inspections and with the Crown’s insolvency of 1557. If we consider that several texts of juridical and institutional importance appeared at the same publisher, the print of the first edition may be understood as an object requested by the Valencian jurors whose intention was that the past of the territory should become an example for the present government. The second emission, addressed to the heir of the Crown of Aragon, was meant to serve as a mirror of princes, introducing Charles of Habsburg to the historical reality of the Valencian past through the reading of King James I’s deeds. The second emission, composed in the language of its

auctor, was conceived of as an object capable of demonstrating to the heir the Valencian reality, teaching him the history of the kingdom and the deeds of its founder. In this sense, it tried to give a solution to the problem of Philip II's distance with regard to the Kingdom of Valencia –that is, his “castellanització”–.

3. The specific historical memory

In general, in the context of composition of each object of the textual tradition of the *Book of Deeds* we discovered the historiographical purposes of their sponsors and *actores*. The principal characteristics of these purposes are either the necessity to return to the past and to discover there a solution which can be applied to contemporary problems (chapters 1, 2, 3, and 7) or the convenience to represent this past from the perspective of the contemporary context of composition (chapters 4, 5, and 6), always looking for a specific particularity in the memories of the life of King James I, what we have called specific historical memory. Hence, in this historiographical reading the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* have to be considered active characters in their contexts of composition, each of them pointing to a specific historical memory of the Conqueror.

When speaking of the specific historical memory we have to understand that the composition of each codex of the tradition –each one with the narrative of the whole life of King James I– referred to a particular event in the king's life. Therefore, the specific historical memories, which we have identified, are: the conquest of Majorca (chapter 1); the conquest of Murcia (chapter 2); the implicit imperial question in the Principality of Catalonia (chapter 5); the conquest of Majorca (chapter 6); and the conquest and foundation of the Kingdom of Valencia (chapter 7). The other chapters, though they do not refer to the memory

during the reign of King James I, address the Compromise of Casp (chapter 3) and the life of Saint George (chapter 4), themes of historical relevance in the Crown of Aragon.

4. A revindictive historiography expressed in political and cultural behaviour

The study of the context of composition of these objects requires considering the initiative of the sponsors and the *actores* of the texts, who by political or cultural motives wished to give life to the historical past and turn it into a useful object in their context. This behaviour of the sponsors and the *actores* of the *Book of Deeds* was part of a process in which the reference to King James I's reign was omnipresent.

This recovery of the past does not mean a simple reproduction of King James I's life. On the contrary, the life of the king was interpreted according to the needs of the context of the sponsors and *actores* of the objects of the textual tradition. There is a need to place the past side by side with the present, giving coherence to the historical perspective in which human beings of a specific context lived. Hence, the way these persons understood the objects in question is a good example of how history was constructed and how memory was configured. Their approach had consequences for the formation of the diverse sediments which constitute the plot of history and which the historian has to try to identify in order to understand the process of historiographical composition over the years.

The textual tradition of the *Book of Deeds* has to be considered a revindictive historiography, aiming at the recovery of the past and its decisive use in different historical contexts. The decisions of the sponsors and the *actores* (chapters 1, 2, 3, 6 and 7) as well as of collective thought (chapters 4 and 5), all can be understood

as revindications of the past of the Crown of Aragon. In this revindication, we have to emphasize the conflict with the Kingdom of Castile, which is reflected in the composition of the mss. 1734 of the BC, Y-III-5 of the RBMSLE, and the edition R-15398 of the BNE. These objects served as instruments of power which were used to revindicate the historical past of the Crown of Aragon represented by the deeds of the Conqueror vis-à-vis the Crown of Castile in contexts of institutional equality (that is, when the Crown of Aragon was not yet unified with the Crown of Castile during the War of the two Peters), and even in contexts of political dominion (for example, the Catalan Civil War and the fiscal problems in the Kingdom of Valencia and King Philip II's absence).

The presence of the figures linked to the textual tradition of the *Book of Deeds* reveals not only the importance of the memory of King James I among his successors, but it also points to his permanence within other dynasties. The most part of King James I's successors were familiar with this book. We can recall some of them: his son Peter II, James the Just, King Alfons the Gentle, King Peter III and his son John the Hunter, not to mention the chroniclers and courtesans who made part of the political scene in the Crown of Aragon. In a larger context, we can point out the figures who were directly or indirectly related to the production of these objects, as we have seen in the chapters of this doctoral thesis: John I of Castile, John II of Aragon, Charles of Viana, Pope Alexander VI, the Emperor Charles I, Jerónimo Zurita, Philip II and Charles of Habsburg. Hence, there were many figures which, directly or indirectly, were part of the context of composition of the *Book of Deeds*. From all this we can conclude that King James I's book had success not only in the dynasty of the counts of Barcelona and kings of Aragon, but also among other circles which pertained to other dynasties, being an active object in the political and cultural behaviour of his sponsors and *actores* in important contexts of the history of the Crown of Aragon.

5. Singular objects of a textual tradition

Analysing and considering the particularities of these manuscripts helped us to understand them as singular objects in the textual tradition of the *Book of Deeds*.

The ms. 1 of the BUB belonged to King Peter III and reveals particular characteristics insofar as its textual information refers to the relationship between lord and vassal. The ms. 1734 of the BC presents a colophon that refers to the War of the two Peters that took place eleven years before its composition, a fact that does not contradict its official textual character, but indicates its composition in a particular context of King Peter III's time. The ms. Y-III-5 of the RBMSLE is an object in which several intentions concerning the Catalan Civil War are present, and it is an attempt of its sponsors or *actores* to bring to an end the Trastámara dynasty and to annul the decision of the Compromise of Casp. The ms. II-475 of the BPRM is an attempt to establish King James I side by side with a saint (Saint George) and with a pope (Pope Alexander VI) –a phenomenon present in the Valencian historiography during many years–. The ms. 10121 of the BNE, composed in an imperial context, presents the content of King James I's life in an object characterized by its imperial form, as becomes manifest in its epigraphical capitals. The ms. 9-4769 of the BRAHM, which contains two parts, presents the glorious deeds of the Conqueror opposing them to the deeds of the Emperor Charles; it also served as a support for the composition of one of the best known historiographical works of the history of Spain carried out by means of the complementary effort of Zurita. The edition R-15398 of the BNE represents an attempt to revive King James I's life not only as a conqueror and founder of the Kingdom of Valencia, in a context where this was necessary, but also as a mirror of princes for the education of the heir Charles of Habsburg.

6. The kinds of composition of the *Book of Deeds*: historical past and imagined past

The study undertaken in this doctoral thesis allows us to arrive at the conclusion that it is possible to distinguish three kinds of composition of the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds*. The first kind (chapters 2, 6, and 7) is characterized by the recovery of King James I's image through the representation of one of the king's deeds. The second kind (chapters 1 and 3) is characterized by the introduction of a change in the narrative, recovering and preserving the deeds of the Conqueror, but also introducing new textual elements. Finally, the third kind (chapters 4 and 5) is characterized by the interpretation of James I's life in contexts which did not exist in the past, for example, in chapter 4, where the Conqueror is considered a saint and in chapter 5 which gives an imperial outlook to the deeds of the king.

These three kinds of composition indicate the two ways of conceiving the past according to which the sponsors and *actores* of the texts composed the codices. The first one refers to the historical past, that is, the existence of a deed by King James I which is made public by the sponsors and *actores* (chapters 1, 2, 3, 6, and 7). The second one refers to the imagined past, that is, the transfer to the past of some aspect which did not exist during King James I's reign and which, once it is formulated, becomes part of the collective imaginary after the king's death (chapters 4 and 5).

We can consider that the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* are manifestations of the historical culture of the Crown of Aragon, since they are objects which reveal the historical memory of the king, each one representing a particular historical memory of either the historical or the imagined past. The objective of this culture was not only to return to the past and to the historical roots of the territory, but also to look for an expression of historical identity. The

successive compositions were used to claim the past (chapters 1, 2, 3, 6, and 7), to instruct new rulers (chapter 7), and to represent a possible reality (chapters 4 and 5). Hence, the act of singling out these representative objects of King James I's life and analysing their characteristics helped us to understand the motive of their composition, as well as to understand the construction of the historical memory of the Conqueror.

7. The memory and the construction of an identity

From a contemporary perspective and following the advice given by Marc Bloch regarding the comprehension of the present through the past and of the past through the present, King James I can be seen as one of the most important figures of the dynasty of the counts of Barcelona and kings of Aragon. In the course of time, the composition of the objects of the textual tradition of the *Book of Deeds* led to the construction of an identity formed by the several deeds of the king's life: the conquest of Majorca, the conquest of Murcia, his presence within the dynasty of the counts of Barcelona and kings of Aragon, his image as a saint among the Valencians, the imperial question, and his particular role as the founder of the Kingdom of Valencia. This information was stored in the collective imaginary by the composition of the texts of the textual tradition of the *Book of Deeds*, which we consider King James I's "historiographical body".

Bibliografia

Manuscrits

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1361r.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1802r.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1669r-1669v.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Pere III [IV], 1946a.

BC, ms. 246.

BC, ms. 497.

BC, ms. 498.

BC, ms. 889.

BC, ms. 1734.

BNE, ms. 17-3-17.

BNE, ms. 2078.

BNE, ms. 10121.

BPRM, ms. II-475.

BRAHM, ms. 9-4769.

BUB, ms. 1.

BUB, ms. 64.

BUB, ms. 69.

RBMSLE, ms. Y-III-5.

Edicions

ACA, Cancelleria, Reg. 240, fol. 200v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 57-58 (document XLVI).

ACA, Cancelleria, Reg. 274, fol. 10v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 58 (document XLVII).

ACA, Cancelleria, Reg. 281, fol. 221. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 35-36 (document XLI).

ACA, Cancelleria, Reg. 348, fol. 9. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 70-73 (document LXII).

ACA, Cancelleria, Reg. 536, fol. 80v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 114 (document XCVI).

ACA, Cancelleria, Reg. 1059, fol. 52. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 128 (document CXVII).

ACA, Cancelleria, Reg. 1249, fol. 80. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 263 (document CCLXXXIII).

ACA, Cancelleria, Reg. 1371, fol. 6v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 273 (document CCLXXX).

ACA, Cancelleria, Reg. 1375, fol. 81v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.).

Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 295-296 (document CCCIV).

ACA, Cancelleria, Reg. 1659, fol. 112. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 285-286 (document CCCX).

ACA, Cancelleria, Reg. 1673, fol. 100. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 337-338 (document CCCLXXVI).

ACA, Cancelleria, Reg. 1763, fol. 115v. Editat per Antoni Rubió i Lluch. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 262 (document CCLXXXI).

Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia En Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI. Josep Sanchis Sivera. Estudi preliminar i edició: Santiago La Parra López. Transcripció: Vicent Garcia i Martínez. Gandia: CEIC Alfons el Vell/La imprenta Comunicació Gráfica, S. L., 2001, p. 193 (Document 46).

Alonso de Aragón a Juan de Aragón (Zaragoza, 7 de marzo de 1516). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. I (1516-1539). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, p. 55 (Document III).

Arxiu Municipal, Libro de Lonja Nova (1556-1557), e³-66, s.f. Apud GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció. Dins: *Chronica, o commentari del gloriosíssim, e invictíssim rey En Jacme per la gràcia de Deus Rey de Aragó, de Mallorca, e de València, Compte de Barcelona, e de Vrgell, e de Muntpesller: feyta e escrita per aquell en sa llengua natural, e treyta del Archiu del molt Magnífich Rational de la insigne ciutat de València hon staua custodiada. Has affixit la interpretació y exposició de les dictiones obscures*, 1557. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert/Quinta Impresión, S. L., 2007, p. 30.

BC, edició 8-VII-23.

BNE, edició R-15398.

BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes. Memoria documentada leída en la Academia de Buenas Letras en la sesión de 16 de*

febrero de 1894 por D. Francisco de Bofarull y Sans. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jopus, 1895, p. 18 (Document 8).

Capítols fermats a Sesa el 25 de març 1363. *Colección de documentos inéditos del Archivo General del Reino de Valencia*. Publicada por Joaquín Casan y Alegre, jefe del archivo y académico correspondiente de la Historia. Vol. I. Valencia: Estal Imp. de Manuel Alufre, 1894, pp. 95-100.

Carlos V a Lope de Soria (Palencia, 29 de septiembre de 1534). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. I (1516-1539). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, p. 410 (Document CLXVII).

Carta de Carlos I á los Concellers, anunciándoles su próxima entrada á la ciudad y juramento de las Constituciones, pero manifestándoles su disgusto por haber llegado á su conocimiento que pretendían presentarle una cédula de protesta respecto á la fórmula del juramento. – Martorell, 7 de febrero 1519. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes. Memoria documentada léída en la Academia de Buenas Letras en la sesión de 16 de febrero de 1894 por D. Francisco de Bofarull y Sans*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jopus, 1895, pp. 23-24 (Document 15).

Carta de la Emperatriz al Arzobispo de Toledo. 5 de agosto de 1532. *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. Por Don Martín Fernández Navarrete; Don Miguel Salvà; Don Pedro Sainz de Baranda. Vol. I. Madrid: Imprenta de la viuda de Calero, 1842, pp. 149-150.

Carta de la Emperatriz al Arzobispo de Toledo. 20 de diciembre de 1529. *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. Por Don Martín Fernández Navarrete; Don Miguel Salvà; Don Pedro Sainz de Baranda. Vol. I. Madrid: Imprenta de la viuda de Calero, 1842, pp. 140-143.

Carta del Emperador Carlos V a todas las ciudades del reino, su fecha en Barcelona a 9 de mayo de 1535, participando como había resuelto embarcarse en la armada que se juntó en dicha ciudad para la jornada de Túnez. *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. Por Don Martín Fernández Navarrete; Don Miguel Salvà; Don Pedro Sainz de Baranda. Vol. I. Madrid: Imprenta de la viuda de Calero, 1842, pp. 154-160.

Chronica o comentaris del gloriosíssim e invictíssim Rey En Jacme Primer Rey d'Aragó, de Mallorques e de Valencia, compte de Barcelona e de Montpesler. Dictada per aquell en sa llengua natural, e de nou feyta estampar per Marià Aguiló y Fuster. Barcelona: Biblioteca Catalana, 1873.

Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, publicada de Real Orden por su archivero D. Manuel de Bofarull y de Sartorio. Vol. XXII. Levantamiento y guerra en Cataluña en tiempo de don Juan II. Documentos relativos a aquellos sucesos, publicados de Real Orden por D. Manuel de Bofarull y de Sartorio, archivero de la Corona de Aragón. Vol. IX. Barcelona: en la imprenta del archivo, 1862.

Colección de documentos para la historia del reino de Murcia. Vol VIII. Documentos de Enrique II. Edición de Lope Pascual Martínez. Murcia: Academia Alfonso X, el Sabio; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983, pp. 299-301 (Document 189).

Colección de documentos para la historia del reino de Murcia. Vol XI. Documentos de Juan I. Edición de José Manuel Díez Martínez; Amparo Bejarano Rubio; Ángel Luis Molina Molina. Murcia: Academia Alfonso X, el Sabio; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001, pp. 85-86 (Document 45).

Colección de documentos para la historia del reino de Murcia. Vol XI. Documentos de Juan I. Edición de José Manuel Díez Martínez; Amparo Bejarano Rubio; Ángel Luis Molina Molina. Murcia: Academia Alfonso X, el Sabio; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001, p. 182 (Document 95).

COLMENARES, Diego de. *Historia de la insigne ciudad de Segovia y compendio de las historias de Castilla*. Segovia: Academia de historia y arte de San Quirce, 1969-1974, Capítulo XL, I.

Constituciones de Cataluña. Del ofici de Cronista, Vol. 3º, fol. 25 col 2ª. Apud GENÍS I MAS, Daniel. *La "Historia de Cataluña" de Rafael de Cervera*. Vol. I. Tesis Doctoral. Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2012, p. 29.

Copia de otra que escribió el Rey á los Diputados antes de partir para África durante su estancia en Barcelona con objeto de preparar la expedición. – Barcelona, 9 de mayo de 1535. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes. Memoria documentada leída en la Academia de Buenas Letras en la sesión de 16 de febrero de 1894 por D. Francisco de Bofarull y Sans*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jopus, 1895, pp. 74-75 (Document 88).

CRISTÒFOL DESPUIG. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. A cura de Joan Tres. Barcelona: Curial, 1996.

Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques*. Revisió del text, pròlegs i notes per Ferran Soldevila. Barcelona: Editorial Selecta, 1971, pp. 1001-1225.

Crònica de Ramon Muntaner. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques*. Revisió del text, pròlegs i notes per Ferran Soldevila. Barcelona: Editorial Selecta, 1971, pp. 665-1000.

Crónica de San Juan de la Peña (Versión aragonesa). Edición crítica de Carmen Orcástegui Gros. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1985.

DELISLE, L. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*. Vol. X. Paris: S.N., 1874.

DIAGO, Francesc. *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*. Barcelona: S. de Cormellas, 1603.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Vol. I (1411-1539) Director: Josep Maria Sans i Travé (a cura de Lluïsa Cases i Loscos; Josep Fernández i Trabal; Laureà Pagarolas i Sabaté). Barcelona: Generalitat de Catalunya/Gráficas Almogávares, 1994.

Diplomatari de Pere el Gran. 1. Cartes i Pergamins (1258-1285). Edició i estudi a cura de Stefano M. Cingolani. Barcelona: Fundació Noguera, 2011, pp. 53-54 (Document 4).

Documents per a la història de la cultura catalana medieval. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 235-236 (document CCXLIV).

Documents per a la història de la cultura catalana medieval. Vol. I. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, pp. 317-318 (documents CCCXLIX i CCCL).

Documents per a la història de la cultura catalana medieval. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 57 (document LIX).

Documents per a la història de la cultura catalana medieval. Vol. II. Antoni Rubió i Lluch (ed.). Estudi sobre A. Rubió i Lluch per Albert Balcells. Edició facsímil. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 163 (document CLXIX).

El libro de la genealogía de los Reyes de España de Alfonso de Cartagena. Estudio, transcripción y traducción por Bonifacio Palacios Martín. València: Scriptorium, Ministerio de Cultura, Biblioteca Nacional, 1995.

Epistolari de la València Medieval. Vol. II. Introducció, edició, notes i apèndixs a cura d'Agustí Rubió Vela. Pròleg d'Antoni Ferrando. València/Barcelona: Institut

Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

FERNANDO de PULGAR. *Crónica de los Señores Reyes Católicos Don Fernando y Doña Isabel de Castilla y de Aragón, escrita por su cronista Hernando de Pulgar, cotexada con antiguos manuscritos y aumentada de varias ilustraciones y enmiendas*. València: Impr. de B. Monfort, 1780.

FLORIÁN de OCAMPO. *Los cinco libros primeros de la Crónica General de España*. Edición Facsímil. Madrid: Secretaría General del Senado, 1997.

FRANCESC CALÇA. *De Catalonia liber primus*. Barcinone: Ex typographia Iacobi Cendrat, 1588.

FRANCESC EIXIMENIS. *Dotzè del Crestià*. València: Lambert Palmar, 1484, capítol 227.

Furs, Carlos I, 1547, cap. 1, f. xi. Apud FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI. *Studia Historica. Historia Moderna* 25 (2003), pp. 249-250.

Gesta comitum Barcinonensium: textos llatí i català. Editats i anotats per L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibilis, Viuda Romaguera, 1925.

GONZALO FERNÁNDEZ de OVIEDO. *Libro de la Cámara Real del príncipe don Juan*. Edición de Santiago Fabregat Barrios. València: Publicacions Universitat de València, 2006.

HERNANDO I DELGADO, Josep. *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*. Barcelona: Fundació Noguera, 1995, p. 390 (document 261).

Instrucciones de Carlos V a Felipe II (Palamós, 4 de mayo de 1543). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. II (1539-1548). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, pp. 90-103 (p. 97) (Document CCLI).

JERÓNIMO ZURITA. *Anales de la Corona de Aragón*. Compuestos por Jerónimo Zurita – Cronista de dicho Reino. Vol. IV. Edición preparada por Ángel Canellas López – Cronista oficial de la Exca. Diputación Provincial de Zaragoza. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 1978.

JOAN LLUÍS VIVES. *De concordia et discordia in humano genere = sobre la concordia y la discordia en el género humano; De pacificatione = sobre la pacificación; Quam misera esset vita christianorum sub turca = Cuán desgraciada*

sería la vida de los cristianos bajo los turcos. Introducció de Valerio del Nero. València: Ajuntament de València, 1997.

JUAN SEDEÑO de ARÉVALO. *Summa de varones illustres, en la qual se contienen muchas sentencias y grandes hazañas y cosas memorables de dozientos y veynte y quatro famosos emperadores, reyes y capitanes, que ha hauido de todas las naciones, desde el principio del mundo hasta nuestros tiempos*. En Toledo: en la oficina de Juan Rodríguez, 1590.

Liber Feudorum Maior. Reconstituición y edición por Francisco Miquel Rosell. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945.

Llibre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la dita ciutat e regne de Valencia (1308-1644). Vol. I. Edició a cura de S. Carreres Zacarés. València, 1930-1935.

Libro de las Gestas de Jaime I, rey de Aragón. Compilación aragonesa patrocinada por Juan Fernández de Heredia. Edición de Francisco José Martínez Roy. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza; Departamento de Educación, Cultura y Deporte del Gobierno de Aragón/Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses/Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 2010.

Llibre dels fets del rei En Jaume (a cura de Jordi Bruguera). Vol. II: Text i glossari. Barcelona: Editorial Barcino, 1991.

LUIS del MÁRMOL CARVAJAL. *Primera parte de la descripción general de Affrica: con todos los successos de guerras que a auido entre los infieles y el pueblo christiano y entre ellos mesmos: desde que Mahoma inuento su secta hasta el año del Señor de mil y quinientos y setenta y uno*. Granada: en casa de Rene Rabut; vendese en casa de Iuan Díaz, 1573; *Segvnda parte y libro septimo de la descripción general de Africa : donde se contiene las prouincias de Numidia, Libia, la tierra de los negros, la baxa y alta Etiopía y Egipto, co[n] todas las cosas memorables della*. Impresa en la ciudad de Malaga, a costa del autor: en la imprenta de Ruan Rene, 1599.

L'últim testament de Jaume I (Montpeller, 26 d'agost de 1272). Edició facsímil del pergami conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca amb signatura ARM, Pergamins reials, Jaume I, 16. Direcció i estudi històric de Ricard Urgell Hernández. Transcripció del text llatí d'Antoni Mut Calafell. Versions catalana i castellana d'Alexandre Font Jaume. Palma de Mallorca: Parlament de les Illes Balears, 2009.

MARTÍ d'IVARRA. La [e]pistola al spectable senyor Don Galceran de Cardona letra de Martí de Ivarra tramesa en las corts de Montsó. Dins: PERE TOMIC. *Histories e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*. Textos Medievales 29.

Índices por Juan Sáez Rico. Reimpresión facsímil de la de 1534. València: Anubar, 1970, p. 8-9.

Obispo de Badajoz a Carlos V (Valladolid, 12 de diciembre de 1526). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. I (1516-1539). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, p. 120 (Document XXV).

PEDRO de MEDINA. *Libro de las grandezas y cosas memorables de España*. València: Editores de Facsímiles Vicent Garcia, 2011.

PEDRO GIRÓN. *Crónica del emperador Carlos V*. Edición de Juan Sánchez Montes. Prólogo de Peter Rassow. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas/Escuela de Historia Moderna, 1964.

PERE ANTONI BEUTER. *Crònica*. Introducció i edició d'Enric Iborra. València: Institució Alfons el Magnànim, 1982.

PERE MIQUEL CARBONELL. *Cròniques d'Espanya*. Vol. II. Edició crítica d'Agustí Alcoberro. Barcelona: Editorial Barcino, 1997.

PERE TOMIC. *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*. Textos Medievales 29. Índices por Juan Sáez Rico. Reimpresión facsímil de la de 1534. València: Anubar, 1970.

Poder de Carlos V a los gobernadores (Malinas, 22 de septiembre de 1520). *Corpus documental de Carlos V. Edición crítica dirigida, prologada y anotada por Manuel Fernández Álvarez*. Vol. I (1516-1539). Salamanca: Gráficas Europa, 1975, p. 83 (Document XVII).

Primera parte de la Coronica general de toda España, y especialmente del reyno de Valencia. Donde se tratan los estraños acaescimientos que del diluio de Noe hasta los tiempos del Rey Don Jayme de Aragón, que gana Valencia, en España se siguieron: con las fundaciones de las ciudades mas principales della, y las guerras crueles, y mutaciones de señorios que ha huuido, como por las tablas se podra ver. Compuesta por el Dotor Pero Anton Beuter, Maestro en sacra Theologia. Con priuilegio para diez años. Impresso en la muy noble ciudad de Valencia: en casa de Ioan de Mey Flandro, 1546.

PUJADES, Jeroni. *Crónica Universal del principado de Cataluña*. A cura d'Eulàlia Miralles i Jori. Barcelona: Ajuntament de Barcelona/Arxiu Històric de la Ciutat, 2003.

RODRIGO JIMÉNEZ de RADA. *De Rebus Hispaniae. Pasajes selectos de Hispania gothica de Roderici Ximenii de Rada*. Selección y prólogo: Fredo Arias de la Canal;

traducció José Pascual Guzmán de Alba. México: Frente de Afirmación Hispanista, 2007.

Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines. Edició a cura de Joan Iborra. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2000.

Toma de Túnez. – Alcazava de Túnez, 25 de julio de 1535. BOFARULL Y SANS, D. Francisco de. *Predilección del emperador Carlos V por los catalanes. Memoria documentada leída en la Academia de Buenas Letras en la sesión de 16 de febrero de 1894 por D. Francisco de Bofarull y Sans*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jepsus, 1895, pp. 23-24 (Document 15).

Tractat de Cavalleria (a cura de Pere Bohigas). Barcelona: Editorial Barcino, 1947.

VICENT FERRER. *Sermons de Quaresma*. Vol. II. Edició M. Sanchis Guarner. València: Albatros, 2003.

VILADAMOR, Antoni. *Història General de Catalunya*. Edició crítica d'Eulàlia Miralles. Pròleg d'Eulàlia Duran. Barcelona: Fundació Noguera, 2007.

Estudis

ADRO, Xavier. *Trastámaras en Castilla y en Aragón: cimientos de Imperio*. Siglos XIV y XV. Barcelona: Casals, 1992.

AGUILÓ, Marià. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Barcelona: Curial, 1977.

AINAUD DE LASARTE, Joan. Jaume Sarroca i Jaume I. *Estudis Romànics* 10 (1962), pp. 131-136.

AINAUD DE LASARTE, Joan. L'època del Cerimoniós. Balanç d'un regnat. Dins: *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Unitat d'Investigació d'Estudis Medievals, 1989, pp. 1-11.

Alejandro VI y la Casa Real de Aragón. 1492-1498. Discurso leído por el R. P. Miguel Batllori S. I. El día 8 de junio de 1958, con motivo de su recepción y contestación del Excmo. Sr. Don Gregorio Marañón. Madrid, 1958, pp. 9-81.

ALTURO I PERUCHO. Jesús. *Història del llibre manuscrit a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.

ÁLVAREZ, Manuel Fernández. *Carlos V, el César y el hombre*. Madrid: Espasa Calpe, 2001.

ALVIRA CABRER, Martín. *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona* (1196-1213). *Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*. Vol. I. Fuentes Históricas Aragonesas 52. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 2010, p. 426-429 (Document 293).

ANDRÉ DE UZTARROZ, Juan Francisco i DORMER, Diego Josef. *Progresos de la Historia en el reyno de Aragón y elogios de Geronimo Zurita su primer coronista*. En Zaragoza, por los herederos de Diego Dormer, 1680.

ANGLÈS, Higiní. L'orde de Sant Jordi durant els segles XIII-XIV i la devoció dels reis d'Aragó al sant cavaller. Dins: *Miscel·lània Fontserè*. Barcelona: Gustavo Gili, 1961, pp. 41-65.

ANGUERA, Pere. Sant Jordi, Patró de Catalunya. Dins: *Estudis d'Història Agrària*. Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós. Rosa Congost i Colomer i Llorenç Ferrer i Alòs (eds.). Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004, pp. 67-76.

ARAMON I SERRA, Ramon. L'absència del 'Magnànim' com a tema poètic. Dins: ARAMON I SERRA, Ramon. *Estudis de llengua i literatura*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997, pp. 235-256.

ASPERTI, Stefano M. La tradizione manoscritta del *Libre dels feyts*. *Romanica Vulgaria* 7 (1984), pp. 107-167.

ASSMANN, Jan. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65 (1995), pp. 125-133.

AURELL, Jaume. El nuevo medievalismo y la interpretación de los textos históricos. *HISPANIA. Revista Española de Historia* 66/224 (2006), pp. 809-832.

AURELL, Jaume. From Genealogies to Chronicles: the Power of the Form in Medieval Catalan Historiography. *Viator* 36 (2005), pp. 235-264.

AURELL, Jaume. Gesta Comitum Barchinonensium as Genealogy. Dins: AURELL, Jaume. *Authoring the Past. History, Autobiography, and Politics in Medieval Catalonia*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 2012, pp. 21-37.

AURELL, Jaume. La Chronique de Jacques Ier, une fiction autobiographique. Auteur, auctorialité et autorité au Moyen Âge. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 63/2 (2008), pp. 301-318.

AURELL, Jaume. La historiografia medieval: siglos IX-XV. Dins: *Comprender el pasado. Una historia de la escritura y el pensamiento histórico* (Aurell, Jaume; Balmaceda, Catalina; Burke, Peter; Soza, Felipe). Madrid: Ediciones Akal, 2013, pp. 95-142.

AVILÉS FERNÁNDEZ, Miguel. El siglo XVI en España: Cultura. Dins: *Jerónimo Zurita. Su época y su escuela*. Congreso Nacional. Ponencias y Comunicaciones. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, Excma. Diputación Provincial de Zaragoza, 1983, pp. 107-126.

BADIA I MARGARIT, Antoni M. Entorn de la formació de la llengua literària en català. *Estudis de llengua i literatura catalanes* 4 (1982) (=Miscel·lània Pere Bohigas 2), pp. 5-21.

BADIA I MARGARIT, Antoni. M. Punts de confluència entre la versió llatina i la versió catalana de la "Crònica" de Jaume I. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 21 (1990) (=Miscel·lània Joan Bastardas 4), pp. 15-24.

BALMACEDA, Catalina. La Antigüedad clásica: Grecia y Roma. Dins: *Comprender el pasado. Una historia de la escritura y el pensamiento histórico* (Aurell, Jaume; Balmaceda, Catalina; Burke, Peter; Soza, Felipe). Madrid: Ediciones Akal, 2013, pp. 9-57.

BARAUT, Cebrià. Els orígens del culte de Sant Jordi a Catalunya i al bisbat d'Urgell, abans del segle XII. *Fe i Teologia en la història. Estudis en honor del Prof. Dr. Evangelista Vilanova*. A cura de Joan Busquets i Maria Martinell. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya; Istituto per le scienze religiose (Bolonya). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pp. 137-142.

BAREL, Yves. *La ville médiévale: système social, système urbain*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble, 1977.

BARÓ I QUERALT, Xavier. *La historiografia catalana en el segle del Barroc* (1585-1709). Tesi Doctoral. Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Barcelona, Desembre de 2005.

BARRIGA I PÉREZ, Francesc. *Sant Jordi i Catalunya. Arrels de la identitat catalana*. Madrid: Editorial EDAF, 2006.

BAYONA AZNAR, Bernardo. *El origen del estado laico desde la Edad Media*. Madrid: Tecnos, 2009.

BELCHÍ NAVARRO, Maria Peligros. Felipe II y el reino de Valencia (1567-1578). La tecnificació del virreinato. *Estudis. Revista de Història Moderna* 26 (2000), pp. 263-272.

- BELENGUER, Ernest. *El Imperio hispánico (1479-1665)*. Barcelona: Océano Grupo Editorial, 1995.
- BELENGUER, Ernest. *Jaume I a través de la història*. Vol. I. València: Eliseu Climent Editor, 1984.
- BELENGUER, Ernest. *Jaume I i el seu regnat*. Lleida: Pagès editors, 2007.
- BENNÀSSER, Pau Cateura. Jaume I: conquesta i organització del regne de Mallorca. Dins: *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*. COLÓN DOMÈNECH, Germà i MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (eds.). Castelló: Fundació Germà Colón Domènech; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, pp. 33-51.
- BERGER, Philippe. Développement et évolution de la librairie à Valence à l'époque de la Renaissance. Dins: *Actes du Ier Colloque sur le Pays Valencien à l'époque moderne*. Pau, les 21, 22 et 23 avril 1978. Université de Pau, 1908, pp. 43-53.
- BERGER, Philippe. *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. Vol. I. València: Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1987.
- BISSON, Thomas N. L'essor de la Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XIIe siècle. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 39/3 (1984), pp. 454-479.
- BISSON, Thomas N. *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Editorial Crítica, 1988.
- BISSON, Thomas N. *The Crisis of the Twelfth Century. Power, Lordship, and the Origins of European Government*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- BIZZARRI, Hugo O. Sermones y espejos de príncipes castellanos. *Anuario de Estudios Medievales* 42/1 (2012), pp. 163-181.
- BLECUA, Alberto. *Manual de crítica textual*. Madrid: Editorial Castalia, 1983.
- BLOCH, Marc. *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*. Paris: Armand Colin, 1949.
- BOURGAIN, P. Les prologues des textes narratifs. Dins: *Les prologues médiévaux. Actes du Colloque international organisé par l'Academia Belgica et l'École française de Rome avec le concours de la F.I.D.E.M.* (Rome, 26-28 mars 1998). Édités par Jacqueline Hamesse. Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales. Textes et études du Moyen Âge, 15. Turnhout: Brepols, 2000, pp. 245-273.

BOUZA ÁLVAREZ, Fernando J. *Imagen y propaganda. Capítulos de Historia Cultural del reinado de Felipe II*. Madrid: Ediciones Akal, 1998.

BRIQUET, Charles M. *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier: dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Amsterdam: The Paper Publications Society, 1968.

BRUGUERA, Jordi. *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

BRUGUERA, Jordi. La Crònica de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 12 (1993), pp. 409-418.

BRUGUERA, Jordi. La Crònica de Jaume I: projecció filològica i lingüística. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 33 (1996) (=Miscel·lània Germà Colón 6), pp. 5-15.

BRUGUERA, Jordi. La possible filiació dialectal del *Llibre dels fets* de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 21 (2002), pp. 605-618.

BRUGUERA, Jordi. VIIIè centenari del naixement del rei Jaume I el Conqueridor. *Estudis Romànics* 32 (2010), pp. 379-387.

BURKE, Peter. *Languages and Communities in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia. Barcelona, Nápoles y Valencia: tres momentos del Humanismo en la Corona de Aragón. *Revista de Filología Románica* 19/3 (2002), pp. 91-107.

BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia. El Humanismo catalán. *eHumanista – Journal of Iberian Studies* 7 (2006), pp. 28-36.

BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia. L'Humanisme a la Corona d'Aragó. Dins: *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2010, pp. 41-62.

CANELLAS LÓPEZ, Ángel. Leyenda, culto y patronazgo en Aragón del señor san Jorge, mártir y caballero. *Revista de Historia Jerónimo Zurita* 19-20 (1966-1967), pp. 7-22.

CANELLAS LÓPEZ, Ángel i TRENCHS ODENA, José. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344-1479). Dins: *Cancelleria e Cultura nel Medio Evo. Comunicazioni presentate nelle giornate di studio della commissione*.

Stoccarda, 29-30 agosto 1985 – XVI Congresso Internazionale di Scienze Storiche. A cura di Germano Gualdo. Città del Vaticano: Archivio Segreto Vaticano, 1990, pp. 201-239.

CÁRCELES NARBONA, María. ¡Ay!... las divisas de Carlos de Évreux, Príncipe de Viana (1421-1461). *VII Congreso General de Historia de Navarra. Arqueología, Historia Antigua. Historia Medieval. Historia del Arte y de la Música. Vol. I. Príncipe de Viana* 72/253 (2011), pp. 357-374.

CARRIÓN GUTIÉRREZ, José Miguel. *Conociendo a Alfonso X el Sabio*. Murcia: Editora Regional de Murcia, 1997.

CASALS MARTÍNEZ, Àngel. *L'emperador i els catalans*. Barcelona: Editorial Granollers, 2000.

CASALS MARTÍNEZ, Àngel. La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent. *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 13 (1993), pp. 67-73.

CASAMASSIMA, E. *Trattati di scrittura del cinquecento italiano*. Milano: Il Polifilio, 1966.

CASTILLO CÁCERES, Fernando. Analisis de una batalla: Nájera (1367). *Cuadernos de Historia de España* 73 (1991), pp. 105-146.

CASTILLO DEL CARPIO, José Maria. El sistema tributario del reino de Valencia durante el siglo XVI. *Estudis. Revista de Història Moderna* 19 (1993), pp. 103-130.

CAWSEY, Suzanne F. *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon, c. 1200-1450*. Oxford: Clarendon Press/New York: Oxford University Press, 2002.

CHARTIER, Roger. Le monde comme représentation. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 44/6 (1989), pp. 1505-1520.

CHARTIER, Roger. Mystère esthétique et matérialités de l'écrit. Dins: CHARTIER, Roger. *Inscrire et effacer: culture écrite et littérature (XIe-XVIIIe siècle)*. Paris: Le Seuil/Gallimard, 2005, pp. 7-15.

CHARTIER, Roger. *The Order of Books*. Stanford: Stanford University Press, 1994.

CHENU, Marie-Dominique. Auctor, actor, autor. *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 3 (1927), pp. 81-86.

CINGOLANI, Stefano M. Estudi Introductor. Dins: *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva), la Brevis historia i altres textos de Ripoll*. Edició a cura de Stefano M. Cingolani. València: Publicacions de la Universitat de València, 2012, pp. 11-118.

CINGOLANI, Stefano M. *Historia y mito del rey Jaime I de Aragón*. Barcelona: Edicions 62, 2008.

CINGOLANI, Stefano M. Introducció. Dins: BERNAT DESCLOT. *Llibre del rei En Pere*. A cura de Stefano M. Cingolani. Barcelona: Editorial Barcino, 2010, pp. 5-52.

CINGOLANI, Stefano M. *La memòria dels reis. Les Quatre Grans Cròniques*. Barcelona: Editorial Base, 2008.

COLL I ALENTORN, Miquel. *Textos i Estudis de Cultura Catalana. Història*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro Fernández de. *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)*. Tesi Doctoral. Roma: Edizioni Università della Santa Croce, 2005.

Corpus Informatitzat del Català Antic. Dirigit per Joan Torruella (ICREA-UAB) junt amb Manuel Pérez Saldanya (UV-IEC) i Josep Martines (UA-IEC). Accessible en: <http://lexicon.uab.cat>.

CRUSELLES GÓMEZ, José Maria. Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria. *Revista d'Història Medieval* 11 (2000), pp. 279-305.

D'ABADAL, Ramon. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1987.

DE LA TORRE, Ángel Sánchez. Alejandro VI, un papa renacentista. Dins: SÁNCHEZ, Ángel; CASTELL, Vicente; PESET, Mariano. *Alejandro VI. Papa Valenciano*. València: Generalitat Valenciana/Consell Valencià de Cultura, 1994, pp. 9-34.

DE LAS HERAS, José Luis. La idea de Europa en Carlos V. *Cuadernos del Lazarillo*. *Revista literaria y cultural* 18 (2000), pp. 50-56.

DESDEVISES DU DEZERT, Georges. *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane: Étude sur l'Espagne du nord au XVe siècle*. Paris: Armand Colin et Cie Éditeurs, 1889.

Diccionari català-valencià-balear (<http://dcvb.iecat.net>).

Diccionari d'Historiografia Catalana. Antoni Simon i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.

DOMÈNECH I LLORENS, Salvador. *El Tractat d'Almisrà*. València: Universitat de València, 2008.

DUBY, Georges. *L'histoire continue*. Paris: Éditions Odile Jacob, 1991.

DUBY, Georges. *Saint Bernard. L'art cistercien*. Paris: Flammarion, 1988.

DUBY, Georges i LARDREAU, Guy. *Dialogues*. Paris: Flammarion, 1980.

DURAN, Eulàlia. Historiografia del Renaixement. *Recerques* 40 (2000), pp. 5-14.

DURAN, Eulàlia. Historiografia dels temps de l'Humanisme. Dins: BALCELLS, Albert (coord.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2004, pp. 77-92.

DURAN, Eulàlia. Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI. *Recerques. Història, Economia, Cultura* 32 (1995), pp. 7-18.

DURAN, Eulàlia. *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs per Eulàlia Duran i Grau, membre de la secció Històrico-Arqueològica, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991-1992, pp. 7-17.

EISENSTEIN, Elizabeth. *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*. Vol. I. Mallorca: Editorial Moll, 1997.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel. Referències cronístiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona Catalanoaragonesa. Dins: *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. València – 2004. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004. Actes Segon Volum. A cura de Rafael Narbona Vizcaíno. València: Universitat de València/Fundació Jaume II el Just, 2005, pp. 1867-1880.

ESCARTÍ, Vicent J. Jaume I, el Llibre dels feits i l'humanisme: un model "valencià" per al cesarisme hispànic. *eHumanista/IVTTRA* 1 (2012), pp. 128-140.

ESCARTÍ, Vicent J. La recepció del Llibre dels Feits a la Corona d'Aragó. Dins: *Llibre dels feits del rei En Jaume*. Vol. I. Estudis i edició a cura d'Antoni Ferrando i Josep Vicent Escartí. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, pp. 61-95.

ESTEVE, Cesc. Orígenes, causas e inventores en la historiografía del Renacimiento. *TALLA DIXIT* 3 (2008), pp. 77-103.

FAVREAU, Robert. *Études d'épigraphie médiévale. Recueil d'articles de Robert Favreau rassemblés à l'occasion de son départ à la retraite*. Vol. I. Text. Réalisé avec le concours de: Université de Poitiers – Faculté des Sciences Humaines et Arts. Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale – C.N.R.S. Société d'Études médiévales. Limoges: PULIM, 1995.

FAVREAU, Robert. L'épigraphie médiévale. *Cahiers de civilisation médiévale* 12/48 (1969), pp. 393-398.

FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección. Un intento de solución a la crisis financiera de la ciudad de Valencia durante el siglo XVII. *Estudis. Revista de Història Moderna* 20 (1994), pp. 143-166.

FELIPO ORTS, Amparo. Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo XVI. *Studia Historica. Historia Moderna* 25 (2003), pp. 241-267.

FELIPO ORTS, Amparo. Monarquía y control de finanzas en la Valencia de Felipe II. Dins: MARTÍNEZ RUIZ, Enrique (dir.). *Madrid, Felipe II y las ciudades de la monarquía*. Vol. II. Capitalismo y Economía. Madrid: Actas Editorial, 2000, pp. 163-184.

FERNÁNDEZ CONDE, Francisco Javier. *La España de los siglos XIII al XV. Transformaciones del feudalismo tardío*. San Sebastián: Nerea, 2004.

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. Els “capítols de justícia” de les Corts de 1429 i 1431, plasmació del programa conservador en el conflicte agrari català. Dins: *Estudis d'Història Agrària*. Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós. Rosa Congost i Colomer i Llorenç Ferrer i Alòs (eds.). Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004, pp. 455-463.

FERRANDIS I OLMOS, Marivi. *Introducció a la decadència valenciana*. València: Gràficas Ronda, 1997.

FERRANDO, Antoni. Aproximació dialectològica al *Llibre dels fets*, de Jaume I. *Arxiu de Textos Catalans Antics* 20 (2001), pp. 511-531.

FERRANDO, Antoni. El “Llibre dels feits” del rei en Jaume. La versió canònica de la crònica jaumina. Dins: *Llibre dels feits del rei En Jaume*. Vol. I. Estudis i edició a cura d'Antoni Ferrando i Josep Vicent Escartí. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, pp. 25-58.

FERRANDO, Antoni. Interés dels mss. C i D del ‘Llibre dels Fets’ per a la fixació textual de la Crònica Jaumina. Dins: *El Llibre dels feits. Aproximació crítica*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012, pp. 47-80.

FERRANDO, Antoni. L'edició valenciana de la Crònica de Jaume I (1557): entre la resistència a la despersonalització cultural i política i l'adaptació al marc hispànic. *eHumanista/IVITRA* 1 (2012), pp. 240-247.

FERRANDO, Antoni i ESCARTÍ, Vicent J. *Introducció al Llibre dels fets de Jaume I*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1995, pp. 7-26.

FERRER I MALLOL, Maria Teresa. La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels Dos Peres. Dins: *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Unitat d'Investigació d'Estudis Medievals, 1989, pp. 245-357.

FERRER VALLS, Teresa. Corte virreinal, humanismo y cultura nobiliaria en la Valencia del siglo XVI. Dins: BELENGUER, Ernest (coord.). *Reino y ciudad. Valencia en su Historia*. Madrid: Fundación Caja Madrid, 2007, pp. 185-200.

FUERTE, Mercedes i SOSA WAGNER, Francisco. *Bancarrotas del estado y Europa como contexto*. Barcelona: Marcial Pons, 2011.

GALENDE DÍAZ, J. C. La escritura humanística en la Europa del Renacimiento. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* 11 (1998), pp. 187-230.

GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *Las Germanías de Valencia*. Barcelona: Península, 1975.

GARCIA SEMPERE, Marinela i WILKINSON, Alexander. La producció impresa en català dels ss. XV i XVI: observacions sobre la història de la impremta a través de l'estudi dels catàlegs. *Caplletra* 51 (2011), pp. 51-79.

GARRIDO I VALLS, Josep-David. Almistrà, un topònim important del regnat de Jaume I. *Estudis de llengua i literatura catalanes* 66 (2008) (=Miscel·lània Joaquim Molas 2), pp. 5-28.

GENÍS I MAS, Daniel. *La “Historia de Cataluña” de Rafael de Cervera*. Vol. I. Tesi Doctoral. Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2012.

GESTAL, Pablo Vázquez. Desapegándose del texto. Los juegos de la “Nueva Historia Cultural”: Descripción, narración e interpretación. *Memoria y Civilización* 4 (2001), pp. 151-186.

GIMENO BLAY, Francisco M. De la “Luxurians litera” a la “castigata et clara”. Del orden gráfico medieval al humanístico (ss. XV-XVI). Dins: *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. València – 2004. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004. Actes Segon Volum. A cura de Rafael Narbona Vizcaíno. València: Universitat de València/Fundació Jaume II el Just, 2005, pp. 1519-1563.

GIMENO BLAY, Francisco M. El “Llibre dels Feys del rey En Jaume I” i la vida de sant Jordi. (Ex Bibliotheca Gondomariensi. Sal. 2^a. Est. 6°. Cax. 7°). Dins: *Libre que féu lo gloriós Rey en Jaume - de tots los fets e les graties que vostre senyor li féu en la sua vida; Vida del gloriós màrtir monsenyor sant Jordi*. València: Generalitat Valenciana; Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques/Madrid: Patrimonio Nacional, 2009, pp. 21-29.

GIMENO BLAY, Francisco M. *Escribir, Reinara: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso*. Madrid: Abada Editores, 2006.

GIMENO BLAY, Francisco M. Manuscrits medievals del ‘Llibre dels feits’: tradició manuscrita i materialitat. Dins: *El Llibre dels feits. Aproximació crítica*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012, pp. 17-34.

GIMENO BLAY, Francisco M. Produir llibres manuscrits catalans (ss. XII-XV). Dins: BADIA, Lola; CABRÉ, Mirian; MARTÍ, Sadurní. *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó* (ss. XIII-XV) – *Textos i estudis de cultura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pp. 115-141.

GONZALO SÁNCHEZ-MOLERO, José Luis. Felipe II, Princeps Hispaniarum: la castellanización de un príncipe Habsburgo (1527-1547). *Manuscrits* 16 (1998), pp. 65-85.

GONZALVO, Julia Campón. Consecuencias de la guerra de los dos Pedros en el condado de Denia. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 8 (1990-1991), pp. 57-68.

GREGORI ROIG, Rosa Maria. Introducció. Dins: *Chronica, o commentari del gloriosíssim, e invictíssim rey en Jacme per la gracia de Deus Rey de Aragó, de Mallorques, e de València, Compte de Barcelona, e de Vrgell, e de Muntpesller: feyta e escrita per aquell en sa llengua natural, e treyta del Archiu del molt Magnífich Rational de la insigne ciutat de València hon stana custodiada. Has affixit la interpretació y exposició de les dictiones obscures,*

1557. Alicante: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert/Quinta Impresión, S. L., 2007, pp. 5-38.

GUMBERT, J. Peter. Codicological Units: Towards a Terminology for the Stratigraphy of the Non-Homogeneous Codex. Dins: *Segno e testo. International Journal of Manuscripts and Text Transmission*. Il codice miscellaneo. Tipologie e funzioni. Atti del Convegno internazionale. Cassino 14-17 maggio 2003. A cura di Edoardo Crisci e Oronzo Pecere. Cassino: Università degli Studi di Cassino, 2004, pp. 17-42.

HAMESSE, Jacqueline. Introduction. Dins: *Les prologues médiévaux. Actes du Colloque international organisé par l'Academia Belgica et l'École française de Rome avec le concours de la F.I.D.E.M.* (Rome, 26-28 mars 1998). Édités par Jacqueline Hamesse. Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales. Textes et études du Moyen Âge, 15. Turnhout: Brepols, 2000, pp. IX-XXIII.

HAUF I VALLS, Albert Guillem. Les cròniques catalanes medievals: notes entorn a la seva intencionalitat. Dins: BALCELLS, Albert (coord.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2004, pp. 39-75.

HILLGARTH, J. N. *El problema d'un imperi mediterrani català. 1227-1327*. Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1984.

HILLGARTH, J. N. *La hegemonía castellana. 1410-1474*. Los reinos hispánicos 2. Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1983.

HOLTZ, Louis. Avant-Propos. Dins: *Le livre au Moyen Âge*. Paris: Presses du CNRS, 1998.

HORAKOVA, Lenka. The Origin of Medieval Manuscripts Mainly in the Czech Lands. *Dergimizin Yayinlanan Sayilari* 10/2 (2008), pp. 59-66.

HORMIGO, Manuel Becerra. La corona de Aragón y Granada durante la guerra de los dos Pedros 1356-1366. El corso. *Relaciones exteriores del Reino de Granada: IV del Coloquio de Historia Medieval Andaluza* (Coordinado por Cristina Segura Graíño). Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1988, pp. 307-321.

IBORRA, Joan. Introducció. Dins: *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines*. Edició a cura de Joan Iborra. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2000, pp. 7-30.

IRADIEL, Paulino. La crisis medieval. Dins: DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (org.). *Historia de España*. Vol. 4. De la crisis medieval al Renacimiento (ss. XIV-XV). Barcelona: Editora Planeta, 2008.

JUAN VIDAL, Josep. La defensa del reino de Mallorca en la época de Carlos V (1535-1558). Dins: *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*. Vol. I. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, pp. 541-589.

KAGAN, Richard L. *Clio & the Crown: the Politics of History in Medieval and Early Modern Spain*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009.

KANTOROWICZ, Ernst. H. *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

LABRADOR ARROYO, Félix. *La Casa Real Portuguesa de Felipe II y Felipe III: la articulación del reino a través de la integración de las élites del poder (1580-1621)*. Madrid: UAM Ediciones, 2007.

LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium Catalano-Latinum*. Barcelona: Antoni Cavalleria, 1696.

LAFUENTE GÓMEZ, Mario. Devoción y patronazgo en torno al combate en la Corona de Aragón: las conmemoraciones a San Jorge de 1356. *Aragón en la Edad Media* 20 (2008), pp. 427-444.

LAFUENTE GÓMEZ, Mario. *La guerra de los dos Pedros en Aragón (1356-1366). Impacto y transcendencia de un conflicto bajomedieval*. 3 Vols. Tesi Doctoral. Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos. Universidad de Zaragoza, 2009.

LAMARCA LANGA, Genaro. El libro y las lecturas en Valencia en la Edad Moderna. Bibliografía y estado de la cuestión. *Estudis. Revista de Història Moderna* 25 (1999), pp. 245-257.

LE GOFF, Jacques. *Histoire et mémoire*. Paris: Gallimard, 1988.

LE GOFF, Jacques. L'histoire politique est-elle toujours l'épine dorsale de l'histoire? Dins: LE GOFF, Jacques. *L'imaginaire médiéval: essais*. Paris: Gallimard, 1985, pp. 333-349.

LE GOFF, Jacques. L'homme médiéval. Dins: *L'homme médiéval*. Paris: Seuil, 1989, pp. 7-43.

LE GOFF, Jacques. Memoria. Dins: LE GOFF, Jacques i SCHMITT, Jean-Claude (eds.). *Diccionario razonado del Occidente Medieval*. Madrid: Ediciones Akal, 2003, pp. 527-536.

LINEHAN, Peter. *History and Historians of Medieval Spain*. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Llibre dels fets del rei En Jaume (a cura de Jordi Bruguera). Vol. I: Estudi filològic i lingüístic i vocabulari integral. Barcelona: Editorial Barcino, 1991, pp. 7-33.

LÓPEZ ELUM, Pedro. *Los orígenes de los Furs de València y de las Cortes en el siglo XIII*. València: Biblioteca Valenciana, 2001.

MALDONADO Y COCAT, Ramón José. La Rioja en la Guerra Civil entre D. Pedro el Cruel y D. Enrique de Trastámara (Las batallas de Nájera). *Berceo. Revista Riojana de Ciencias Sociales y Humanidades* 10 (1949), pp. 61-82.

MARTÍ FERRANDO, J. *El poder sobre el territorio* (Valencia 1536-1550). València: Biblioteca Valenciana, Generalitat Valenciana, 2000.

MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. Conflictos sociales y guerra civil en Cataluña a finales de la Edad Media. Dins: *Revueles y revoluciones en la historia*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1994, pp. 21-39.

MARTÍNEZ FERRANDO. J. E. *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Barcelona: Editorial Aedos, 1979.

MARTÍNEZ PASCUAL, Pedro. Las pragmáticas y la industria editorial española en el reinado de Felipe II. Dins: *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica*. Actas del Congreso Internacional: *Felipe II (1598-1998)*. *Europa dividida: la Monarquía Católica de Felipe II*. Universidad Autónoma de Madrid, 20-23 de abril 1998, José Martínez Millán (dir.). Madrid: Parteluz, 1998, pp. 403-423.

MARTÍNEZ SAN PEDRO, María de los Desamparados. Introducción. Dins: *La crónica latina de Jaime I*. Edición crítica, estudio preliminar e índices por María de los Desamparados Martínez San Pedro. Almería: Gráficas Ortiz, 1984, pp. 19-87.

MASIÁ DE ROS, Ángeles. *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1994.

MASIÁ DE ROS, Ángeles. *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*. Vol. II. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1994.

MATEU IBARS, Josefina. Algunas "noticias" sobre virreyes de la Corona de Aragón en el reinado de Felipe II de Austria (1556-1598). *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 2/18 (1998), pp. 195-207.

McKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. El reino de Aragón en el siglo XV (1410-1479). Dins: *Historia de España. Los Trastámaras de Castilla y Aragón en el siglo XV*. Vol. XV. Madrid: Espasa-Calpe, 1964, pp. 373-385.

MESTRE ZARAGOZA, Marina. El Imperio de Carlos V: el laboratorio político de la Europa moderna. *Erytheis* 3 (2008), pp. 69-93.

MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz. *El príncipe de Viana en la Corona de Aragón* (1457-1461). Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona, 2011.

MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz. La estancia del Príncipe de Viana en Mallorca (1459-1460). *Príncipe de Viana* 234/6 (2005), pp. 429-448.

MOLL, Jaime. *Problemas bibliográficos del libro del Siglo de Oro*. Madrid: Editorial Arco Libros, 2011.

MONTOLIU, Manuel de. La Crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet. Contribució a l'estudi de la Crònica de Jaume I. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 5 (1913-1914), pp. 277-310.

MONTOLIU, Manuel de. Sobre la redacció de la crònica d'En Jaume I. *Estudis Romànics* 9/2 (1917), pp. 25-72.

MONTOYA MARTÍNEZ, Jesús. *El libro historiado. Significado socio-político en los siglos XIII-XIV*. Madrid: Sílex, 2005.

MUÑOZ POMER, María Rosa. La Generalidad Valenciana vista por dietaristas y cronistas. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 2 (1983), pp. 93-118.

MUÑOZ POMER, María Rosa. Preliminares de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356). *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 1 (1982), pp. 117-134.

MUTGÉ I VIVES, Josefina. Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la mediterrània occidental durant el regnat de Jaume II. *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 11 (1996-1997), pp. 445-456.

NICHOLS, Stephen G. Introduction: Philology in a Manuscript Culture. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 1-10.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. La Crònica del Conqueridor i els seus problemes. *Estudis Universitaris Catalans* 11 (1926), pp. 79-88.

NICOLAU D'OLWER, Lluís. Principals obres que han tractat de la Crònica de Jaume I. *Estudis Universitaris Catalans* 6 (1912), pp. 38-45.

NOGALES RINCÓN, David. Los espejos de príncipes en Castilla (ss. XIII-XV): un modelo literario de la realeza bajomedieval. *Medievalismo. Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales* 16 (2006), pp. 9-39.

NORA, Pierre. La nation-mémoire. Dins: *Les lieux de mémoire*. Sous la direction de Pierre Nora. Vol. II. La Nation. Paris: Gallimard, 1984, pp. 647-658.

ORCÁSTEGUI GROS, Carmen. Presentación. Dins: *Crónica de San Juan de la Peña* (Versión aragonesa). Edición crítica de Carmen Orcástegui Gros. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1985, pp. 3-5.

PÉREZ MARCOS, Regina. La educación del príncipe. Dins: ESCUDERO, José Antonio (ed.). *El Rey. Historia de la Monarquía*. Vol. I. Barcelona: Planeta, 2008, pp. 85-104.

PUJOL, Josep M. El mite de Pheroi a la casa de Barcelona: Guifred I el Pelós i Jaume I. Dins: *Mites i Llegendes*. Maria Bargalló i Joana Zaragoza (eds.). Barcelona: Cossetània Edicions, 2002, pp. 113-133.

PUJOL, Josep M. Jaume I. *Llibre dels fets*. Barcelona: Editorial Teide, 1991.

RÁBADE OBRADÓ, María del Pilar. La educación del príncipe en el siglo XV: Del Vergel de los príncipes al Diálogo sobre la educación del príncipe Don Juan. *Res publica* 18 (2007), pp. 163-178.

RAMÍREZ SÁNCHEZ, Manuel. El concepto de Epigrafía. Consideraciones sobre la necesidad de su ampliación, cincuenta años después. *Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita* 15 (2005), pp. 47-76.

RECUERO ASTRAY, Manuel. De Támara a Tudején: proyección de Castilla hacia el Sureste de la Península. Dins: *Homenaje al profesor Juan Torres Fontes*. Murcia: Universidad de Murcia, 1987, pp. 1381-1385.

RICO, Francisco. Introducción. Dins: GIMENO BLAY, Francisco M. *Admiradas mayúsculas. La recuperación de los modelos gráficos romanos*. Salamanca: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, 2005.

RICO, Francisco. *Alfonso el Sabio y la "General estoria"*. Barcelona: Editorial Ariel, 1984, pp. 97-120.

RIERA I MELIS, Antoni. Jaume I i la seva època. Anàlisi breu d'un important llegat polític i cultural. *Catalan Historical Review* 1 (2008), pp. 163-170.

RIERA I SANS, Jaume. La personalitat eclesiàstica del redactor del *Llibre dels feyts*. Dins: *Actes del X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaime I y su época*. Vols. III-V. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1982, pp. 575-589.

RIQUER, Martí de. *Heràldica catalana des de l'any 1150-1550*. Vol I. Barcelona: Cuaderns Crema, 1983.

RIQUER, Martí de. Introducció. Dins: *Llibre dels feyts del rey en Jacme*. Edició facsímil del manuscrit de Poblet, 1343, conservado en la Biblioteca Universitaria de Barcelona. Introducció de Martín de Riquer. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972, pp. 5-19.

RIQUER, Martí de. *L'Humanisme català: 1388-1494*. Barcelona: Editorial Barcino, 1934.

RIQUER, Martí de. *Llegendes històriques catalanes*. Barcelona: Cuaderns Crema, 2000.

RIQUER, Martí de; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim. *Història de la Literatura Catalana*. Vol. I. Barcelona: Editorial Ariel, 1984.

RODRÍGUEZ-SALGADO, M. J. *Un imperio en transición: Carlos V, Felipe II y su mundo*. 1551-1559. Barcelona: Crítica, 1992.

ROEST, Bert. Later Medieval Institutional History. Dins: *Historiography in the Middle Ages*. Edited by Deborah Mauskopf Deliyannis. Leiden/Boston: Brill, 2003, pp. 277-315.

ROMEU I FIGUERES, Josep. *Lectura de textos medievals i renaixentistes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

RUBIÉS, Joan Pau. La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència. *Manuscrits* 17 (1999), pp. 207-235.

RUBIÉS, Joan Pau i SALRACH, Josep M. Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a Les Quatre Grans Cròniques. Dins: PORTELA I COMAS, Jaume (org.). *La formació i expansió del feudalisme català*. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de Gener de 1985). Revista del Col·legi Universitari de Girona. Universitat Autònoma de Barcelona. 1985-1986, pp. 467-506.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Humanisme i Renaixement*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós. Dins: RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. *Història i historiografia*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pp. 411-453.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. Resposta a Ferran Soldevila, defensor de l'autenticitat del text català de la Crònica, amb alguns dubtes a la seva argumentació, durant una sessió de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 28 (1959-1960), p. 359.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. Estudi sobre l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 3 (1909-1910), pp. 519-570.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. La Crònica del Rey En Jaume en el XIVen segle. *Estudis Universitaris Catalans* 1 (1907), pp. 349-357.

RUBIO VELA, Agustí. Jaime I. La imagen del monarca en la Valencia de los siglos XIV i XV. Dins: *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*. COLÓN DOMÈNECH, Germà i MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (eds.). Castelló: Fundació Germà Colón Domènech; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, pp. 129-155.

RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique. *España, una nueva historia*. Madrid: Editorial Gredos, 2008.

RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique. *La memoria de los feudales*. Barcelona: Argot, Compañía del Libro, 1984.

RUNCIMAN, Steven. *The Sicilian Vespers. A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

RYDER, Alan. *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous: the Making of a Modern State*. Oxford: Clarendon Press, 1990.

SALRACH, Josep M. Jaume I: una valoració del regnat. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 19 (2008), pp. 87-100.

SALVÁ Y MALLÉN, Pedro. *Catálogo de la Biblioteca de Salvá*. Vol. I. València: Impr. de Ferrer de Orga, 1872.

SARASA, Esteban. La Corona de Aragón en la baja Edad Media: de la plenitud mediterránea a las crisis acumulativas, mutaciones y reconstrucciones. Dins:

IRADIEL, Paulino; MORETA, Salustiano; SARASA, Esteban. *Historia Medieval de la España Cristiana*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1989, pp. 639-650.

SCHAUB, Jean Frédéric. *Le Portugal au temps du Comte-Duc Olivares: 1621-1640. Le conflit de juridictions comme exercice de la politique*. Madrid: Casa de Velázquez, 2001.

SCHRAMM, P. E. Ramón Berenguer IV. Dins: BAGUÉ, E; CABESTANY, J; SCHRAMM, P. E. Els primers comtes-reis. *Història de Catalunya*. Biografies catalanes. Vol. IV. Barcelona: Edicions Vicens-Vives, 1985, pp. 23-29.

SERRA, Josep Rius. Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III. *Analecta sacra tarraconensia*. *Revista de ciències historicoeclesiàstiques* 3 (1927), pp. 193-330.

SERRANO COLL, Marta. *Jaime I el Conquistador. Imágenes medievales de un reinado*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC), 2008.

SIMON I TARRÉS, Antoni. Catalunya i la monarquia hispànica en temps de Felip II príncep. *Manuscrits* 16 (1998), pp. 101-121.

SIMON I TARRÉS, Antoni. Llengua i cultura a l'època del Renaixement i del Barroc. Dins: BALCELLS, Albert. *Història de Catalunya*. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2009, pp. 405-419.

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. El primer memorial de greuges del catalanisme polític: l'ambaixada de la Diputació del General i del Consell del Principat a Joan II (1460-1461). *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 16 (2005), pp. 9-35.

SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *Els barons de Catalunya*. Edició i pròleg a cura de Jaume Sobrequés i Callicó. Revisió a cura d'Armand de Fluvià i Escorsa. Barcelona: Editorial Base, 2011.

SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. Sobre el ideal de cruzada de Alfonso V de Aragón. *Hispania* 12 (1952), pp. 232-252.

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume i SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV*. Vol. I. *Causes i desenvolupament de la crisi*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

SOLER LLOPART, Albert. *Literatura catalana medieval. Un recorregut multimèdia pels grans autors i els seus textos*. Barcelona: Àgora Biblioteca Oberta, 2003.

SOLDEVILA, Ferran. La Crònica de Marsili ¿ha influït en la darrera redacció de la Crònica de Jaume I? *Estudis Romànics* 10 (1962), pp. 137-146.

SOLDEVILA, Ferran. Prefaci a la Crònica de Pere el Cerimoniós. Dins: *Les Quatre Grans Cròniques*. Revisió del text, pròlegs i notes per Ferran Soldevila. Barcelona: Editorial Selecta, 1971, pp. 105-126.

SOLDEVILA, Ferran. Zurita com a historiador. Dins: SOLDEVILA, Ferran. *Cronistes, joglars i poetes*. A cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 145-197.

SPIEGEL, Gabrielle M. Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative. *History and Theory* 22/1 (1983), pp. 43-53.

SPIEGEL, Gabrielle M. History, Historicism and the Social Logic of the Text. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 59-86.

SPIEGEL, Gabrielle M. Political Utility in Medieval Historiography: a Sketch. *History and Theory* 14/3 (1975), pp. 314-325.

SPIEGEL, Gabrielle M. *Romancing the Past: the Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-Century France*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 1995.

SPIEGEL, Gabrielle M. Theory into Practice: Reading Medieval Chronicles. Dins: *The Medieval Chronicle*. Vol. I. Edited by Erik Kooper. Amsterdam/Atlanta: Rodopi, 1999, pp. 1-12.

TASIS I MARCA, Rafael. El segle XIV – Pere, el Cerimoniós i els seus fills. Dins: *Història de Catalunya – IV*. Barcelona: Cupsa Editorial Planeta, 1979.

TEEUWEN, Mariken. *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2003.

The Ante-Nicene Fathers. Vol. VI. Edited by Rev. Alexander Roberts; Sir James Donaldson; Arthur Cleveland Coxe. New York: Cosimo Classics, 2007.

TOURTOULON, Charles de. *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpellier, según las crónicas y documentos inéditos*. Vol. II. València: Impresión de José Domenech, 1873.

Translat. Traduccions al català medieval fins a 1500. <http://www.translatdb.narpan.net>.

TRES, Joan. Introducció. Dins: CRISTÒFOL DESPUIG. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. A cura de Joan Tres. Barcelona: Curial, 1996, pp. 5-35.

UDINA I ABELLÓ, Antoni. Pere el Cerimoniós i les ciutats catalanes a través dels Parlaments. Dins: *Les Corts a Catalunya*. Actes el Congrés d'Història

Institucional – 28, 29 i 30 d'abril de 1988. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Departament de Cultura, 1991, pp. 217-221.

VALDEÓN, Julio. *Los Trastáramas. El triunfo de una dinastía bastarda*. Madrid: Ediciones Temas de Hoy, 2001.

VALDEÓN, Julio. *Pedro I el Cruel y Enrique de Trastámara. ¿La primera guerra civil española?* Madrid: Santillana Ediciones Generales, S. L., 2002.

VICENS I VIVES, Jaume. Els afers castellans de Joan II de Catalunya-Aragó. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 1 (1953), pp. 17-24.

VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1961.

VIANNA, Luciano J. La interacció entre els àmbits “polític” i “textual” en el regnat del Cerimoniós. *Revista de llengües i literatures catalana, gallega y vasca* 16 (2011), pp. 15-26.

VIANNA, Luciano J. *Methodological Approaches to Cultural History: Studies and Applications. The Book as an Object of the Political Cultural Behaviour* (Informe de recerca d'estada predoctoral BE-DGR 2011. Programme of Grants for Research Stays Abroad of AGAUR). Warburg Institute/University of London. London, 2012.

VILLACAÑAS, José Luis. *Jaume I el Conquistador*. Madrid: Espasa Calpe, 2004.

VILLARROYA, Josep de. *Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el rey D. Jaime no fué el verdadero autor de la Crónica o comentarios que corren a su nombre*, Valencia, 1800.

VILLOSLADA, Antonio Ortega. *El reino de Mallorca y el mundo Atlántico (1230-1349). Evolución político-mercantil*. UNED: Netbiblo, 2008.

VIÑAZA, Conde de la. *Los cronistas de Aragón*. Edición facsimilar del texto original del 1905 con una introducción a cargo de María del Carmen Orcástegui Gros y Guillermo Redondo Veintemillas. Zaragoza: Cortes de Aragón, 1986.

VIRGILI, Antoni. Gent nova. La colonització feudal de la Catalunya Nova (ss. XII-XIII). *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 21 (2010), pp. 77-102.

VIZCAÍNO, Rafael Narbona. El nueve de octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana (ss. XIV-XX). *Revista d'Història Medieval* 5 (1994), pp. 231-290.

WENZEL, Siegfried. Reflections on (New) Philology. *Speculum* 65/1 (1990), pp. 11-18.

WHITE, Hayden. Interpretation in History. Dins: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press, 1982, pp. 51-80.

WHITE, Hayden. Literary Theory and Historical Writing. Dins: *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press, 1999, pp. 1-26.

Índex d'esquemes

Esquema 1.....	48
Esquema 2.....	50
Esquema 3.....	55
Esquema 4.....	178

Índex de gràfics

Esquema 1.....	88
Esquema 2.....	89
Esquema 3.....	89

Índex d'imatges

Imatge 1.....	63
Imatge 2.....	83
Imatge 3.....	91
Imatge 4.....	100
Imatge 5.....	112
Imatge 6.....	116
Imatge 7.....	140
Imatge 8.....	161
Imatge 9.....	171
Imatge 10.....	194
Imatge 11.....	197
Imatge 12.....	207
Imatge 13.....	214
Imatge 14.....	215
Imatge 15.....	216
Imatge 16.....	217
Imatge 17.....	218
Imatge 18.....	219
Imatge 19.....	220
Imatge 20.....	225
Imatge 21.....	247
Imatge 22.....	247

Imatge 23.....	249
Imatge 24.....	250
Imatge 25.....	264
Imatge 26.....	266
Imatge 27.....	267
Imatge 28.....	268
Imatge 29.....	270
Imatge 30.....	271
Imatge 31.....	299
Imatge 32.....	300
Imatge 33.....	302
Imatge 34.....	304
Imatge 35.....	308
Imatge 36.....	311
Imatge 37.....	312

Índex de taules

Taula 1.....	57
Taula 2.....	73
Taula 3.....	161
Taula 4.....	179
Taula 5.....	201
Taula 6.....	227
Taula 7.....	229
Taula 8.....	233
Taula 9.....	264
Taula 10.....	297